

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

ISSN 2306-6814

9 772306 681405

Науково-практичний журнал

№17-18 вересень 2020

Головний редактор:

Ємельянов В.М.,
доктор наук з державного управління,
професор, заслужений діяч науки
і техніки України

Заступники головного редактора:

Антонова Л.В.,
кандидат економічних наук, доктор наук
з державного управління, професор
Нора Г.А.,
доктор економічних наук, професор

Відповідальні секретарі:

Штиршов О.М., кандидат наук з
державного управління, доцент
Тимофеев С.П., кандидат наук з
державного управління, доцент
Кучеренко Г.Б.

Члени редакційної колегії:

Abbas Mardani, Ph.D. in Philosophy Management
(USA)
Бартош Гордецки, доктор політичних наук, профе-
сор факультету журналістики й політичних наук
Університету імені Адама Міцкевича (м. Познань,
Польща)
Беглиця В. П., кандидат економічних наук, доктор
наук з державного управління, професор
Гармідер А. Д., доктор економічних наук, доцент
Гнатєва Т. М., кандидат економічних наук,
доцент
Гришова І. Ю., доктор економічних наук
Дацій О. І., доктор економічних наук
Денисенко М. П., доктор економічних наук,
професор
Козловський С. В., доктор економічних наук,
професор
Кравчук А. О., кандидат економічних наук, доцент
Кушнір С. О., кандидат економічних наук,
професор
Лазарева О. В., доктор економічних наук,
професор
Ніколюк О. В., кандидат економічних наук, доцент
Плеханов Д. О., кандидат економічних
наук, доктор наук з державного
управління, професор
Резнікова Н. В., доктор економічних наук,
професор
Сазонець І. А., доктор економічних наук,
професор
Сазонець О. М., доктор економічних наук, професор
Сорока С. В., доктор наук з державного управління,
професор
Стоян О. Ю., кандидат економічних наук,
доктор наук з державного управління, доцент
Тарасова Т. О., доктор економічних наук,
професор
Чвертко Л. А., кандидат економічних наук, доцент
Яременко Л. М., к. е. н., доцент, доцент кафедри
фінансів, обліку і оподаткування
Ярошевська О. В., доктор економічних наук,
професор

ІНВЕСТИЦІЇ:

ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 17—18 вересень 2020 р.

Журнал засновано у січні 2002 року.
Виходить 2 рази на місяць

Журнал включено до переліку наукових фахових
видань України з питань

ЕКОНОМІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Категорія «Б»

(Наказ Міністерства освіти і науки України від
02.07.2020 № 886)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23727-13567ПП від 17.12.2018 року
ISSN 2306-6814

Передплатний індекс: 23892

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.investplan.com.ua

Засновники:

*Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою
редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть
автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів
публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе
відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Чорноморського національного університету
імені Петра Могили 24.09.20 р.

Підписано до друку 24.09.20 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 27.9.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2409/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД, 2020

РОЗМІЩЕННЯ СТАТТІ

1. Вимоги щодо змісту наукової статті.

- 1.1. Високий науковий рівень статті.
- 1.2. Приймаються раніше не опубліковані наукові статті.
- 1.3. Автор несе відповідальність за оригінальність тексту статті (за плагіат відповідає автор).
- 1.4. Стаття повинна бути написана українською, російською або англійською мовою.
- 1.5. Автори опублікованих матеріалів несуть відповідальність за точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних назв, географічних назв та інших відомостей, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, що не підлягають відкритій публікації.
- 1.6. Остаточне рішення про публікацію ухвалюється Редакційною колегією, яка також залишає за собою право на додаткове рецензування, редагування і відхилення статей.

2. Вимоги щодо оформлення наукової статті.

- 2.1. У статті з лівого боку має стояти індекс УДК (Регистр – «ВСЕ ПРОПИСНЫЕ»)
- 2.2. Ініціали та прізвище автора. Через кому після ПІБ зазначається науковий ступінь, вчене звання, посада, науковий заклад. (На мові статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою). ORCID ID.
- 2.3. Назва статті (Регистр – «Как в предложениях») мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.4. Анотація.
 - 2.4.1. Мовою статті (обсяг не менш як 100 слів).
 - 2.4.2. Англійською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
 - 2.4.3. У статті не українською мовою обов'язкова анотація українською мовою (обсяг не менш як 1800 знаків без пробілів).
- 2.5. Ключові слова (5—8 слів) мовою статті, українською (якщо стаття не україномовна) та англійською мовою.
- 2.6. Текст статті.

У статті повинні міститись (із виділенням у тексті) такі елементи:

 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
 - формулювання цілей статті (постановка завдання);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
 - висновки з проведеного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список літератури;
 - список літератури (References) в романському алфавіті.

Згідно з новими правилами, які враховують вимоги міжнародних систем цитування, автори статей повинні давати список літератури в двох варіантах: один мовою оригіналу і окремим блоком той же список літератури (References) в романському алфавіті (harvard reference system), повторюючи в ньому в тому ж порядку всі джерела літератури, незалежно від того, чи є серед них іноземні.

Для правильного оформлення, скористайтеся рекомендаціями <http://www.economy.in.ua/d/references.doc> або замовте цю послугу в редакції (див. анкету для автора).

3. Технічні вимоги до статті.

- 3.1. Обсяг рукопису — 20—35 тис. знаків, включаючи рисунки, таблиці.
- 3.2. Стаття повинна бути виконана у форматі А-4 текстового редактора Microsoft Word for Windows (шрифт – Times New Roman). Якщо стаття зроблена в редакторі Microsoft Word (версія 2007) і має розширенням .docx, обов'язково потрібно відправити додатково файли статті Perezberezhenni u format .doc dla Microsoft Word (версія 97-2003) або .rtf. Назва файлу має відповідати прізвищу автора (наприклад: Іванов або Ivanov).
- 3.3. Кількість табличного матеріалу та ілюстрацій повинна бути доречною. Цифровий матеріал подається у таблиці, що має порядковий номер (наприклад, Таблиця 1.) і назву (друкується над таблицею посередині жирним шрифтом). Ілюстрації також потрібно нумерувати і вони повинні мати назви, які вказуються під кожною ілюстрацією (наприклад, Рис. 2. Переваги ефективної структуризації попиту).
- 3.4. Рисунки, виконані у MS Word, потрібно згрупувати; вони повинні бути єдиним графічним об'єктом. Для рисунків, зроблених у програмі Excel, потрібно додатково до статті відправити файл Excel (2003).
- 3.5. Формули виконуються за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation і нумеруються з правого боку.
- 3.6. Посилання на літературу в тексті необхідно подавати в квадратних дужках, наприклад, [3, с. 35; 8, с. 56–59], в яких перша цифра вказує порядковий номер джерела в списку літератури, а друга – відповідну сторінку в цьому джерелі; одне джерело (зі сторінкою) відокремлюється від іншого крапкою з комою.
- 3.7. У статті не повинно бути переносу слів та макросів При наборі слід вимкнути автоматичний «м'який» перенос (заборонені «примусові» переноси – за допомогою дефісу). Абзаци позначати тільки клавішею «Enter», не застосовувати пробіли або табуляцію (клавіша «Tab»).

4. Матеріали, які потрібно подати до редакції.

- 4.1. Стаття, рисунки окремими файлами (якщо потрібно (див. пункт 3.4)).
- 4.2. Анкета (скачати на сайті).
- 4.3. Рецензія на статтю* (з підписом рецензента та печаткою):
 - якщо автор або один із співавторів не має наукового ступеня (статті українською, російською або англійською мовами);
 - якщо в статті один автор, який не має наукового ступеня доктора наук (статті англійською мовою).

Матеріали надсилати на електронну адресу economy_2008@ukr.net

* Рецензію та витяг редакція має право запросити у автора з науковим ступенем.

ІНВЕСТИЦІЇ: ПРАКТИКА ТА ДОСВІД

№ 17—18 вересень 2020 р.

У НОМЕРІ:

Економічна наука

Мармуль Л. О., Леваєва Л. Ю.

Методологічні засади структурної модернізації регіональної економіки 5

Райнова Л. Б.

Реформування ЄСВ в Україні: проблеми і наслідки 10

Третьякова О. В., Харабава В. М., Грешко Р. І.

Венчурне фінансування як ефективний інструмент інноваційного розвитку країни 18

Тарлопов І. О.

Організація бухгалтерського обліку на підприємствах в умовах цифрової економіки 24

Гончарук І. В.

Енергетична незалежність АПК на засадах сталого розвитку 29

Підмурняк О. О., Баюра Д. О.

Концептуальні підходи до обґрунтування поняття "автомобільна галузь" як об'єкта наукового дослідження 37

Ступницький В. В., Срібна Є. В., Ступницька Н. І.

Технополіс як точка росту науково-технічного прогресу в умовах новітньої світової економіки 44

Канєва Т. В., Рубан М. О.

Податкова політика як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць 49

Яковенко Р. В.

Специфіка корпоративної соціальної відповідальності у сфері вищої освіти України державного сектору в умовах пандемії COVID-19 57

Єльнікова Ю. В.

Рейтингування регіонів України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій 63

Редько К. Ю., Махмуд Мірхас Хамід

Україна та Королівство Саудівської Аравії: встановлення двосторонніх економічних відносин 69

Гребеник К. В.

Планування видатків бюджету у системі соціально-економічного регулювання 76

Державне управління

Гришко В. В.

Квадрат ефективності публічного управління 81

Капленко Г. В., Галаз Л. В.

Про можливість використання концепції мотивації служіння суспільству у регулюванні трудової поведінки державних службовців в Україні 85

Любецька М. М.

Психологічні аспекти характеристики керівника, що мають вплив на прийняття управлінських рішень 91

Щур Н. О.

Становлення громадянського суспільства в контексті сучасних викликів суспільного розвитку 96

Васильєв І. О., Тищенко В. О., Романюк Н. М., Бабійчук І. В.

Необхідність методичного забезпечення організації заходів з оповіщення та евакуації людей у разі виникнення пожежі 105

Деревягіна Н. І., Сичова М. О.

Засоби публічного управління охороною навколишнього природного середовища в Україні 111

Загурська-Антонюк В. Ф.

Тероризм та міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу 116

Кушнір В. О.

Пропозиції щодо удосконалення організаційного механізму з питань стратегічних комунікацій у Міністерстві оборони України 124

Волков І. М.

Реалізація заходів організаційно-правового механізму забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення іноземних держав в Україні в умовах кризових ситуацій 129

Дейнеко С. В.

Сучасний стан та перспективи завершення договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону 137

Бурик М. М.

Аналіз стратегічного планування в діяльності органів державного управління розвитком транспортної інфраструктури 143

Коваленко О. В.

Розбудова системи кібербезпеки Іспанії: уроки для України 149

Дарчин В. Б.

Механізми забезпечення публічної політики щодо подолання бідності в Україні 154

Семенова К. О.

Актуальні напрями дослідження електронної участі в Україні: соціальний вимір 158

INVESTYTSIYI: PRAKTYKA TA DOSVID

№ 17—18 / 2020

CONTENTS:

Economy

Marmul L., Levaieva L.	
METHODOLOGICAL BASES OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY	5
Rainova L.	
REFORMING OF SINGLE SOCIAL CONTRIBUTION IN UKRAINE: PROBLEMS AND CONSEQUENCES	10
Tretyakova O., Kharabara V., Greshko R.	
VENTURE FINANCING AS AN EFFECTIVE TOOL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY	18
Tarlopov I.	
ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN THE ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY	24
Honcharuk I.	
ENERGY INDEPENDENCE OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT	29
Pidmurniak O., Baiura D.	
CONCEPTUAL APPROACHES IN JUSTIFYING THE CONCEPT OF THE "AUTOMOBILE INDUSTRY" AS SCIENTIFIC RESEARCH OBJECT	37
Stupnytskyi V., Sribna Y., Stupnytska N.	
TECHNOPOLIS AS A POINT OF GROWTH OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS IN THE CONDITIONS OF THE NEWEST WORLD ECONOMY	44
Kaneva T., Ruban M.	
TAX POLICY AS AN INSTRUMENT TO ENSURE THE ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL UNITS	49
Yakovenko R.	
SPECIFICS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION OF THE PUBLIC SECTOR IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC	57
Yelnikova Yu.	
RANKING OF THE UKRAINE REGIONS BY THE LEVEL OF RESPONSIBLE INVESTMENTS ATTRACTIVENESS	63
Redko K., Mahmood M.	
UKRAINE AND KINGDOM OF SAUDI ARABIA: ESTABLISHING BILATERAL ONES ECONOMIC RELATIONS	69
Hrebenyk K.	
PLANNING OF BUDGET EXPENDITURE IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC REGULATION	76

Public administration

Grishko V.	
SQUARE EFFICIENCY PUBLIC ADMINISTRATION	81
Kaplenko H., Halaz L.	
ON THE POSSIBILITY OF USING THE CONCEPT OF MOTIVATION TO SERVE THE SOCIETY IN REGULATING THE LABOUR BEHAVIOUR OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE	85
Liubetska M.	
PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE CHARACTERISTICS OF THE MANAGER WHICH HAVE INFLUENCE ON MANAGEMENT DECISIONS	91
Shchur N.	
FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES OF SOCIAL DEVELOPMENT	96
Vasyliiev I., Tyshchenko V., Romaniuk N., Babiichuk I.	
THE NECESSITY OF METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE ORGANIZATION OF MEASURES TO FIRE ALERT AND EVACUATION IN CASE OF FIRE	105
Dereviahina N., Sychova M.	
MEANS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN UKRAINE	111
Zagurska-Antoniuk V.	
TERRORISM AND INTERNATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF THE MODERN WORLD	116
Kushnir V.	
PROPOSITION FOR IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM ON STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE	124
Volkov I.	
IMPLEMENTATION OF MEASURES OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM TO ENSURE THE SECURITY OF FOREIGN DIPLOMATIC MISSIONS IN UKRAINE IN CRISIS SITUATIONS	129
Deyneko S.	
CURRENT STATE AND PROSPECTS OF COMPLETION OF CONTRACTUAL LEGAL FORMATION UKRAINIAN-RUSSIAN STATE BORDER	137
Buryk M.	
ANALYSIS OF STRATEGIC PLANNING IN THE ACTIVITIES OF STATE DEPARTMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT	143
Kovalenko O.	
DEVELOPMENT OF CYBERSECURITY SPAIN: LESSONS FOR UKRAINE	149
Darchyn V.	
MECHANISMS FOR ENSURING PUBLIC POLICY ON OVERCOMING POVERTY IN UKRAINE	154
Semenova K.	
CURRENT AREAS OF RESEARCH OF ELECTRONIC PARTICIPATION IN UKRAINE: SOCIAL PERSPECTIVE	158

УДК 330.34:332

Л. О. Мармунь,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0002-5589-9338
Л. Ю. Леваєва,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав
ORCID ID: 0000-0003-0697-2700

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.5

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

L. Marmul,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav
L. Levaieva,
PhD in Economics, Assistant Professor, Assistant Professor of the Department of Economics,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

METHODOLOGICAL BASES OF STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY

У статті визначено зміст поняття структурної модернізації регіональної економіки. Виявлено основні проблеми та чинники її здійснення, у т.ч. глобального характеру. Узагальнено існуючі методологічні підходи щодо її розуміння та здійснення: системний, територіальний, процесний, інноваційний. Обґрунтовано, що окремо вони відображають певні сторони (аспекти) структурної модернізації, тому найбільш ефективним буде їх комплексне застосування. Також вказано, що модернізація має стосуватися всієї структурних підсистем або ланок соціально-економічної системи регіону. Управління структурною модернізацією має враховувати інтереси суспільних груп та використовувати певні принципи здійснення. Наукові пошуки сприяли розумінню досліджуваної дефініції, де під поняттям "структурна модернізація регіональної економіки" розуміємо процес становлення, переходу до нових форм регіонального розвитку або руху до модерних типів регіонального устрою. Це полягає у відображенні системи взаємодії між регіонами та державними центральними органами і супроводжується якісними та кількісними трансформаційними змінами регіональної суспільно-економічної системи та її підсистем — природно-ресурсної, виробничо-господарської, поселенської, соціокультурної, організаційно-управлінської.

The article defines the content of the concept of structural modernization of the regional economy. Due to constant structural shifts in the world economy, changes in demographic and migration processes, external and internal threats and the need to overcome their consequences, the regional economy needs structural modernization and identification of its essential features and forecasting of likely results, which are the key to the formation of regional policy priorities, mechanisms for its implementation, improvement of tools and methods for implementing modernization measures. The main problems and factors of its implementation, including global ones, are identified. The existing methodological approaches to its understanding and implementation are summarized: system,

territorial, process, and innovative. It is proved that they separately reflect certain aspects of structural modernization, so their integrated application will be most effective. The results of the research show that the available four methodological approaches to understanding the structural modernization of the regional economy have their advantages, are suitable, but do not provide a complete understanding of it. Therefore, it is advisable to use them comprehensively, or separately for the development of certain sources and implementation of certain aspects of modernization. It is also indicated that the modernization should concern the entire structural subsystems or links of the socio-economic system of the region. The management of structural modernization should take into account the interests of public groups and use certain implementation principles. It is proved that the modern trends in the development of theoretical and methodological foundations of structural modernization of the regional economy are laid in the basis of the dominants on which the process of structural modernization of the economy is based. Scientific research contributed to the understanding of the definition under study, where the concept of "structural modernization of the regional economy" is understood as the process of formation, transition to new forms of regional development or movement to modern types of regional structure. This is a reflection of the system of interaction between regions and Central state bodies and is accompanied by qualitative and quantitative transformational changes in the regional socio-economic system and its subsystems – natural resources, production and economic, settlement, socio-cultural, organizational and managerial.

Ключові слова: регіональна економіка, структурна модернізація, методологічні засади, управління, організація, підходи, інновації.

Key words: regional economy, structural modernization, methodological foundations, management, organization, approaches, innovations.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Структурні перетворення регіональної економіки, що взаємопов'язані з адміністративно-територіальною реформою, виступають першочерговою необхідністю та рушійною силою трансформації економіки країни загалом. У зв'язку із постійними структурними зрушеннями у світовій економіці, змінами демографічних і міграційних процесів, зовнішніми й внутрішніми загрозами та необхідністю подолання їх наслідків, регіональна економіка потребує структурної модернізації та визначення її сутніх ознак й прогнозування імовірних результатів, що виступають запорукою формування пріоритетів регіональної політики, механізмів її реалізації, удосконалення інструментів та методів здійснення модернізаційних заходів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сукупності результатів досліджень сучасної проблематики структурної модернізації регіональної економіки варто відзначити наукові надбання теоретичного і методологічного характеру І. Дунаєва, Ю. Карпенко, Г. Коротєєва, К. Лисунець, М. Михальченко, М. Пашкевича, С. Штефан та ін. Водночас, незважаючи на значний інтерес як вітчизняних, так і зарубіжних науковців та фахівців регіонального управління до вирішення проблем структурної модернізації регіональної економіки, вона в регіональній площині не окреслена повною мірою та потребує подальшого уточнення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення змісту поняття структурної модернізації регіональної економіки, виявлення

основних проблем та чинників її здійснення, у т.ч. глобального характеру, узагальнення існуючих методологічних підходів щодо її розуміння та здійснення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процеси модернізації суспільних, економічних та екологічних змін господарства; системи розселення й населення; природокористування регіонів супроводжуються розвитком якісно нових наукових теорій регіонального розвитку, їх удосконаленням та формуванням пріоритетних напрямів розвитку [1, с. 21]. Під впливом модернізації і завдяки її потребам ці наукові теорії набувають свого змісту та практичного втілення, науково-методологічного підґрунтя і сутнісних ознак, що потребує й нового наукового узагальнення. Необхідність розвитку теоретико-методологічних засад структурної модернізації також пов'язана із низкою причин, що виникли у процесі трансформації економіки як окремих регіонів, так і країн загалом.

Особливої гостроти в Україні набули такі проблеми регіонального розвитку, як нерівномірність та диспропорції економічного розвитку окремих галузей і територій, сільських і міських поселень; відсутність сучасних напрямів їх адаптації до вимог конкурентного глобального середовища; повільний перехід суб'єктів підприємництва на технологічне оновлення та інноваційні моделі діяльності; підвищення сировинної залежності виробничо-господарських утворень; неузгодженість державної та регіональної соціально-економічної політики щодо процесів трансформації, інвестування, розподілу функцій управління та пріоритетів ціноутворення, оподаткування тощо [2, с. 55]. У контексті

різних потреб та можливостей, конкурентних переваг й інвестиційної привабливості науковцями й практиками у центрі і на місцях по-різному розглядається структурна модернізація регіональної економіки.

Дефініція "структурна модернізація регіональної економіки" є достатньо багатозначним поняттям. Дуже часто в науковій літературі з позицій регіонального розвитку зустрічаються різні його визначення, а саме: "структурна модернізація регіональної економіки", "структурна модернізація регіонального розвитку", "структурна модернізація регіонального управління" тощо. Така розбіжність серед суміжних, а інколи і однозначних за своїм змістом понять, потребує більш глибокого розуміння їх сутності та ознак, яких вони набувають у процесі модернізації. При цьому особливу складність поняттю надання його утворення із понять "структурна модернізація" та "регіональна економіка", які є дуже складними й масштабними системами, з різними площинами, законами й закономірностями прояву.

Сучасні проблеми регіональної модернізації, у т.ч. й модернізації регіональної економіки, містять не лише структурно-національний, але й глобальний інгредієнт прояву. У наукових колах сьогодні по-різному підходять до загального змісту понять "модернізація регіональної економіки" та "структурна модернізація регіональної економіки", що визначає принципи, підходи та сутнісні ознаки структурної модернізації регіональної економіки. Більшість науковців наголошують і розглядають модернізацію регіональної економіки як структурну складову територіальної модернізації країни. Як засвідчують наукові напрацювання, зазвичай основною сферою розгляду структурної модернізації регіональної економіки є регіональна економічна політика, регіональна економіка, аграрна економіка й сільські території, регіональне управління та регулювання [3, с. 18].

Сучасні напрями розвитку теоретико-методологічних засад структурної модернізації регіональної економіки закладено в основу домінантів, на яких ґрунтується процес структурної модернізації економіки. У межах сучасних наукових підходів як на макро-, так і на мезорівні поняття "структурна модернізація" розглядається як впровадження в суспільне життя регіону ознак сучасності, яке базується, як зазначає О. Кавтиш, на "комплексі заходів, спрямованих на усунення виявлених диспропорцій у галузевій структурі економіки і подолання існуючого відставання з подальшим виходом на траєкторію стабільного, стійкого, незалежного функціонування національної економіки, що не буде можливим без активної державної політики" [4].

Щодо методології та практики здійснення структурної модернізації, то найбільш поширеним у вітчизняних наукових колах є системний підхід. Точніше, його правомірно можна назвати системно-структурним підходом. Адже він розглядає структурну модернізацію регіональної економіки як підсистему соціально-економічної модернізації країни. Разом із "інституційними та технологічними змінами, спрямованими на підвищення конкурентоспроможності та стійкості до зовнішніх впливів, він задає вектор сталого розвитку територій, поліпшує умови суспільного життя та забезпечення їх якості у майбутньому" [5, с. 104].

Значна частина науковців розглядають структурну модернізацію економіки регіону у територіальному вимірі через систему ефективного управління розвитком регіонального простору. Серед них варто відзначити наукові напрацювання Дунаєва І.В. [3], Штефан С.І. та Коротєєвої Г.С. [6] та ін. авторів. Зазначені прихильники просторового підходу не вживають поняття "структурна модернізація регіональної економіки" як таке, однак у їх концепціях прослідковується структуризація модернізації регіону за такими напрямками, як модернізація регіональної економічної політики, що "передбачає досягнення скоріше соціальних і політичних цілей, котрі мають надалі стимулювати появу вже економічних ефектів" [6, с. 225]. На переконання авторів, розвиток регіонів наразі частіше акцентується на пошуку і мобілізації внутрішнього невикористаного потенціалу території, що спирається на стратегічне управління у досягненні довгострокових цілей та на зростанні сполучної якості міждержавного, державного і регіонального управління [6].

Доповнює просторову концепцію М. Шашина, яка стверджує, що "за характером структурна модернізація повинна бути органічною, а її основний зміст буде проходити по її регіональних компонентах, на рівні яких створюються основні мережеві і регіональні структури інноваційної економіки, насамперед, в особі малого підприємництва, та які мають можливість отримувати ефективну підтримку від інститутів управління, що дозволяє їм використовувати міжбюджетні трансфери, регіональні фонди компенсації і окремі повноваження органів державної влади регіонів. Це сприятиме формуванню регіонального простору нових багаторівневих економічних відносин" [7, с. 62].

Відаючи належне позиції зазначених вище прихильників просторового підходу, все ж таки варто наголосити, що досягнення соціального та культурного, екологічного розвитку неможливе без економічного піднесення, а раціональність стратегічного управління варто розглядати не як базу модернізації регіональної економіки, а як один із механізмів її реалізації. Серед науковців достатньо поширеним є розгляд структурної модернізації регіональної економіки у контексті регіональної економічної політики [8].

Отже, регіональну політику структурної модернізації економіки слід визначати як складову державної структурної та державної регіональної політики України, що є засобом впливу на здійснення структурних змін в економіці регіонів, а також сукупність цілей, завдань, напрямів і механізмів діяльності органів державної та регіональної влади щодо формування оптимальної структури економіки регіонів для раціонального використання потенціалу та конкурентних переваг територій". Модернізація регіональної політики виступає як складова структурної модернізації регіональної економіки, а її заходи виконують роль спеціальних інструментів досягнення поставлених цілей та завдань перед структурною модернізацією регіональної економіки.

Останніми роками щораз більшої популярності набуває інноваційний підхід до визначення особливостей структурної модернізації регіональної економіки через перехід регіонів на інноваційну модель розвитку. На

переконання Ю. Карпенко, одним із напрямів підвищення конкурентоспроможності економіки регіонів, її інноваційного розвитку та модернізації виступають інноваційні структури, зокрема підприємницькі кластери, які сприяли розвитку економіки країн Європи та інших розвинених країн світу [2, с. 56].

Підприємницькі кластери "володіють потужним потенціалом для зростання технологічного рівня виробництва, створюють сприятливі умови для активного впровадження інновацій; в їх рамках поєднуються інтереси регіональних господарських систем, реалізується людський потенціал і науково-освітні доміанти, суттєво прискорюються процеси формування секторальних сегментів інноваційної моделі економіки". Така позиція заслуговує уваги, адже інновації і суб'єкти, які їх реалізують, здатні в достатньо короткі періоди часу реформувати та модернізувати економіку як країни, так і регіону.

Однак обґрунтовувати зміст сутнісних ознак структурної модернізації лише розвитком інноваційних структур є не завжди правильно, адже це обмежує широкий зміст та призначення досліджуваної категорії. Доцільно в межах інноваційної складової структурної модернізації регіональної економіки запровадити: регіональну підтримку науки, розробку та впровадження сучасних технологій, створення сприятливих умов для технологічного відтворення виробничої бази суб'єктів підприємництва, що є ключовими галузями регіональної економіки, та посилення їхньої активної інноваційної діяльності.

Наукове дослідження засвідчило, що у науці сформувалося декілька напрямів розвитку теорії структурної модернізації регіональної економіки. Серед вітчизняних науковців переважна більшість розглядає структурну модернізацію регіональної економіки як складову загальнодержавної модернізації через призму регіональної економічної політики, сферу державного управління, інноваційного розвитку регіонів, ототожнює досліджуване поняття із економічним розвитком регіону чи трансформаційними змінами територій. Кожна із зазначених теорій має власне просторове та структурне відображення у базових домінантах формування структурної модернізації регіональної економіки, яка загалом спрямована на запровадження нових чи удосконалених компетенцій, навиків у суспільно-економічному перетворенні регіонів. Шляхом ґрунтовного зіставлення існуючих підходів до розуміння дефініції "структурна модернізація регіональної економіки" виявлено, що дефініція має, окрім базисних ознак структурної модернізації, надбудовні складові регіональної економіки, зокрема й регіональної економічної політики та регіонального управління [9, с. 52].

Враховуючи той факт, що регіональна економіка має структурний характер економічної системи, притаманними для неї є системні ознаки, котрі визначаються процесами реалізації реформ у структурі національної та регіональної економіки, а саме [10, с. 174]: пов'язана зі змінами різних сфер життєдіяльності регіону і держави загалом (політична, економічна, соціальна та культурна); визначається чинниками регіональних змін, що мають синергетичний характер

відносно перебудови інших складових регіональної економіки: регіональної економічної політики, системи регіонального управління тощо; виступає спонукальною основою модернізації регіональної економіки, що проявляється через наявні ресурси та цінності жителів регіону; має еволюційний характер і набутки, де регіональна система економіки намагається віднайти таку їх комбінацію чи раціональні можливості оновлення економіки регіону; цілеспрямований та безперервний характер переходу на сучасні форми економічного розвитку; орієнтується на довгострокову перспективу і поступальний розвиток регіону через реалізацію стратегій, програм регіонального розвитку, спеціальних механізмів та інструментів реалізації цілей; властивий динамічний характер, який об'єктивно виступає рушійною силою усіх соціально-економічних систем, що розвиваються; характерні складні внутрішні взаємозв'язки, що проявляється через різноманіття їх видів (комерційні, партнерські, приватні тощо); виступає складовою загальнодержавної модернізації економіки та враховує інтереси, потреби та можливості і держави, і її регіонів.

Визначальні ознаки, що характеризують специфіку постійної та безперервної модернізації окремих складових регіональної економіки властиві для: системи економічних взаємовідносин між суб'єктами господарювання та іншими суб'єктами як усередині економічної системи регіону, так і поза її межами; структури галузевої регіональної економіки, регіональне співвідношення між видами галузей економічної діяльності; визначення базових галузей та їх об'єднань, що здатні ефективно розвиватися в економічній системі регіону; регіональних ринків і їх взаємозв'язків із міжрегіональними, загальнодержавними та глобальними ринками; диверсифікації регіонального господарства; соціально-економічної інфраструктури та розвитку; перспективи технологічного розвитку та переходу на інноваційну модель розвитку; структури управління економікою регіону загалом та відносинами власності зокрема; механізмів розподілу ресурсів, їх мобілізації в межах регіону та залучення ззовні тощо [11, с. 108].

Визначальними й такими, що забезпечують просторовий розвиток регіонів та їх структурної модернізації, є принципи [12]: формування сприятливого регіонального середовища; вибору пріоритетних векторів розвитку з багатьох наявних; прийняття неминучості циклічності й економічних рецесій у регіональній економіці; наявності конкуренції та необхідності багатополлярності у дотриманні інтересів регіональної спільноти; інформаційної унікальності та діджиталізації регіональної економіки; суб'єктної відносності; гармонії й оптимальної відповідності.

ВИСНОВКИ

Отримані результати наукового дослідження засвідчують, що наявні чотири методологічні підходи до розуміння структурної модернізації регіональної економіки: системний, просторовий (територіальний), процесний та інноваційний мають свої переваги, є слушними, але не забезпечують її цілісного розуміння. Тому їх доцільно використовувати комплексно, або ж окремо —

для розробок тих або інших джерел й здійснення окремих аспектів модернізації.

Наукові пошуки сприяли розумінню досліджуваної дефініції, де під поняттям "структурна модернізація регіональної економіки" розуміємо процес становлення, переходу до нових форм регіонального розвитку або руху до модерних типів регіонального устрою. Це полягає у відображенні системи взаємодії між регіонами та державними центральними органами і супроводжується якісними та кількісними трансформаційними змінами регіональної суспільно-економічної системи та її підсистем — природно-ресурсної, виробничо-господарської, поселенської, соціокультурної, організаційно-управлінської.

Література:

1. Михальченко М. Політична реальність в Україні: трансформація, модернізація, революція? Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. Київ, 2005. Вип. 7. С. 18—27.
2. Карпенко Ю.В. Парадигма модернізації економіки: становлення та розвитку. Вісник економічної науки України. 2017. № 1. С. 54—57.
3. Дунаєв І.В. Модернізація регіональної економічної політики: ідентифікація і семантичний аналіз понятійного апарату. Актуальні проблеми державного управління. Одеса: Вид-во ОРІ НАДУ, 2015. № 4 (64). С. 16—20.
4. Кавтиш О.П. Модернізація економіки України: теорія і практика здійснення реформ. Ефективна економіка. 2013. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (дата звернення: 15.08.2020)
5. Науменко І.В., Науменко А.О. Складові механізми забезпечення економічного зростання сільського господарства. Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. 2016. Вип. 177. С. 99—109.
6. Штефан С.І., Коротєєва Г.С. Фінансові інститути і інструменти модернізації економіки регіонів України. Комунальне господарство міст. 2014. № 113. С. 223—228.
7. Шашина М.В. Сутнісні ознаки структурної модернізації регіональної економіки. Економічний аналіз. Тернопіль, 2018. Том 28. № 4. С. 59—66.
8. Мармуль Л.О., Коваленко І.В. Державне регулювання інвестиційної діяльності переробних підприємств агропромислового комплексу. Економіка АПК. 2008. № 12. С. 62—69.
9. Sievidova I. et al. Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium. Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, no. 6 (4 (102)), 2019. pp. 47—56.
10. Ігнатенко М.М. Соціально-економічний розвиток сільських територій: монографія. Херсон: Айлант, 2010. 238 с.
11. Романюк І.А. Державна соціальна політика в забезпеченні продуктивної зайнятості сільського населення. Економіка АПК. 2014. № 10. С. 105—109.
12. Пашкевич М.С., Лисунець К.П. Принципи модернізації економіки регіонів України в аспекті сучасної регіональної політики. Ефективна економіка. 2014. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (дата звернення: 15.08.2020).
13. Marmul L.O., Ignatenko M.M., Ushakov D.S., Kuchyn S.P. Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models. International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, iss. 2. 2019. pp. 290—301.

References:

1. Mykhal'chenko, M. (2005), "Political reality in Ukraine: transformation, modernization, revolution?", Suchasna ukrayins'ka polityka. Polityky i politolohy pro neyi, vol. 7, pp. 18—27.
2. Karpenko, Yu.V. (2017), "The paradigm of economic modernization: formation and development", Visnyk ekonomichnoyi nauky Ukrainy, vol. 1, pp. 54—57.
3. Dunayev, I.V. (2015), "Modernization of regional economic policy: identification and semantic analysis of the conceptual apparatus", Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnya, vol. 4 (64), pp. 16—20.
4. Kavtysh, O.P. (2013), "Modernization of Ukraine's economy: theory and practice of reforms", Efektyvna ekonomika. vol. 1, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (Accessed 15 August 2020).
5. Naumenko, I.V. and Naumenko, A.O. (2016), "Components of the mechanism for ensuring economic growth of agriculture", Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu sil's'koho hospodarstva imeni Petra Vasylenka, vol. 177, pp. 99—109.
6. Shtefan, S.I. and Korotyeyeva, H.S. (2014), "Financial institutions and tools for modernization of the economy of the regions of Ukraine", Komunal'ne hospodarstvo mist, vol. 113, pp. 223—228.
7. Shashyna, M.V. (2018), "Essential features of structural modernization of the regional economy", Ekonomichnyy analiz, vol. 28, no. 4, pp. 59—66.
8. Marmul', L.O. and Kovalenko, I.V. (2008), "State regulation of investment activity of processing enterprises of agro-industrial complex", Ekonomika APK, vol. 12, pp. 62—69.
9. Sievidova, I. (2019), "Optimizing the strategy of activities using numerical methods for determining equilibrium", Eastern-European Journal of Enterprise Technologies, vol. 6 (4 (102)), pp. 47—56.
10. Ihnatenko, M.M. (2010), Sotsial'no-ekonomichnyy rozvytok sil's'kykh terytoriy [Socio-economic development of rural areas], Aylant, Kherson, Ukraine.
11. Romaniuk, I.A. (2014), "State social policy in ensuring productive employment of the rural population", Ekonomika APK, vol. 10, pp. 105—109.
12. Pashkevych, M.S. and Lysunets', K.P. (2014), "Principles of modernization of the economy of the regions of Ukraine in the aspect of modern regional policy", Efektyvna ekonomika, vol. 10, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2014_10_7 (Accessed 15 August 2020).
13. Marmul, L.O. Ignatenko, M.M. Ushakov, D.S. and Kuchyn, S.P. (2019), "Transformation of approaches to determine influence factors in the economic development models", International Journal of Economics & Business Administration, vol. VII, no. 2, pp. 290—301.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2020 р.

Л. Б. Райнова,
к. е. н., старший науковий співробітник відділу податкової системи,
НДФІ ДННУ "Академія фінансового управління"
ORCID ID: 0000-0002-8275-3094

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.10

РЕФОРМУВАННЯ ЄСВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І НАСЛІДКИ

L. Rainova,
PhD in Economics, Senior Research Fellow of the Department of Tax Policy,
SESE "Academy of Financial Management"

REFORMING OF SINGLE SOCIAL CONTRIBUTION IN UKRAINE: PROBLEMS AND CONSEQUENCES

Досліджено наслідки реформування ЄСВ у 2016 р., здійснено їх оцінку з урахуванням комплексу вжитих впродовж 2016—2019 рр. заходів, пов'язаних з корекцією податкового навантаження на працю загалом й у розрізі окремих його складових. Доведено, що чи не найбільш дискусійним припущенням при обговоренні результативності реформи залишається намагання пояснення певних позитивних тенденцій, що із часом спостерігались в частині зайнятості й оплати праці, виключно змінами в рівні ставок ЄСВ. Наявний досвід реформування ЄСВ засвідчив масштаби потенційних наслідків змін, пов'язаних із радикальним переглядом ставок внеску (безпрецедентне зростання ступеня розбалансованості соціальних фондів, неоднозначний і невисокий ефект детінізації), що стало підставою для висновку про неприпустимість вжиття подібних змін у подальшому за відсутності адекватних компенсаторів наслідків їх впровадження. Засвідчено необґрунтованість пропозицій щодо необхідності подальшого зниження рівня навантаження на фонд оплати праці в якості безальтернативного шляху до детінізації зарплатних відносин й легалізації зайнятості, вони суперечать існуючим дослідженням із зазначеної проблематики, не враховують, зокрема, й досвіду європейських країн у частині впровадження подібних змін.

In article the problem aspects of single social contribution (SSC) reform, carried out in Ukraine in 2016 and as well as its consequences are investigated. Emphasis is placed on the expediency of assessing these consequences, taking into account the set of implemented during 2016—2019 measures, related with correction of the tax burden on labor, a very multidirectional measures, as evidenced by the results of the analysis of changes in fiscal efficiency of its main components — SSC and PIT (personal income tax). It is established that the greater contribution to the wages growth, which is often cited as one of the main arguments in favor of the emergence of positive trends towards de-shadowing the labor market and employment, actually provided not a revision of SSC rates due to its reform in 2016, but a twofold administrative increase in the size of minimum wage in 2017, as evidenced by the calculations of changes in the growth rate of the payroll in the private sector and related with such growth revenues of SSC.

It is substantiated that ignoring of social consequences of the proposed changes remains the main disadvantage of initiatives of radical revision of rates of SSC in the direction of their reduction. It is confirmed that the existing experience of reforming the SSC in Ukraine has shown the scale of the potential consequences of the changes connected with similar initiatives — an unprecedented increase in the degree of imbalance of social insurance funds and low effect of de-shadowing. It is concluded that further sharp reduction in revenues of SSC, which is budget-generating for the pension system of Ukraine, with the existing level of social obligations and the actual lack of adequate

compensators for leveling the negative effects of implementation of these measures, will lead to unacceptably high burden on the state budget, which expenditure indicators are already extremely unsatisfactory (permanent underfunding in recent years of social protection and such key areas of human capital development as education and health care, a significant amount of debt service expenditures, etc.). The unfoundedness of the aforementioned proposals as an unalterable way to de-shadowing wage relations and employment is noted; they contradict the existing researches concerning this issue and do not consider, in particular, the experience of European countries in implementing such changes.

*Ключові слова: ЄСВ, ПДФО, податкове навантаження на працю, реформа, мінімальна заробітна плата.
Key words: single social contribution, personal income tax, tax burden on labor, reform, minimum wage.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Підвищений інтерес до проблематики реформування ЄСВ в Україні багато в чому пояснюється тим, що він небезпідставно вважається одним з основних чинників тінізації відносин у сфері зайнятості й оплати праці. Останні заходи в частині реформування ЄСВ у зв'язку з цим, як неодноразово підкреслювалося в урядових колах, і вживались з метою забезпечення умов для легалізації зазначених відносин. Анонсовані заздалегідь, ці заходи вважались найбільш очікуваними насамперед для підприємницького середовища, оскільки йшлося про сприяння його розвитку шляхом зниження рівня навантаження на фонд оплати праці. Останніми роками вже накопичено достатньо інформативний досвід застосування різноманітних підходів до детінізації заробітних плат, втім неоднозначною залишається їх оцінка. Наслідки впроваджених реформою ЄСВ 2016 р. змін виявились особливо показовими в зазначеному аспекті.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання визначення чинників впливу на рівень тінізації економіки країни загалом, та заробітних плат й зайнятості, зокрема, обґрунтування шляхів протидії зазначеним явищам широко висвітлено в працях зарубіжних дослідників, серед яких варто відмітити такі: А. Бухен, Ф. Енглер, Д. Енсте, Б. Кельмансон, Р. Кірхнер, Л. Медина, М. Навицкас, Ф. Шнайдер, В. Юскіус [1—6]. Вагомий внесок у дослідження зазначеного питання належить і вітчизняним науковцям: К. Дубичу, Н. Іванчук, Н. Краус, О. Савич, Ю. Харазішвілі [7—11]. Проблема тиці реформування ЄСВ в Україні в контексті виявлення шляхів впливу на існуючий рівень тінізації економічних відносин в частині зайнятості та оплати праці присвячували свої роботи В. Башко, А. Вдовиченко, Т. Козир, В. Корольков, Д. Серебрянський, Ю. Сибірянська, А. Соколовська, І. Тиванюк, О. Тимченко, Л. Шевчук, О. Шемяткін [12—19] та ін. Втім, її складність та неоднозначність обумовлює необхідність здійснення подальших досліджень з окреслених напрямів.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

З огляду на різноспрямованість існуючих оцінок результативності однієї з чи не найбільш обговорюваних реформ ЄСВ — реформи 2016 р., орієнтованої на створення умов для детінізації зарплат та легалізації

зайнятості, й виявлення, зокрема, можливості збільшення за рахунок зазначеного бази нарахування внеску, метою цієї статті є критичний аналіз основних заходів в частині реформування ЄСВ, вжитих під час його реалізації (2016 р.), а також у наступні роки (2017—2019 рр.). Зазначений аналіз є важливим для цілей обґрунтування й підготовки подальших пропозицій з зазначеної проблематики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наслідки реформи ЄСВ 2016 р., однією з головних нововведень якої було, зниження розміру ЄСВ з диференційованих 36,76—49,7% до 22% та скасування утримання внеску із заробітної плати працівників, залишаються чи не найбільш дискусійними. Однозначна відповідь на питання щодо того, чи вдалося завдяки її проведенню змінити чи вплинути на негативні тенденції, що спостерігалися в приватному секторі в попередні роки, зокрема, стосовно таких показників як темпи зростання фонду оплати праці та надходжень з ЄСВ (рис. 1), в роботах вітчизняних авторів і сьогодні відсутня. Втім, вона є важливою й з огляду на те, що саме задля створення умов щодо легалізації зайнятості й зарплат в приватному секторі і вживались різноманітні заходи в частині реформування ЄСВ, починаючи ще з 2015 р.

Як свідчать проведені нами розрахунки (рис. 1), зростання фонду оплати праці в приватному секторі виявилось за результатами року надзвичайно низьким у порівнянні з тією економією, яку було отримано роботодавцями внаслідок скорочення рівня навантаження із плати ЄСВ. Фактично, зазначену "економію коштів" роботодавцями було спрямовано не стільки на підвищення заробітних плат легально зайнятих працівників, скільки на забезпечення поточних потреб бізнесу [15, с. 89]. Втім, чи не наймасштабнішими виявились проблеми, пов'язані із фінансуванням вітчизняної системи соціального страхування (суттєве збільшення насамперед дефіциту бюджету Пенсійного фонду). Зокрема привертає увагу і той факт, що втрати останнього від зниження ЄСВ у 2016 р. склали понад 96 млрд грн, тоді як від легалізації фактично було отримано лише 0,16 млрд грн [20], [21, с. 64]. Тобто імплементацією реформи із радикального зниження рівня навантаження із ЄСВ так і не вдалося хоча б уповільнити зниження фіскальної ефективності внеску, що спостерігалось у попередні

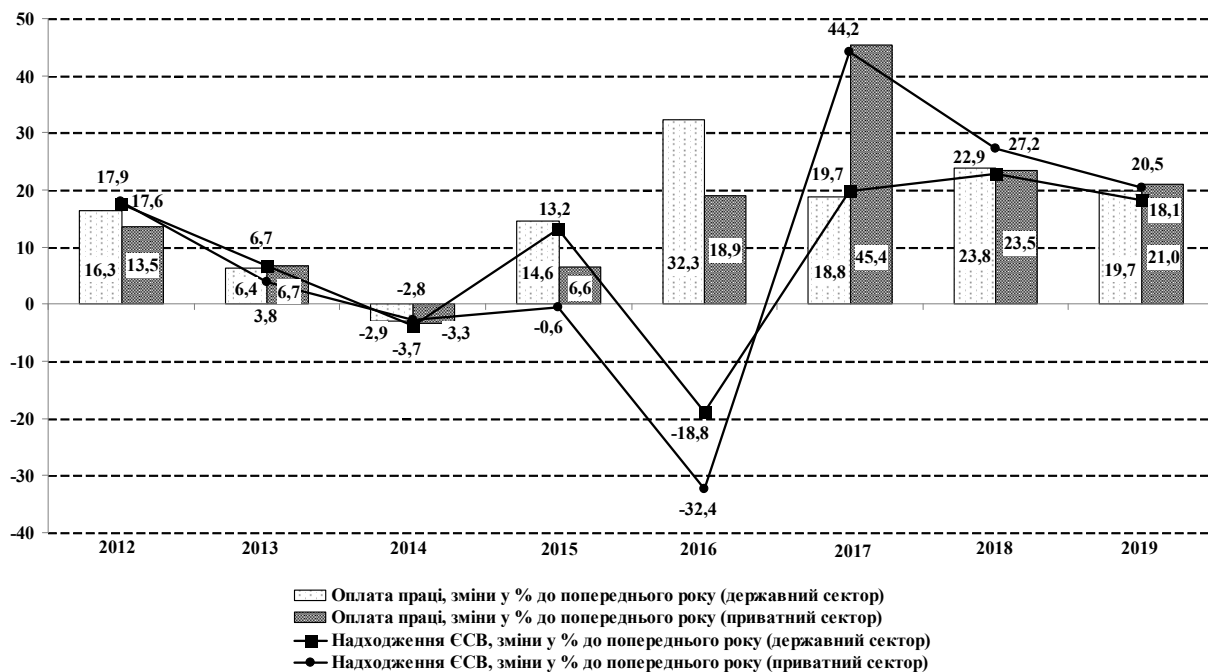

Рис. 1. Динаміка змін фонду оплати праці та надходжень ЄСВ в Україні в розрізі державного та приватного секторів

Джерело: складено за даними [22].

роки. Частка ЄСВ у ВВП впродовж 2012—2015 рр. скоротилась з 12,7 до 9,3%, а вже в наступному 2016 р., — до 5,5% ВВП (рис. 2).

На думку окремих дослідників, навіть скорочення надходжень ЄСВ через значне зниження його ставки не може розглядатись як відсутність ефекту детінізації, оскільки в подальшому спостерігались позитивні тенденції в динаміці заробітних плат, зокрема, перевищення темпів їх зростання над темпами інфляції, а також збільшення надходжень з ПДФО та числа застрахованих осіб [19]. Найбільш дискусійним припущенням при обговоренні наслідків різкого зниження навантаження з ЄСВ в 2016 р. все ж залишається обґрунтування всіх варіацій фонду оплати праці виключно змінами в рівні ставок ЄСВ [13].

Швидке зростання зарплат, яке часто і наводиться в якості одного з основних аргументів на користь появи позитивних тенденцій в напрямі детінізації відносин у сфері зайнятості, безперечно фіксується статистичними даними, втім, на нинішньому етапі цей процес є закономірним та має об'єктивні економічні й соціальні причини. Насамперед, не варто ігнорувати факту того, що значний нерегульований відтік кадрів за кордон все частіше змушує українських роботодавців для залучення нових або утримання наявних працівників підвищувати їм рівень заробітної плати на тлі помірніших темпів зростання продуктивності, що призводить до подальшого зростання витрат на оплату праці попри скорочення кількості працівників [23, с. 30; 24, с. 8].

Гострий дефіцит робочої сили в Україні, за даними НБУ станом на липень 2019 р., відчувався вже в усіх сферах, причому особливо негативним залишалось подальше скорочення чисельності працівників у реальному секторі економіки [25, с. 22]. Оскільки зазначені процеси триватимуть і далі, то й витрати підприємств на

оплату праці із скороченням зайнятості лише зростатимуть, як і частка зазначених витрат в загальних витратах; збільшуватимуться також витрати на пошук і навчання нових працівників [26, с. 22]. Закривати кадрові потреби з року в рік стає все складнішим й через те що фінансові очікування претендентів традиційно випереджають темпи зростання бюджетів роботодавців, а рівень запитів претендентів зі зростанням вартості життя в країні лише збільшуватиметься.

Трудова міграція і дефіцит робочої сили різного рівня кваліфікації — вже не одна з ключових тенденцій ринку праці, а головний чинник, який визначає його розвиток. Варто при цьому відмітити, що йдеться не про системне підвищення зарплат на певний відсоток по всій економіці; різні сфери економіки мають різну динаміку розвитку. Підвищення стосуватиметься галузей, де не вистачає кадрів, а в інших сферах економіки — ключових співробітників для їх утримання. Негативним насамперед залишається факт того, що через скорочення наявної робочої сили та зниження фінансових можливостей компаній для нарощування інвестицій за стрімкого підвищення заробітної плати, міграція матиме обернений ефект на економічне зростання.

Складнішою є надання оцінки того, чи були певні позитивні зміни, що спостерігалися в 2016—2019 рр., зокрема, в динаміці таких показників як темпи зростання фонду оплати праці та надходжень з ЄСВ, наслідками саме реалізованої в 2016 р. реформи ЄСВ за умов врахування всього комплексу вжитих як у 2016 р., так і наступних роках заходів, пов'язаних з корекцією податкового навантаження на працю загалом і в розрізі його окремих складових. Зокрема в частині ЄСВ зміни стосувалися скорочення числа пільг з його сплати, й насамперед щорічного розширення бази його нарахування:

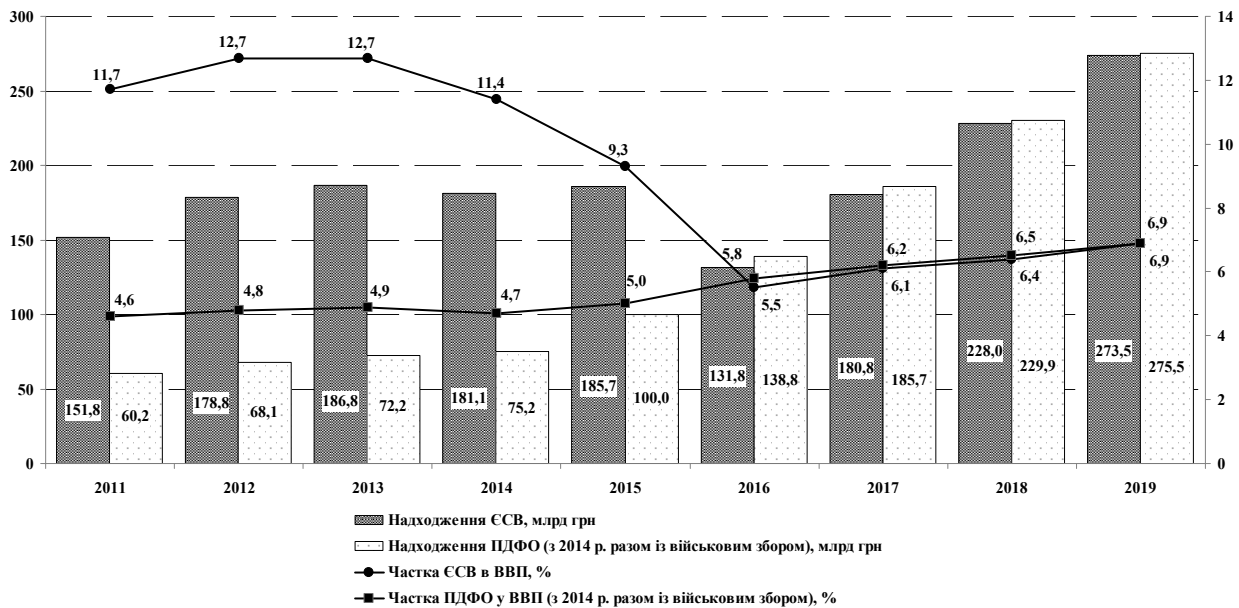

Рис. 2. Зміни фіскальної ефективності ЄСВ та ПДФО в Україні впродовж 2001—2019 рр.

Джерело: складено за даними [22; 27].

— у 2016 р. — збільшення максимальної бази нарахування ЄСВ з 17 до 25 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб;

— у 2017 р. — двократне підвищення мінімальної зарплати й автоматичне зростання внаслідок цього заходу загальної бази нарахування ЄСВ;

— у 2018 р. — ув'язка максимальної величини бази нарахування ЄСВ із мінімальною зарплатою — показником більш динамічно зростаючим у порівнянні із попередньо застосовуваним прожитковим мінімумом для працездатних осіб.

З огляду на зазначене варто відмітити й той факт, що найвищі темпи зростання максимальної бази нарахування ЄСВ впродовж 2011—2020 рр. спостерігались у 2016 р. (166,4%) та 2018 р. (139,6%), причому саме 2016 р. (у частині перегляду величини максимальної бази в абсолютному і відносному вимірі) за увесь період існування ЄСВ залишається рекордним. Найбільші темпи зростання мінімального розміру ЄСВ (визначається розміром мінімальної зарплати) мали місце в 2017 р. [22].

Помітні зміни стосувалися й іншої вагової складової податкового навантаження на працю — ПДФО, зокрема, це перегляд у 2016 р. базових його ставок, розширення бази податку за рахунок суттєвого звуження переліку осіб-одержувачів податкової соціальної пільги у 2017 р. Крім того, було продовжено застосування військового збору, базу якого суттєво розширили із часом.

Наслідки усіх перелічених заходів виявились результативними в плані відновлення надходжень ЄСВ вже одразу після першого року реформи; помітними вони були і в наступні роки. Зокрема втрати фіскальної ефективності ЄСВ після реформи 2016 р., принаймні, в абсолютному вимірі, майже повністю було компенсовано вже з наступного 2017 р. Скорочення впродовж 2015—2016 рр.

надходжень ЄСВ з 185,7 до 131,8 млрд грн (-29,0%) змінилося їх зростанням — до 180,8 млрд грн (+37,2%) у 2017 р. Подальша позитивна їх динаміка спостерігається і в наступні роки — до 228,0 млрд грн (+26,1%) в 2018 р. та 273,5 млрд грн (+19,9%) в 2019 р. Втім, так і не відбулося остаточного відновлення фіскальної ефективності ЄСВ на рівні дореформеному — частка надходжень внеску склала лише 6,9% ВВП у 2019 р. проти 9,3% у ВВП у 2015 р. (рис. 2).

Тобто, фактично, як зазначалося вище, напрями реформування ЄСВ та ПДФО — основних складових податкового навантаження на працю — в досліджуваній період виявились різноспрямованими. В кінцевому підсумку проведені реформи призвели і до помітних змін у фіскальній ефективності обох зазначених складових — суттєво зросла фіскальна роль ПДФО, втім, скоротилось, у порівнянні із дореформеним періодом (2012—2015 рр.), відповідне значення ЄСВ. Втім, стосовно змін в рівні податкового навантаження на працю з урахуванням всіх його складових, варто відмітити таке. Зазначений показник в 2016 р. в порівнянні з 2015 р. знизився з 34,64 до 28,58% (-6,1 в.п.), втім у подальшому відбулося його незначне зростання з 29,50% в 2017 р. до 30,16% в 2019 р. (тобто +1,58 в.п. впродовж 2016—2019 рр.)¹. Отже, зміни в сукупному рівні податкового навантаження на працю із часом, згідно проведених нами розрахунків, виявились вже не такими різкими (30,16% в 2019 р. у порівнянні із 34,64% у дореформеному 2015 р.) саме завдяки комплексу вжитих заходів, спрямованих на відновлення надходжень ЄСВ після реформи 2016 р.

Як свідчать наведені на рисунку 1 розрахунки, найбільш результативними в плані детінізації виявились фактично не заходи із радикального перегляду ставок ЄСВ та переліку його платників, а різке збільшення мінімальної зарплати з початку 2017 р., завдяки якому, зокрема, і стала можливою лівова частка приросту номінальної середньої зарплати. Саме завдяки безпреце-

¹ Розраховано за даними [22; 27].

дентному, у річному вимірі, принаймні з часу введення гривні, підвищенню рівня мінімальної зарплати, — понад 2,3 рази) вдалося вирівняти і ситуацію з надходженнями до фондів соціального страхування (рис. 2). Виключно в зазначеному році вперше за тривалий період у розрізі приватного сектору мали місце значні темпи зростання фонду оплати праці і, відповідно, надходжень ЄСВ. Натомість вже не спостерігалось подібних результатів у наступні 2018—2019 рр. з огляду на помітну спадну динаміку обох зазначених показників, що є додатковим свідченням на користь отриманого висновку.

Вкрай неоднозначною, тим не менш, залишається оцінка зазначеного заходу. С одного боку, підтримка купівельної спроможності доходів населення безперечно залишається необхідною. Мінімальна заробітна плата має виконувати функцію захисту працюючих від крайньої бідності, не перетворюючись на формальність, що не відіграє жодної ролі в підтримці певних стандартів життя. Проте в Україні багато років державні соціальні стандарти піднімалися дуже повільно, відстаючи від реальних темпів інфляції, їх індексацію в 2014—2015 рр. урядом взагалі було заморожено. В результаті зростання цін суттєво "обігнало" зростання мінімальних зарплат і пенсій; кумулятивна інфляція була досить високою. Спостерігалася до того ж й вкрай негативна тенденція щодо збільшення розриву між мінімальною та середньою заробітною платою. Тому і потреба в перегляді величини мінімальної зарплати, з огляду на зазначене, була обгрунтованою.

З другого боку, намагання збільшити надходження від ЄСВ за рахунок різкого підвищення рівня мінімальної заробітної плати не є позитивним для економіки, тим більше, що економічних передумов для її зростання в зазначеному обсязі не було. Втім, це призвело до суттєвого поглиблення невідповідності в оплаті праці між кваліфікованими та некваліфікованими працівниками, насамперед, бюджетного сектору, збільшення розриву між пенсійною винагородою та мінімальною зарплатою. Подібні заходи містять ще і ризики зростання соціального напруження та активізації тиску на уряд щодо подальшого підвищення соціальних стандартів, неузгодженого зі зростанням продуктивності економіки, що може надалі призвести до посилення інфляційного тиску [28, с. 33—34].

Суттєве "адміністративне" підвищення рівня мінімальної зарплати без урахування реальних тенденцій в економіці спричиняє виникнення низки ризиків, про що докладніше йдеться в працях окремих як вітчизняних [15; 29—31], так і зарубіжних авторів [32; 33]. Приватним бізнесом, за зазначених умов, не завжди може бути знайдено фінансові ресурси в обсязі, достатньому для реалізації таких заходів. Будь-яке підняття зарплати матиме відчутні наслідки для фінансової стабільності компанії, адже супроводжуватиметься збільшенням рівня оподаткування, обумовленого таким підвищенням, що для значної частини компаній може виявитись критичним (непрогнозоване зростання витрат на виробництво, і, як наслідок, — зниження конкурентоспроможності), тому і призводитиме до тінізації економіки та скорочення штату працівників насамперед у тих випад-

ках, коли йдеться про низькомаржинальний бізнес. Скорочений персонал в свою чергу посилює навантаження на бюджет внаслідок зростання витрат на виплати допомоги по безробіттю та субсидій. Зокрема, наявність впродовж 2016—2017 рр. в Україні подібних тенденцій, пов'язаних із зниженням кількості зайнятих, збільшення показника безробіття тощо, й фіксувалося статистичними даними. В іншому випадку збільшення рівня мінімальної заробітної плати працівників в приватному секторі може бути перекладено на собівартість вироблених та наданих товарів чи послуг, і в подальшому призвести до їх удорожчання. Тому і наслідки такого підвищення мінімальної заробітної плати для населення будуть скоріше негативними, оскільки проявлять себе пізніше через зростання показників інфляції.

Отже, переконливих аргументів чи розрахунків, які б свідчили на користь суттєвої ефективності вжитих заходів з детінізації зарплат та легалізації зайнятості в частині ЄСВ, нами знайдено не було. Реформа ЄСВ не забезпечила очікуваних результатів щодо збільшення надходжень внеску від легалізації заробітної плати, принаймні в перший рік з часу її проведення. Не підтвердилась й гіпотеза щодо визначального впливу на рівень тінізації зарплат виключно такого чинника як зниження ставок ЄСВ; перелік основних причин зростання зарплат впродовж 2016—2019 рр. фактично виявився ширшим. Найвагомішими факторами, які вплинули на зростання зарплат, було визнано: підвищення мінімальної заробітної плати, конкуренцію за кваліфіковану робочу силу із закордонними працедавцями та продовження позитивної динаміки розвитку економіки [24, с. 8]. Фактично, більший внесок у зростання зарплат, яке часто і наводиться в якості одного з основних аргументів на користь наявності позитивних тенденцій в напрямі детінізації відносин у сфері зайнятості, фактично забезпечив не перегляд ставок ЄСВ внаслідок його реформи в 2016 р., а двократне адміністративне збільшення розміру мінімальної зарплати в 2017 р., підтвердженням чого і стали розрахунки змін в темпах зростання фонду оплати праці в приватному секторі та пов'язаних з таким зростанням надходжень ЄСВ.

У низці досліджень і далі обгрунтовується думка про те, що детінізація зарплат та легалізація зайнятості внаслідок проведення реформи 2016 р. все ж мали місце, втім, для отримання належного ефекту, ставку ЄСВ було знижено недостатньо, через що необхідними є подальші кроки саме в зазначеному напрямі [19]. Втім, варто зауважити, що доведення факту наявності помітних змін в напрямку детінізації передбачає виявлення відповідних змін в індикаторах тіньової економіки², а також обгрунтування того, що такі зміни відбулися саме внаслідок зниження ставки ЄСВ. За відсутності аргументованих прикладів такого аналізу, важко не погодитись, що подібна полеміка більше нагадує набір декларацій [13].

Недоліком ініціатив із різкого перегляду ставок ЄСВ в напрямку їх скорочення залишається ігнорування соціальних наслідків запропонованих змін. Проведення реформи без належного обгрунтування джерел покриття втрат фондів соціального страхування та Пенсійного фонду України, призведе до розба-

² Оцінки змін зазначених індикаторів навіть у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних авторів містять суттєві відмінності [34—35].

лансування бюджетів названих фондів та неможливості забезпечення виконання і без того невисоких за рівнем державних соціальних гарантій застрахованим особам, передбачених законодавством з питань загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування. Намагання створити максимально сприятливе середовище для конкуренції та підприємництва не може бути підставою для впровадження подібних радикальних змін. Тим більше, що розроблені на сьогодні пропозиції щодо компенсаторів наслідків зменшення рівня надходжень ЄСВ, а також дефіциту солідарної пенсійної системи викликають багато зауважень.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Досвід реформи ЄСВ 2016 р. засвідчив масштаби негативних наслідків радикальних змін, пов'язаних із різким переглядом його ставок, а саме: безпрецедентне зростання ступеня розбалансованості соціальних фондів, а також невисокий ефект детінізації; й, крім того, неприпустимість вжиття подібних заходів у подальшому за відсутності адекватних компенсаторів наслідків їх впровадження. Різне скорочення надходжень ЄСВ, який є бюджетотворюючим для пенсійної системи України, за існуючого рівня соціальних зобов'язань, призведе ще й до неприпустимо високого рівня навантаження на державний бюджет, показники видатків якого і без того є вкрай незадовільними (перманентне недофінансування останніми роками соціального захисту населення й таких ключових галузей із розвитку людського капіталу як освіта і охорона здоров'я, значний обсяг видатків на обслуговування державного боргу тощо).

Рівень тінізації економіки України в цілому й зарплат зокрема, залишаються, за різними оцінками, високими [34; 35]. Втім, виведення економіки з тіні не можна розглядати в якості панацеї для підвищення ВВП і зарплат населення. Необґрунтованими, на наш погляд, залишаються й доводи про те, що єдиним шляхом до детінізації зарплатних відносин й зайнятості в Україні залишається подальший рух в напрямку зниження рівня навантаження на фонд оплати праці, оскільки вони суперечать існуючим дослідженням із зазначеної проблематики [6, с. 1083], [4, с. 14—15], [36, с. 14—15], не враховують, зокрема, й досвіду європейських країн в частині впровадження подібних змін. Вивчення відмінностей в джерелах фінансування національних систем соціального страхування в країнах ЄС, а також визначення причин таких відмінностей, є об'єктом наших подальших досліджень.

Література:

1. Schneider F., Buehn A. Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions. IZA DP № 9820, March 2016. URL: <http://ftp.iza.org/dp9820.pdf>
2. Engler P., Voigts S., Kirchner P., Betliy O. Economic Impact of the Recent Decrease in Social Security Contributions in Ukraine. Visnyk of the National Bank of Ukraine. 2016. № 237. P. 20—26.
3. Enste D., Schneider F. Hiding in the Shadows: The Growth of the Underground Economy. IMF Economic

Issues № 30, April 16, 2002. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/index.htm>

4. Kelmanson B., Kirabaeva K., Medina L., Mircheva B., Weiss J. Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options. IMF WP/19/278, November 2019. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2019/wp19278-print-pdf.ashx>

5. Navickas M., Juscus V., Navickas V. Determinants of Shadow Economy in Eastern European Countries. Scientific Annals of Economics and Business. 2019. Vol. 66, № 1. P. 1—14.

6. Schneider F. Size and Development of the Shadow Economy in Germany, Austria and Other OECD-Countries: Some Preliminary Findings. Revue économique, Presses de Sciences-Po. 2009. Vol. 60, № 5. P. 1079—1116.

7. Дубич К.В. Фактори тінізації ринку праці України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1132>

8. Іванчук Н.В. Фактори впливу на тінізацію фонду оплати праці в Україні. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. Вип. 2. С. 288—294.

9. Краус Н.М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання: моногр. / Н.М. Краус. Полтава: Дивосвіт, 2014. 148 с.

10. Савич О.В., Савич І.В. Основні чинники та шляхи протидії тінізації економіки України. Ефективна економіка. 2015. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827>

11. Харазішвілі Ю.М. Тіньова зайнятість та тіньова оплата праці в Україні: оцінки та прогнози. Стратегія розвитку України (економіка, соціологія, право). 2011. № 4. Т. 1. С. 171—182.

12. Башко В. Зниження ставки єдиного соціального внеску: за і проти. Дзеркало тижня. № 1025. 26 грудня — 16 січня. 2014. URL: https://dt.ua/finances/znizhen-nya-stavki-yedinogo-socialnogo-vnesku-za-i-proti_.html

13. Серебрянский Д., Вдовиченко А. ЄСВ і детінізація: фальстарт чи початок структурних змін? Дзеркало тижня. 4 червня, 2016. URL: https://dt.ua/finances/yesv-i-detinizaciya-falstart-chi-pochatok-strukturnih-zmin_.html

14. Козир Т. М., Тиванюк І. С. Реформування єдиного соціального внеску: проблеми та перспективи. Академічний огляд. 2015. № 1. С. 53—60.

15. Корольков В., Баранник О. Моделювання наслідків інституційних змін в адмініструванні соціальних внесків в Україні. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2017. № 9 (251). С. 84—96.

16. Податок на доходи фізичних осіб та єдиний соціальний внесок: новації реформ та їх наслідки: монографія / Ю.В. Сибірянська, О.М. Тимченко, В.І. Коротун [та ін.]; Державна фіскальна служба України, Ун-т ДФС України, Наук.-дослідний ін-т фіскальної політики. К.: Алерта, 2018. 442 с. (Серія "Податкова та митна справа в Україні", Т. 124).

17. Соколовська А.М. Реформа єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в Україні. Фінанси України. 2015. № 7. С. 7—23.

18. Шевчук Л.П., Мусятівська Л.Й. Аналіз результатів розрахунку єдиного соціального внеску згідно різних моделей. *Фінанси, учет, банки*. 2016. № 1 (21). С. 207—214.

19. Шемяткін О. Зменшення навантаження на фонд оплати праці та пенсійна реформа — з чого почати? *Дзеркало тижня*. 2019. Вип. № 8, 2—6 березня. URL: https://dt.ua/finances/zmenshennya-navantazhennya-na-fond-oplati-praci-ta-pensiy-na-reforma-z-chogo-rochati-304353_.html

20. Підсумки роботи у 2016 році щодо виконання бюджету та завдань, покладених на органи Пенсійного фонду України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/3576-pidsumki-roboti-u-2016-rotsi-shhodo-vikonann/>

21. Звіт про виконання бюджету Пенсійного фонду України за 2016 рік. URL: <https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2017/12/0-Peredmovna-ta-zmist-do-Zvitu-pro-robotu-Fondu-u-2016-rotsi.pdf>

22. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>

23. Інфляційний звіт НБУ. Січень 2018 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2018-roku>

24. Огляд ринку праці в Україні (III квартал 2019 року). Заробітна плата. / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=af9feb2-486b-48fe-a4d0-97be9e58e077>

25. Інфляційний звіт НБУ. Липень 2019. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2019-roku>

26. Звіт про фінансову стабільність НБУ. Червень 2018 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2018-roku>

27. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

28. Наслідки підвищення мінімальної заробітної плати до 3200 грн / Інфляційний звіт НБУ. Січень 2017 р. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2017-roku>

29. Ткаченко Л. Підвищення зарплат в Україні: правда і фікція. *Дзеркало тижня*. Вип. № 20, 26 травня — 1 червня 2018 р. URL: https://zn.ua/ukr/macrolevel/pidvischennya-zarplat-v-ukrayini-pravda-i-fikciya-278865_.html#

30. Жолудь О. Мінімальна зарплата: історія благородної ідеї та її неоднозначне сьогодення. Листопад 2, 2016. URL: <https://voxukraine.org/uk/minimal-wages-ua/>

31. Тищук Т. Висока мінімалка до ФОПа доведе, або Хто в Україні став більше заробляти. *VoxUkraine*. 1 лютого 2018 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633620/>

32. Davidescu A.A., Schneider F. Nature of the Relationship between Minimum Wage and the Shadow Economy Size: An Empirical Analysis for the Case of Romania. IZA DP № 11247. December. 2017. URL: <http://ftp.iza.org/dp11247.pdf>

33. Khamis M. Does the minimum wage have a higher impact on the informal than on the formal labour market? Evidence from quasi-experiments. IZA Discussion Paper № 3911. 2008. URL: <http://ftp.iza.org/dp3911.pdf>

34. Тенденції тіньової економіки в Україні у 2019 році / Звіт Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5906118-6639-4dde-851b-2d9cd318e803>

35. Emerging from the shadows: the shadow economy to 2025. Professional insight report. ACCA, 2017. URL: https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf

36. Sabirianova Peter K. Income Tax Flattening: Does It Help to Reduce the Shadow Economy? IZA DP № 4223, June 2009. URL: <http://anon-ftp.iza.org/dp4223.pdf>

References:

1. Schneider, F. and Buehn, A. (2016), "Estimating the Size of the Shadow Economy: Methods, Problems and Open Questions", IZA Discussion Paper, vol. 9820, available at: <http://ftp.iza.org/dp9820.pdf> (Accessed 14 Aug 2020).

2. Engler, P. Voigts, S. Kirchner, P. and Betliy, O. (2016), "Economic Impact of the Recent Decrease in Social Security Contributions in Ukraine", *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, vol. 237, pp. 20—26.

3. Enste, D. and Schneider, F. (2002), "Hiding in the Shadows: The Growth of the Underground Economy", *IMF Economic Issues*, vol. 30, available at: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues30/index.htm> (Accessed 14 Aug 2020).

4. Kelmanson, B. Kirabaeva, K. Medina, L. Mircheva, B. and Weiss, J. (2019), "Explaining the shadow economy in Europe: size, causes and policy options", *IMF Working Paper*, vol. 19/278, available at: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2019/wp19-2019278-print-pdf.ashx> (Accessed 19 Aug 2020)

5. Navickas, M. Juscius, V. and Navickas, V. (2019), "Determinants of Shadow Economy in Eastern European Countries", *Scientific Annals of Economics and Business*, vol. 66, no. 1, pp. 1—14.

6. Schneider, F. (2009), "Size and Development of the Shadow Economy in Germany, Austria and Other OECD-Countries: Some Preliminary Findings", *Revue uconomique, Presses de Sciences-Po*, vol. 60, no. 5, pp. 1079—1116.

7. Dubych, K.V. (2017), "Factors of tinnization of the labor market of Ukraine", *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, [Online], vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1132> (Accessed 10 Aug 2020).

8. Ivanchuk, N.V. (2018), "Factors affecting concealment of payroll in Ukraine", *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii ta praktyky*, vol. 2, pp. 288—294.

9. Kraus, N.M. (2014), *Determinanty tin'ovoi ekonomiky v innovatsiynykh umovakh hospodariuvannia: monohrafiia* [Determinants of shadow economy in innovative economic conditions], Dyvosvit, Poltava, Ukraine.

10. Savych, O.V. and Savych, I.V. (2015), "Determining causes and key measures to counteract the shadow economy in Ukraine", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 2, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3827> (Accessed 10 Aug 2020).

11. Kharazishvili, Yu.M. (2011), "Shadow employment and shadow labor payment in Ukraine: estimates and

forecasts", *Stratehiia rozvytku Ukrainy (ekonomika, sotsiologhiia, pravo)*, vol. 1, no. 4, pp. 171—182.

12. Bashko, V. (2014), "Reduction of the single social contribution rate: pros and cons", *Dzerkalo tyzhnia*, [Online], vol. 1025, available at: https://dt.ua/finances/znizhennya-stavki-yedinogo-socialnogo-vnesku-za-i-proti_.html (Accessed 12 Aug 2020).

13. Serebrianskyj, D. and Vdovychenko, A. (2016), "SSC and de-shadowing: a false start or the beginning of structural change?", *Dzerkalo tyzhnia*, [Online], available at: https://dt.ua/finances/yesv-i-detinizaciya-falstart-chi-pochatok-strukturnih-zmin-_.html (Accessed 12 Aug 2020).

14. Kozyr, T.M. and Tyvaniuk, I.S. (2015), "Reforming the single social contribution: problems and prospects", *Akademichnyj ohliad*, vol. 1, pp. 53—60.

15. Korol'kov, V. and Barannyk, O. (2017), "Modeling the consequences of institutional changes in administration of social contributions in Ukraine", *Naukovyj visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 9 (251), pp. 84—96.

16. Sybirians'ka, Yu.V. Tymchenko, O.M. and Korotun, V. I. (2018), *Podatok na dokhody fizychnykh osib ta iedynyj sotsial'nyj vnesok: novatsii reform ta ikh naslidky: monohrafiia [Personal income tax and social security contributions: reform novations and their consequences]*, Alerta, Kyiv, Ukraine.

17. Sokolovs'ka, A.M. (2015), "Reform of the single contribution for compulsory state social insurance in Ukraine", *Finansy Ukrainy*, vol. 7, pp. 7—23.

18. Shevchuk, L.P. and Musiatovs'ka, L.J. (2016), "Analysis of calculation single social contribution under different models", *Fynansy, uchet, banky*, vol. 1 (21), pp. 207—214.

19. Shemiattin, O. (2019), "Reducing the burden on the payroll and pension reform - where to start?", *Dzerkalo tyzhnia*, [Online], vol. 8, available at: https://dt.ua/finances/zmenshennya-navantazhennya-na-fond-oplati-praci-ta-pensiyna-reforma-z-chogo-pochati-304353_.html (Accessed 16 Aug 2020).

20. The official site of Pension Fund of Ukraine (2016), "Results of work in 2016 on the implementation of the budget and tasks assigned to the bodies of the Pension Fund of Ukraine", available at: <https://www.pfu.gov.ua/3576-pidsumki-roboti-u-2016-rotsi-shhodo-vikonann/> (Accessed 17 Aug 2020).

21. The official site of Pension Fund of Ukraine (2016), "Report on the implementation of the budget of the Pension Fund of Ukraine for 2016", available at: <https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2017/12/0-Pered-mova-ta-zmist-do-Zvitu-pro-robotu-Fondu-u-2016-rotsi.pdf> (Accessed 17 Aug 2020).

22. The official site of the State Treasury Service of Ukraine (2020), "Official reports", available at: <https://www.treasury.gov.ua> (Accessed 14 Aug 2020).

23. The official site of National Bank of Ukraine (2018), "Inflation Report. January", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2018-roku> (Accessed 15 Aug 2020).

24. The official site of Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), "Labor market review in Ukraine (III quarter of 2019). Salary",

available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=af9febc2-486b-48fe-a4d0-97be9e58e077> (Accessed 16 Aug 2020).

25. The official site of National Bank of Ukraine (2019), "Inflation Report. July", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-lipen-2019-roku> (Accessed 14 Aug 2020).

26. The official site of National Bank of Ukraine (2018), "Financial Stability Report. June", available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/zvit-pro-finansovu-stabilnist-cherven-2018-roku> (Accessed 14 Aug 2020).

27. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2020), "Statistics Database", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 14 Aug 2020).

28. The official site of National Bank of Ukraine (2017), "Macroeconomic consequences of minimum wage increase to UAH 3,200", *Inflation Report*, January, available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiyniy-zvit-sichen-2017-roku> (Accessed 13 Aug 2020).

29. Tkachenko, L. (2018), "Wage increases in Ukraine: truth and fiction", *Dzerkalo tyzhnia*, [Online], vol. 20, available at: https://zn.ua/ukr/macrolevel/pidvischen-nya-zarplat-v-ukrayini-pravda-i-fikciya-278865_.html# (Accessed 19 Aug 2020).

30. Zholud', O. (2016), "The Minimum Wage: The Past of the Noble Idea and its Uncertain Present", *Vox Ukraine*, available at: <https://voxukraine.org/uk/minimal-wages-ua/> (Accessed 19 Aug 2020).

31. Tyschuk, T. (2018), "A high minimum wage will lead to FOP, or who in Ukraine began to earn more", *Ekonomichna Pravda*, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/02/1/633620/> (Accessed 19 Aug 2020).

32. Davidescu, A.A. and Schneider, F. (2017), "Nature of the Relationship between Minimum Wage and the Shadow Economy Size: An Empirical Analysis for the Case of Romania", *IZA Discussion Paper*, vol. 11247, available at: <http://ftp.iza.org/dp11247.pdf> (Accessed 20 Aug 2020).

33. Khamis, M. (2008), "Does the minimum wage have a higher impact on the informal than on the formal labour market? Evidence from quasi-experiments", *IZA Discussion Paper*, vol. 3911, available at: <http://ftp.iza.org/dp3911.pdf> (Accessed 20 Aug 2020).

34. The official site of Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), "Trends in the shadow economy in Ukraine in 2019", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=e5906118-6639-4dde-851b-2d9cd318e803> (Accessed 20 Aug 2020).

35. The official site of Association of Chartered Certified Accountants (2017), "Emerging from the shadows: the shadow economy to 2025", *Professional insight report*, available at: https://www.acca-global.com/content/dam/ACCA_Global/Technical/Future/pi-shadow-economy.pdf (Accessed 20 Aug 2020).

36. Sabirianova Peter, K. (2009), "Income Tax Flattening: Does It Help to Reduce the Shadow Economy?", *IZA Discussion Paper*, vol. 4223, available at: <http://anon-ftp.iza.org/dp4223.pdf> (Accessed 21 Aug 2020).

Стаття надійшла до редакції 02.09.2020 р.

О. В. Третьякова,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ORCID ID: 0000-0002-4843-1729

В. М. Харабара,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ORCID ID: 0000-0002-8555-6440

Р. І. Грешко,

к. е. н., доцент кафедри фінансів і кредиту,

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ORCID ID: 0000-0003-3054-356X

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.18

ВЕНЧУРНЕ ФІНАНСУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

O. Tretyakova,

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

V. Kharabara,

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

R. Greshko,

PhD in Economics, Associate Professor, Chernivtsi National Fedkovych University

VENTURE FINANCING AS AN EFFECTIVE TOOL OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

На сучасному етапі активізації інноваційних процесів потребує аргументування можливостей залучення усіх імовірних джерел фінансування інноваційних проєктів та їх диверсифікації з метою усунення ризиків. У зв'язку з цим розвиток венчурного інвестування має велике значення, оскільки забезпечує залучення в інноваційний сектор довгострокових фінансових ресурсів широкого кола інституційних та індивідуальних інвесторів для фінансування високо ризикових інноваційних проєктів. У фінансовому середовищі механізму забезпечення інноваційної діяльності країн ЄС та США останні 30 років відбуваються значні зміни. Підвищення конкурентоспроможності національної економіки неможливе без розвитку інноваційного підприємництва, активізації інноваційної діяльності в усіх сферах життєдіяльності, що має забезпечити позитивні структурні зміни в економіці, усунути її технологічне відставання від провідних країн світу та надати поштовх до стабільного економічного розвитку. Можливість застосування нових фінансових інструментів активізації інноваційної діяльності в Україні дозволить частково вирішити проблеми, насамперед, малого й середнього бізнесу. Провідна роль в інвестуванні наукових досліджень і розробок поступово переходить від державного до приватного сектора. Створення й освоєння нових технологій з одночасною максимізацією прибутку з підвищеною долею ризику потребує співпраці з активними, досвідченими, стратегічно орієнтованими інституційними інвесторами. Венчурні капіталісти спеціалізуються саме на аналізі, доборі та управлінні

технологічними інноваційними проєктами, погоджуються йти на виправданий ризик задля отримання доходу. В дослідженні розглядається сутність венчурного фінансування, питання організації венчурного фінансування, вплив ефективної організації венчурного фінансування на економіку країни та особливості організації венчурного фінансування в Україні. Також у статті розглянуто галузі вітчизняної економіки, в які було спрямовано найбільші обсяги інвестицій упродовж останніх років. Окреслено основні проблеми при здійсненні фінансування інноваційних проєктів на основі венчурного капіталу в Україні, запропоновано шляхи подолання їхнього вирішення.

At the present stage of intensification of innovation processes requires argumentation of the possibilities of attracting all possible sources of funding for innovation projects and their diversification in order to eliminate risks. In this regard, the development of venture investment is of great importance, as it provides attraction to the innovation sector of long-term financial resources of a wide range of institutional and individual investors to finance high-risk innovation projects. The financial sphere of the mechanism for ensuring innovation of the EU and the USA has been undergoing significant changes over the last 30 years. Increasing the competitiveness of the national economy is impossible without the development of innovative entrepreneurship, intensification of innovation in all spheres of life, which should ensure positive structural changes in the economy, eliminate its technological gap with the world's leading countries and provide impetus to stable economic development. The possibility of using new financial instruments to intensify innovation in Ukraine will partially solve the problems of, first of all, small and medium-sized businesses. The leading role in investing in research and development is gradually shifting from the public to the private sector. The creation and development of new technologies while maximizing profits with an increased share of risk requires cooperation with active, experienced, strategically oriented institutional investors. Venture capitalists specialize in the analysis, selection and management of technological innovation projects, agree to take justified risks to generate income. The study considers the essence of venture financing, the organization of venture financing, the impact of effective organization of venture financing on the economy and the peculiarities of the organization of venture financing in Ukraine. The article also considers the sectors of the domestic economy to which the largest volumes of investments have been directed in recent years. The main problems in financing innovative projects on the basis of venture capital in Ukraine are outlined, the ways of overcoming their solution are suggested.

*Ключові слова: венчурне фінансування, венчурний капітал, венчурні фонди, інновації, інвестиції.
Key words: innovations, investments, venture capital, venture funding, venture funds.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні одним з головних джерел економічного зростання країни є науково-технічний прогрес (НТП), а також розвиток інноваційного бізнесу. Для того, щоб впровадити досягнення науки і техніки у виробництво потрібен чималий капітал, що пов'язане з підвищеними ризиками. В такому випадку на допомогу приходить "венчурне фінансування". Венчурне фінансування є ефективним інструментом, що забезпечує інноваційний розвиток країни.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження сутності, необхідності та становлення венчурного фінансування інноваційної діяльності, його ролі в інноваційному розвитку економіки в своїх працях висвітлювали такі науковці: Антонюк Л., Геєць В., Баранецький І., Денисюк В., Дмитриченко Л., Красовська О., Крупка М., Кризька Р., Лукашов А., Поручник А.,

Савчук В. та інші. Проте венчурне фінансування в Україні знаходиться на стадії розвитку, тому багато питань щодо цієї теми потребують детального вивчення, уточнення та аналізу.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є визначення ролі венчурного фінансування в інноваційному розвитку країни та виявлення шляхів удосконалення венчурного інвестування в Україні в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стратегічну мету з формування в Україні високо розвинутої соціально орієнтованої економіки, що базується на знаннях та інноваціях, передбачено Стратегією сталого розвитку "Україна-2020", схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р., планом

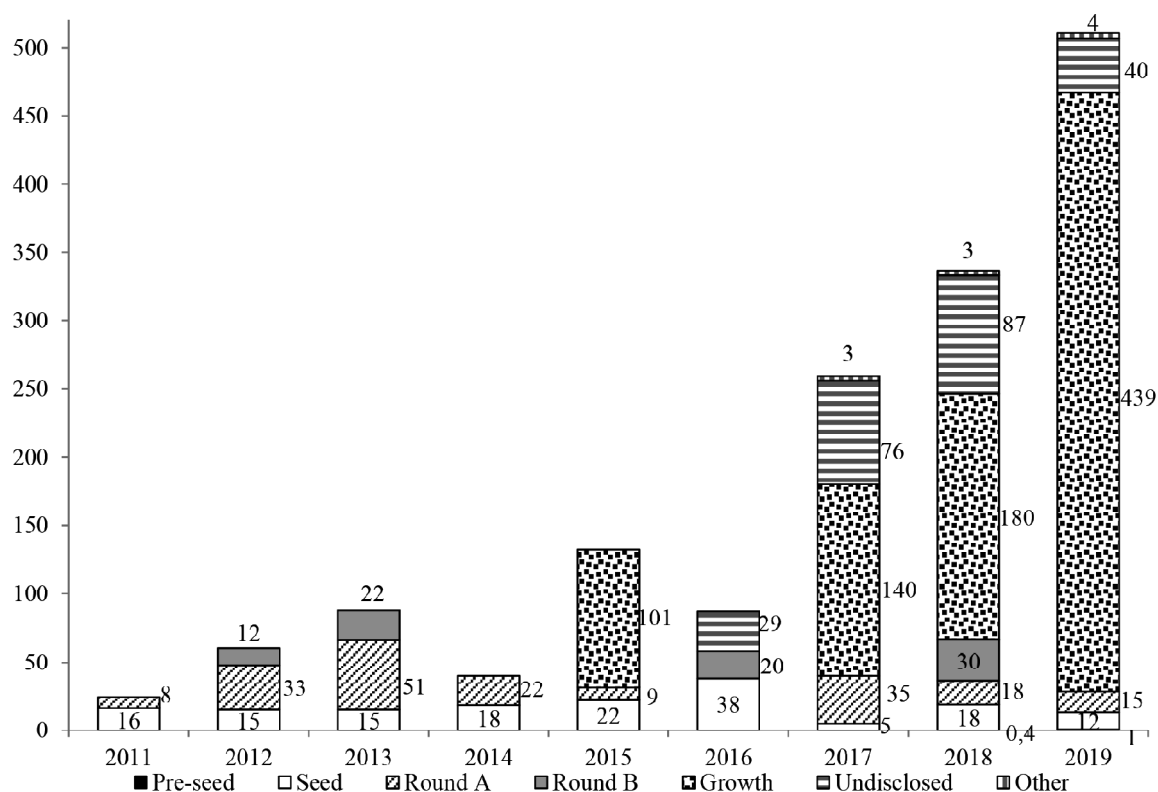

Рис. 1. Структура інвестицій в українські стартапи

Джерело: [7].

заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 р. [8].

Проблема розвитку конкурентоспроможного технологічного потенціалу країни є однією з ключових проблем сьогодні в Україні. Венчурне інвестування являється найважливішим джерелом позабюджетного фінансування наукових досліджень, прикладних розробок та інноваційної діяльності. Інноваційний шлях розвитку є основним в сучасних економічних умовах, змушує шукати нові підходи до реалізації науково-технічного потенціалу країни. Значною мірою вирішення зазначеної проблеми залежить від можливості та вміння використовувати сучасні фінансові інструменти і механізми для залучення в високотехнологічну сферу економіки позабюджетних інвестицій. Одним з перспективних шляхів реалізації високоризикових наукоємних інноваційних проектів є венчурне інвестування, ефективність якого підтверджена світовою практикою. Розвиток індустрії венчурного капіталу в Україні сьогодні має стати одним із пріоритетних напрямків державної інноваційної політики та необхідною умовою активізації інноваційної діяльності.

Венчурний капітал є джерелом довгострокових інвестицій як для новостворюваних перспективних високотехнологічних компаній, так і для підприємств, які вже добре зарекомендували себе та знаходяться в процесі модернізації та розширення. Цей вид інвестиційного фінансування дозволяє залучити додатковий стартовий капітал на ранніх стадіях життєвого циклу компанії, коли

у неї ще немає стійких позицій на ринку, а також достатніх фінансових ресурсів і ліквідних заставних активів, тобто коли традиційні кредитні і біржові форми залучення капіталу для неї практично недоступні. Венчурний капітал зазвичай надається на цілі впровадження або патентування ідеї. Він також використовується на декількох наступних стадіях фінансування, що продовжується до тих пір, поки не буде налагоджено масове комерційне виробництво того або іншого нового продукту. Подальше фінансування комерціалізації продукту і запуску на основі нових виробів зазвичай реалізується за допомогою традиційних інвестицій.

У промисловій історії основою технічного буму 1960-х рр. була мікроелектроніка, 1970—80 рр. — персональні комп'ютери, 1990-х рр. — Інтернет, а в 2000 рр. — біо, бездротові та медичні технології, енергозбереження ітд. Основне завдання венчурного бізнесу полягає у фінансуванні інноваційних компаній, що розвиваються. Його прийнято пов'язувати з фірмами, які функціонують у таких наукоємних галузях, як ІТ, комп'ютерні та інтернет — технології, медицина, космос, енергетика. Венчурний капітал сприяв успіху таких відомих компаній як Microsoft, Intel Apple Computer, Lotus, Solectron, Brookstone, GenenTech, Sports Authority, Au Bon Pain, Federal Express і багатьох інших.

Вперше поняття венчурного капіталу виникло в США зі створенням в 1946 році у Бостоні Американської корпорації з досліджень і розробок — фонду, одним з найбільш вдалих вкладень якого стало фінансування фірми DEC. Проте подібні схеми мають принципове значення й в інших областях бізнесу, де у підприємця з'являється нова ідея, не пов'язана з науковими розробка-

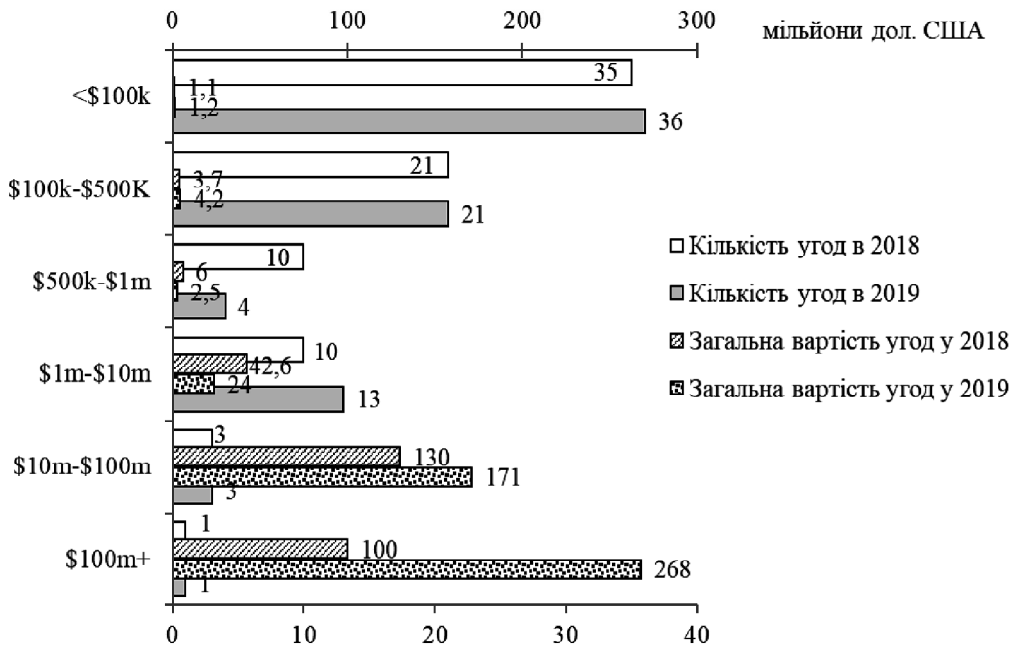

Рис. 2. Структура угод за сумою

Джерело: [7].

ми. Національна Асоціація венчурного капіталу США дала таке визначення поняттю "венчурний капітал": "це — капітал, забезпечений професіоналами в цій галузі, які надають підтримку по лінії менеджменту молодим компаніям, що швидко розвиваються та мають значний потенціал конкурентоспроможного розвитку" [1].

У США за рахунок ризикового фінансування, наданого венчурними фондами банківських холдингів, промислових корпорацій та інвестиційних компаній, були створені десятки тисяч малих інноваційних фірм, що дало їм можливість компенсувати свої структурні недоліки, відсутність своїх науково-дослідних підрозділів, освоїти результати наукових досліджень і поставити свою виробничу і технологічну модернізацію на надійну наукову основу. В цій країні діють три типи венчурних фірм: корпоративні (дочірні компанії великих корпорацій), незалежні (пов'язані з пенсійними і страховими

фондами) і приватні — під егідою адміністрації малого бізнесу (АМБ). Ці фірми в достатній мірі забезпечують інноваційний технічний прогрес через програмне забезпечення в біотехнології, виробництві медичного обладнання, напівпровідників, телекомунікацій, мережевому обладнанні. Як правило, венчурні інвестиції входять у вищий клас ризику.

Ефективна організація і функціонування системи венчурного фінансування сьогодні має значний вплив на економіку кожної країни:

1) забезпечує:

— зростання економіки країни за рахунок високого росту доходів інноваційних компаній, що отримали венчурне фінансування;

— створення нових робочих місць в економіці, підвищення попиту на висококваліфіковану робочу силу;

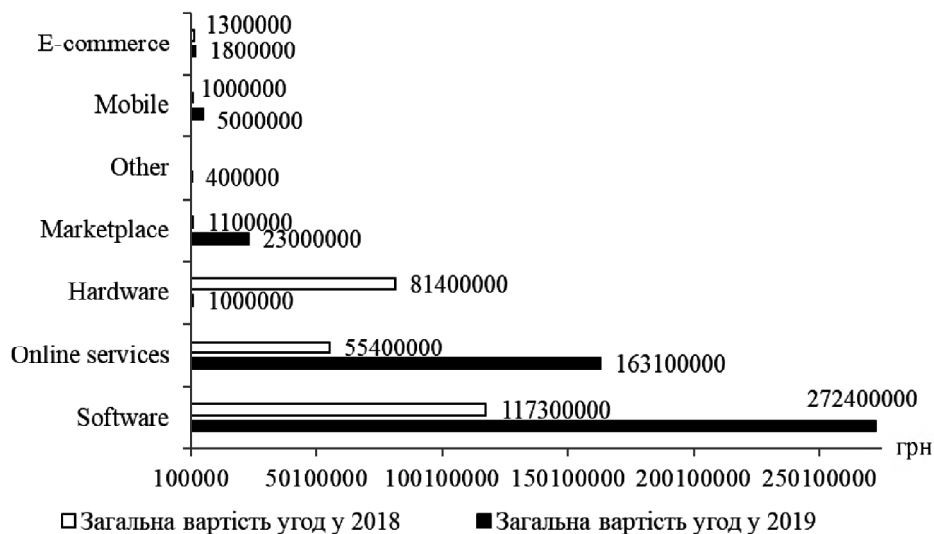

Рис. 3. Структура угод за секторами

Джерело: [7].

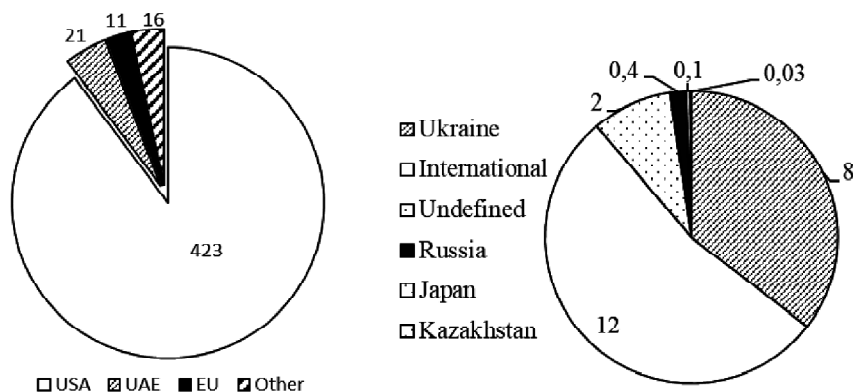

Рис. 4. Структура інвестиційного капіталу за країною походження

Джерело: [7].

— зростання конкурентоспроможності вітчизняної продукції на внутрішньому та міжнародному ринках;

2) сприяє:

— розвитку інноваційного підприємництва, допоміжних та суміжних галузей економіки;

— підвищенню попиту на результати інтелектуальної діяльності;

— створенню і розвитку нових галузей економіки;

— підвищенню інвестиційної привабливості країни;

— підвищенню енергоефективності та екологічності виробництва;

— підвищенню рівня кваліфікації менеджменту шляхом передачі успішного підприємницького та управлінського досвіду венчурних інвесторів молодим підприємцям.

Востанній період в Україні спостерігається зацікавленість інвесторів і зростання вкладень у інноваційні проекти та галузі економіки. Так, у 2019 р. загальний обсяг венчурних інвестицій в українські ІТ-компанії досяг \$510 млн, що в півтора рази перевищує максимум 2018 року (337 млн дол.). Вперше обсяг інвестицій в українські стартапи та ІТ-компанії досяг пів мільярдної позначки за рік. Кількість угод у 2019 році була майже такою ж, як і у 2018 році: 111 угод у порівнянні зі 115 — у 2018 році. У 2019 році обсяг М&А операцій (злиття та поглинання) збільшився у 18 разів, 15 угод М&А склали \$460 млн, тоді як у 2018 році було 7 угод на суму \$25,2 млн Компанії, що розробляють програмне забезпечення, стали лідерами за кількістю угод та їх обсягом, посунувши онлайн-сервіс на друге місце. Об'єм угод ТОП-10 виріс майже удвічі та склав \$456 млн, 90% залучених інвестицій були капіталом зі США [7].

Україна з кожним роком посилює свої позиції на міжнародній ІТ-арені, збільшуючи об'єм інвестицій, залучених по всьому світу, і стаючи домівкою для юнікорнів та R&D хабом для іноземних компаній (рис. 1).

Угоди до 0,5 млн дол. залишаються найбільш популярними (рис. 2).

Найбільшу суму і найбільшу кількість угод отримали стартапи, що розробляють програмне забезпечення: 272 млн дол. і 18 угод. На другому місці — онлайн-сервіси, на третьому — "залізо" (рис. 3) [7].

Відповідно до розкритих угод, 423 млн дол. з 510 млн дол., інвестованих у 2019 році в українські стартапи,

були із США. З України було вкладено лише 8 млн дол. (рис. 4) [7].

Очікування приватного капіталу і венчурних фондів залишаються високими і в 2020 році. Майже 70% венчурних фондів очікують, що в цьому році рівень інвестицій збільшиться. Цієї ж думки дотримуються і 50% приватних інвесторів. Орієнтуючись на успішні приклади ЄС, Канади та Ізраїлю, Українська асоціація венчурного та приватного капіталу вже декілька років відстоює позицію необхідності створення Фонду Фондів — над організації, що складається з капіталу переважно міжнародних фінансових інституцій, і лише на 5—10% — капіталу держави. Це дозволяє залучити додаткові фінансові ресурси в країну, а ще спрощує процес фандрейзингу для венчурних фондів. Більше того, конкретним результатом буде залучення близько \$500 млн додаткових інвестицій та проінвестовано близько 1000 українських інноваційних компаній. Фонд Фондів є реальним інструментом залучення додаткових інвестицій в країну, включаючи інституціональних інвесторів, які не інвестують в окремі компанії; стимулювання конкуренції на інвестиційному ринку, розвитку екосистеми; спрощення доступу до капіталу, що спонукатиме підприємців будувати свої компанії в Україні, не виїжджаючи за кордон, тощо [7].

Невирішеними питаннями та основними бар'єрами для розвитку інновацій в Україні залишаються:

— недосконалість інституцій, зокрема політичного, регуляторного та бізнес-середовища;

— слабо розвинута інфраструктура, у тому числі інноваційна, оскільки залишаються на низькому рівні показники валового нагромадження капіталу у відсотках до валового внутрішнього продукту, показники екологічної стійкості, доступності та якісної роботи електронного Уряду (використання інформаційних та комунікаційних технологій у поєднанні з організаційними змінами та застосуванням нових навичок у державному управлінні для впровадження державних послуг та демократичних процесів).

Подолання основних перешкод та подальший розвиток інноваційної діяльності потребує:

— зниження тиску на бізнес (зокрема, ІТ-компанії) з боку державних органів, юридична відповідальність державних службовців за призупинення ведення бізне-

су, пошкодження чи знищення майна. Удосконалення законодавчого регулювання цього питання, що включає в себе законодавчо закріплений захист прав інвесторів;

— реінвестування в країну: підтримка законопроекту "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо податку на виведений капітал", прийняття якого буде мати значний вплив та нести можливі зміни у податковому навантаженні на бізнес та країну загалом. Перегляд податкового навантаження як на бізнес, так і на робітників;

— комплексне проведення судової реформи як одного з чинників впливу на залучення інвестицій в країну.

— прозора приватизація об'єктів державної власності.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, основними напрямками вдосконалення організації венчурного фінансування в Україні має стати:

— формування попиту на інновації з боку державного сектору економіки, посилення вимог до ефективності використання ресурсів;

— залучення індивідуальних інвесторів і експертів до участі у процесі венчурного фінансування, підвищення їх інформованості про можливості венчурного фінансування;

— створення податкових стимулів і правового поля для індивідуальних інвесторів, які беруть участь у венчурному фінансуванні інноваційних компаній на початкових етапах комерціалізації новацій;

— розробка уніфікованої та стандартизованої системи показників діяльності інноваційних компаній на початкових етапах комерціалізації новацій з метою відображення факторів створення вартості компанії, перспектив її розвитку та інших показників, що дають як підприємцю, так і інвестору комплексне розуміння сильних і слабких сторін бізнесу, а також основу для проведення оцінки інвестиційної вартості об'єкта венчурного фінансування.

Забезпечення ефективності організації венчурного фінансування в Україні можливо тільки при реалізації комплексних заходів, спрямованих на створення умов для розвитку інноваційного бізнесу та стимулювання участі індивідуальних та інституційних інвесторів у венчурному фінансуванні інноваційних компаній на початкових етапах комерціалізації новацій.

Література:

1. Бутурлак Т.О. Проблеми функціонування венчурного капіталу як джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні та шляхи вдосконалення (на прикладі досвіду США. Глобальні та національні проблеми економіки. № 4. 2015. С. 791—794.

2. Інноваційна Україна 2020: національна доповідь. За заг. ред. В.М. Гейця; НАН України. К., 2015. С. 336.

3. Мацелюх Н.П. Фінансування та стимулювання комерціалізації інновацій в Україні: проблеми і шляхи вирішення. Наука та інновації. № 3. 2014. С. 15—23.

4. Мордань Є.Ю., Відменко Ю.В., Кобець Ж.О. Венчурне інвестування в Україні та світі: сучасні тенденції та особливості розвитку. Гроші, фінанси і кредит. № 17. 2018. С. 391—399.

5. Рощка М.С. Сучасний стан венчурного інвестування малих інноваційних підприємств в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>

6. Смирнова І.І., Сімаков К.І. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного підприємництва в Україні. Економічний вісник Донбасу. № 3 (53). 2018. С.131—135.

7. Українська асоціація інвестиційного бізнесу. Звіти Асоціації [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua>

8. Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/215 "Про стратегію сталого розвитку "Україна-2020" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Шамота Г.М. Особливості інвестиційного потенціалу України на сучасному етапі розвитку економіки. Ефективна економіка. № 11, 2015. С. 45—47.

References:

1. Buturlakina, T. (2015), "Problems of venture capital as a source of funding for innovation in Ukraine and ways to improve on the example of the US experience", Global and national economic problems, Vol. 4, pp. 791—794.

2. Heitz, V.M. (2015), Innovative Ukraine 2020: national report [Innovatsijna Ukraina 2020: natsional'na dopovid'], NAS of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Matselyukh, N. (2014), "Financing and stimulating the commercialization of innovations in Ukraine: problems and solutions", Science and Innovation, Vol. 3, pp.15—23.

4. Mordan, E. Vidmenko, Y. and Kobets, Z. (2018), "Venture investment in Ukraine and the world: current trends and features of development", Money, Finance and Credit, Vol. 17, pp. 391—399.

5. Roshka, M. (2008), "The current state of venture investment in small innovative enterprises in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/33_NIEK_2008/Economics/37468.doc.htm (Accessed 15 July 2020).

6. Smirnova, I. and Simakov, I. (2018), "Venture capital as a source of funding for innovative entrepreneurship in Ukraine", Economic Bulletin of Donbass, Vol. 3, no. 53, pp. 131—135.

7. Ukrainian Investment Business Association (2020), "Reports of the Association", available at: <http://www.uaib.com.ua> (Accessed 17 July 2020).

8. President of Ukraine (2015), Decree "On the strategy of sustainable development Ukraine-2020", available at: <http://zakon.rada.gov.ua> (Accessed 10 August 2020).

9. Shamota, G. (2015), "Features of investment potential of Ukraine at the present stage of economic development", Effective Economics, Vol.11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4499> (Accessed 15 July 2020).

Стаття надійшла до редакції 07.09.2020 р.

І. О. Тарлопов,

к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики, обліку та економічної інформатики,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

ORCID ID: 0000-0002-5715-9675

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.24

ОРГАНІЗАЦІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ НА ПІДПРИЄМСТВАХ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

I. Tarlopov,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Statistics,
Accounting and Economic Informatics, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro

ORGANIZATION OF ACCOUNTING IN THE ENTERPRISES UNDER THE CONDITIONS OF DIGITAL ECONOMY

Доведено, що розвиток комп'ютерно-комунікаційних технологій призвів до зниження потреби у формалізації інформаційних потоків у системі обліку. Проаналізовано функції нейромереж в умовах комп'ютеризації обліку та управління: ідентифікація графічних образів; класифікація (кластеризація); асоціативна пам'ять та навчання; апроксимація функції; оптимізація; прогнозування; управління. Побудована класифікація навчальних інформаційних джерел для автоматизації обліку з використанням нейронних мереж у залежності від виду: внутрішня, зовнішня, облікова. Актуальними є дослідження перспектив розвитку комп'ютерно-комунікаційних технологій, що суттєво впливають на теорію, методологію, методику та організацію обліку з метою забезпечення його фундаментальної ідентичності та наукової самодостатності. Існує нагальна необхідність в удосконаленні форми обліку відповідно до потреб цифрової економіки з орієнтацією на активізацію електронних комунікаційних процесів в економіці та суспільстві.

It has been proven that the development of computer and communications technologies has led to the reduced demand for formalization of information flows in the accounting system. The analysis has been conducted with regard to the functions of neural networks in the conditions of computer-based automation of accounting and management: identification of graphic images; classification (clustering); content addressed memory and learning; approximation of a function; optimization; forecasting; management. A classification has been established in relation to learning information sources for accounting automation with the implementation of neural networks in terms of their type: internal, external, accounting-related. Considerable topicality is attributed to studying the prospects of development of computer and communications technologies which exert substantial influence on theory, methodology, practical methods and organization of accounting with the purpose of ensuring its fundamental identity and scientific self-sufficiency. There exists a pressing need for improvement in the form of accounting in accordance with the demands of digital economy with the focus upon the intensification of electronically-mediated communicative processes in the economy and the society. To implement augmented reality technology all digital and textual data may be effectively visualized. Visual interactive forms make it possible to facilitate the processing of accounting information by the users that possess no specialized knowledge or professional skills in the sphere of accounting, analysis or control. The provisions are made for communicative ease of access to the accounting system and simplicity of interpretation of accounting information by all individuals that have commercial interest in the given business entity. Implementation of modern computer and communications technologies into accounting has demonstrated a substantial influence on the transformation of accounting methodology. It concerns in particular a successful realization of a

fully automated collection and recording of primary information with the utilization of technological measuring sensors which ensures the recording of economic operations exclusively in electronic form. It is expedient to separate the process of fully automated processing of primary information into the stages of collection and recording. Collection is the physical process of identification and measuring of facts related to the economic activity in the form of the machine code which is unusable to the personnel of the enterprise. Correspondingly, the collected accounting data cannot be considered as documents from the standpoint of accounting methodology.

Ключові слова: облік, організація, комп'ютеризація облікових процесів, комп'ютерно-комунікаційна форма обліку, нейронна мережа.

Key words: accounting, organization, computerization of accounting processes, computer and communications form of accounting, computer-neural network.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Формування цифрового суспільства та економіки створює унікальні можливості для розвитку бізнесу на основі використання Інтернет-технологій. Застосування комунікаційних технологій є визначальним чинником економічного розвитку суб'єктів господарювання, національної та глобальної економіки. Глобальні комунікації докорінно трансформують економічні процеси у напрямку інтернаціоналізації ділових комунікацій.

Використання мобільних пристроїв, вільний доступ до мережі Інтернет, електронні комунікації компаній з постачальниками і покупцями якісно змінюють працю управлінських та облікових фахівців. У результаті, постає необхідність адаптації теорії, методології, методики та організації обліку до вимог цифрової економіки та наявних електронних комунікаційних зв'язків.

Наявність структурних елементів, об'єднаних комунікаційними зв'язками, дає підстави визнати бухгалтерський облік системою з позиції системології. Система обліку інформаційно поєднана з іншими системами, завдяки чому реалізуються облікові функції.

Інформаційна функція забезпечує надання інформації про факти господарської діяльності компанії для прийняття управлінських рішень. Таке інформування відбувається не лише у внутрішньому контурі інформаційного простору компанії, але й виходить за його межі. Як підсумок, інформаційна система компанії, складовою якої є бухгалтерський облік, пронизана обліковими комунікаціями.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Класичні програмно-технічні засоби автоматизації обліку забезпечують досконале вирішення лише лінійних завдань з попередньо описаним алгоритмом обробки облікової інформації [1]. Відповідно нейромережеві технології здатні моделювати економічні процеси з нечітко заданими величинами, що забезпечить оптимізацію управління компанією в умовах, які важко піддаються прогнозуванню [2].

Штучні нейронні мережі — це математичні моделі, реалізовані в програмних та апаратних засобах, що ґрунтуються на принципах функціонування нейронних мереж біологічного походження (аналогічно мережам нервових клітин живих організмів) [3].

Головною ознакою нейронних мереж є здатність до самонавчання. В широкому розумінні процес навчання — це адаптація параметрів та архітектури мережі до вирішення визначеного завдання через оптимізацію обраного критерію якості [4]. Інакше кажучи, сучасні технології обробки і передачі інформації здатні удосконалювати початковий алгоритм обробки даних на основі навчальної інформації [5]. Відбувається накопичення знань, що дає змогу розпізнавати ситуації, які не були передбачені алгоритмом програми, та діяти ситуативно за аналогією до минулих подій [6].

Перспективи застосування нейронних мереж в економічних процесах недостатньо відображені в науковій і технічній літературі, хоча сучасні комп'ютерно-комунікаційні технології вже застосовуються у практичній сфері фінансової, торговельної, виробничої діяльності [7; 8].

Теорія нелінійного програмування, що є основою аналізу та планування економічної діяльності, підтвердила корисність розрахунку ймовірності банкрутства; оцінки прибутковості, рентабельності та позиції на ринку; прогнозуванні валютного курсу, попиту на продукцію.

Бухгалтерський облік як предметна сфера реалізацій можливостей нейромережевих технологій залишається поза увагою науковців. Тому наше дослідження зосередитиме на цієї наукової проблеми.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є системне дослідження, критична оцінка теоретичних положень та діючої практики організації бухгалтерського обліку на підприємствах в умовах цифрової економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі управління економічною діяльністю — використання облікової інформації. Наявність інформаційних бар'єрів і ризиків стає причиною прийняття необґрунтованих управлінських рішень. Суттєве зростання обсягів облікових даних в електронній формі може призвести до інформаційного хаосу, в умовах якого проблемним стане пошук та опрацювання корисної інформації. І навпаки, управлінські рішення нерідко ухвалюються в умовах невизначеності через відсутність по-

Таблиця 1. Функції нейромереж в умовах комп'ютеризації обліку та управління

Функція нейромережі	Зміст	Застосування
Ідентифікація графічних образів	Визначення належності вхідного графічного елемента до еталонного зразка	Розпізнавання друкованих та електронних форм первинних і звітних
Класифікація (кластеризація)	Віднесення елемента до певної групи (кластера)	Класифікація облікової інформації.
Асоціативна пам'ять та навчання	Ідентифікація та поділ елемента за критерієм часткової подібності з метою самонавчання алгоритму обробки інформації	Ідентифікація нової для компанії облікової інформації з метою її розподілу. Автоматизація формування облікових проведення
Апроксимація функцій	Знаходження функції з наявністю великої кількості невідомих або інформаційних бар'єрів, що спотворюють інформацію	Відновлення втраченої або викривленої облікової інформації
Оптимізація	Пошук рішення, що відповідає системним обмеженням і максимізує результат виконання цільової функції	Удосконалення економічних процесів через вибір оптимального методу їхньої реалізації
Прогнозування	Передбачення наслідків від реалізації управлінських функцій	Розрахунок економічних результатів від управлінських дій ще до моменту їхньої реалізації
Управління	Прийняття управлінських рішень, які забезпечуватимуть діяльність компанії за бажаною траєкторією, передбаченою керівництвом	Автоматизований підбір управлінських рішень, які пропонуються до реалізації працівникам в компанії. Повністю автоматизоване управління

трібної інформації про нові для компанії об'єкти обліку та економічні процеси.

Обробка облікової інформації базується на досвіді, рівні кваліфікації, набутих навичках і природних здібностях працівників компанії. Відсутність належного рівня автоматизації облікових функцій призводить до зростання рівня суб'єктивізму в облікових обчисленнях. Не виключені махінації, маніпулювання інформацією та випадкові помилки, що можуть призвести до економічних втрат суб'єкта господарювання.

Розвиток комп'ютерно-комунікаційних технологій призвів до зниження потреби у формалізації інформаційних потоків у системі обліку, в результаті чого відбулася трансформація ролі відправника та одержувача. В умовах комп'ютерної форми обліку необхідна інформація міститься в базі даних, доступ до якої у режимі діалогу мають облікові та управлінські працівники.

Фахівець самостійно визначає, яка облікова інформація йому потрібна, і в межах дозволеного доступу до неї може приймати необхідні управлінські рішення. Безпосередньо відправник тепер може ініціювати комунікаційний процес, попередньо сформувавши критерії необхідності в інформації. В момент виникнення облікової інформації, що відповідає критеріям пошуку, одержувач автоматично без попереднього обумовлення інформаційних каналів зможе здійснювати вибірку даних із суцільного інформаційного простору компанії.

Сучасні комунікаційні технології забезпечують можливості для формування хаотичного інформа-

ційного середовища з керованим описом параметрів облікової інформації. Незалежно від ієрархічного рівня управління компанії облікова інформація автоматично акумулюється з хаотичних інформаційних потоків і передається реципієнту, відповідно до його запитів.

Проблемними є лише максимально повний опис характеристик, змісту облікових даних для коректного їхнього пошуку та побудова автоматизованих алгоритмів розподілу облікової інформації між користувачами відповідно до їхніх інформаційних потреб, посадових обов'язків, права доступу тощо.

Штучні нейромережі здатні виконувати широке коло облікових завдань через реалізацію специфічних функцій (табл. 1).

Історично нейромережеві технології використовувалися лише для розпізнавання графічних елементів. Зокрема розроблялася система ідентифікації друкованого тексту латинськими літерами з автоматичним перетворенням в електронну форму. Разом з функцією класифікації нейронні комп'ютери здатні розпізнавати вхідні друковані первинні документи та класифікувати їх на певні типи та види. При надходженні первинних документів оператор проводить їхнє сканування, після чого можливо автоматично ідентифікувати форму до-

кумента за графічним розташуванням його реквізитів і змістовим наповненням.

Типізація документів з часом дасть змогу автоматично визначати облікових працівників, відповідальних за документальну обробку. Нейромережеві технології можуть забезпечити автоматичну передачу електронних копій вхідних документів до відповідних осіб із належним рівнем оперативності. Документи, які системою визначаються як некорисні для компанії, перенаправляються для додаткової експертизи обліковими фахівцями. Первинна документація, яка є новою для компанії не потрапляла на автоматичну обробку, з невеликим рівнем похибки може бути автоматично прокласифікована за обов'язковими реквізитами.

Якщо обліковим працівником буде підтверджена коректність автоматичної класифікації, то такий факт обробки документації може використовуватися в навчальних цілях з метою оптимізації майбутніх дій нейрокомп'ютерів щодо ідентифікації нових форм документів. Нейромережеві технології дозволяють обліковим працівникам здійснювати пошук первинних чи звітних документів через їхню кластеризацію у локальних та глобальних комп'ютерних мережах.

Кластеризація забезпечує поділ досліджуваної множини на окремі кластери з використанням навчальної інформації. Перше джерело навчальної інформації забезпечує реалізацію завдання селекції та виокремлення ознак без учителя, а друге вноситься за допомогою

Таблиця 2. Перелік навчальних інформаційних джерел для автоматизації обліку з використанням нейронних мереж

Внутрішня навчальна інформація	Зовнішня навчальна інформація	Облікова навчальна інформація
Організаційні обмеження, що накладені на компанію (розмір, форма оподаткування, структурні підрозділи); постачання матеріалів, виробництво, збут продукції (перелік товарно-матеріальних цінностей, статей калькуляції, калькуляційних одиниць, контрагентів, складських та виробничих приміщень); працівники (перелік адміністративного, виробничого, допоміжного та сезонного персоналу та розміру заробітної плати); матеріально-технічне забезпечення (наявність, стан, призначення необоротних активів)	Стан заборгованості компанії перед контрагентами; актуальні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність суб'єкта господарювання; ринкова позиція та наявність конкурентів; фінансово-валютна ситуація; наявність обмежень, умовлених регіональними та національними особливостями здійснення господарської діяльності	Форми первинних та звітних документів, які використовує компанія; методи оцінки, списання товарно-матеріальних цінностей, нарахування амортизації, калькулювання собівартості продукції та інші положення, регламентовані обліковою політикою; структура бухгалтерії, перелік центрів обліку витрат та відповідальності тощо

працівника компанії і містить інформацію про належність елементу множини до певного кластера. Залежно від форми та інформаційних потреб користувача відібрані документи, які відповідають класифікаційним ознакам, можуть автоматично передаватися до опрацювання.

Інформаційні потреби облікових працівників виявляються у процесі реалізації асоціативної пам'яті нейронних мереж. Попередньо визначається перелік інформації через регламентацію її змістового наповнення із закріпленням посадових осіб, відповідальних за її обробку. Надалі поява в досліджуваному інформаційному середовищі аналогічної або асоціативно схожої облікової інформації запускає процес її передачі конкретному обліковому працівнику.

У цьому разі асоціативна пам'ять дає змогу здійснити вибірку з інформаційного хаосу облікової інформації, яка мінімально відповідатиме встановленим критеріям. У цьому виявляється перевага нейромережевого моделювання порівняно з логічним аналізом, що ідентифікує облікові дані з точною відповідністю заданим обмеженням.

Не виключена повна кластеризація облікових даних за асоціативним принципом з метою розподілу наявної інформації між її потенційними користувачами. Передбачається, що вся інформація є корисною для компанії, а її несвоєчасне отримання відповідальною особою може стати причиною негативних наслідків для компанії. Нейромережеві технології сприяють ідентифікації з автоматичним розподілом нової (нетрадиційної) для компанії облікової інформації. Як підсумок, не залишиться нерозпізнаних інформаційних ресурсів.

Суттєвою перевагою застосування нейромережевих технологій в організації обліку є можливість повністю автоматизованого формування облікових. Процес автоматизації подвійного запису з використанням нейромережевих технологій потребує попереднього формування навчальної вибірки даних, на основі якої

може видозмінюватися алгоритм функціонування програмного забезпечення. На основі вхідері інформації за методом аналогії нейромережі здатні ідентифікувати та обробляти нові дані про факти господарської діяльності з автоматичним формування записів на рахунках обліку. Навчальні зразки можуть вноситися у вигляді обмежувальних чи рекомендаційних правил, а також у формі облікових даних, які потребують попередніх перетворень.

Навчання системи відбувається через встановлення причинно — наслідкового зв'язку між змістом облікової інформації та необхідністю реагування на неї у вигляді запису за дебетом чи кредитом рахунка. Інакше кажучи, формується та постійно вдосконалюється алгоритм роботи програмного забезпечення з переробки первинних даних в інформацію, готову до запису на рахунках обліку. Навчальна база даних має містити інформаційні джерела трьох видів: внутрішні, зовнішні та власне облікові (табл. 2).

Важливим у процесі навчання нейронних мереж є підбір власне облікової навчальної інформації, яка формує алгоритм автоматизованого формування облікових проведень. Три блоки обов'язкових інформаційних ресурсів можуть використовуватися нейронними мережами для розпізнавання первинних облікових даних у момент їхнього виникнення, формування записів на рахунках обліку та розподілу підсумкової інформації між користувачами відповідно до їхніх потреб.

Перевагою застосування нейронних мереж є можливість апроксимації функціональних завдань обліку в компанії. Апроксимація облікових функцій передбачає їхнє виконання за наявності значної кількості комунікаційних бар'єрів і перешкод. Наприклад, через наявність інформаційних шумів облікова інформація може зазнати значних викривлень, що призведе до неправильного її відображення на рахунках обліку.

Часткова зміна змісту облікових даних також може бути причиною передачі інформації до сторонніх осіб. Через здатність до реконструкції та відновлення втра-

ченої інформації, за наявності в системі схожих облікових даних, можливо зі значним рівнем імовірності уникати комунікаційних бар'єрів та забезпечувати своєчасне і повне виконання облікових функцій.

Завдяки можливості будувати автоматичні зворотні зв'язки нейронні комп'ютери здатні після відправки облікової інформації користувачу здійснювати зворотні запити щодо зрозумілості змісту повідомлення. При несприйнятті облікових даних можлива автоматична зміна форми їхньої подачі. Після декількох випадків модифікації нейромережеві технології завдяки здатності до самонавчання оптимізують облікову інформацію відповідно до очікувань та компетентності користувачів.

ВИСНОВКИ

Нейронні мережі здатні прогнозувати результати управління компанією до моменту прийняття управлінського рішення. У підсумку, управлінцям можуть бути запропоновані оптимальні варіанти управлінських дій зі змодельованим їхнім впливом на економічну ситуацію суб'єкта господарювання.

Реалізується автоматичне прийняття нейромережами управлінських рішень з інформуванням облікових та управлінських працівників. Можливе виконання без участі людей нескладних управлінських дій, які не потребують використання досвіду, інтуїції фахівців, громадського обговорення.

Загалом, використання нейромережевих технологій в комп'ютерно-комунікаційній формі обліку відкриває більш широкі можливості здійснювати розподіл облікової інформації між її користувачами без прямої участі персоналу.

Облікові дані автоматично розсилаються відповідальним працівникам відповідно до передбачених в алгоритмі їхніх інформаційних потреб, обов'язків, прав доступу. Первинні дані про нові для фірми факти господарської діяльності автоматично розпізнаються за аналогією до наявних у базі даних навчальних інформаційних ресурсів. Повна ідентифікація нейронними мережами змістових характеристик облікової інформації може бути використана для автоматичного формування облікових проведення.

Література:

1. Al-Hanini E. (2015). Evaluating the reliability of the internal control on the computerized accounting information systems: An empirical study on banks operating in Jordan. *Research Journal of Finance and Accounting*, 6 (8), 176—186.
2. Elefterie L., & Badea G. (2016). The impact of information technology on the audit process. *Economics, Management and Financial Markets*, 11 (1), 303.
3. Gilorme T. V. and Shachanina Y. K. (2016). Corporate Social Reporting as a Dominant of Information Support for Enterprise Management. *Economics and Society*, (5), 672—677.
4. Ozpeynirci R., Yucenursen M., Apak I. & Polat, Y. (2015). A comparative analysis of accounting education's effectiveness with the balanced scorecard method: A case study of KMU. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1849—1858.

5. Simeunovic N., Grubor G. & Ristic N. (2016). Forensic accounting in the fraud auditing case. *The European Journal of Applied Economics*, 13 (2), 45—56. URL: <https://content.sciendo.com/view/journals/sjas/13/2/article-p45.xml>

6. Taiwo J. N. (2016). Effect of ICT on accounting information system and organisational performance: The application of Information and Communication Technology on Accounting Information System. *European Journal of Business and Social Sciences*, 5 (2), 1—15. URL: <http://eprints.covenantuniversity.edu.ng/id/eprint/6925>

7. Тарлопов І. О. Аналіз діяльності Головного управління Пенсійного фонду України в Дніпропетровській області. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 264—271. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-264-271>

8. Тарлопов І. О. Аналіз діяльності ломбардних установ в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 20. С. 66—71. URL: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6861&i=11>

References:

1. Al-Hanini, E. (2015), "Evaluating the reliability of the internal control on the computerized accounting information systems: An empirical study on banks operating in Jordan", *Research Journal of Finance and Accounting*, vol. 6(8), pp. 176—186.
2. Elefterie, L. and Badea, G. (2016), "The impact of information technology on the audit process. *Economics, Management and Financial Markets*, vol. 11 (1), pp. 303.
3. Gilorme, T. V. and Shachanina, Y. K. (2016), "Corporate Social Reporting as a Dominant of Information Support for Enterprise Management", *Economics and Society*, vol. (5), pp. 67—677.
4. Ozpeynirci, R. Yucenursen, M. Apak, I. and Polat, Y. (2015), "A comparative analysis of accounting education's effectiveness with the balanced scorecard method: A case study of KMU", *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 174, pp. 1849—1858.
5. Simeunovic, N. Grubor, G. and Ristic, N. (2016), "Forensic accounting in the fraud auditing case", *The European Journal of Applied Economics*, vol. 13 (2), pp. 45—56, available at: <https://content.sciendo.com/view/journals/sjas/13/2/article-p45.xml> (Accessed 26 Aug 2020).
6. Taiwo, J. N. (2016), "Effect of ICT on accounting information system and organisational performance: The application of Information and Communication Technology on Accounting Information System", *European Journal of Business and Social Sciences*, vol. 5 (2), pp. 1—15, available at: <http://eprints.covenantuniversity.edu.ng/id/eprint/6925> (Accessed 26 Aug 2020).
7. Tarlopov, I. (2019), "Analyzing the Activities of the General Directorate of the Pension Fund of Ukraine in the Dnipropetrovsk Region", *Business Inform*, vol. 9, pp. 264—271, available at: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-9-264-271> (Accessed 26 Aug 2020).
8. Tarlopov, I. (2019), "Analysis of pawnbroker agencies activities in Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, vol. 20, pp. 66—71, available at: <http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6861&i=11> (Accessed 26 Aug 2020).

Стаття надійшла до редакції 10.07.2020 р.

І. В. Гончарук,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1599-5720

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.29

ЕНЕРГЕТИЧНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ АПК НА ЗАСАДАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

I. Honcharuk,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Economics, Vinnytsia National Agrarian University

ENERGY INDEPENDENCE OF AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX ON THE BASIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

У статті визначено роль агропромислового комплексу в економіці України. Розглянуто АПК із позицій забезпечення продовольчої безпеки, розвитку сільських територій, забезпечення зайнятості населення, використання потенціалу для виробництва біопалив і забезпечення енергетичними ресурсами власного виробництва.

Охарактеризовано еволюцію поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених на трактування терміну "сталий розвиток". Виокремлено соціальну, екологічну та економічну складову сталого розвитку. Систематизовано модифікації поняття "енергетична незалежність" дослідниками "відновлювальної" моделі з обов'язковим задіянням біологічного поля накопичення енергетичних ресурсів. Досліджено роль енергетичної незалежності агропромислового комплексу в реалізації засад сталого розвитку. Представлено цілі сталого розвитку, завдання та індикатори для моніторингу виконання завдань, які корелюють із формуванням енергетичної незалежності аграрного сектора економіки. Енергетичну незалежність розглянуто як комплекс енергозберігаючих заходів, які мають здійснюватись на основі практичної реалізації наукових, економічних, законодавчих, організаційних, технічних, технологічних і екологічних складових, що мають на меті повноту забезпечення потреб держави в енергії власного виробництва, а також раціональне споживання енергетичних ресурсів із поступовим нарощуванням та впровадженням угосподарський оборот найбільш економічно доцільних джерел енергії, де пріоритетне місце в Україні мають посідати біопалива.

Запропоновано схематичне позиціонування рольового зв'язку енергетичної незалежності і сталого розвитку. Представлений авторський концепт визначення засад організаційно-економічного збалансування інтересів суспільства і агрогосподарської системи в досягненні енергетичної незалежності за контурами: продовольча безпека; експортний потенціал; виробництво сільськогосподарської сировини для переробної промисловості; екологічність; розвиток сільських територій.

Встановлено, що в Україні наявний потенціал виробництва сільськогосподарської продукції-сировини створює сприятливі умови для досягнення цілей енергетичної незалежності за рахунок використання потенціалу агропромислового комплексу через активізацію опції виробництва відновлюваної енергії.

The article defines the role of the agro-industrial complex in economy of Ukraine. The agro-industrial complex is considered from the standpoint of food security, rural development, employment, use of potential for biofuel production and provision of energy resources of own production.

The evolution of views of foreign and Ukrainian scientists of the term "sustainable development" is characterized. The social, ecological and economic components of sustainable development are singled out. Modifications of the concept of "energy independence" are systematized by researchers of the "renewable" model with the obligatory use of the biological field of energy resources accumulation.

The role of energy independence of the agro-industrial complex in realization of sustainable development principles is investigated. The goals of sustainable development, tasks and indicators for monitoring the implementation of tasks that correlate with the formation of energy independence of the agricultural sector of the economy are presented. Energy independence is considered as a set of energy saving measures to be implemented on the basis of practical implementation of scientific, economic, legislative, organizational, technical, technological and environmental components aimed at meeting the needs of the state in energy of own production, as well as rational consumption of energy resources gradual increase and introduction into economic turnover of the most economically feasible energy sources, where biofuels should be a priority in Ukraine.

Schematic positioning of the role relationship with energy independence and sustainable development is proposed. The author's concept of determining the principles of organizational and economic balancing of the interests of society and the agricultural system in achieving energy independence along the contours is presented: food security; export potential; production of agricultural raw materials for the processing industry; environmental friendliness; development of rural areas.

It is established that in Ukraine the existing potential for the production of agricultural raw materials creates favorable conditions for achieving the goals of energy independence by using the potential of the agro-industrial complex through the activation of the option of renewable energy production.

Ключові слова: енергетична незалежність, сталий розвиток, агропромисловий комплекс, потенціал, відновлювальні джерела енергії, продовольча безпека.

Key words: energy independence, sustainable development, agro-industrial complex, potential, renewable energy sources, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор економіки України відіграє одну з ключових ролей у розвитку нашої держави і залишається визначальною складовою суспільного розвитку. Це зумовлюється тим, що агропромисловий комплекс гарантує продовольчу безпеку, постачає сировину іншим секторам економіки, забезпечує розвиток сільської місцевості та зайнятості, нарощує експортний потенціал країни та ін. Агропромисловий комплекс є ключовим локомотивом української економіки та її провідною ланкою, створюючи вагомий внесок у валову додану вартість (10,1% ВВП за 2018 рік) та формуючи майже половину експорту країни (44,3% в експорті товарів за 2019 рік). Вітчизняний аграрний сектор фактично єдиний із сукупності видів економічної діяльності, який демонструє зростання як в умовах фінансової кризи 2008—2009 рр., так і у складних соціально-економічних умовах 2014—2019 рр. Водночас перспективи розвитку аграрного сектора України значною мірою визначатимуться від реалізації засад сталого розвитку.

Сьогодні практично усі сфери життєдіяльності людини розглядаються у контексті сталого розвитку. Аналогічно такому сенсу позиціонується і концепт енергетичної незалежності аграрного сектору. Критерієм визначення доцільності заявленої методології є безумовний зв'язок галузі з природою, залежність від природного капіталу, що обумовлює зокрема виключну роль відновлюваних джерел енергії (сільськогосподарського походження) у формуванні енергетичної незалежності галузі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання досягнення енергетичної незалежності є надзвичайно актуальними. Сільське господарство споконвіків було і надалі залишатиметься відправною точ-

кою відтворення соціально-економічних систем. Наукова дискусія, щодо проблематики у заданому контексті в рамках агроекономічного дискурсу, ще започаткована у працях Ф. Кене [14], Д. Медоуза, Б. Уорд, розкрита у теорії В. Вернадського [2], Л. Руденка [3]. Вітчизняна агроекономічна дискусія про сутність і значення енергетичної незалежності АПК на засадах сталого розвитку, а також механізми її досягнення на національному рівні, рівні галузі, суб'єктів господарювання (енергетична автономія) ведеться у працях: Г. Калетніка [9; 10], В. Месель-Веселяка [15], О. Шпицака [20], І. Кириленка [16], І. Яснолоб [17], О. Шпикуляка [18]. Б. Панасюка [19], Ю. Лопатинського [6], С. Тодорюка [6], М. Хвесика [1], В. Прадуна [4], З. Герасимчук [5], Т. Ємчик [10], Д. Токарчук та ін.

Сталий розвиток, як зазначають вітчизняні дослідники, зокрема М. Хвесик, позиціонований у глобальних стратегіях світового соціально-економічного порядку як система критеріїв, дотримання яких дозволяє зберегти достатньо засобів для нормальної життєдіяльності прийдешніх поколінь. Методологічно розкрито "інноваційний контекст сталості за двома основними напрямками — інституціоналізації господарських відносин і подолання глибокої соціальної та територіальної диференціації цивілізаційного розвитку" [1, с. 9].

В. Вернадський згадував керований соціоеволюційний розвиток, тобто розвиток, узгоджений із об'єктивними законами еволюції природи і суспільства, що відповідає поняттю сталого розвитку [2]. Л. Руденко й І. Горленко виокремлюють чотири типи модифікацій поняття "сталий розвиток", залежно від рівня управління (державна, екосистема, складові екосистеми (природа, населення, господарство), територія) [3, с. 290]. Інший поділ визначень пропонує В. Прадун, зокрема у залежності від спеціальності вчених, які досліджують цю ка-

тегорію, — біологи, екологи, економісти [4]. З. Герасимчук [5], запропонувала підхід до систематизації визначень "сталий розвиток" залежно від соціальної, екологічної та економічної складових.

Ю. Лопатинський, С. Тодорук визначили детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств [6].

Т. Ємчик у своїх працях досліджує стратегічні питання енергетичної політики й ролі біоенергетики в забезпеченні енергетичної незалежності України [10].

Г. Калетнік розробив наукові засади диверсифікації розвитку виробництва альтернативних джерел енергії у всіх сферах господарського життя України, науково-технічне забезпечення енергетичної автономізації агропромислового виробництва на основі ефективного використання традиційних та виробництва й застосування поновлюваних джерел енергії [9].

О. Шпичак вважає що "... практично існує лише одна проблема — енергетична..., ...продукти харчування людини є також видами енергетичних ресурсів, які через специфічний двигун внутрішнього згоряння (шлунок) забезпечують її життєдіяльність..." [20], тим самим проблематику енергетичного забезпечення ставить на перше місце; в дослідженні І. Кириленка значиться позиція, що: "роль аграрного сектору, безперечно, є вирішальною у поєднанні елементів енергетичної та продовольчої безпеки держави", тому "...потрібна виважена, збалансована та заощадлива стратегія розвитку біоенергетики як однієї із основних складових системного розвитку аграрного сектору" [16]; І. Яснолоб, Т. Чайка, О. Горб, Я. Радіонова, досліджуючи проблематику енергетичної незалежності сільських територій переконані, що для забезпечення енергетичної незалежності потрібно створювати умови для розвитку енергоефективних сіл, формування нових типів енергетичних ланцюгів вартості та ринкових структур, тобто розглядають організаційно-інституційну складову досягнення енергетичної незалежності [17].

Таким чином, з аналізу досліджень питання енергетичної незалежності видно, що майже всі дослідники є прихильниками "відновлюваної" моделі з обов'язковим задіянням біологічного поля накопичення енергетичних ресурсів, що відповідає засадам сталого розвитку, водночас потребує подальшого дослідження визначення ролі аграрного сектору економіки у забезпеченні не лише власної енергетичної незалежності галузі, а й країни на засадах сталого розвитку.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити роль енергетичної незалежності агропромислового комплексу в реалізації засад сталого розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

У 1987 році Гру Гарлем Брундтланд запропонував визначення терміну "сталий розвиток" як розвиток, що відповідає потребам сучасності, не впливаючи на здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [6, с. 8].

Стратегія сталого розвитку України до 2030 року визначає його як процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного

відтворення цілісності навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами суспільства.

Сталий розвиток вимагає узгоджених зусиль щодо створення всеосяжного, сталого та стійкого майбутнього для людей та планети. Для досягнення сталого розвитку надзвичайно важливо гармонізувати три основні елементи: економічне зростання, соціальну інтеграцію та охорону навколишнього середовища. Ці елементи взаємопов'язані, і всі вони мають вирішальне значення для добробуту окремих людей та суспільств [8].

Сучасний стан аграрного сектору України засвідчує незбалансованість його розвитку, коли перевага надається економічній складовій при вторинності екологічної та соціальної.

У нинішніх умовах глобалізації, які зумовлюють інтенсифікацію виробництва, людина наносить непоправну шкоду навколишньому середовищу, втручаючись у природні процеси, нехтуючи природою задля задоволення власних інтересів та отримання прибутку. Екологічна ситуація у світі залишає бажати кращого. Збільшилась кількість природних катаклізмів, руйнуються екосистеми, відбуваються незворотні процеси знищення озонного шару та ін. У гонитві за економічними вигодами соціальна складова розвитку часто відходить на другий план. Так, в Україні агрохолдинги, отримуючи надприбутки, водночас наносять значні руйнування інфраструктурі сіл, не компенсуючи, при цьому, знищення робочих місць та не приймаючи, практично, участі у вирішенні проблем сільських територій. Вони ж часто нехтують екологічною складовою, концентруючись на максимізації прибутку. Саме тому в сучасних умовах господарювання важливим є урівноваження економічних пріоритетів із екологічними та соціальними. Така рівновага характеризується категорією сталого розвитку [6, с. 7].

У вересні 2015 року у рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту "Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року" було затверджено 17 Цілей сталого розвитку (далі — ЦСР) та 169 завдань. Україна, як і інші країни-члени ООН, приєдналася до глобального процесу забезпечення сталого розвитку. Було створено національні стратегічні рамки для України на період до 2030 року. Кожна глобальна ціль була переглянута, беручи до уваги специфіку національного розвитку. Результатом цієї роботи стала національна система ЦСР, яка складається з 86 завдань національного розвитку [7].

Енергетичну незалежність розглядаємо як комплекс енергозберігаючих заходів, які мають здійснюватись на основі практичної реалізації наукових, економічних, законодавчих, організаційних, технічних, технологічних і екологічних складових, що мають на меті повноту забезпечення потреб держави в енергії власного виробництва, а також раціональне споживання енергетичних ресурсів із поступовим нарощуванням та впровадженням у господарський оборот найбільш економічно доцільних джерел енергії, де пріоритетне місце в Україні мають посідати біопалива [11, с. 75].

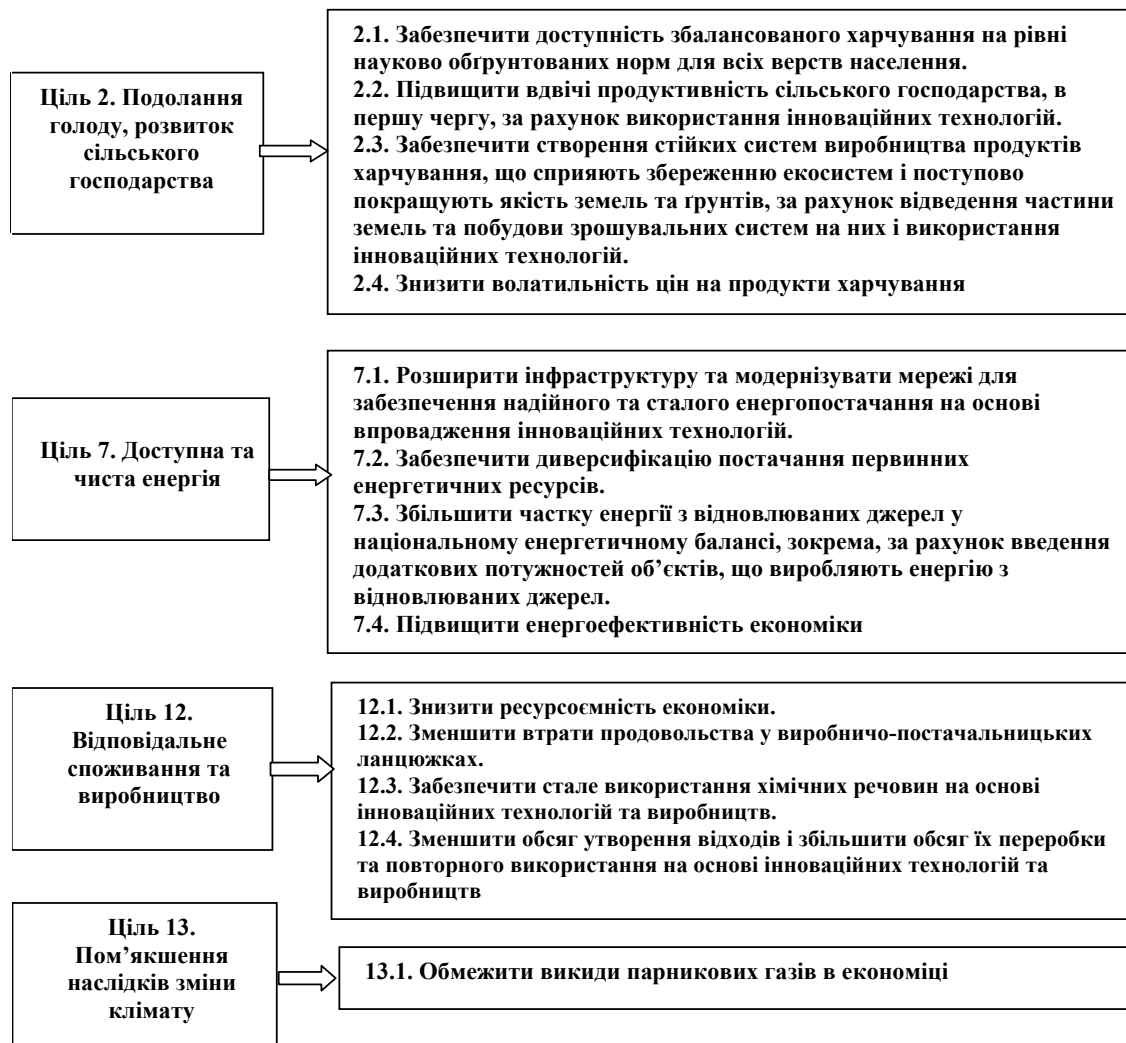

Рис. 1. Цілі сталого розвитку України та їх завдання задля досягнення енергетичної незалежності АПК

Джерело: сформовано автором за даними Національної доповіді "Цілі Сталого Розвитку: Україна" (2019 рік) [7].

Повертаючись до інтерпретування критеріїв сталості при визначенні ролі енергетичної незалежності економіки і агропромислового комплексу, наголошуємо на глобальному його значенні у теоретичній моделі пізнання проблем перспектив розвитку сучасного світу. Адже розвиток суспільства та світової спільноти загалом, у сучасному глобалізованому просторі, залежить від досягнення Цілей сталого розвитку, що задекларовані у глобальній програмі сталого розвитку до 2030 року. Ми відібрали ЦСР та національні завдання з Національної доповіді "Цілі Сталого Розвитку: Україна" (2019 рік), які корелюють із формуванням енергетичної незалежності АПК (рис. 1) [7].

Визначення засад сталого розвитку значно охоплює предметну область пропонованого дослідження, тому характеристика його сутності формує теоретико-методичні підстави для забезпечення достовірності результатів. Із цього приводу наведення теоретичних позицій по суті визначення змісту концепції сталого розвитку природно-економічної системи обумовлює креативне пізнання ролі енергетичної незалежності агропромислового комплексу.

Долучення концепту сталості до визначення засад і перспектив розвитку цивілізаційних систем скрізь впізна-

ване. Вважається, що такий тип розвитку означає "незворотні та закономірні сутнісно-якісні зміни суспільства на основі оптимального поєднання і раціоналізації економічної, екологічної та соціальної сторін такого розвитку з урахуванням потреб майбутніх поколінь" [6, с. 7]. Раціональність такого підходу до реалізації глобальних пріоритетів очевидна, не викликає вона сумніву щодо зіставлення з теоретико-методичними оцінками ролі енергетичної незалежності агропромислового комплексу. Питання не є дискусійним у принципі, адже оцінювання пріоритету енергетичної незалежності агропромислового комплексу, як складної життєгосподарської системи, пов'язано з критерієм відновлюваності ресурсів. Загалом же і зокрема, сталий розвиток економічних систем — визначальний пріоритет сьогодення, досягнення якого є першочерговим завданням стратегій їх розбудови у світлі збереження спроможності до відновлення. Зазначений факт стосується усіх без виключення сфер забезпечення життєдіяльності людини, одна з яких — енергетична, є надзвичайним пріоритетом разом із проблематикою забезпечення продовольством. Відповідно абсолютну кореляцію у своєму взаємозв'язку, взаємозалежності і домінантності відносно вибудовування засад

сталого розвитку, демонструють чинники формування енергетичної незалежності та безпеки, а також продовольчої незалежності та безпеки. Принциповим є переконання про те, що енергетична незалежність і продовольча безпека — фундаментально-значущі чинники сталого розвитку. Сьогодні світова наукова думка усвідомивши, що світ у своєму розвитку дійшов до "межі" зростання, приділяє значну увагу вивченню проблематики енергонебезпечності — позиціонуванні у цьому аграрної галузі як продуцента відновлювальних джерел енергії. І взагалі усвідомлена, практично доведена — виключна роль енергетичної незалежності агропромислового комплексу у реалізації засад сталого розвитку не піддається сумніву. Щодо розуміння цього, в науці сформувалася достатньо ґрунтовна теоретико-методологічна база, а також реалізуються державні і галузеві стратегії її досягнення, які набувають поширення в механізмах реалізації структурної політики.

У сенсі представлення функціональних характеристик і механізмів реалізації — енергетична незалежність агропромислового комплексу зумовлює сталість, а сталість — енергетичну незалежність (рис. 2).

Ці взаємозв'язки розглядаємо як, безумовно, корельовані з мотиваціями галузевого призначення, а також вимогами часу, які визначають доцільність відновлюваності як соціально-економічного ефекту, що характеризує рівень соціальної відповідальності. Таким чином і по відношенню до засад обґрунтування чинників енергетичної незалежності агропромислового комплексу, сталий розвиток у глобальному ракурсі пізнання цього процесу є категорією і процесом, який характеризує спроможність природно-економічної системи до відновлення.

Енергетична незалежність агропромислового комплексу — стратегічна мета у забезпеченні сталого розвитку національної економіки, бо аграрна галузь є базовою, у ній створюється значна частина національного багатства. Тим більше важливо, що агропромисловий комплекс спроможний гарантувати власну енергетичну незалежність, зокрема автономію за рахунок внутрігалузевого енергетичного потенціалу. Цей потенціал органічно вписується у систему сталого розвитку завдяки відновлюваному характеру заявлених до використання ресурсів.

Відновлювані джерела енергії визнані базовим ресурсом у формуванні енергетичної незалежності, адже дозволяють гарантувати використання опції відновлюваної енергетики з користю, враховуючи Цілі сталого розвитку ООН.

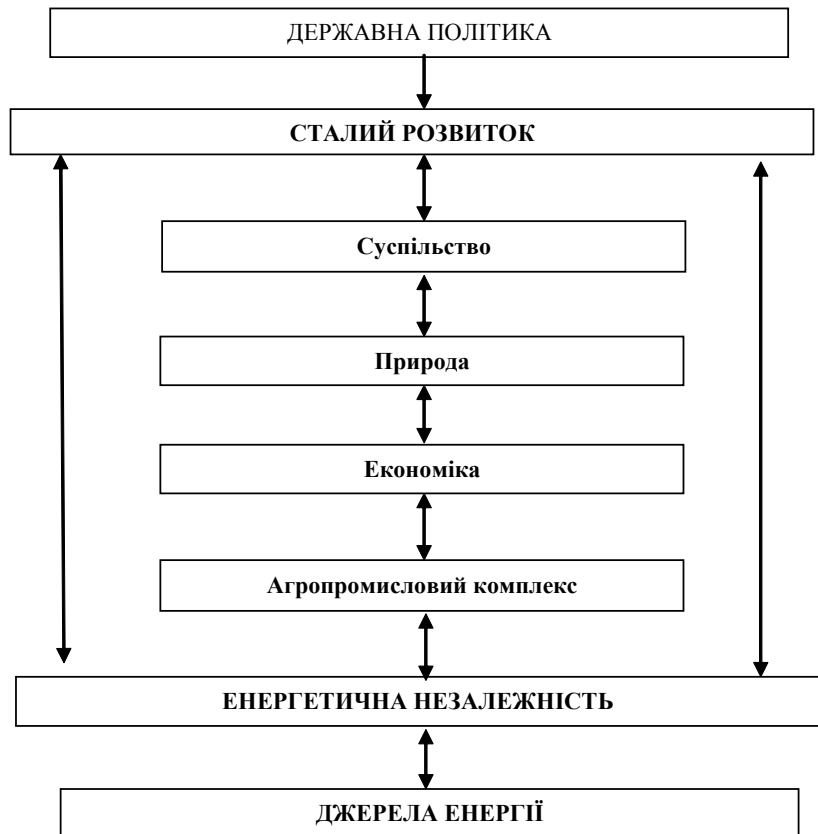

Рис. 2. Схематичне позиціонування рольового зв'язку енергетичної незалежності і сталого розвитку

Джерело: сформовано автором за результатами теоретико-методичних узагальнень і висновків.

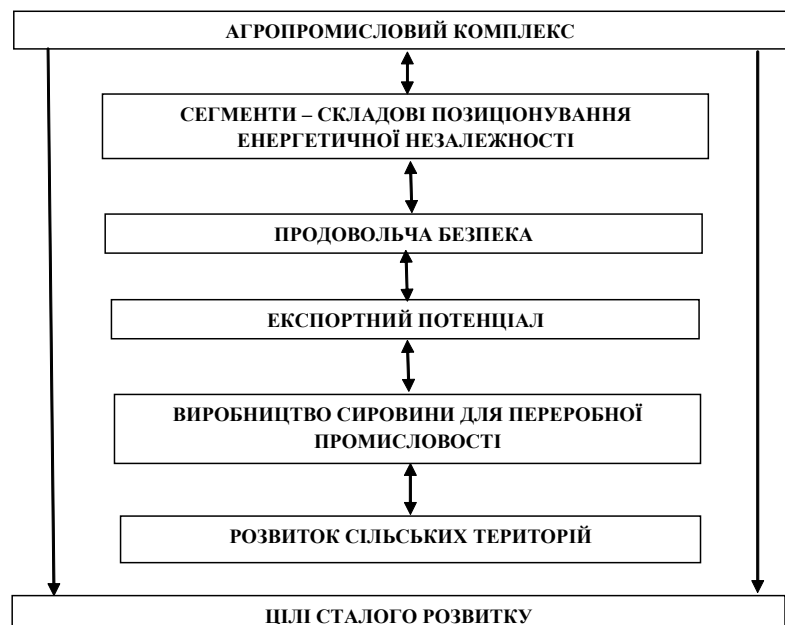

Рис. 3. Концепт визначення засад організаційно-економічного збалансування інтересів суспільства і агрогосподарської системи в досягненні енергетичної незалежності

Джерело: сформовано за результатами авторських узагальнень і систематизацій.

Таблиця 1. Індикатори та цільові орієнтири для виконання завдань Цілей сталого розвитку в АПК (або задля забезпечення енергетичної незалежності АПК)

Індикатори	Роки							
	2015	2016	2017	2018	2019	Орієнтир		
						2020	2025	2030
Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %	38,3	42,0	41,0	39,4	44,3	51,0	57,0	65,0
Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України, %	1,0	0,89	0,67	0,72	–	1,10	1,30	1,70
Максимальна частка імпорту первинних енергоресурсів (крім ядерного палива) з однієї країни (компанії) в загальному обсязі їхнього постачання (імпорту), %: вугілля (2701)	54,3	66,7	67,0	70,2	68,6	<15	<12	<12
нафта (2709)	99,9	97,4	85,2	94,2	76,7	<15	<12	<12
газ природний (271121)	37,3	29,5	40,5	37,3	45,1	<15	<12	<12
Частка енергії, виробленої з відновлюваних джерел, у загальному кінцевому споживанні енергії, %	4,9	5,8	6,7	7,0	–	11,0	14,2	17,1
Енергоємність ВВП (витрати первинної енергії на одиницю ВВП), кг н. е. на міжнародний долар за ПКС 2011	0,282	0,288	0,267	0,269	–	0,20	0,17	0,14
Енергоємність ВВП	100,0	102,3	94,7	95,3	–	90,0	80,0	60,0
Матеріалоємність ВВП	100,0	100,0	98,2	97,2	–	90,0	80,0	60,0
Вуглецевоємність ВВП	100,0	105,8	85,1	83,8	–	90,0	80,0	60,0
Водоємність ВВП	100,0	98,2	91,6	95,2	–	90,0	80,0	60,0
Відходоємність ВВП	100,0	92,5	111,6	104,0	–	90,0	80,0	60,0
Обсяг утворених відходів усіх видів економічної діяльності на одиницю ВВП, кг на 1000 дол. США за ПКС 2011 року	977,4	904,2	1089,8	1015,7	–	950,0	880,0	800,0
Частка спалених та утилізованих відходів у загальному обсязі утворених відходів, %	30,0	29,0	27,6	29,7	–	35,0	45,0	55,0
Обсяг викидів парникових газів, % до рівня 1990 року	33,8	35,7	34,2	–	–	–	–	–
Викиди парникових газів у сільському господарстві, тис. тонн CO ₂ -екв.	39 461	42 178	41 091	44 239	–	–	–	–

Джерело: сформовано автором за даними Стратегії сталого розвитку України до 2030 року [8].

Природа енергетичної незалежності агропромислового комплексу напряму пов'язана з наявним відновлювальним енергетичним потенціалом, тому науковці сьогодні відстоюють позиції щодо раціоналізації його використання. Економічна цінність енергетичної незалежності агропромислового комплексу, як чинника сприяння сталому розвитку, полягає у можливості збалансування вигод і витрат для суспільства в системі "набуття-використання енергії" за рахунок власних джерел. До цього ж обґрунтованим є висновок про те, що: "Обмеженість у природі запасів традиційних видів палива визначає їх економічну цінність, а тому відновлювальні енергетичні ресурси, в найближчій перспективі, будуть мати перманентне зростання у структурі споживання енергоносіїв. Як наслідок — повномасштабне використання потенціалу розвитку технологій енергозбережен-

ня, підвищення енергоефективності у всіх сферах економіки та споживання відновлювальних енергетичних ресурсів здатне вирішити проблему забезпечення економічного зростання кожної держави, враховуючи конкретні економічні показники і стартові можливості" [16]. У цьому власне і полягає економічний вектор пізнання ролі енергетичної незалежності агропромислового комплексу у реалізації засад сталого розвитку.

Енергетична незалежність агропромислового комплексу щодо її ролі у реалізації засад сталого розвитку розглядається як цільовий орієнтир розвитку цієї сфери господарювання у поєднанні із засадами досягнення продовольчої безпеки, виконання інших функцій, притаманних сільському господарству. Вважаємо, що енергетична незалежність агропромислового комплексу з орієнтацією на досягнення пріоритетних цілей сталого розвитку — це організаційно-економічне збалансування інтересів суспільства і господарської системи за контурами: продовольча безпека; експортний потенціал; виробництво сільськогосподарської сировини для переробної промисловості; екологічність; розвиток сільських територій (рис. 3).

Теоретико-методичні засади оцінки ролі енергетичної незалежності економіки загалом і агропромислового комплексу зокрема, сутнісно корелюють із оцінками ролі енергетики,

спроєктовані на концепт стратегії сталого розвитку. Позиціонування аграрного сектору в моделі цього процесу, пов'язане з пошуком економічно обґрунтованих рішень щодо оптимального використання відновлювального енергетичного потенціалу галузі на користь держави, але за відсутності ризиків, зокрема у секторі продовольчого забезпечення, яке безпосередньо впливає на ефекти соціально-економічних змін у суспільстві.

Проте в Україні наявний потенціал виробництва сільськогосподарської продукції-сировини створює сприятливі умови для досягнення цілей енергетичної незалежності за рахунок використання потенціалу агропромислового комплексу через активізацію опції виробництва відновлюваної енергії.

Енергетична незалежність агропромислового комплексу, за достатніх підстав визначення і теоретичного

обґрунтування, є чинником сталого розвитку всієї економіки, детермінантою, яка всеохопно позиціонується, передусім, у контурах відновлюваності, зокрема енергетичного галузевого потенціалу.

Зауважимо, що Україна входить до десятки країн — найбільших споживачів енергоресурсів, маючи невелику частку в структурі світового продукту. Адже енергозбереження сьогодні стає одним із найважливіших пріоритетів соціально-економічного розвитку в національному та регіональному вимірах. У багатьох країнах світу вже давно існує не лише пошук шляхів зменшення енергоспоживання за рахунок його раціонального використання, але також досить ефективного застосування. Хорошим прикладом є досвід Швеції, Німеччини, Франції, Канади, Китаю, Японії. Розвиток та використання альтернативних та відновлювальних джерел енергії є важливим чинником у зміцненні енергетичної незалежності та зменшенні негативних наслідків техногенного впливу на довкілля. Позитивним напрямом політики енергозбереження є використання технічної біоенергетики — переробки сировини сільсько- та лісгосподарського походження.

Впровадження екологічно безпечних технологій виробництва і використання біопалив у агроформуваннях не лише сприяють зменшенню викидів вуглекислого газу, а й забезпечують енергетичну незалежність підприємства та галузі, підвищують родючість ґрунту і рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції в цілому.

Сільське господарство може зробити важливий внесок у боротьбу зі зміною клімату шляхом сталого виробництва та захисту природних ресурсів, переробки харчових відходів, рослинницьких решток і гною тварин на біопалива. А сільські громади, за рахунок впровадження світової практики концепції розвитку сільських територій із впровадженням комплексних екобезпечних технологій виробництва і використання біопалив, можуть не лише забезпечити власну енергетичну незалежність, а й поповнятися додатковими надходженнями до бюджету і створенням нових робочих місць [12, с. 44; 13, с. 37; 18].

Це можливо за рахунок виконання національних завдань ЦСР, цільових орієнтирів та їх індикаторів для моніторингу виконання завдань, які затверджені Стратегією сталого розвитку України до 2030 року (табл. 1) [8].

Енергетична незалежність агропромислового комплексу — результат збалансування інтересів учасників системи у тому числі з орієнтацією на сталий розвиток. Теоретичний концепт пізнання ролі такого статусу галузі полягає у аргументативному застосуванні чинника відновлюваності, який відповідає критеріям сталості в межах заявлених цілей — визнаних у глобальному сенсі. Тим більше теоретична модель пізнання енергетичної незалежності інтерпретована з урахуванням методологічних конструкцій засад сталого розвитку, адже співвідноситься з більшістю глобальних цілей.

ВИСНОВКИ

Враховуючи заявлені теоретико-методичні висновки і оцінки, вважаємо, що з теоретичної і, зокрема, з концептуальної точки зору, роль енергетичної незалежності у реалізації засад сталого розвитку слід розглядати через структурну специфіку її формування. У цьому контексті структурна специфіка формування енергетичної незалежності — це видова сукупність складо-

вих (джерел енергії), які позиціонуються в державі, галузі, для забезпечення потреб економіки в енергії власного виробництва. У цьому сенсі характеристики енергетичної незалежності представлені як економічні ресурсні чинники сталого розвитку, за критерієм співвідношення між традиційними і відновлювальними джерелами енергії. Безпосередня кореляція теоретичних засад розуміння специфіки і процесу формування енергетичної незалежності з критеріями сталого розвитку відзначається з введенням до неї відновлювальних джерел енергії. І це логічний висновок, адже серед ЦСР активізація економічних та суспільних стимулів розвитку відновлюваної енергетики — один із пріоритетів.

Література:

1. Хвесик М.А. Економіка природокористування: вектори розвитку: [монографія]. Київ, 2019. 398 с.
2. Вернадский В.И. Философские мысли натуралиста / В.И. Вернадский. — М.: Наука, 1988. — 522 с.
3. Руденко Л.Г. Основополагающие принципы устойчивого развития регионов и их претворение в Украине / Л.Г. Руденко, И.А. Гориленко. — Географические проблемы стратегии устойчивого развития природной среды и общества. — М.: РАН, 1996. — С. 288—301.
4. Прадун В.П. Економіко-екологічні основи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів: Автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. екон. наук.: спец. 08.07.02. НАНУ. Об'єднаний інститут економіки / В.П. Прадун. — Л., 2005. — 41 с.
5. Герасимчук З.В. Екологічна безпека регіону: діагностика і механізм забезпечення: монографія / З.В. Герасимчук, А.О. Олексик; Луц. держ. техн. ун-т. — Луцьк: Надстир'я, 2007. — 280 с.
6. Лопатинський Ю.М., Тодорюк С.І. Детермінанти сталого розвитку аграрних підприємств: [монографія] / Ю.М. Лопатинський, С.І. Тодорюк. — Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. — 220 с.
7. Національна доповідь "Цілі Сталого Розвитку: Україна" (2019 рік). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf (дата звернення 08.09.2020).
8. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року URL: [file:///C:/Users/Work/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Work/Downloads/UNDP_Strategy_v06-optimized%20(1).pdf) (дата звернення 07.09.2020).
9. Калетнік Г.М. Диверсифікація розвитку виробництва біопалив — основа забезпечення продовольчої, енергетичної, економічної та екологічної безпеки України. Вісник аграрної науки. 2018. № 11. С. 169—176. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201811-21>
10. Palamarchuk V., Honcharuk I., Honcharuk T., Telekalo N. Effect of the Elements of Corn Cultivation Technology on Bioethanol Production under Conditions of the Right-bank Forest-steppe of Ukraine. Ukrainian Journal of Ecology. 2018. № 8 (3), P. 47—53.
11. Гончарук І.В. Енергетична незалежність як суспільно-економічне явище. Економіка та держава. 2020. № 8. С. 71—77. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.71
12. Гончарук І.В. Виробництво біогазу в аграрному секторі — шлях до підвищення енергетичної незалежності та родючості ґрунтів. Агросвіт. 2020. № 15. С. 18—29. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.15.18

13. Гончарук І.В. Досвід формування енергетичної автономії сільських територій: оцінка ролі кооперативів. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2020. № 1. С. 23–40. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-2

14. Кенз Ф. Физиократы: избранные экономические произведения / Ф. Кенз, А.Р.Ж. Тюрго, П.С. Дюпон де Немур; пер. с англ. и нем.: П.Н. Ключкина. — М.: Эксмо, 2008. — 1198 с.

15. Месель-Веселяк В.Я. Виробництво альтернативних видів енергетичних ресурсів як фактор підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств. Економіка АПК. 2015. № 2. С. 18–27.

16. Кириленко І.Г., Дем'янчук В.В., Андрющенко Б.В. Формування ринку українського біопалива: передумови, перспективи, стратегія. Економіка АПК. 2010. № 4. С. 62–66.

17. Яснолоб І.О., Чайка Т.О., Горб О.О., Радіонова Я.В. Концептуальні засади ефективного функціонування енергетично незалежних сільських територій. Економіка АПК. 2019. № 3. С. 115–122.

18. Shpykuliak O., Bilokinna I. "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5. № 2. P. 249–255. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.

19. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises. Journal of Environmental Management and Tourism, 2020. Vol. XI, Summer, 3 (43). P. 513–522. DOI: 10.14505/jemt.v11.3(43).02

20. Шпичак О.М., Боднар О.В. Теоретичні основи біоенергетики в контексті закону збереження енергії. Економіка АПК. 2019. № 8. С. 6–16.

References:

1. Khvesyk, M.A. (2019), *Ekonomika pryrodokorystuvannia: vektory rozvytku* [Economics of nature: vectors of development], Kyiv, Ukraine.

2. Vernadskyj, V.Y. (1988), *Fylosofskye mysly naturalysta* [Philosophical thoughts of a naturalist], Nauka, Moscow, Russia.

3. Rudenko, L.H. and Horylenko, Y.A. (1996), "Basic principles of sustainable development of regions and their implementation in Ukraine", *Heohrafycheskye problemy stratehyy ustojchyvoho razvytyia pryrodnoj sredy y obschestva* [Geographic problems of the strategy of sustainable development of the natural environment and society], RAN, Moscow, Russia, pp. 288–301.

4. Pradun, V.P. (2005), "Economic and ecological bases of sustainable development of regional agro-industrial complexes", Ph.D. Thesis, Economy, NANU. Ob'ednanyj instytut ekonomiky, Lviv, Ukraine.

5. Herasymchuk, Z.V. and Oleksyk, A.O. (2007), *Ekologichna bezpeka rehionu: diahnostyka i mekhanizm zabezpechennia* [Ecological safety of the region: diagnostics and support mechanism], Nadstyr'ia, Luts'k, Ukraine.

6. Lopatyns'kyj, Yu.M. and Todoriuk S.I. (2015), *Determinanty staloho rozvytku ahrarnykh pidpriemstv* [Determinants of sustainable development of agricultural enterprises], Chernivets'kyj nats. un-t, Chernivtsi, Ukraine.

7. State Statistics Service of Ukraine (2019), "National Report "Sustainable Development Goals: Ukraine" (2019)", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_-24.09.2019.pdf (Accessed 08 Sept 2020).

8. UNDP (2017), "Strategy of sustainable development of Ukraine until 2030", available at: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (Accessed 07 Sept 2020).

9. Kaletnik, G.M. (2018), "Diversification of biofuel production development is the basis for ensuring food, energy, economic and environmental security of Ukraine", *Visnyk agrarnoyi nauky*, vol. 11, pp. 169–176. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk201811-21>

10. Palamarchuk, V. Honcharuk, I. Honcharuk, T. and Telekalo, N. (2018), "Effect of the Elements of Corn Cultivation Technology on Bioethanol Production under Conditions of the Right-bank Forest-steppe of Ukraine", *Ukrainian Journal of Ecology*, vol. 8 (3), pp. 47–53.

11. Honcharuk, I. (2020), "Energy independence as a socio-economic phenomenon", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp. 71–77. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.8.71

12. Honcharuk, I. (2020), "Biogas production in the agricultural sector — the way to increase energy independence and soil fertility", *Agrosvit*, vol. 15, pp. 18–29. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.15.18

13. Honcharuk, I.V. (2020), "Experience of formation of energy autonomy of rural areas: assessment of the role of cooperatives", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 1, pp. 23–40. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-2.

14. Kene, F. Tiurho, A.R.Zh. and Diupon de Nemur, P.S. (2008), *Fyzyokraty: yzbrannye ekonomycheskiye proizvedeniya* [Physiocrats: Selected Works of Economics], Eksmo, Moscow, Russia.

15. Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2015), "Production of alternative types of energy resources as a factor in improving the efficiency of agricultural enterprises", *Ekonomika APK*, vol. pp. 18–27.

16. Kyrylenko, I.H. Dem'ianchuk, V.V. and Andriushchenko, B.V. (2010), "Formation of the Ukrainian biofuel market: preconditions, prospects, strategy", *Ekonomika APK*, vol. 4, pp. 62–66.

17. Yasnolob, I.O. Chajka, T.O. Horb, O.O. and Radionova, Ya.V. (2019), "Conceptual principles of effective functioning of energy-independent rural areas", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 115–122.

18. Shpykuliak, O. and Bilokinna, I. (2019), "Green" cooperatives in the formation of an institutional mechanism of development of alternative power engineering in the agrarian sector of the economy", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 2, pp. 249–255. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-2-249-255>.

19. Kaletnik, G. Honcharuk, I. and Okhota Yu. (2020), "The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises", *Journal of Environmental Management and Tourism*, vol. XI, no. 3 (43), pp. 513–522. DOI: 10.14505/jemt.v11.3(43).02

20. Shpychak, O.M. and Bodnar, O.V. (2019), "Theoretical foundations of bioenergy in the context of the law of conservation of energy", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 6–16. *Стаття надійшла до редакції 10.09.2020 р.*

О. О. Підмурняк,
аспірант, Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0003-4356-5100

Д. О. Баюра,
д. е. н., професор, професор кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: 0000-0002-6183-141X

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.37

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ОБГРУНТУВАННЯ ПОНЯТТЯ "АВТОМОБІЛЬНА ГАЛУЗЬ" ЯК ОБ'ЄКТА НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

О. Pidmurniak,
Postgraduate student, Taras Shevchenko National University of Kyiv
D. Baiura,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of economy
the enterprise, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CONCEPTUAL APPROACHES IN JUSTIFYING THE CONCEPT OF THE "AUTOMOBILE INDUSTRY" AS SCIENTIFIC RESEARCH OBJECT

Розглянуто підходи до трактування поняття "автомобільна галузь" в Україні, динаміку та тенденції розвитку автомобільної галузі в Україні та Світі протягом останніх років, 2018—2019 рр. Проаналізовано концептуальні підходи до обґрунтування поняття автомобільна галузь як об'єкта наукового дослідження. На сьогодні в Україні поняття автомобільна галузь застосовується переважно в контексті виробництва та продажу автомобілів, відповідно до класифікації видів економічної діяльності, яку було введено ще в 1997 році. Проте з того часу ситуація дещо змінювалась і розглядати автомобільну галузь у сучасному світі потрібно як ту, що може поєднувати в собі не лише промислову складову, а й ту, де можуть втілюватись передові інноваційні технології тощо. Досліджено, як провідні автомобілебудівні країни світу бачать перспективи розвитку автомобільної галузі. Проведено аналіз термінології виробничих одиниць у контексті автомобільної індустрії, проаналізовано законодавчу базу, де описуються поняття класифікації видів економічної діяльності за напрямками. Встановлено, що автомобільна галузь є невід'ємною частиною технологічного прогресу та з'ясовано, які технології будуть користуватись попитом у найближчому майбутньому. Визначено деякі проблеми, які перешкоджають ефективному функціонуванню автомобільному ринку в Україні та стримують його подальший розвиток. Запропоновано підходи до трактування поняття автомобільної галузі в Україні, які варто вжити для подолання існуючих проблем та забезпечення подальшого розвитку автомобільної галузі в Україні.

This article discusses approaches to the interpretation of the concept of "automotive industry" in Ukraine, the dynamics and trends of the automotive industry in Ukraine and the world in recent years, 2018-2019. The study also analyzed conceptual approaches to the substantiation of the automobile industry as a subject of scientific research. In Ukraine today, the automobile industry is mainly used in the context of the manufacture and sale of automobiles, following the classification of economic activities, which was introduced in 1997. The automotive industry has a direct impact on technological progress and speaks best of the solvency of the population and thus of the standard of living. The importance of the automobile industry and the industry as a whole, and the prospects for its development, are determined by the place of motor transport in the national economy of a country. The automotive industry is developing rapidly, remaining one of the critical sectors of the Ukrainian economy. Today, industry companies have to conduct business, adapting to the unstable economic situation and new regulatory rules, reducing costs and attracting new partners. In 2020, the Ukrainian car market entered with excellent dynamics of recovery and expectations of further growth. Since then, however, the situation has changed somewhat, and the automobile industry in the modern world should be seen as something that can bring together not only the industrial sector but also where innovative technologies and the like can be implemented. The article provides examples of the development of the automotive industry in different countries of the world. The task that the domestic automotive sector needs to solve consists of many sub-points, and a conceptual understanding of the basics minimizes the time to solve these problems. The article set out the essential criteria on which the automotive industry in the developed world is formed. The study also substantiated significant trends in the automotive industry in the markets of Asia, North America and Europe. Based on the analyzed volume of information, the definition of the concept of the automotive industry in Ukraine was defined more precisely.

Ключові слова: галузь, автомобільна галузь, технічне обслуговування, КВЕД, зміни, автомобільні технології, перспективи розвитку автомобільної галузі.

Key words: industry, automotive industry, automotive maintenance, NACE, changes, automotive technology, prospects for the automotive industry.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Поняття автомобільної галузі в Україні залишається відкритим і не чітким, цим самим унеможливує впровадження структурованих заходів щодо покращення макроекономічної ситуації в автомобільній індустрії загалом в Україні.

НЕВИРІШЕНІ ЧАСТИНИ ПРОБЛЕМИ

Автомобільна галузь в Україні знаходиться на стадії становлення, що спонукає для пришвидшення її аналізу, та розвитку перспективних напрямів для діяльності

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження поняття автомобільної галузі в Україні.

Методи дослідження: порівняння, аналізу, систематизації та узагальнення, аналогії та групування — для уточнення сутності поняття "автомобільна галузь".

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність даного дослідження, передусім, обумовлена низьким рівнем обґрунтування поняття "авто-

мобільна галузь". Розглядаючи автомобільний ринок, як одну з основних складових економіки багатьох розвинених держав, не буде перебільшенням сказати, що ця галузь є тим елементом, який підтримує життєдіяльність переважної більшості еко-систем (як державних так і корпоративних). У цій статті ми спробуємо через концептуальний підхід визначити поняття "автомобільна галузь", а також навести приклади його застосування в різних країнах світу.

Під поняттям концептуальний підхід — мається на увазі підхід для визначення інноваційних концептів, у яких є шанс та перспектива щось змінити. З іншої сторони, концептуальний підхід — це сукупність основних, фундаментальних засад, що визначають стратегію правового дослідження [9]. Проте найбільш повне визначення поняття концептуальний підхід наведено в статті Боднар О.С., де зазначено, що концептуальний підхід — це сукупність принципових ідей, філософських узагальнень, теоретичних положень, на основі яких здійснюється вибір методологічних підходів до дослідження педагогічного об'єкта. Методологічні підходи обумовлюють принципи розгляду структури досліджуваного об'єкта та причинно-наслідкові зв'яз-

Таблиця 1. Основні показники для аналізу автомобільної галузі США

№	Основні показники галузі	Період
1.	Автомобільні реєстрації в США	1999-2017
2.	Кількість проданих легкових автомобілів у США	1999-2017
3.	Роздрібна торгівля автомобілями та деталями в США, дохід	2000-2018
4.	Валовий обсяг виробництва автомобільних автомобілів та деталей у США	2005-2018
5.	Обсяг продажу запасних частин та автомобілів дилерами у США	2000-2018
6.	Кількість дилерських центрів у США	2004-2018
7.	Кількість працівників у автомобільній промисловості США	2007-2019
8.	Прогнозований середній вік транспортного засобу у США	2017-2019
9.	Кількість проданої легкової комерційної техніки у США	2008-2019
10.	Найпопулярніші продані автомобілі у США	2019

Джерело: розроблено авторами на основі [13].

ки у ньому. Отже, концепція визначає методологію. Концепція дослідження об'єкта розробляється для того, щоб побачити вільні параметри діяльності, які можна змінювати, змінюючи параметри, в результаті чого отримуємо різні методологічні підходи. Таким чином, методологічний підхід — це розробка можливих варіантів вирішення практичної реалізації моделі управління [2]. Відповідно до цього, нами буде знайдено вільні напрями діяльності, які можна змінювати для того, щоб розглянути автомобільну галузь в малодослідженому контексті, з нетиповими для цієї галузі особливостями.

По-перше, відповідно до наказу Міністерства статистики України від 24 січня 1994 року №21 Про зміни та доповнення до Загального класифікатора галузей народного господарства (ЗКГНГ) п.2 Встановити, що ЗКГНГ, зміни та доповнення до нього,

затверджені п. 1 цього наказу, будуть діяти тимчасово як відомчі документи до розробки та введення в дію Державного класифікатора видів економічної діяльності. Також відповідно до наказу від 22 жовтня 1996 року № 441 "Об утверждении Государственного классификатора Украины" затверджено і введено в дію класифікацію видів економічної діяльності. Наказ набув чинності від 01.07.1997. Відповідно до вищезазначеного наказу №441: галузь — це сукупність усіх виробничих одиниць, які беруть участь переважно в однакових або подібних видах виробничої діяльності [7]. Відповідно до Данильченка виробнича одиниця — це:

— комплекс спеціалізованих підрозділів, які мають самостійну структуру управління;

— комплекс спеціалізованих дільниць, які підпорядковуються апарату управління підприємства;

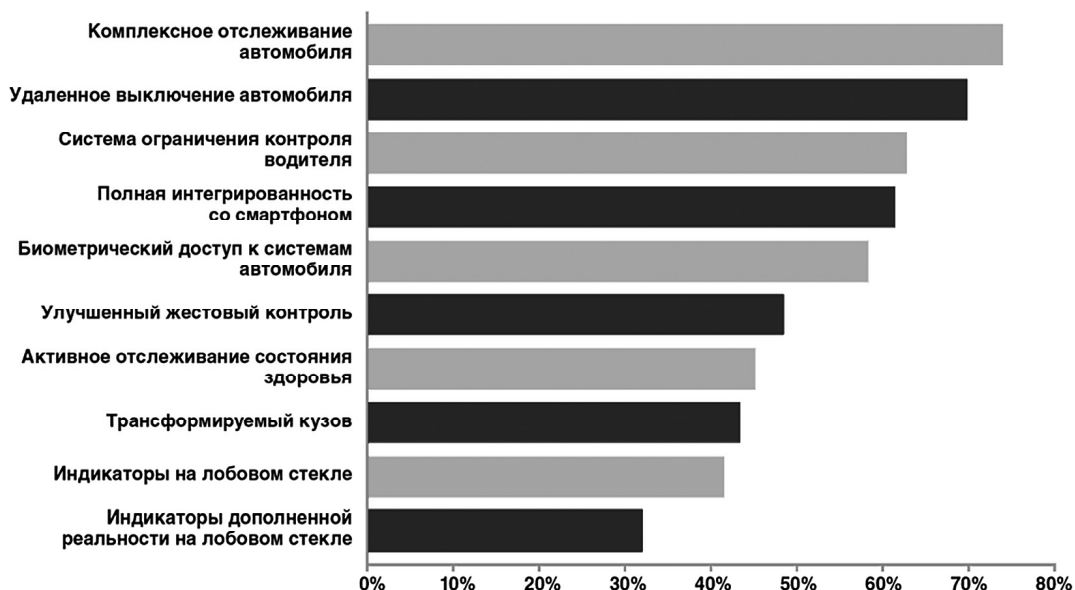

Рис. 1. Найбільш значущі технологічні фактори для автомобілістів у Росії у 2019 році

Джерело: [4].

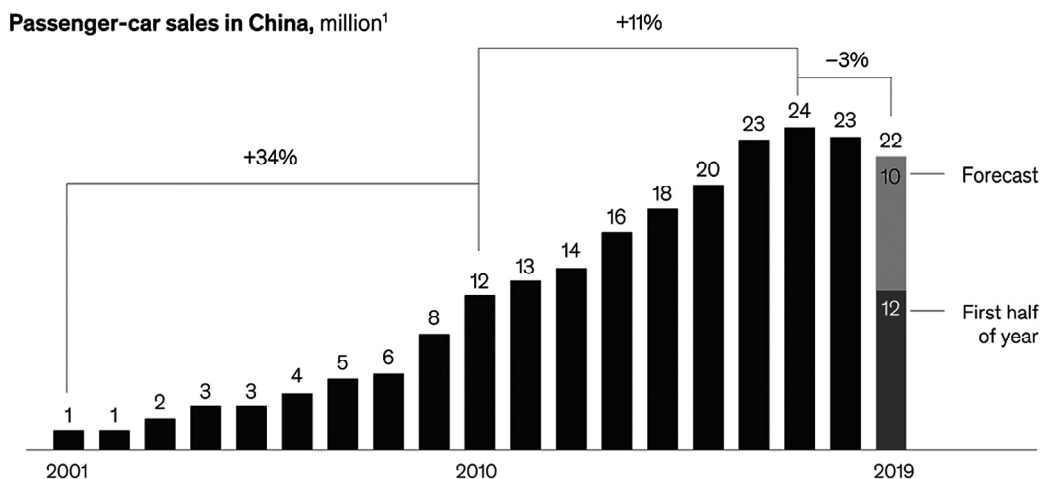

Рис. 2. Динаміка продажу легкових автомобілів у Китаї за 2001–2019 роки

Джерело: [11].

— організаційно відособлений підрозділ підприємства, який складається з низки виробничих і допоміжних дільниць та обслуговуючих ланок;

— ланка у виробничій структурі промислового підприємства, призначена для виконання технологічно або предметно однорідних робіт; сукупність робочих місць на єдиній території [8].

Для опису економіки Класифікацію видів економічної діяльності (КВЕД) побудовано так, що виділені об'єкти охоплюють усі або майже усі види діяльності, які здійснюються в будь-якій галузі господарства. Також нижче наведені КВЕДи, які є значущими для розвитку автомобільної галузі загалом не об'єднані загальним поняттям "автомобільна галузь":

- 29.10 Виробництво автотранспортних засобів;
- 45.11 Торгівля автомобілями та легковими автотранспортними засобами;
- 45.20 Технічне обслуговування та ремонт автотранспортних засобів;

— 45.32 Роздрібна торгівля деталями та приладдям для автотранспортних засобів.

Виходячи з вищезазначеного пропонуємо розглянути приклади, коли країни Європи (Німеччина, Франція, Британія), Америки (США, Канада), Азії (Індія, Китай), або в Австралії, Росії поняття "automotive", "automotive industry", "automobile industry", "автомобильная отрасль" застосовується в контексті не лише промисловості, тобто виробництва, але і як сукупність економічних видів діяльності (розробки, виробництво, збут, обслуговування). Так, наприклад, на сайті statista.com у рубриці "U.S. Automotive Industry — Statistics & Facts" аналіз автомобільного ринку включає в себе не лише інформацію по кількості виготовлених авто, але і таку, що наведена в таблиці 1.

Отже, підсумовуючи дані з таблиці 1, можемо зробити висновки, що провідні статистичні інформаційні ресурси світу в контексті автомобільної галузі мають на увазі сукупність видів економічної діяльності, які ма-

Таблиця 2. Порівняння поняття "автомобільна галузь" на сайті wikipedia.org на різних мовах

№	Мова на сайті	Трактування
1	English	The automotive industry comprises a wide range of companies and organizations involved in the design, development, manufacturing, marketing, and selling of motor vehicles
2	Русский	Автомобильная промышленность (автомобилестроение) — отрасль промышленности, осуществляющая производство безрельсовых транспортных средств (например, автомобилей, мотоциклов и повозок), преимущественно с двигателями внутреннего сгорания (ДВС)
3	Українська	Автомобільна промисловість (інколи також автомобілебудування) — галузь транспортного машинобудування, що виробляє моторизовані транспортні засоби, зокрема легкові автомобілі, вантажні автомобілі а також автобуси, мотоцикли, тролейбуси, трактори й інші. До галузі входять підприємства, котрі займаються дизайном, конструюванням, виробництвом, маркетингом та продажем моторизованих засобів транспорту

Джерело: розроблено авторами на основі [10].

Google

автомобільна галузь України

📄 🗣️ 🔍

esu.com.ua > search_articles ▾

Автомобільна промисловість | Енциклопедія Сучасної ...

Усього до **галузі** А. п. **України** належить бл. 100 підпр-в. За масштабами вироб-ва і кількістю працівників це переважно середні підпр-ва. В **Україні** на кін ...

ukrexport.gov.ua > ukr > prom > ukr ▾

Автомобілебудування

За 2007 р. загальний обсяг виробництва **автомобільної** техніки в **Україні** ... обсягу виробництва не перевищували 30%, тобто темпи зростання **галузі** ...

www.dw.com > український-автопром-хронологія-зникнення

Український автопром: хронологія зникнення | Події ... - DW

29 черв. 2018 р. - DW відтворила хронологію зникнення цілої **галузі**. ... в якому останнє десятиріччя знаходиться **українська автомобільна промисловість**.

www2.deloitte.com > consumer-business > solutions > automotive ▾

Автомобільна промисловість | «Делойт» в Україні ... - Deloitte

«Делойт» активно співпрацює з компаніями **автомобільної галузі** з усього світу. Наші висококласні спеціалісти надають професіоналам з виробництва ...

dt.ua > promyshlennost > ukrayinskiy-avtoprom-vtracheni-shansi-ta-... ▾

Український автопром: втрачені шанси та нереалізовані ...

17 бер. 2018 р. - **Автомобільна промисловість** — своєрідний індикатор ... У результаті **Україна** має всі шанси залишитися без однієї з ключових **галузей** ...

parliament.org.ua > 2003/12/01 > pro-rozvitok-avtomobilnoyi-promislo ▾

Про розвиток автомобільної промисловості України ...

1 груд. 2003 р. - Вітчизняна **автомобільна промисловість** вже тривалий час користується особливим режимом сприяння. Саме ця **галузь** є об'єктом пильної ...

Рис. 3. Інформація щодо поняття "автомобільна галузь України" на сайті google.com

ють безпосереднє відношення не лише до розробки та виробництва автомобілів, але і до продажу, обслуговування та макроекономічних тенденцій в галузі в цілому.

Додамо також інформацію про те, що, наприклад, в Глосарії ЄБРР з проєктного фінансування у Томі 1 слово "industry" перекладається як: "отрасль экономики; вид экономической деятельности; отрасль промышленности; предприятие; отрасль; промышленность" [12].

До прикладу, одна з провідних консалтингових компаній PWC, аналізуючи автомобільний ринок Росії, на своєму сайті в рубриці "Автомобильная отрасль" опублікувала результати опитування щодо того, які технології є найбільш актуальними для водіїв у 2019 році у Росії (рис. 1). Саме така інформація як не найкраще пояснює, що поняття автомобільної галузі виходить далеко за межі виробництва та збуту.

Як бачимо на рисунку вище, в контексті автомобільної галузі вживається поняття "смартфон", "біометричний доступ", "відслідковування стану здоров'я", "інтегрованість" і інше. Чи можливо було припустити, що 5 чи 10 років тому назад (вже не говорю про 1997 рік)

такі поняття будуть актуальними в контексті автомобільної галузі. Звичайно, що в макроекономічній перспективі це є малоімовірною теорією. Розглянемо, які ще поняття крім виробництва автомобілів та технологічних факторів аналізує PWC у рубриці "Автомобильная отрасль":

1. Спільні поїздки (райдшерінг) (наприклад, компанії Uber, Lyft, Juno і Via).
2. Спільне використання прокатних автомобілів (каршерінг) (наприклад, компанії Zipcar, Enterprise CarShare і Hertz On Demand).
3. Автономні транспортні засоби, або "автопілотні автомобілі".
4. Вбудовані в автомобіль технології (наприклад, віддалена зупинка роботи транспортного засобу, система безпеки на основі обмеження контролю водія над автомобілем).
5. Тенденції, перспективи розвитку та збільшення виробництва електромобілів (група Renault).
6. Питання екологічності, а також економічної складової (вартість утримування автомобіля).
7. Макроекономічні тенденції та огляд угод злиття і поглинання в автомобільній галузі.

8. Набуває значення інформаційна безпека в автомобільній галузі, які інструменти використовуються тощо [1].

Зрозуміло, що аналізуючи великі об'єми інформації та будуючи прогнози на майбутні періоди, враховуючи при цьому, що галузь будується виключно на цифровому продукті — не є доцільним. Така модель може призвести до хибного враження про індустрію в цілому, а також занижувати цінність реального сектору, що теж не є об'єктивним баченням ситуації. Повернемось до прикладів інших країн у баченні автомобільної галузі.

Розглядаючи питання автомобільної галузі Китаю, можемо звернути увагу на доповідь міжнародної консалтингової компанії McKinsey, яка у своєму річному звіті по цій галузі розглядає питання продажу автомобілів більше, аніж їх виробництва. Наведемо статистику щодо продажу автомобілів в Китаї (рис. 2).

Головними та актуальними для аналізу автомобільної галузі Китаю відповідно до звіту вищезгаданої Компанії залишаються такі напрями:

- виробництво запасних частин та комплектуючих;
- тенденції в пріоритетності виготовлення автомобілів різних сегментів;
- розвиток системи "trade-in" (заміна з доплатою вживаного авто на нове);
- позиціонування "китайського продукту" як якісного, що може конкурувати з європейськими виробниками;
- нові технології в продажах, мається на увазі VR (virtual reality) технології;
- розробка та вдосконалення безпілотних систем для керування автотранспортним засобом тощо;

Як бачимо, провідні Компанії у сфері розвитку бізнесу позиціонують автомобільну індустрію Азії (на прикладі Китаю) з точки зору не лише виробництва автомобілів, їх продажу але як і одну з найбільш інноваційних на перспективних в рамках технологічного розвитку.

Отже, можемо прийти до висновку, що, коли підіймається питання автомобільної індустрії — деякі розвинені країни бачать цю галузь економіки не лише у промисловому чи виробничому контексті, але і в контексті коопераціями з іншими галузями економіки тощо.

Підсумовуючи проаналізовані поняття англ. "automotive industry", "automobile industry", рос. "автомобильная отрасль", укр. "автомобільна галузь", які використовуються в різних країнах світу, можемо зробити висновок, що під цим поняттям у країнах Пн. Америки, Європи, Азії, на розвинених автомобільних ринках мається на увазі не лише кількість та структура виготовлених та проданих автомобілів у тій чи іншій країні, а сукупність різних економічних видів діяльності (розробка, виробництво, збут, обслуговування та інше). Поняття "галузь" Господарський Кодекс України трактує наступним чином — це сукупність виробничих одиниць, які здійснюють переважно однакові або подібні види виробничої діяльності [3].

Наведемо різницю в трактуваннях поняття "автомобільна галузь" у різних країнах світу. Для порівняння наведемо нижче таблицю з визначенням понять:

- "automotive industry";
- "автомобильная отрасль";
- "автомобільна промисловість";

З таблиці 2 бачимо, що схожість між трактуванням англійською мовою та між другою частиною трактування українською мало не стовідсоткова. Проте, попри те, що в англійській версії об'єктом визначення є поняття — автомобільна індустрія, в українській "тими ж" словами визначається поняття — автомобільна промисловість (автомобілебудування). На нашу думку, поняття автомобільна індустрія (галузь) є більш широким, ніж поняття автомобільна промисловість (автомобілебудування). Тому, об'єднавши різні аспекти у вивченні автомобільної галузі (індустрії), спробуємо дати власне визначення цього терміну.

А саме, автомобільна галузь — це сукупність суб'єктів економічної системи та їх відносин, які прямо чи опосередковано залучені в процесі дизайну, конструювання, виробництва, маркетингу, продажу та обслуговування моторизованих нерейкових засобів автомобільного транспорту.

Для порівняння проаналізуємо, яку інформацію переважно можна зустріти на інформаційних ресурсах України під час пошуку даних про автомобільну галузь України (рис. 3).

Аналізуючи це поняття, стає очевидним, що автомобільна галузь знаходиться під впливом безлічі факторів. Уряд посилює регулювання галузі в умовах зростання конкуренції на ринках праці і капіталу. Податкові органи адаптують свої пріоритетні завдання, політики і стратегії щодо контролю за дотриманням податкової дисципліни до змін в умовах ведення бізнесу. Компанії прагнуть досягти успіху в конкурентній боротьбі, забезпечивши при цьому не тільки дотримання законодавчих вимог, а й зростання вартості [6].

Стрімка глобалізація автопромисловості призводить до появи нових та зміні існуючих видів і сегментів діяльності компаній. Індустріальні зміни породжують, з одного боку, лібералізацію, з іншого — навпаки, підсилення регулювання; операційні та правові зміни відбуваються майже щодня [5].

ВИСНОВКИ

Як підсумок проведеного дослідження, можемо виокремити такі основні тези:

— Проаналізовано історичне формування та перехід від поняття "галузі" в контексті автомобільної індустрії до поняття КВЕД (класифікація видів економічної діяльності).

— Визначено, що поняття "автомобільна галузь" у розвинених країнах світу, крім автомобільної промисловості та продажу автомобілів, являє собою більш об'ємну зону дослідження ніж на даному етапі в Україні.

— Проведено дослідження щодо інтерпретації поняття "automotive industry", "автомобильная отрасль", "автомобільна промисловість" та сформовано визначення поняття "автомобільна галузь".

Література:

1. Автомобільна індустрія (2020). URL: <https://www.pwc.ru/ru/industries/automotive.html> (Дата звернення: 09 березня 2020).
2. Боднар О.С. Концепція управління аналітико-експертною діяльністю у сфері освіти регіону. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка. 2013. № 1. С. 60—66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_1_13
3. Верховна Рада України (2003) Господарський Кодекс України. редакція від 02.04.2020, Розділ 29. Ст. 260, п. 1. Галузі та види господарської діяльності. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/paran1710#n1710> (Дата звернення: 03 березня 2020).
4. Дорога в майбутнє: зрозуміти автомобіліста завтрашнього дня (2020). URL: <https://www.pwc.ru/ru/automotive/assets/pwc-autotech-rus-eversion.pdf> (Дата звернення: 10 березня 2020).
5. Комплексний та цільовий правовий супровід. Автомобільна індустрія. <https://arzinger.ua/> (2020). URL: https://arzinger.ua/expertise/avtomobilna_industriya/ (Дата звернення: 25 березня 2020).
6. Комплексні послуги для компаній, що займаються виробництвом, постачанням та роздрібною торгівлею автомобілів. Транспорт і автомобільна галузь (2020). URL: <https://www.de.ey.com/ua/uk/industries/automotive> (Дата звернення: 25 березня 2020).
7. Верховна Рада України (1996), Про затвердження Державного класифікатора України від 22.10.1996. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN560.html (Дата звернення: 05 березня 2020).
8. Пилипець М.І., Данильченко Л.М., Ткаченко І.Г., Радик Х.Т. (2018), Методичний посібник з дисципліни "Вступ до фаху". URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25616/1/Metod_Danilchenko.pdf (Дата звернення: 22 березня 2020).
9. Степанов В., Хлебніков Г. Антична філософія в контексті сучасної науки. Вісник Донбаського державного педагогічного університету Збірник наукових праць, Серія: Соціально-філософські проблеми розвитку людини і суспільства. 2017. Вип. 6. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/329686.pdf> (Дата звернення: 21 березня 2020).
10. Автомобільна індустрія (2020). URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Automotive_industry (Дата звернення: 9 березня 2020).
11. Аналіз ринку споживачів в Китаї 2019 (2020). URL: <https://www.mckinsey.com/industries/automotive-and-assembly/our-insights/china-auto-consumer-insights-2019> (Дата звернення: 11 березня 2020).
12. Глосарій фінансування проєктів: англійська / російська та російська / англійська. (2010). URL: <https://www.ebrd.com/news/publications/essays-and-glossaries/project-finance-glossary-englishrussian-and-russianenglish.html> (Дата звернення: 22 березня 2020).
13. Вагнер І., Автомобільна промисловість США — статистика та факти. (2020). URL: <https://www.statista.com/topics/1721/us-automotive-industry/> (Дата звернення: 16 березня 2020).

References:

1. The official site of PWC (2020), "Automobile Industry", available at: <https://www.pwc.ru/ru/industries/automotive.html> (Accessed 09 March 2020)
2. Bodnar, O. S. (2013), "The concept of management of analytical and expert activities in the field of education in the region", available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2013_1_13 (Accessed 18 March 2020).
3. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine. edition of 02.04.2020, Section 29. Art. 260, p.1. Branches and types of economic activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15/paran1710#n1710> (Accessed 03 March 2020).
4. The official site of PWC (2020), "The road to the future: to understand the motorist of tomorrow", available at: <https://www.pwc.ru/ru/automotive/assets/pwc-autotech-rus-eversion.pdf> (Accessed 10 March 2020).
5. The official site of Arzinger (2020), "Comprehensive and targeted legal support. Automotive industry", available at: https://arzinger.ua/expertise/avtomobilna_industriya/ (Accessed 25 March 2020).
6. The official site of Ernst & Young (2020), "Comprehensive services for companies engaged in the production, supply and retail of cars. Transport and automobile industry", available at: <https://www.de.ey.com/ua/uk/industries/automotive> (Accessed 25 March 2020).
7. The official site of Verkhovna Rada of Ukraine (1996), About the statement of the State classifier of Ukraine from 22.10.1996, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/FIN560.html (Accessed 05 March 2020).
8. Pilipec, M. I. Danilchenko, L. M. Tkachenko, I. G. and Radik, H. T. (2018), Methodical manual on the subject "Introduction to the profession", available at: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/25616/1/Metod_Danilchenko.pdf (Accessed 22 March 2020).
9. Stepanov, V. and Hlyebnikov, G. (2017), Methodical manual on the subject of Ancient Philosophy in the context of modern science. Bulletin of Donbass State Pedagogical University Collection of scientific works, Series: Socio-philosophical problems of human and social development, Issue 6, available at: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/329686.pdf> (Accessed 21 March 2020).
10. The official site of Wikipedia (2020), "Automobile Industry", available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Automotive_industry (Accessed 9 March 2020).
11. The official site of McKinsey (2020), "Consumer market analysis in China 2019", available at: <https://www.mckinsey.com/industries/automotive-and-assembly/our-insights/china-auto-consumer-insights-2019> (Accessed 11 March 2020).
12. The official site of EBRD (2010), "Project Financing Glossary: English / Russian and Russian / English", available at: <https://www.ebrd.com/news/publications/essays-and-glossaries/project-finance-glossary-englishrussian-and-russianenglish.html> (Accessed 22 March 2020).
13. Vagner, I. (2020), "US automotive industry — statistics and facts", available at: <https://www.statista.com/topics/1721/us-automotive-industry/> (Accessed 16 March 2020).

Стаття надійшла до редакції 14.09.2020 р.

В. В. Ступницький,

*к. е. н., доцент кафедри обліку і фінансів, Дубенська філія вищого навчального закладу
"Відкритий університет розвитку людини "Україна"*

ORCID ID: 0000-0001-8845-7643

Є. В. Срібна,

*к. е. н., старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин,
Національний університет водного господарства та природокористування*

ORCID ID: 0000-0002-6676-0606

Н. І. Ступницька,

викладач кафедри економічної теорії, Рівненський державний гуманітарний університет

ORCID ID: 0000-0002-4490-1316

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.44

ТЕХНОПОЛІС ЯК ТОЧКА РОСТУ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ В УМОВАХ НОВІТНЬОЇ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

V. Stupnytskyi,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of accounting and finance, Dubno Branch Higher Education Institution "Open International University of Human Development "Ukraine"

Y. Sribna,

*PhD in Economics, Senior Lecturer of the Department of international economic relations,
National University of Water and Environmental Engineering*

N. Stupnytska,

Lecturer of the Department of Economic Theory, Rivne state humanitarian university

TECHNOPOLIS AS A POINT OF GROWTH OF SCIENTIFIC AND TECHNICAL PROGRESS IN THE CONDITIONS OF THE NEWEST WORLD ECONOMY

У статті подано аналіз та виявлено основні закономірності розвитку технопарків в Америці, Європі та Азії, наведені ефективні приклади. На основі історичного огляду подано відповідні опрацьовані моделі технополісів (американська, європейська, японська, змішана).

Вказано, що з позиції управління технопарки — це спеціально підготовлена територія, на якій розміщені дослідницькі лабораторії, центри експериментального виробництва, централізована логістика, виробничі площі, що пов'язані науково-виробничими зв'язками. Однак технопарки не включали соціальний аспект суспільства, це були відокремлені території від основних (ділових, виробничих, наукових) центрів.

Доведено, що соціальна сфера перебування людей вимагає комплексу послуг, навчання, дозвілля, трудової діяльності та безпеки в різних проявах. Тому форма технопарку за рахунок соціальної складової трансформувалась у технополіси.

На сьогодні технополіси виступають найсучаснішими формами інтеграції науки і виробництва, що створюють умови для технологічного поштовху та економічного розвитку окремої прилеглої території. Технополіси створюють умови для стійкого зростання інноваційного потенціалу території, водночас в економічному плані знижують витрати малих та середніх інноваційних компаній, а в соціальному плані вирівнюють добробут населення цієї території. Сутність ідеї технополісу передусім полягає в трансфертній технології, тобто максимального наближення науки і виробництва, освоєння наукоємної продукції.

Зроблено висновки, що розвиток технополісу неминуче супроводжується мультиплікаційним ефектом, пов'язаним із впливом його науково-виробничої сфери на зміцнення та розширення обслуговуючих чи соціальних сфер. Тобто, технополіси виступають одночасно як форма інтеграції науки з виробництвом, так і інструментом комплексного соціально-економічного розвитку території.

The article analyzes and identifies the main patterns of development of technology parks in America, Europe and Asia, provides effective examples. On the basis of the historical review the corresponding worked models of technopolises (American, European, Japanese, mixed) are given.

It is stated that from the point of view of technopark management it is a specially prepared territory, on which research laboratories, centers of experimental production, centralized logistics, production areas connected by connected are located. However, technology parks did not include the social aspect of society, they were separate territories from the main (business, industrial, scientific) centers.

It is proved that the social sphere of people's stay requires a complex of services, education, leisure, work and security in various manifestations. Therefore, the form of the technopark at the expense of the social component was transformed into a technopolis.

Today, technopolises are the most modern forms of integration of science and industry, which create conditions for technological impetus and economic development of a separate adjacent territory. Technopolises create conditions for steady growth of innovation potential of the territory, thus in the economic plan reduce expenses of small and average innovation companies, and in the social plan equalize well-being of the population of this territory. The essence of the idea of the technopolis first of all consists in transfer technology, ie the maximum approximation of science and production, development of science-intensive products.

It is concluded that the development of the technopolis is inevitably accompanied by a multiplier effect associated with the influence of its research and production sphere on the strengthening and expansion of service or social spheres. That is, technopolises emerge simultaneously as a form of integration of science with production, as well as an instrument of complex socio-economic development of the territory.

Ключові слова: технополіс, технопарк, науково-технічний прогрес, новітня світова економіка, інноваційний розвиток.

Key words: technopolis, technopark, scientific and technological progress, the latest world economy, innovative development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасний розвиток світової економіки вказує на закономірну тенденцію — дострокові інновації під чітким контролем уряду. А це можливо досягти лише в умовах розвиненого інноваційного середовища. Наявність такого середовища дозволяє активізувати процеси створення наукоємних інноваційних продуктів та послуг. Так, у високорозвинутих країнах переважно вся економіка базується на використанні досягнень сучасної науки. В країнах Західної Європи, США і країн Азії (передусім Японії) відбулось та напрацьовано різнопланові форми об'єднання освітнього, наукового та виробничого потенціалу. Ці форми стали структурними елементами як виробництва, так і державного управління.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед закордонних авторів питанням інноваційного розвитку та впливу на нього науково-технічного прогресу присвятили Mizrahi M. [1], Noda Makito [2], Ohmae K. [3], Sheridan Tatsuno [4]. Проблеми функціонування технополісів досліджували такі вітчизняні вчені: Кочкодан В.Б., Петрина М.Ю. [5] Модіна Х.С. [6], Мазур А.А. [7], Уханова І.О. [8], Чудаєва І.Б. [9].

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є комплексна оцінка тенденцій розвитку новітньої економіки через впровадження та розвиток технополісів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Ідеї технополісів більше півстоліття, однак немає загальноприйнятого визначення даного поняття та його

Таблиця 1. Етапи розвитку технополісів у світі

Етап	Роки	Передумови	Характеристика
I етап «Становлення»	1960-ті	Вплив промислової науково-технічної революції. Початок взаємодії науки і виробництва	Виникнення технополісів в США і початкові форми в західноєвропейських країнах (Великобританія, Франція, Німеччина)
II етап «Підйом»	1980-ті	Встановлення однакового значення наукової і виробничої функцій	Формування другого покоління технополісів в США і Західній Європі, з'явилися технопарки в Японії та інших країнах Азії
III етап «Стабільне функціонування»	2000-ті – до н.ч.	Перехід на інформаційний етап розвитку суспільства	Формування трьох центрів в сфері високих технологій – США, Японія, Західна Європа, між якими ведеться конкурентна боротьба, що стимулює прогрес в економіці

класифікації. Більш того, для позначення схожих понять у різних країнах використовуються різні терміни: "технополіс", "технопарк", "технологічний ареал", "науковий парк", "дослідницький парк". Проте мета таких угруповань єдина — сконцентрувати в одному місці всю необхідну інфраструктуру для розвитку наукоємного бізнесу (винахідників, бізнес-консультантів, фінансові установи) та надати можливість високотехнологічним підприємствам колективно використовувати інфраструктуру на максимально пільгових умовах.

У розвитку технополісів чітко прослідковується три періоди:

1. 1960-ті рр., коли більшість із них виникли в США і з'явилися початкові форми в західноєвропейських країнах (Великобританія, Франція, Німеччина).

Так, у 1951 р. у Каліфорнії (США) був створений перший в світі технопарк — Стенфордський дослідний парк, більш відомий як "Кремнієва долина" (Silicon Valley), яка є високотехнологічним кластером, який поклав початок формуванню подібних кластерів у багатьох інших країнах світу. Завдяки технопарку штат Каліфорнія перетворився з однієї з найбідніших регіонів США в глобальний центр технологій, фінансів, досліджень і освіти.

У другій половині 1960-х рр. технопарки і технополіси отримують розвиток в Європі:

— у Франції (Ніццаі "Кремнієва долина" в Антіба);
— у Великобританії ("Кремнієве багно" в Кембриджі);

— у Німеччині (Ульм-Даймлер-Бенц технопарк);

— у Фінляндії (Гельсінська "Кремнієва долина").

2. 1980-ті рр., коли відбулося формування другого покоління в США і Західній Європі, з'явилися технопарки в Японії та інших країнах Азії.

З початку 1980-х рр. у західноєвропейських країнах розвинулись нові для цих країн різновиди технопарків, які орієнтувались на потреби невеликих високотехнологічних підприємств — інноваційні центри, схожі до американських інкубаторів. Їх метою було об'єднання ідей та винаходів з капіталом і підприємцями, щоб забезпечити стартовий період нових дослідних компаній.

Функції інноваційних центрів охоплюють центри різних стадій інноваційного процесу, особливо стимулювання переходу від експериментального виробництва до комерційного освоєння нової продукції.

Практика створення технопарків отримала згодом широке поширення в країнах, що розвиваються країнах і на територіях, де створені національні "кремнієві долини", в тому числі на Тайвані ("кремнієвий острів" Хсінчу), в Сінгапурі, в Китаї. В Індії технопарк "Бангалор" отримав назву ще однієї, але вже індійської "Кремнієвої долини", а технопарк "Керала" — "Кремнієвої узбережжя".

3. Сучасний період, який передбачає три центри в сфері високих технологій — США, Японія, Західна Європа, між якими ведеться конкурентна боротьба, що стимулює прогрес в економіці.

Технопарки являються важливим елементом сучасної економіки, і в XXI ст. їх можна розглядати з декількох точок зору. По-перше, технопарк — одне з найвищих поколінь вільних економічних зон, на території якої посилено йде розробка наукомісткої продукції, формуються нові кадри, техніко-впроваджувальні зони, з цього боку технопарк відповідає вимогам відповідності основним процесам, що відбуваються в світовій економіці.

По-друге, наука дає стимул розвитку бізнесу, головним чином малого, що дозволяє говорити про технопарки, як про форму підтримки малого підприємництва, розвиток якого дозволяє вийти на якісно новий щабель суспільного відтворення.

Таблиця 2. Етапи формування функціональної структури технополісів

Моделі функціонування структури технополісів	Характеристика	Приклад
Американська модель	Формування інноваційних підприємств-орендарів і сервісних фірм	«Силіконова долина» (Каліфорнія, США)
Європейська модель	Основою технополісу являється інкубатор бізнесу, який сприяє формуванню нових інноваційних підприємств	Technopol Sierre Switzerland (Швейцарія)
Японська модель	Структура на основі одного чи декількох міст, що включає технопарки, інкубатори бізнесу, університети	Технополіс «Цукуба», Японія
Змішана модель	Об'єднує японську і американську моделі	Наукові парки Франції («Софія Антиполіс»)

По-третє, саме в технопарках наука отримує фінансові та інші додаткові можливості для ведення фундаментальних і прикладних досліджень, тим самим наука отримує більшу незалежність від держави.

У результаті аналізу світового досвіду формування технополісів представлена таблиці 1.

У сучасному розумінні "технополіс" — це місто і прилегла до нього територія, де в обмеженій єдності розміщені підприємства високотехнологічних галузей промисловості, наукові установи, університети, а також житлова забудова із відповідними сучасною виробничою і соціальною інфраструктурою.

У результаті появи та еволюції технопарків і технополісів сформувались моделі: американська, європейська та японська (табл. 2).

Американська модель технополісу представляє реалізацію проекту, основною метою якого є здача в оренду наукоємним фірмам площ, придатних для ведення науково-дослідної роботи і створення експериментальних інноваційних зразків. У структурі перших американських технопарків не враховувались такі параметри, як розмір підприємства, галузева приналежність, можливі шляхи розвитку. Всі ці питання виникли пізніше перед їх організаторами.

Європейська модель характеризується такими ознаками:

1. Наявність комплексу завдань, призначених для розміщення малих, лише створених інноваційних фірм, які сприяють швидкому формуванню малих та середніх інноваційних підприємств.

2. Покращена система обслуговування, що складається з складного та простого сервісу.

3. Наявність декількох установ — університету чи науково-дослідного центру, чий вклад полягає в науковій підтримці парку і співробітництво з ним, а також державної та регіональної адміністрації, що надає землю та інфраструктуру.

4. Наявність агентства по розвитку території чи організації, що представляє гранти і виділяє науковому парку будівлі, що дозволяють органічно та динамічно розвиватися.

В Європі першими стали створювати технопарки в недостатньо розвинених районах країни для інтенсифікації їх розвитку і підвищення рівня життя населення.

Ідея будівництва саме технополісів, тобто науково-виробничих міст виникла саме в Японії на початку 1980-х років. Японська модель передбачає активну державну участь в плануванні, фінансуванні і розвитку технополісів. За програмою "Технополіс", прийнятої до реалізації у 1982 р., планувалось будівництво нових міст науки в 19 зонах, рівномірно розподілених по території Японських островів.

Японські технополіси мають не лише наукове направлення. Більшість з них вникали в центрах з традиційними галузями, які не лише не згортались, а отримували додатковий стимул, створюючи навколо себе високі технології: виробництво електроніки, програмного забезпечення, робототехніки, біотехнології, виробництва нових матеріалів і нових джерел енергії.

У світі нараховується понад 400 технополісів. Серед найбільших можна назвати Кремнієву долину поблизу Стенфордського університету (США). В її зоні

сконцентровані підприємства концернів електронної промисловості та ІТ — технологій, в тому числі IBM, Hewlett-Packard, Xerox.

Таким чином, сутність ідеї технополісу передусім полягає в трансфертній технології, тобто максимального наближення науки і виробництва, освоєння наукоємної продукції. Трансфертна технологія пов'язана із швидким і ефективним впровадженням результатів досліджень у практику, втілення їх в продукцію, яка виготовляється в технополісах промисловими фірмами.

Трансфертна діяльність безпосереднім чином пов'язана з розвитком наукоємного виробництва, впровадженням нових наукових досягнень, створенням нових зразків продукції та підвищенням технологічного рівня підприємства. Тим самим вона сприяє становленню якісно нової економіки, яка базується на основі високих технологій.

Функціонування технополісу дає можливість за його допомогою вирішити актуальну проблему реорганізації системи освіти — приближення її до потреб сучасного наукоємного сектору. Більшість технополісів, що мають у своєму складі вищі заклади освіти, займаються підготовкою кваліфікаційних спеціалістів безпосередньо для своїх науково-дослідних підрозділів і фірм. Традиційна система вищої освіти завжди відстає від практики. Технополіси дають можливість готувати спеціалістів, які з перших років навчання залучаються до високотехнологічного виробництва.

Важливою частиною розвитку технополісу являється створення комфортного середовища для працюючих там спеціалістів. Організація сучасної транспортної, житлової, ділової і соціокультурної інфраструктури — пріоритет розвитку технополісу разом із створенням умов для здійснення трансферної технології. Розвиток соціальної інфраструктури в технополісі стимулює не лише науково-виробничі потреби технополісу, а ще і високим рівнем розвитку зарплати у працівників наукоємних компаній.

Технополіси у всіх розвинутих країнах виявилися так звані "фінансовими оазисами" для підприємств, що займаються інноваційною діяльністю. Створені в них фірми не залежать від несприятливих зовнішніх умов диктату олігополітичних лідерів. Завдяки активній підтримці з боку державних та муніципальних органів технополіси отримують досить значні асигнування. Також необхідно додати і пільгове оподаткування підприємств, а також можливість довготривалого дешевого кредитування.

Технополіс став фінансовим диверсифікатором. Тобто в ньому поєдналися капітали держави, комерційних банків, благодійних фондів, особистих заощаджень громадян. Ризик, що супроводжується під час впровадження діяльності, пропорційно розподілений між всіма кредиторами, а інноваційні фірми отримують можливість концентрації зусиль на розробку і впровадження нових досягнень науково-технічного прогресу.

Ще однією специфічною рисою технополісів полягає в тому, що найбільш зручна форма територіальної організації, що дозволяє в найкоротші терміни створити багаточисленні проектні колективи із спеціалістів, оскільки саме тут концентрація науково-дослідних кадрів особливо велика. На невеликій території скон-

центровані наукові центри, лабораторії, університети, консультаційні фірми. Умови в технополісах дають можливість творчому пошуку, постійному обміну інформації, генерації нових ідей. Тимчасові колективи, створені на основі матричних структур управління, як показала практика, стали однією із самих ефективних форм науково-дослідної творчості. В ці групи, як правило, входять вчені, інженери, спеціалісти в сфері маркетингу, а також інформаційного обслуговування, менеджери, які легко і швидко можуть об'єднатися в рамках технополісу, який таким чином стає не лише фінансовим, але ще й інтелектуальним диверсифікатором.

Перевага технополісу проявляється в тому, що це одна із самих економічних, ефективних форм використання сучасного високотехнологічного обладнання. Підприємства мають доступ до нього на основі лізингу. Територія в технопарку купується і орендується приватними корпораціями, дрібними підприємствами, державними підрозділами.

Основними досягненнями технополісів можна вважати створення локалізованого середовища, яке постійно генерує нові технології, висококваліфікованих спеціалістів, підприємців і підтримку, яку забезпечує мережу дослідних, навчальних і комерційних організацій.

Розвиток технополісу неминує супроводжується мультиплікаційним ефектом, пов'язаним із впливом його науково-виробничої сфери на зміцнення та розширення обслуговуючих чи соціальних сфер. Завдяки такому ефекту технополіси сприяють вирівнюванню розвинутих в соціально-економічному відношенні периферій районів країни і пропонують значні зміни і їх інфраструктурі.

Таким чином, технополіси виступають одночасно як форма інтеграції науки з виробництвом, так і інструментом комплексного соціально-економічного розвитку території.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

На основі дослідження можна зробити такі висновки:

1. Сучасний розвиток технополісу безперечно супроводжується мультиплікаційним ефектом, пов'язаним із впливом його науково-виробничої сфери на зміцнення та розширення обслуговуючих та соціальних сфер. Завдяки такому ефекту технополіси сприяють вирівнюванню розвинутих в соціально-економічному відношенні периферій районів країни і пропонують значні зміни і їх інфраструктурі. Це призводить до інтеграції науки з виробництвом, і забезпечує комплексний соціально-економічний розвиток відповідних територій.

2. У міжнародній економіці технополіси стали фундаментальним елементом сучасної ринкової системи, що досить гармонійно об'єднують фірми, вищі навчальні заклади, державні та муніципальні органи в єдиний господарюючий механізм з метою вирішення технічних, науково-дослідних, соціально-побутових потреб регіону та країни загалом.

3. За рахунок розвитку національних технополісів, економіка країни отримує потужне джерело конкурентоспроможності на світовому ринку згідно спеціалізації самих технополісів.

Література:

1. Mizrahi M., 2013, "What is Scientific Progress? Lessons from Scientific Practice," *Journal of General Philosophy of Science*, 44: 375—390.
2. Noda Makito. *Research institution in Japan. Emerging civil society in the Asia Pacific Community*. Singapore, Tokyo. 1996. P. 383—402
3. Ohmae K. *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. N.Y.: Free Press, 1995. — 224 p.
4. Sheridan Tatsuno. *The Technopolis Strategy: Japan, High Technology, and the Control of the Twenty-First Century Hardcover*, 1986. — 344 c.

5. Особливості реалізації інноваційного потенціалу технопарків провідних країн світу // М.Ю. Петрина, В.Б. Кочкодан. *Економіка та управління національним господарством*. Вип. 39. 2020. С. 83—90.

6. Інвестиційна привабливість спеціальної економічної зони "курортотоліс Трускавець" // Х.С. Модіна. *Європейські перспективи*. № 2. Ч. 2, 2011. С. 32—35.

7. Современные инновационные структуры и коммерциализация науки / А.А. Мазур и др.; под редакцией А.А. Мазура; изд. 2-е, перераб. и доп. Харьков: Харьковские технологии, 2003. 352 с.

8. Уханова І.О. Розвиток та функціонування технопарків: світовий досвід та специфіка в Україні. [моногр.] / І.О. Уханова. — Одеса: Атлант, 2012 — 129 с.

9. Технополіси як економічна суть, причини створення та японський досвід / І.Б. Чудаєва // *Економіка та управління національним господарством*. Економічний часопис. XXI. 11—12. 2010. С. 55—59.

References:

1. Mizrahi, M. (2013), "What is Scientific Progress? Lessons from Scientific Practice", *Journal of General Philosophy of Science*, vol. 44, pp.375—390

2. Makito, N. (1996), *Emerging civil society in the Asia Pacific Community*, Research institution in Japan, Singapore, Tokyo.

3. Ohmae, K. (1995), *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*, Free Press, N.Y., USA.

4. Tatsuno, Sh. (1986), *The Technopolis Strategy: Japan, High Technology, and the Control of the Twenty-First Century*, Prentice Hall Direct, New Jersey, USA.

5. Petryna, M. Yu. and Kochkodan, V.B. (2020), "Features of realization of innovative potential of technoparks of the leading countries of the world", *Ekonomika ta upravlinnia natsional'nym hospodarstvom*, vol. 39, pp. 83—90.

6. Modina, Kh. S. (2011), "Investment attractiveness of the special economic zone resort Truskavets", *Yevropejs'ki perspektyvy*, vol. 2, pp. 32—35.

7. Mazura, A. A. (2003), *Sovremennyye innovatsionnye struktury i kommercializatsiya nauki* [Modern innovative structures and commercialization of science], 2nd ed, Har'kovskie tehnologii, Harkiv, Ukraine.

8. Ukhanova, I. O. (2012), *Rozvytok ta funktsionuvannia tekhnoparkiv: svitoviy dosvid ta spetsyfika v Ukraini* [Development and functioning of technoparks: world experience and specifics in Ukraine], Atlant, Odesa, Ukraine.

9. Chudaieva, I. B. (2010), "Technopolises as an economic essence, the reasons of creation and the Japanese experience", *Ekonomichnyj chasopys XXI*, vol. 11—12, pp. 55—59.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2020 р.

Т. В. Канєва,
к. е. н., доцент, декан факультету фінансів та обліку,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-3302-9593
М. О. Рубан,
аспірант, Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-9269-8674

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.49

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ОДИНИЦЬ

T. Kaneva,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Department of Finance and Accounting,
Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
M. Ruban,
Postgraduate student, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

TAX POLICY AS AN INSTRUMENT TO ENSURE THE ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT OF ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL UNITS

Досліджено особливості імплементації податкової політики як інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. З'ясовано роль податкової політики у забезпеченні стійкого економічного зростання. Визначено особливості децентралізаційних процесів в Україні, враховуючи специфіку національної економіки. Досліджено децентралізаційні процеси у ЄС та ОЕСР, враховуючи відповідні вихідні потенціали. Доведено, що перспективною для активізації процесів економічного зростання є оптимізація податкового потенціалу регіонів шляхом надання достатньої фіскальної децентралізації місцевим бюджетам без поглиблення диференціацій соціально-економічного розвитку між регіонами країни; раціоналізація адміністративно-територіального устрою, що надасть можливість знизити трансакційні витрати фінансового управління. Вказані заходи мають враховувати інституційний досвід розвитку податкової системи, фіскальних взаємовідносин між економічними суб'єктами та особливості галузевої структури національної економіки.

The features of the tax policy implementation as an ensuring tool for the socio-economic development regarding the administrative-territorial units were profoundly investigated. The role of the tax policy in sustainable economic growth's ensuring has been essentially clarified. The peculiarities of decentralization processes in Ukraine were determined, taking the specifics of the national economy into account. The decentralization processes in the EU and the OECD were studied, considering the respective initial economic potentials. It has been proved that the regional tax potential optimization by the provision of the sufficient fiscal decentralization to the local budgets,

without deepening the differentiation of socio-economic development between the regions, had been the preferable area for the economic growth processes' intensification; the rationalization of the administrative-territorial structure mattered too. The aforementioned measures should be taken into account while the institutional experience of the tax system, fiscal relations between the economic units, and the specifics of the sectoral structure of the national economy would be measured. We evaluated the impact of fiscal decentralization on economic development using a set of decentralization measures. We found out that the EU countries and a few of post-Soviet states in Eastern Europe were essentially more expenditures federalized than revenue decentralized. Revenue decentralization had a tiny negative effect on economic growth; meanwhile, expenditures decentralization could slightly encourage economic development. The overall decentralization indicator adversely affected GDP per capita growth, but that impact was almost insignificant. The vast majority of countries in Central and Eastern Europe referred to a group with a weak interconnection between the mentioned indicators. Fiscal and political autonomy of the local governments intended to ensure social and economic development and to raise the quality of public services. Our investigation emphasized the importance of enhanced demographic sustainability to stimulate economic growth.

Ключові слова: податки, податкові надходження, місцеві бюджети, майнові податки, економічний розвиток.

Key words: taxes, tax revenues, local budgets, property taxes, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Стійке економічне зростання адміністративно-територіальних одиниць залежить від значної сукупності факторів, зокрема обсягу та структури здійснюваних інвестицій, технологічного устрою регіону, розташування виробничих ресурсів, якості інфраструктури, людського капіталу. Водночас важливим чинником впливу залишається раціональність побудови, ефективність та адаптивність системи управління публічними фінансами, що поєднує економічні і інституційні студії, центральним об'єктом дослідження яких є розмежування та закріплення функціональних повноважень у сфері управління податків і здійснення відповідних видатків бюджету між ієрархічними рівнями системи управління, досягнення на цій основі поліпшення громадського добробуту.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості реалізації податкової політики як інструмент забезпечення соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць є предметом систематичного дослідження багатьох зарубіжних науковців, зокрема: Л. Геденна [2], Б. Гейса [3], Ф.Дж. Делгадо [1], С. Лаго-Пеньяса, М. Майора, Дж.К. Розенгарда [4], Р.Й. Соренсена, Дж.І. Стігліца [5], Р.Л. Хенсона [4]. Серед вітчизняних авторів слід виділити Т.М. Боголіба [6], М.Д. Пасічного [7—10], А.М. Соколовську [11], в також І.Я. Чугунова [7; 8]. Водночас за сучасних умов розвитку інституційних засад податкової системи і процесів бюджетної децентралізації є недостатньо дослідженими питання збільшення

фіскальної ефективності податкових надходжень і удосконалення механізму їх адміністрування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У результаті тривалого періоду функціонування згаданої функціональної матриці у зарубіжних країнах сформовано три основні підходи до описаного вище розподілу публічно-адміністративних повноважень:

— концепція природних прав індивіда, яка декларує широку автономію територіальних громад (оскільки їх виникнення, за означенням, передують появі держави у якості суспільного інституту) щодо визначення фінансових компетенцій та виконання відповідних функцій;

— державницька концепція, що трактує місцеве самоврядування у якості безпосереднього оператора (виконавця функцій) центральних владних органів на локальному рівні;

— концепція муніципального дуалізму, що відводить органам самоврядування компетенцію переважно у сфері соціально-економічних відносин, які можуть бути визнані місцевими та проголошує примат центральних владних органів у визначенні стратегічних пріоритетів розвитку держави, спільних для всіх її територіальних громад.

Фінансовий простір більшості країн із розвинутою і трансформаційною економікою являє собою певну адаптовану конфігурацію муніципального дуалізму, причому для унітарних країн характерним є дворівневий розподіл бюджетно-податкових функцій між центральним рівнем виконавчої влади і самоврядуванням, а для

Таблиця 1. Характеристики територіальних громад та місцевих бюджетів країн Центральної та Східної Європи у 2018 році

	Частка у загальній структурі територіальних громад з чисельністю населення, %				Середня величина територіальної громади		Частка податкових надходжень місцевих бюджетів, % у			
	менше 2 000 осіб	від 2 000 до 4 999 осіб	від 5 000 до 19 999 осіб	понад 20 000 осіб	осіб	км ²	ВВП	доходах місцевих бюджетів	податкових надходженнях зведеного бюджету	
Естонія	5	16	70	9	16 657	550	0,3	3,5	1,5	
Латвія	5	30	45	20	16 476	523	5,9	60,8	26,0	
Польща	1	25	61	13	15 507	124	4,3	32,7	20,9	
Словаччина	85	10	3	2	1 854	17	0,5	7,3	2,9	
Словенія	12	40	40	8	9 739	95	3,5	41,4	15,7	
Угорщина	76	15	7	2	3 088	29	2,3	36,0	8,9	
Чехія	89	7	3	1	1 688	12	5,2	46,4	26,2	

Джерело: складено авторами за даними [9].

низки федеративних, зокрема Бельгії, Іспанії, Німеччини — трирівневий, що передбачає існування певних регіональних (на рівні провінцій, федеральних земель, регіонів тощо) фіскальних медіаторів, зокрема відповідальних за визначення стратегії податкової політики.

З 2015 року децентралізація в Україні набула переважно характеру трансформації міжбюджетних відносин, внаслідок чого мало місце певне посилення фінансової маневреності органів самоврядування в частині визначення ставок місцевих податків і зборів. Однак про повноцінну фіскальну автономію територіальних громад, на зразок деяких країн ОЕСР та ЄС, наразі не йдеться. Започатковані реформи мають у середньостроковій перспективі щільно кореспондувати з трансформацією адміністративно-територіального устрою держави, якісним удосконаленням інституційного середовища публічних фінансів, зокрема покращенням комунікації у ланцюжку: територіальна громада ↔ місцеве самоврядування ↔ органи центральної влади.

Ключовим залишається питання оптимізації величини територіальної громади з позицій її фінансової та інституційної спроможності. Економічна активність мешканців повинна забезпечувати достатню податкоспроможність відповідної юрисдикції, що стимулює добровільне об'єднання дрібних та середніх за чисельністю громад. Водночас мають дотримуватися критерії раціональності і результативності публічного адміністрування, елімінуватися основні сецесійні ризики шляхом досягнення балансу автономії та централізації функцій щодо справляння податків, бюджетного регулювання як у сферах розвитку інфраструктури так і надання населенню гарантованих державою суспільних послуг.

Сучасний адміністративно-територіальний устрій України закладався в 1930-х роках відповідно до тогочасної галузевої структури економіки. Розвиток інституційних засад вітчизняної податкової політики в контексті забезпечення економічного зростання адміністративно-територіальних одиниць має відбуватися з дотриманням стратегічних орієнтирів розвинених країн. Хоча в статистиці ЄС класифікаційним критерієм виступає чисельність населення, таксономіями при цьому визначено не громади (territorial community), а територіальні і адміністративні одиниці (territorial and administrative units), щодо трактування яких існує певне розмежування.

За "Номенклатурою територіальних одиниць, що застосовується для статистичних цілей" (Regions in the

European Union: Nomenclature of territorial units for statistics, далі — NUTS 2010/EU-27) територіальні одиниці держав ЄС визначаються в межах сформованих адміністративних утворень. Під останніми розуміють географічні території, що належить до юрисдикції певної локальної адміністрації, відповідальної за прийняття й реалізацію значущих соціально-економічних рішень та напрямів політики згідно чинних інституційних рамок держави-члена ЄС.

Вказана Номенклатура включає п'ять ієрархічних рівнів: три для регіональної і два для місцевої статистики. Регіональна класифікація NUTS 2010/EU-27 уніфікована і обов'язкова для всіх членів ЄС, в той час як місцева розробляється кожною країною самостійно. Критеріями, як зазначалося, виступають граничні мінімальна та максимальна чисельності населення: а) NUTS-1 — від 3 млн до 7 млн осіб; б) NUTS-2 — від 800 тис до 3 млн жителів; в) NUTS-3 — від 150 до 800 тис мешканців. За відсутності територіальних одиниць, що задовольняли б критеріям, врегульовано механізм їх об'єднання за умов спільності еколого-географічних, історико-культурних, соціально-економічних характеристик. Тобто для ЄС характерні процеси, аналогічні створенню об'єднаних територіальних громад в Україні.

Наведений поділ має не лише статистично-довідковий, а й прикладний зміст, наприклад, при реалізації бюджетної політики у сфері видатків і здійсненні міжбюджетних відносин. Так, пріоритетними щодо фінансування в більшості держав ЄС визнаються проекти на рівні NUTS-2. Поширеною практикою при застосуванні NUTS 2010/EU-27 є усунення регіональних диспропорцій із застосуванням трансфертів.

Перспективною для активізації процесів ендегенного економічного зростання видається оптимізація податкового потенціалу регіонів шляхом надання достатнього ступеню фіскальної децентралізації місцевим бюджетам без поглиблення диференціацій соціально-економічного розвитку між регіонами країни та окремими адміністративними утвореннями в межах одного регіону; раціоналізації адміністративно-територіального устрою, що надасть можливість знизити транзакційні витрати фінансового управління. Вказані заходи мають враховувати інституційний досвід розвитку податкової системи, фіскальних взаємовідносин між економічними суб'єктами та особливості галузевої структури національної економіки тощо. Дослідження структурної

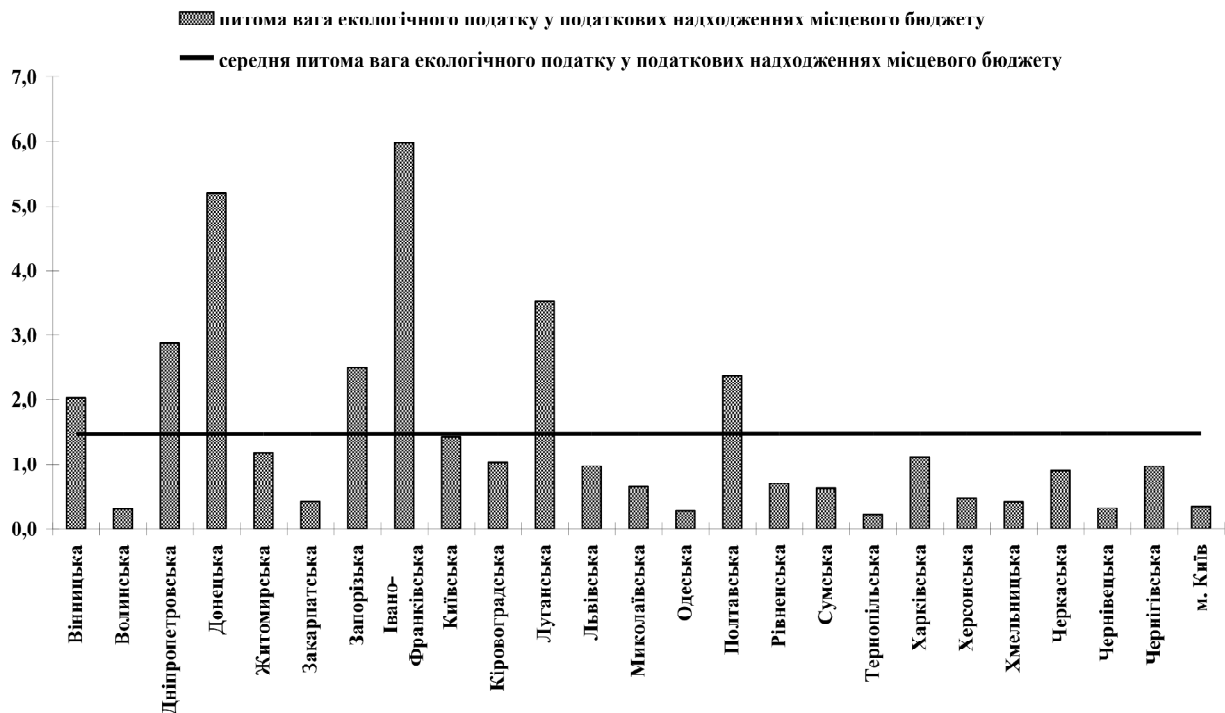

Рис. 1. Фіскальна значущість екологічного податку у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів у 2011–2019 роках, %

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства фінансів України.

композиції територіальних громад за критерієм чисельності населення у країнах Центральної і Східної Європи свідчить, що найвища питома вага громад у країнах Балтії, Польщі, Словенії наразі сформована з кількістю від 5 до 20 тис. осіб. Слід наголосити, що у згаданих країнах було проведено послідовну та поетапну трансформацію інституційних засад міжбюджетних відносин, у тому числі пов'язану з укрупненням територіальних громад. Наприклад, в Естонії лише за період 2016–2018 років частка дрібних громад (до 2 тис. мешканців) скоротилася з 54 % до 5 %, а великих (із чисельністю населення понад 20 тис. осіб) — зросла на 7 в. п. (табл. 1).

За відповідний відрізок часу середні кількість населення і площа територіальної громади в цій країні зросли в 2,7 раза. Натомість, є альтернативна ситуація в Угорщині, Словаччині та Чехії, де кількість мешканців у понад 3/4 від загального обсягу територіальних громад не перевищує 2 тис. Заслугує на увагу той факт, що найвище значення загальних показників податкових надходжень місцевих бюджетів серед аналізованої вибірки країн Центральної та Східної Європи спостерігається у Латвії та Чехії, які відносяться до діаметрально протилежних підгруп за критерієм чисельності населення та розміру територіальної громади. З огляду на зазначене, важливим при формуванні концепції закріплення податків за місцевими бюджетами врахування інституційних особливостей функціонування національної економіки.

Процес добровільного об'єднання громад, що запущений у нашій державі вказує, що Україна також стає на шлях щодо укрупнення територіальних громад. Станом на кінець 2019 року із 947 об'єднаних громад лише 29, тобто 3,0 % від загальної чисельності мають населення менше ніж 2 тис. жителів. Питома вага об'єднань із кількістю населення в діапазоні від 2 до 5 тис. є суттє-

вою та складає 32,1 %, найбільша частка об'єднаних територіальних громад з чисельністю жителів від 5 до 20 тис. — 56,4 %, понад 20 тис. — 8,5 %.

Метою об'єднання територіальних громад є посилення рівня їх інституційної та фінансової спроможності. Останню категорію варто розглядати з двох позицій — мобілізації власних доходів бюджету, надання достатнього рівня мотивації органам місцевого самоврядування в частині справляння місцевих податків та певного впливу на фіскальну значимість податкових надходжень; здійснення видатків бюджету, які мають оптимізуватись за рахунок врахування демографічного, соціального, територіального підходів до функціонування територіальної громади. За сучасних умов існують стандарти які визначають мінімально допустиму кількість учнів у школі, дитячого садка, терміну приїзду швидкої допомоги, пожежників, поліції тощо.

Фінансова спроможність громади не може зростати виключно за рахунок оптимізації соціальної інфраструктури та демографічного фактору, важливим у цьому питанні є критерій розширення власних доходів, насамперед податкових надходжень. Темпи приросту податкових надходжень бюджетів об'єднаних територіальних громад є вищими ніж для інших бюджетів, що свідчить про ефективність здійснених змін інституційного характеру. Водночас у Методиці формування спроможних територіальних громад, затвердженою Постановою КМУ № 214 від 08 квітня 2015 року не приділено належної уваги питанням підвищення податкового потенціалу територій. Нормативно-правовим актом передбачено, що формування спроможної територіальної громади внаслідок добровільного об'єднання має бути здійснена з урахуванням фінансового забезпечення адміністративно-територіальної одиниці.

Важливим об'єктом державного регулювання є природне середовище, яке не лише входить до складу економічного потенціалу адміністративних одиниць, являючись фізичним базисом існування територіальної громади, а й визначає їх соціально-демографічні параметри, в т. ч. рівень захворюваності і середню очікувану тривалість життя. Умовою модернізації існуючої системи податкового регулювання стану екології є ідентифікація ролі природних ресурсів для ендегенного розвитку громад, що виступають центральним ареалом їх експлуатації.

Основним фінансовим засобом впливу на стан довкілля в Україні є екологічний податок, однак регулювання природокористування включає також широкий функціонал інших фіскальних інструментів, які на думку дослідників не завжди є класичними податками [10]. Так, імпліцитним екологічним потенціалом наділені компоненти рентної плати за спеціальне використання вод, лісових ресурсів, природних надр, радіочастот. Певний регуляторний вплив щодо навколишнього середовища має й податок на майно, зокрема в частині земельного податку.

Розглянута група інструментів інтегрується до концепції подвійної вигоди (double dividend), згідно якої їх використання: а) призводить до захисту і збереження довкілля (первинна вигода); б) суттєво перерозподіляє податкове навантаження, зменшуючи distortional-ефект податків на працю й капітал, що в перспективі знижує рівень безробіття, спрощує залучення інвестицій в економіку (вторинна вигода) [8]. Обидва аспекти важливі для територіальних громад, оскільки створюють стимули для суб'єктів економічної діяльності щодо інноваційного оновлення операційної діяльності, впровадження ресурсозберігаючих технологій, раціоналізації структури попиту і пропозиції екологічно "чистих" та "шкідливих" товарів тощо.

Екологічний податок є загальнодержавним обов'язковим платежем, обсяги якого визначаються фактичними обсягами викидів і скидів речовин-забрудників атмосфери та вод; розміщення відходів, зокрема радіоактивних, що створюються, тимчасово зберігаються або накопичуються виробниками. Надходження від його справляння за чинними нормами Бюджетного кодексу України розподіляються пропорційно між державним (45 %) та місцевими (55 %) бюджетами. Значущість цього податку для місцевих бюджетів впродовж аналізованого періоду (із моменту запровадження у 2011 році) не підлягає однозначній інтерпретації: його надходження характеризувалися значними річними флуктуаціями. Середня питома вага екологічного податку у структурі доходів місцевих бюджетів адміністративно-територіальних одиниць України становила близько 1,5% (рис. 1).

Для окремих регіонів України річні темпи приросту надходжень від справляння екологічного податку становили від -82,2 % (для Житомирської області у 2015 році) до 593,6 % (для Луганської області у 2016 році). В обох випадках суттєві відхилення можуть розглядатися у якості екстерналій і пояснюються одночасно специфікою досліджуваного інструменту і змінами у соціально-економічному становищі крани в період 2014—2015 років.

У 2018 році для всіх регіонів України було характерним суттєве скорочення обсягів надходжень екологічного податку. Це властиво для всіх адміністративно-територіальних одиниць, крім Київської області, де номінальний приріст склав 9,2 %. Однак у попередньому році саме цей регіон характеризувався чи не найбільшим спадом зазначеної доходної статті: -42,6 % до 2016 року. Тернопільська область характеризувалася здебільшого спадними темпами надходжень від сплати екологічного податку, проте в 2015 році зафіксовано їх сильне зростання (на рівні 116,3 %).

Така волатильність за умов застосування незмінної методики детермінації зобов'язань платників не лише ускладнює процеси бюджетно-податкового прогнозування і планування, знижуючи їх точність, а й виступає індикатором необхідності перегляду відповідних інституційних засад податкового регулювання. Податковим кодексом визначено найменування забруднюючих речовин, класи їх небезпечності, орієнтовно безпечні та гранично небезпечні концентрації. Водночас на рівні територіальних громад видається можливою імплементація комплексного підходу до об'єкта і бази оподаткування, який крім фактичної оцінки нанесеного збитку (що наразі пропонується Кодексом) також враховував би: а) орієнтовні витрати (із належним техніко-економічним обґрунтуванням), необхідні для ліквідації забруднення; б) експертну оцінку збитку на основі регіональної емпіричної інформаційної бази; в) превентивні природоохоронні витрати, детерміновані концепцією розвитку адміністративної одиниці.

Загалом кожний регіон України, незалежно від його домінантного галузевого спрямування, має потенціал росту вказаної категорії доходів. Так, лише в семи областях — Івано-Франківській, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій, Донецькій, Полтавській та Вінницькій — середня частка надходжень екологічного податку до місцевого бюджету у структурі податкових надходжень впродовж періоду перевищувала 1,5 %.

Ущільнення координації діяльності фіскальних та статистичних служб на місцевому рівні, залучення суспільства до здійснення незалежного контролю стану екосистеми регіону, проведення громадських обговорень та роз'яснювально-консультативної роботи з платниками податку є важливими інституційними умовами посилення результативності системи заходів податкового регулювання. Для промислових регіонів України, що об'єктивно характеризуються найбільшими фізичними обсягами викидів і скидів речовин-забрудників у навколишнє середовище, властиве домінування в структурі доходних джерел місцевих бюджетів інших, неекологічних, фіскальних інструментів. Це також пояснюється специфікою методики визначення зобов'язань зі сплати досліджуваного податку та чинною системою пільг. Так, найвищу середню питому вагу в структурі податкових надходжень місцевого бюджету екологічний податок має у Івано-Франківській області — 6,0 %, а найнижчу — 0,2 % — у сусідній та подібній за галузевою спеціалізацією Тернопільській.

У контексті децентралізації зростання якості податкового регулювання стану навколишнього середовища досягне шляхом реалізації одного з альтернативних сценаріїв: а) включення екологічного податку до скла-

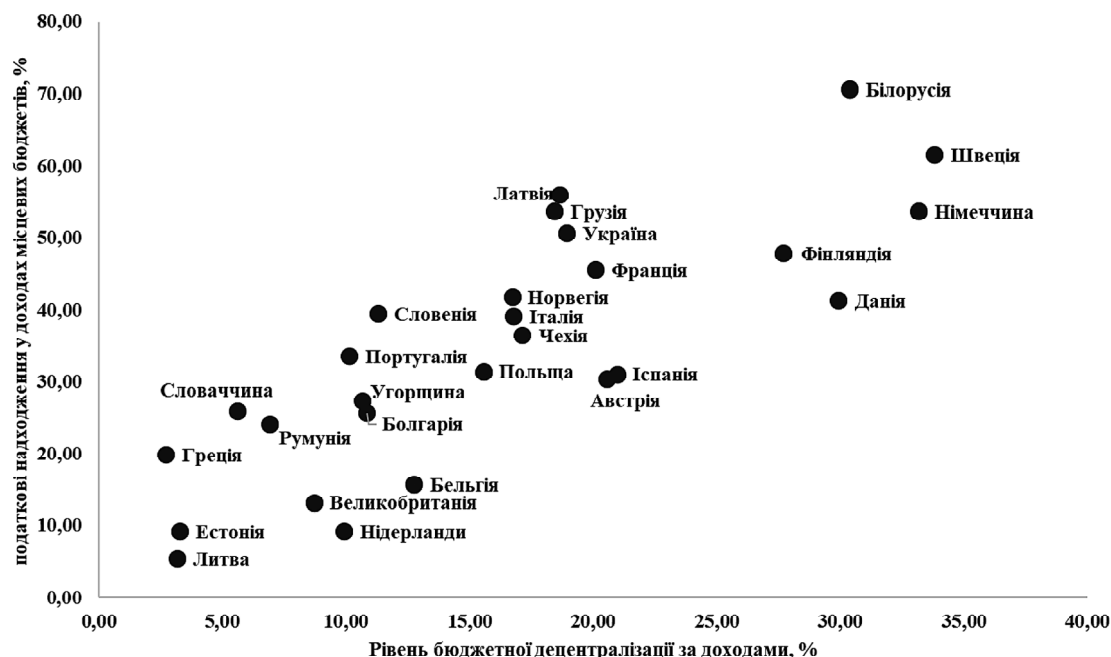

Рис. 2. Децентралізація бюджетних доходів у країнах з розвинутою і трансформаційною економікою в 1992–2018 роках

ду місцевих, що не лише суттєво розширить доходну базу самоврядування, а й надасть територіальним громадам спроможність щодо визначення ставок оподаткування; б) збереження цим інструментом статусу загальнодержавного із пропорційним розподілом відповідних надходжень за рівнями бюджетної системи та, водночас, посиленням маневреності місцевих самоврядних інституцій через надання їм права регулювання ставок. Доцільність реалізації вказаних сценаріїв зумовлена якісного можливістю: 1) оцінювання й актуалізації об'єкта і бази оподаткування на місцях, враховуючи інституційно закріплені граничні значення; 2) визначення реального масштабу деструктивних для біогеоценозу наслідків діяльності економічних суб'єктів-забруднювачів навколишнього середовища регіону.

Рентна плата, як зазначалося, чинить опосередкований регулюючий вплив на стан екології. Більша частина відповідних надходжень включена до державного бюджету, однак Бюджетним кодексом передбачено пропорційне зарахування до загального фонду місцевих бюджетів рентної плати за спеціальне використання лісових (37 %) та водних (45 %) ресурсів, а також користування надрами для видобутку корисних копалин (від 2 % до 25 %, залежно від виду ресурсу).

Варто зазначити, що пропонується Податковим кодексом перелік видів економічної діяльності, щодо яких встановлено рентну плату, не є вичерпним та в контексті посилення фінансової спроможності територіальних громад може бути розширений шляхом включення до переліку оподатковуваних будь-яких активностей щодо спеціального використання: а) морських акваторій; б) природних ресурсів туристично-рекреаційного призначення; в) не цільового, але такого, що не суперечить закону, об'єктів природно-заповідного фонду. Доцільною видається розробка системи податкових пільг та інших форм заохочення для суб'єктів господарської діяльності, що імплементують технології ре-

сурсозбереження, встановлюють устаткування з високим рівнем екологічної безпеки.

Можливим є розвиток інституту територіально-приватного партнерства як складової державно-приватного, що одночасно посилить роль громад у збереженні довкілля та їх фінансову спроможність [9]. Подібні заходи, а також доведення ставок рентної плати за використання надр до економічно обґрунтованого рівня, розподіл акцентів у загальній методології ресурсно-екологічного оподаткування між сферами виробництва та споживання, у перспективі мають посилити фінансову спроможність самоврядування.

Трансформації фіскальної доктрини держави, спрямовані на суттєве посилення податкової децентралізації, мають обґрунтовуватися з огляду на досвід розвинених і трансформаційних економік. Значущість децентралізації в якості одного з системотворчих принципів побудови фіскального простору є незаперечною. Водночас характер впливу бюджетно-податкової автономії на рівень розвитку адміністративно-територіальних одиниць та національної економіки в цілому є неоднозначним та потребує додаткового дослідження.

Оскільки фіскальна децентралізація розглядається одночасно у якості передумови та наслідку глобалізаційних процесів, зокрема євроінтеграції, дослідження ступеню автономії територіальних громад з питань формування бюджетних доходів, в т. ч. їх податкового компоненту, наразі видаються актуальними. В економічній науці низка шкіл висловили гіпотезу, що максимальний позитивний соціально-економічний ефект досягається у країнах, де рівні децентралізації бюджетних доходів та витрат є ідентичним.

Децентралізація фіскальних повноважень та реальне зміцнення фінансової спроможності адміністративно-територіальних одиниць потребує здійснення комплексної інституційної трансформації бюджетної і податкової системи, що охоплює не лише формальні, а й не-

формальні правила, зокрема у контексті реального залучення мешканців територіальних громад до процесу визначення основних детермінант податкової політики, у тому числі тих, що стосуються економічного розвитку села, селища, міста, області тощо.

Органи місцевого самоврядування, репрезентуючи агреговані інтереси і прагнення громади, повинні постійно посилювати економічну ефективність власного функціонування. У міжнародній оцінній практиці застосовують низку індикаторів децентралізації доходів та видатків як окремо, так і їх кумулятивного ефекту для соціально-економічного стану й потенціалу розвитку адміністративно-територіальної одиниці [10].

Порівнюючи параметри видаткової частини бюджету України з низкою бюджетів країн-членів ЄС з розвиненими і трансформаційними економіками (без Кіпру, Ірландії, Люксембургу та Хорватії), а також Білорусі, Грузії і Норвегії (рис. 2), можна зробити висновок, про деякі закономірності. Україна впродовж періоду 1992—2018 років характеризувалася майже медіанним для вибірки рівнем децентралізації видатків — близько 20,00 %, у той час як частка податкових надходжень у загальній структурі доходів, враховуючи офіційні трансферти, була доволі високою, наближаючись до 50,00%. Однак доходна, зокрема податкова, децентралізація не завжди була детермінантою вітчизняного фіскального простору. Загалом у контексті рівня децентралізації бюджетних доходів, зокрема податкових надходжень, у представленій вибірці можна умовно виділити чотири групи країн:

1) економіки з високим рівнем доходної децентралізації понад 25,0 % — країни Північної Європи (Швеція, Данія, Фінляндія), Німеччина і Білорусь. При цьому більшість країн групи характеризується не лише фінансовою децентралізацією, а й доволі специфічною багаторівневою ієрархією публічного управління. Нордичні держави відрізняються специфічною структурою фіскального простору — поєднанням високого рівня податкового навантаження із високими ж соціальними стандартами і гарантіями, — дизайн якого задовольняє фундаментальним вимогам соціально-ринкової моделі;

2) економіки із середнім рівнем доходної децентралізації в межах 15,0—25,0 % — група з десяти країн, зокрема чотирьох постсоціалістичних: Польщі, Латвії (єдина країна Балтії у групі), Грузії та України, — що на початку ХХІ ст. здійснили / започаткували децентралізаційні реформи;

3) країни з помірним рівнем децентралізації доходів у межах від 8,0 % до 15,0 % — група об'єднує деякі розвинені (Бельгія, Нідерланди, Великобританія), зокрема федеративні за політичним устроєм, і транзитивні (Словенія, Угорщина, Болгарія) економіки, рівень доходної децентралізації яких впродовж періоду мав переважно позитивну тенденцію із незначною річною флуктуацією;

4) країни з наднизьким рівнем середньої децентралізації доходів до 8,0 % — Греція, Естонія, Литва, Словаччина; висока централізація податкової системи яких зумовлена особливостями адміністративно-територіального устрою, інституційними традиціями або сецесійними ризиками.

Досвід податкового регулювання економічного розвитку в аналізованій вибірці країн дозволяє виділити три

характеристики податкової політики, важливі в контексті децентралізації:

а) нормативний розподіл податків і зборів на загальнодержавні та місцеві, щодо яких інституційно визначені обмеження;

б) раціоналізація пропорцій перерозподілу податкових надходжень між різними рівнями бюджетної системи;

в) дієвість місцевих механізмів регулювання та маневреність місцевого самоврядування щодо податкових баз, ставок та меж застосування пільг.

Рівень податкової автономії регіонів держави залежить від економічної моделі її розвитку, адміністративного устрою й галузевої структури виробництва, якості публічного управління, низки соціально-демографічних характеристик, зокрема індексу людського розвитку, щільності населення тощо. Наприклад, помірною податковою децентралізацією, характерною для країн Балтії, пояснюється, зокрема переважанням в країні населених пунктів із відносно невеликою кількістю мешканців, до 10 тисяч осіб, що безумовно зводить до фіскального потенціалу відповідної адміністративної одиниці. Тенденції добровільного раціонального об'єднання територіальних громад відмічені у багатьох країнах. Так, у 1977 році у Бельгії кількість адміністративно-територіальних одиниць було укрупнено з 2359 до 596; у 1989 році у Новій Зеландії — з 230 до 74; у 2007 році у Данії — з 270 до 98. Подібні заходи з 2016 року послідовно реалізуються у Фінляндії й Норвегії. Розпочате у 2015 році формування об'єднаних територіальних громад в Україні покликане забезпечити стійке зростання потенціалу податкопроможності та може бути підкріплене реформою адміністративно-територіального устрою.

Податкова автономія за умов домінування в структурі доходів місцевих бюджетів саме податкових надходжень визначає загалом й рівень автономії власних доходів відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Традиційно найвищими значеннями останнього індикатора у досліджуваній вибірці характеризувалися країни Північної Європи, яким також властива висока децентралізація видатків, специфічна система соціального захисту і забезпечення. Водночас країни Балтії, Румунія, Словаччина та Україна відзначаються помірною автономією власних доходів місцевих бюджетів (яка не перевищує 7,0 %), що може бути частково пояснене вузькими інституційними рамками щодо регулювання майнового оподаткування.

Надмірний регуляторний вплив інструментарію міжбюджетних трансфертів, без дотримання принципу їх адресності, у середньостроковій перспективі може призвести до зниження економічної ефективності системи публічних фінансів. Децентралізація теоретично має сприяти покращенню інформаційного супроводу процесів бюджетного планування і прогнозування, системному моніторингу, уточненню обсягу та структури суспільних потреб у благах, фінансованих за рахунок коштів бюджету. В Україні основними доходними джерелами місцевих бюджетів виступають податки на майно та податки на працю, що сильно впливають на структуру суспільного відтворення і за міжнародною класифікацією ідентифікуються у якості *distortionary*. Навпа-

ки, державний бюджет має диферентні джерела поповнення, зокрема й non-distortionary податки. Зростання питомої ваги останньої групи у загальній структурі доходів місцевих бюджетів може призвести до зміни характеру множинної залежності між індикаторами доходної децентралізації та темпами росту ВВП на душу населення.

ВИСНОВКИ

Передумовою модернізації системи податкового регулювання є ідентифікація ролі природних ресурсів для ендегенного розвитку громад, що виступають центральним ареалом їх експлуатації. Важливим є розширення повноважень територіальних громад у контексті екологічного оподаткування, що надасть можливість збільшити надходження до місцевих бюджетів та підвищити рівень екологічної безпеки регіонів та країни загалом. Враховуючи неоднозначність впливу податкової децентралізації на темпи економічного розвитку постає питання щодо оптимального ступеню та характеру процесів децентралізації фінансальних повноважень, особливо — у країнах з трансформаційною економікою. Альтернативою децентралізації для посилення фінансової спроможності місцевого самоврядування за умов збереження чинної структури податкової системи є перегляд підходу до розщеплення надходжень від сплати загальнодержавних податків між центральним та місцевими бюджетами, аналогом чого у західному дискурсі є tax revenues sharing. Для частини податків найактуальніше інформаційне забезпечення та якісне адміністрування можливі саме на місцевому рівні, тоді як для інших доцільним є переформатування чинної практики й закріплення саме за центральним рівнем за умови вдосконалення інституційного забезпечення. До останньої групи слід віднести податки, надходження від яких за сучасних умов характеризуються незадовільним рівнем, а адміністрування є об'єктивно недосконалим та обтяжливим для місцевих бюджетів.

Література:

1. Delgado F. J., Lago-Penas S. & Mayor M. (2015). On the determinants of local tax rates: new evidence from Spain. *Contemporary Economic Policy*. No. 33 (2), pp. 351—368.
2. Gadenne L. (2017). Tax me, but spend wisely? Sources of public finance and government accountability. *American Economic Journal: Applied Economics*. No. 9 (1), pp. 274—314.
3. Geys B. & Sorensen R. J. (2016). Revenue scarcity and government outsourcing: Empirical evidence from Norwegian local governments. *Public Administration*. No. 94 (3), pp. 769—788.
4. Hanson R. L. (2018) The interaction of state and local governments. In *Governing Partners*, pp. 1—16. Routledge.
5. Stiglitz J. E. & Rosengard J. K. (2015). *Economics of the public sector: Fourth international student edition*. WW Norton & Company.
6. Боголиб Т. М. Бюджетная децентрализация органов местного самоуправления Украины. *American Scientific Journal*. 2016. № 5. С. 75—81.
7. Chugunov I. & Pasichnyi M. (2018), Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies, *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15 (4), pp. 113—122. doi:10.21511/imfi.15(4).2018.09.
8. Chugunov I. Y. & Pasichnyi M. D. (2018) Fiscal policy for economic development. *Науковий вісник Полісся*. № 1 (13). Ч. 1. С. 54—61. [http://dx.doi.org/10.25140/2410-9576-2018-1-1\(13\)-54-61](http://dx.doi.org/10.25140/2410-9576-2018-1-1(13)-54-61).
9. Pasichnyi M., Kaneva T., Ruban M., Nepytyaliuk A. (2019). The impact of fiscal decentralization on economic development. *Investment Management and Financial Innovations*, 16 (3), 29—39. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.04
10. Pasichnyi M. (2017). Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth. *Problems and Perspectives in Management*, vol. 15 (3), pp. 316—322. doi:10.21511/ppm.15(3-2).2017.01
11. Соколовська А. М. Шляхи реформування податкової системи України. *Фінанси України*. 2014. № 12. С. 103—121.

References:

1. Delgado, F. J. Lago-Penas, S. and Mayor M. (2015), "On the determinants of local tax rates: new evidence from Spain", *Contemporary Economic Policy*, vol. 33 (2), pp. 351—368.
2. Gadenne, L. (2017), "Tax me, but spend wisely? Sources of public finance and government accountability", *American Economic Journal: Applied Economics*, vol. 9 (1), pp. 274—314.
3. Geys, B. and Sorensen, R. J. (2016), "Revenue scarcity and government outsourcing: Empirical evidence from Norwegian local governments", *Public Administration*, vol. 94 (3), pp. 769—788.
4. Hanson, R. L. (2018), *The interaction of state and local governments*, *Governing Partners*, Routledge, London, UK, pp. 1—16.
5. Stiglitz, J. E. and Rosengard, J. K. (2015), *Economics of the public sector: Fourth international student edition*, WW Norton & Company, NY, USA.
6. Boholyb, T. M. (2016), "Budget decentralization of local governments of Ukraine", *American Scientific Journal*, vol. 5, pp. 75—81.
7. Chugunov, I. and Pasichnyi, M. (2018), "Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15 (4), pp. 113—122. doi:10.21511/imfi.15(4).2018.09
8. Chugunov, I. Y. and Pasichnyi, M. D. (2018), "Fiscal policy for economic development", *Naukovy visnyk Polissia*, vol. 1 (13), pp. 54—61.
9. Pasichnyi, M. Kaneva, T. Ruban, M. and Nepytyaliuk, A. (2019), "The impact of fiscal decentralization on economic development", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 16 (3), pp. 29—39. doi:10.21511/imfi.16(3).2019.04
10. Pasichnyi, M. (2017), "Empirical study of the fiscal policy impact on economic growth", *Problems and Perspectives in Management*, vol. 15 (3), pp. 316—322. doi:10.21511/ppm.15(3-2).2017.01
11. Sokolovska, A. M. (2014), "Ways to reform the tax system of Ukraine", *Finance of Ukraine*, vol. 12, pp. 103—121. *Стаття надійшла до редакції 02.09.2020 р.*

Р. В. Яковенко,
к. е. н., доцент, декан економічного факультету,
Економіко-технологічний інститут імені Роберта Ельворті, м. Кропивницький
ORCID ID: 0000-0002-8103-8590

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.57

СПЕЦИФІКА КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19

R. Yakovenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Dean of the Faculty of Economics,
Robert Elvorti Economics and Technology Institute, Kropyvnytsky

SPECIFICS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE FIELD OF HIGHER EDUCATION
OF THE PUBLIC SECTOR IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Сфера вищої освіти України перебуває у кризовому стані, що викликається як зовнішніми чинниками (демографічними, соціально-економічними, адекватністю та якістю управління галуззю), так і внутрішніми, передусім — формуванням соціально-трудова відносин та морально-психологічного клімату в колективах. Реальна ситуація полягає в тому, що експлуатація та розмір оплати праці в галузі визначається не якістю роботи персоналу, а особистими вподобаннями керівництва, їх здатністю підтримувати прийняття як відверто безглузвих управлінських рішень, так і рішень, що спрямовані на особисте збагачення керівників різних ланок. Додаткове ускладнення полягає в тому, що якщо приватний бізнесмен, здійснюючи соціально безвідповідальну поведінку, оперує власним або позиченим капіталом, то керівництво державних навчальних закладів використовує державний фінансовий ресурс (бюджетне фінансування) для поширення соціальної несправедливості, кар'єрного зростання своїх родичів та наближених осіб, нагромадження матеріальних статків.

Наукова новизна запропонованого дослідження полягає в тому, що до цього моменту проблеми корпоративної соціальної відповідальності досліджувались на рівні різних підприємств і корпорацій, а заклад вищої освіти розглядався виключно як флагман наукового розвитку, якому бракує фінансування, позбавлений проблем соціальної справедливості та експлуатації найманих працівників. Недостатню увагу було приділено соціальній відповідальності керівництва закладів вищої освіти перед своїм персоналом та студентами.

Метою статті є розкриття закономірностей і тенденцій, визначення позитивних і негативних критеріїв соціальної відповідальності у сфері вищої освіти України державного сектору з урахуванням нових чинників, що спричинила пандемія COVID-19.

Побудовано простий харчовий ланцюг у структурі сучасного державного закладу вищої освіти та визначено 5 його трофічних ланок, з яких четверта і п'ята є консументами.

Наведено найпоширеніші викривлення в системі відносин "державний бюджет — державний заклад вищої освіти". Визначено позитивні і негативні параметри корпоративної соціальної відповідальності в сфері вищої освіти державної форми власності та їх реальна присутність у системі соціально-трудових відносин.

Загальний висновок: для підвищення ефективності діяльності вищої освіти як на макро-, так і на мікрорівні слід відмовитись від суб'єктивного підходу до оцінки ефективності діяльності окремих працівників та структурних підрозділів, позбутись матеріального мотиву в процесі управління цим процесом. Найпотужнішим важелем цього є автоматизація та об'єктивізація оцінювання якості роботи в сфері вищої освіти через визначення параметрів індексу Хірша та Імпакт-фактору та встановлення рівня оплати праці кожного окремого працівника залежно від них, а не від рівня наближеності до керівництва чи розміру матеріальних потреб.

The sphere of higher education in Ukraine is in a state of crisis, caused by both external factors (demographic, socio-economic, adequacy and quality of management of the industry) and internal, primarily — the formation of social and labour relations and moral and psychological climate in teams. The real situation is that the operation and the amount of wages in the industry is determined not by the quality of staff, and personal preferences of management, their ability to support the adoption of both openly meaningless management decisions and decisions aimed at personal enrichment of managers. An additional complication is that if a private businessman, committing socially irresponsible behavior, operates with his own or borrowed capital, the management of public educational institutions uses public financial resources (budget funding) to spread social injustice, career growth of their relatives and close friends, accumulation of material wealth.

The scientific novelty of the proposed research is that until now the problems of corporate social responsibility have been studied at the level of various enterprises and corporations, and higher education was considered exclusively as a flagship of scientific development, lacking funding, devoid of social justice and exploitation of employees. Insufficient attention was paid to the social responsibility of the management of higher education institutions to its staff and students.

The purpose of the article is to reveal the patterns and trends, to determine the positive and negative criteria of social responsibility in the field of higher education in Ukraine of the public sector, taking into account new factors caused by the COVID-19 pandemic.

A simple food chain has been built in the structure of a modern state institution of higher education and 5 of its trophic units have been identified, of which the fourth and fifth are consumers.

The most common distortions in the system of relations "state budget — state institution of higher education" are given. The positive and negative parameters of corporate social responsibility in the field of higher education of the state form of ownership and their real presence in the system of social and labour relations are determined.

The general conclusion: to increase the efficiency of higher education at both macro and micro levels, it is necessary to abandon the subjective approach to assessing the effectiveness of individual employees and departments, to get rid of the material motive in the process of managing this process. The most powerful lever for this is the automation and objectification of quality assessment in higher education by defining the parameters of the Hirsch index and the Impact factor and setting the level of remuneration of each individual employee depending on them, rather than the level of proximity to management or material needs.

Ключові слова: вища освіта, соціальна відповідальність, харчовий ланцюг, пандемія COVID-19.

Key words: higher education, social responsibility, food chain, COVID-19 pandemic.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сфера вищої освіти України перебуває у кризовому стані, що викликається як зовнішніми чинниками (демографічними, соціально-економічними, адекватністю

та якістю управління галуззю), так і внутрішніми, передусім — формуванням соціально-трудових відносин та морально-психологічного клімату в колективах. Реальна ситуація полягає в тому, що експлуатація та розмір оплати праці в галузі визначається не якістю роботи персоналу, а особистими вподобаннями керівництва, їх здатністю підтримувати прийняття як відверто безглуз-

дих управлінських рішень, так і рішень, що спрямовані на особисте збагачення керівників різних ланок. Додаткове ускладнення полягає в тому, що якщо приватний бізнесмен, здійснюючи соціально безвідповідальну поведінку, оперує власним або позиченим капіталом, то керівництво державних навчальних закладів використовує державний фінансовий ресурс (бюджетне фінансування) для поширення соціальної несправедливості, кар'єрного зростання своїх родичів та наближених осіб, нагромадження матеріальних статків. Таку поведінку та подальше поширення окреслених тенденцій слід вважати соціально безвідповідальними, що посилюється географічним дистанціюванням адміністрацій навчальних закладів бюджетного сектору від колективів під час карантину.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Зазначена проблематика частково знайшла своє відображення в працях таких вчених: І.І. Помінова (характеристика параметрів соціальної відповідальності вищої освіти перед суспільством), О.А. Грішнова, С.В. Бех (порівняльна оцінка поширення соціальної відповідальності в діяльності вітчизняних університетів, визначення пріоритетних напрямів розвитку соціальної відповідальності навчальних закладів), Л.С. Шевченко (аналіз поняття "якість вищої освіти", аргументація необхідності підготовки соціальних звітів навчальних закладів, визначення необхідності компенсації втрат студентів і замовників освітніх послуг у разі їх низької якості, відокремлення кінцевих економічних та соціальних результатів діяльності вищих навчальних закладів).

Не вирішені раніше питання, що є частиною загальної проблеми. До цього моменту проблеми корпоративної соціальної відповідальності досліджувались на рівні різних підприємств і корпорацій, а заклад вищої освіти розглядався виключно як флагман наукового розвитку, якому бракує фінансування, позбавлений проблем соціальної справедливості та експлуатації найманих працівників. Недостатню увагу було приділено соціальній відповідальності керівництва закладів вищої освіти перед своїм персоналом та студентами. Все це суттєво поглиблює цю проблему та визначає рівень її наукової новизни та практичної значущості.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття закономірностей і тенденцій, визначення позитивних і негативних критеріїв соціальної відповідальності у сфері вищої освіти України державного сектору з урахуванням нових чинників, що спричинила пандемія COVID-19.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сучасний заклад вищої освіти є, як правило, закритим середовищем, в якому формуються дуже специфічні відносини між роботодавцем та найманим працівником, що дозволяє організовувати відносини всередині колективу на засадах традиційного капіталу, декларуючи при цьому стратегічною метою своєї діяльності розвиток інтелектуального капіталу [1, с. 72].

Простий харчовий ланцюг у структурі сучасного державного ЗВО має такий вигляд:

1. Перший, нижчий трофічний рівень (аналог — планктон, трави, дерева) студенти, що не мають особистих зв'язків та впливових родичів — використовуються для годування вищих ланок.

2. Другий трофічний рівень — викладачі без наукових ступенів, що не мають впливових покровителів з вищих ланок, виконують основну паперову та організаційну роботу.

3. Третій трофічний рівень — креативний прошарок, творча ланка, людський капітал, що виконує основну наукову та методичну роботу ЗВО, формує рейтинги.

4. Четвертий трофічний рівень — студенти, що мають родинні зв'язки з окремими представниками ЗВО та представниками адміністративно-олігархічної системи.

5. П'ята, вища трофічна ланка — адміністративний персонал, що здійснює розподіл виділених державою коштів, може мати спільні риси з третьою ланкою, а може й не мати. Каста недоторканих — їх доходи та добробут не залежать від ефективності роботи ЗВО, їх харчування забезпечується не лише бюджетним коштом, а й доходом перших трьох ланок.

До консументів належать 4 і 5 ланки харчового ланцюга, при цьому вони розташовані паралельно, тобто 5 ланка доволі рідко наважиться на споживання 4 рівня. При цьому об'єктами харчування виступають 1, 2, 3 ланки (експлуатація, привласнення чужих ставок, додаткові "благодійні" збори тощо).

Наведемо найпоширеніші викривлення в системі відносин "державний бюджет — державний заклад вищої освіти". Замість формування та нагромадження суттєвої наукової спадщини (англ. — *legasy* [2, с. 40]), адміністрація вузів акцентує свою діяльність на формуванні й нагромадженні матеріальної та грошової спадщини для своїх нащадків (англ. — *heritage, legasy* [2, с. 48; с. 40]). При цьому ефективність роботи структурного підрозділу/навчального закладу є другорядною порівняно з питаннями особистого добробуту адміністративного персоналу.

Якщо на одній випусковій кафедрі існує декілька спеціальностей — може відбуватись сприяння та захоплення діяльності лише однієї спеціальності з метою перетворення працівників, що працюють на інші спеціальності, на обслуговуючий, другорядний персонал, незалежно від якості та показників їх роботи.

Впровадження карантину було використано для зменшення особистого спілкування та уявної мінімізації особистої відповідальності за побудову нових схем та власні управлінські дії. Була відсутня робота адміністрації в системі дистанційного навчання, тобто реальна робота.

Доволі поширеними є намагання передачі влади у спадок через маніпулювання виборним процесом, вилучення з нього непотрібних кандидатів шляхом різноманітних маніпуляцій, залякувань, зловживання трудовим законодавством. Така діяльність є гарантією збереження існуючої ситуації, наявних трендів просування кар'єрними сходами конкретних осіб (іншим особам вхід до них заборонено), збереження нагромадженого майна та схем особистого збагачення.

Таблиця 1. Параметри корпоративної соціальної відповідальності в сфері вищої освіти державної форми власності та їх реальна присутність у системі соціально-трудових відносин

№ з/п	Позитивні параметри корпоративної соціальної відповідальності	Наявність (+/-)	Негативні параметри корпоративної соціальної відповідальності	Наявність (+/-)
1.	Однакове ставлення до всіх працівників	-	Маніпулювання вибірковими дисциплінами для збільшення навчального навантаження наближених осіб	+
2.	Відсутність спроб побудови класового середовища у ЗВО	-	Використання університетського фонду навчального навантаження в якості «пенсійного фонду»	+
3.	Орієнтація на загальноуніверситетський інтерес, а не на особистий економічний	-	Поширення чуток, у тому числі й власного виробництва	+
4.	Призначення розміру зарплат у залежності від особистого внеску, а не від персональної відданості	-	Задіяння силових структур для ліквідації/обмеження кількості претендентів на керівні виборні посади	+
5.	Сприяння розвитку найефективніших структурних одиниць	-	Зловживання службовим становищем для задоволення особистих, у тому числі й статевих/матримоніальних/фертильних потреб	+
6.	Згода на відкрити та прозору конкуренцію	-	Управління оцінками та рівнем навчання студентів через отримання «добровільних внесків»	+
7.	Сприяння поширенню свободи слова, в тому числі й стосовно поширення в суспільстві інформації щодо внутрішніх освітніх подій	-	Ігнорування об'єктивних показників, що характеризують інтенсивність розвитку закладу вищої освіти, таких як індекс Хірша, Імпакт-фактор та показники інституціональних репозитаріїв	+
8.	Робота керівництва в системі дистанційної освіти під час карантину (тобто реальна робота)	-	Ліквідація та намагання позбутись окремих працівників та структурних підрозділів, що у своїй діяльності не керуються виключно матеріальними потребами, не зловживають службовим станом та не беруть участь у шахрайських схемах	+
9.	Дотримання власних обіцянок з боку керівництва	-	Виконання безпосередніх службових обов'язків лише в тому випадку, якщо вони забезпечують отримання зиску, тобто перерозподіл загального доходу ЗВО від бідних на користь багатих (керівництва)	+
10.	Наявність та усвідомлення моральних норм, професійна діяльність (в тому числі й управлінська) відповідно до них	-	Дотримання правового поля лише в тих випадках, де можна отримати економічний зиск	+
11.	Проведення відкритих конкурсів (у тому числі й стосовно вакантних посад) незалежно від очікуваного результату (перемоги потрібної особи)	-	Неспроможність брати участь у чесних конкурентних відносинах	+
12.	Здатність розуміти та заохочувати позитивні зміни	-	Отримання „відкатів” за призначення додаткового навантаження	+
13.	Знання, розуміння та використання загальних положень економічної думки та мотивації праці	-	Побудова „харчового ланцюга” та класова дискримінація різних осіб	+
14.	Сприяння національно-патріотичному вихованню слухачів	-	Поява неофіційної посади „дружина керівника” (варіанти: „чоловік, коханець, фаворит, пенетратор”), яка має необмежені повноваження, коло яких постійно розширюється і не залежить від рівня освіти, наукового ступеня/вченого звання та якості виконання офіційних посадових обов'язків	+
15.	Надання пріоритету ефективності роботи навчального закладу над особистим збагаченням	-	Намагання примусити всіх осіб (як підлеглий персонал, так і студентів) сплачувати „данину” в різних формах	+

Джерело: розроблено та узагальнено автором самостійно.

Схема формування особистого корупційного капіталу виглядає таким чином: фінансові кошти держави (вступ на державні/пільгові місця) — отримання дипломів з відзнакою хибних студентів (родичів чи "потрібних" осіб) — вступ до аспірантури за державний кошт та захист порожніх дисертацій — особистий добробут, неякісна освіта, поширення цієї схеми на наступні покоління. Відтак має місце зловживання державним капіталом у сфері вищої освіти так само, як і у сфері

державних закупівель, діяльності державних корпорацій.

Окремим напрямом спроб поширення контролю за бюджетними потоками є прагнення до проникнення в органи державної та місцевої влади, що беруть участь у розподілі бюджетів різних рівнів через зв'язки з 4 рівнем харчового ланцюга. Також присутні намагання 5 ланки харчового ланцюга захопити всі державні наукові програми (на які виділяється фінансування), з метою отри-

мання додаткових грошей за рахунок роботи, яку в примусовому порядку виконуватиме 3 трофічний рівень. У цьому разі має місце не лише привласнення бюджетних коштів, а й звичайна капіталістична експлуатація (привласнення доданої вартості чужої праці, в нашому випадку — праці інтелектуальної).

Поширеним є намагання отримання зиску та додаткової плати за виконання своїх прямих посадових обов'язків. Прагнення отримання подвійних відряджувальних (додатковий збір грошей у зацікавлених осіб), отримання вигоди мотивуючи це грошовими вимогами на вищих ланках та їх привласнення (комісії, установи, організації). Втручання силових структур та кримінальних елементів у відкритий демократичний процес вибору керівних посад у ЗВО свідчить про величезний обсяг фінансування та потенціал зловживання ними та організації різноманітних скруток.

Для фіксації існуючої ситуації та наявних трендів у системі управління освітою формуються формальні ознаки монархічної влади та класової відмінності керівництва ЗВО: окремі входи та виходи до робочого місця, спеціальні місця та особливий режим харчування, вживання напоїв та зворотних до цього процесів, відмова від спілкування з особами, що не входять до "адміністративного олімпу". Дедалі більше це нагадує азійську модель класової організації суспільства, що суперечить здоровому глузду, стадії пост-модерну, засадам пост-індустріального суспільства.

Також здійснюється пошук зовнішнього ворога і звинувачення його в усіх наявних негараздах та побудова тоталітарного управлінського механізму: будь-яка критика керівництва, не говорячи вже про звинувачення у прямих скрутках з державними коштами, визнається роботою на зовнішнього, як правило уявного, ворога.

Система адміністрування ЗВО відбувається з використанням останніх досягнень менеджменту як бізнесового, так і адміністративного не для підвищення ефективності діяльності освітньої установи, а для наповнення особистих гаманців. Наслідком цього є формування у слухачів (здобувачів освіти) хибного хабарного світогляду через їх постійне "обіличування" та нав'язування особистої меркантильної ідеології без знання положень школи меркантилістів. Відтак має місце відсутність реального патріотичного виховання, яке підміняється наявністю лише любові до грошей.

Крім внутрішніх актуальних процесів, має місце створення різноманітних громадських організацій чи спілок на кшталт "випускники ЗВО" для того, щоб користуючись ностальгією збирати гроші зі студентів пожиттєво, навіть після закінчення ними освітнього закладу. Створено різні силові та примусові механізми залучення нових членів, які постійно удосконалюються. Існують випадки вимагання грошей навіть з тих членів таких спілок, які вже померли.

Сюди ж ми відносимо вимоги до аспірантів та докторантів здійснювати пожиттєві внески їх науковим керівникам та консультантам, навіть після їх смерті (створення меморіалів, їх утримання, фінансування виставок, передач щодо їх консультантів тощо).

Замість прагнення створення з закладів вищої освіти флагманів науково-технічного та людського розвитку відбувається їх перетворення на джерела моральної, духовної, а інколи й правової деградації. Нівелювання правових норм та застосування у судових розглядах власних малоефективних юристів призводить до судових програвів, але це нічого не значить, бо витрачаються державні кошти. Якщо ж справу доводиться виграти — отримується особистий зиск та особисте психічно збочене задоволення не лише від порушення закону, а й від можливості затвердження цього факту в судовому порядку.

Карантин, пов'язаний з пандемією COVID-19, було використано для мінімізації особистого спілкування та уявної мінімізації особистої відповідальності за побудову нових схем та власні управлінські дії, при цьому була відсутня робота в системі дистанційного навчання, тобто реальна навчальна робота. Також були задіяні різні механізми для спроб позбутись тих кращих працівників, які мають власну думку і не підтримують прагматичний підхід адміністрації до особистого використання державного фінансового ресурсу.

Доволі часто в процесі управління вищою освітою домінують особисті суб'єктивні підходи, що базуються на прагненні отримання додаткового доходу за рахунок зловживання службовим становищем і маніпулювання суспільною думкою. Це ускладнює процеси цивілізаційного поступу нашої держави, погіршує кількісні та якісні показники діяльності окремих закладів вищої освіти.

Дуже цікавим явищем в інформаційну епоху (від якої, втім, Україна суттєво відстає) є поширення чуток керівництвом вузів, як визначальний і єдиний доступний/зрозумілий інструмент інформаційної політики. Невипадково, що це відбувається у визначальній інституціональній одиниці постіндустріальної економіки (в індустріальній економіці — такою одиницею є промислове підприємство). Метою такої діяльності є дискредитація кращих робітників та перерозподіл ставок навчального навантаження від локомотивів наукового розвитку до родичів та зацікавлених осіб; тобто являє собою фактично узаконену крадіжку грошей.

Часто-густо розподіл навчального навантаження підмінює собою або доповнює роль пенсійного фонду. Тобто додаткові обсяги навчального навантаження отримують особи пенсійного та передпенсійного віку, які не є представниками "креативного" класу, а являють собою адміністративний непродуктивний прошарок людського потенціалу.

Автоматизація оцінювання якості роботи у ЗВО — справжня проблема, що суттєво ускладнює шахрайство, крадіжки та відкати при розподілі навчального навантаження. Йдеться, передусім, про індекс Хірша, Імпакт-фактор та показники інституціональних репозитаріїв, тобто об'єктивні показники, що характеризують інтенсивність розвитку закладу вищої освіти. Саме в них намагаються втручатися представники непродуктивного класу, для відносного "вирівнювання" рівня внеску в розвиток закладу вищої освіти представниками різних "класів". Втручання у визначення індексу Хірша та Імпакт-фактору є доволі складним, що викликає по-

стійне роздратування з боку зацікавлених осіб. Натомість втручання у діяльність репозитаріїв має місце через вказівки, формально індикативні, а насправді директивні плани щодо показників окремих працівників та структурних підрозділів, зміни (звільнення) відповідальних осіб, що неспроможні виконувати розпорядження та дотримуватись виконання поставлених завдань [3, с. 37].

І, хоча такі тенденції не є безумовними та беззаперечними, їх можна спостерігати у дуже багатьох закладах вищої освіти.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Однією з визначальних проблем деградації вищої освіти в Україні є управління нею на місцях, особливо в регіонах. Часто-густо позитивні параметри корпоративної соціальної відповідальності відсутні в системі соціально-трудових відносин, в той час як негативні параметри корпоративної соціальної відповідальності навпаки мають місце (див. табл. 1). Можна сказати, що за існуючого менталітету, принципів організації системи вищої освіти вони триватимуть і надалі.

Для підвищення ефективності діяльності вищої освіти як на макро-, так і на мікрорівні слід відмовитись від суб'єктивного підходу до оцінки ефективності діяльності окремих працівників та структурних підрозділів, позбутись матеріального мотиву в процесі управління цим процесом. Найпотужнішим важелем цього є автоматизація та об'єктивізація оцінювання якості роботи в сфері вищої освіти через урахування параметрів індексу Хірша та Імпакт-фактору та встановлення рівня оплати праці кожного окремого працівника залежно від них, а не від рівня наближеності до керівництва чи розміру матеріальних потреб.

Також ефективним цивілізаційним важелем подолання зазначених ускладнень є інформатизація суспільного життя, поширення інформаційних важелів впливу на розвиток соціуму та еволюційне становлення інформаційного суспільства.

Подальші дослідження у цій царині дозволять розробити систему впровадження позитивних параметрів корпоративної соціальної відповідальності та убезпечення/мінімізації негативних параметрів корпоративної соціальної відповідальності відповідно до кожного конкретного випадку та конкретного виробничого середовища.

Література:

1. Яковенко Р.В. Традиційний та інтелектуальний капітал у системі вищої освіти України. Економіка та держава. 2019. № 5. С. 72—76. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.72.

2. Яковенко Р.В. Тлумачний англо-український словник економічних термінів з елементами теорії та проблематики. Дидактичний довідник. [Вид. 2-ге, випр.]. Кіровоград: видавець Лисенко В.Ф., 2015. 130 с.

3. Яковенко Р.В. Автоматизація оцінювання якості роботи у ВНЗ як чинник підвищення її ефективності. Конкурентоспроможна модель інноваційного розвитку

економіки України: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 14 квіт. 2020 р. / М-во освіти і науки України, Центральноукраїн. нац. техн. ун-т. Кропивницький: ЦНТУ, 2020. С. 36—38.

References:

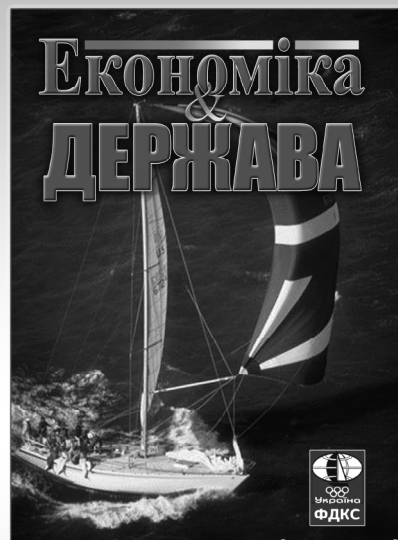
1. Yakovenko, R. (2019), "Traditional and intellectual capital in the system of higher education of Ukraine", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 5, pp. 72—76. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.5.72.

2. Yakovenko, R.V. (2015), *Tlumachnyj anhlo-ukrains'kyj slovnyk ekonomichnykh terminiv z elementamy teorii ta problematyky* [An Explanatory English-Ukrainian Dictionary of Economic Terms with Elements of Theory and Problems], 2nd ed, Publisher Lysenko V.F., Kirovohrad, Ukraine.

3. Yakovenko, R.V. (2020), "Automation of quality assessment in higher education as a factor in improving its efficiency", *Konkurentospromozhna model' innovatsijnoho rozvytku ekonomiky Ukrainy. III Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* [Competitive model of innovative development of Ukraine's economy. III International scientific-practical conference], Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytsky, Ukraine, pp. 36—38.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Ю. В. Єльнікова,
к. е. н., старший науковий співробітник, Сумський державний університет
ORCID ID: 0000-0002-8478-4716

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.63

РЕЙТИНГУВАННЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ ПРИВАБЛИВОСТІ ДЛЯ ВІДПОВІДАЛЬНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Yu. Yelnikova,
PhD in Economics, Senior Research Fellow, Sumy State University

RANKING OF THE UKRAINE REGIONS BY THE LEVEL OF RESPONSIBLE INVESTMENTS ATTRACTIVENESS

Дослідження інвестиційної привабливості регіонів України для здійснення відповідальних інвестицій набуває особливої актуальності у світлі необхідності активізації їх інвестиційного потенціалу до сталого розвитку. Метою статті є розробка науково-методичного інструментарію для рейтингування (оцінювання) регіонів за рівнем інвестиційної привабливості для відповідальних інвестицій. За результатами дослідження 24 регіонів України за трьома групами показників (соціальними, екологічними, управлінськими) у 2014, 2016 та 2018 роках було сформовано їх рейтингову таблицю. Встановлено, що в Україні вищий рівень інвестиційної привабливості для здійснення відповідальних інвестицій мають ті регіони, які володіють розгалуженою системою підприємств виробничої сфери та сфер послуг, мають потенціал до екологічних трансформацій, бізнес є соціально-відповідальним, людські ресурси високої якості, безперервно розвивається інфраструктура та стимулюється інноваційна активність суб'єктів господарювання. Авторський підхід до оцінювання рейтингу областей України за рівнем їх привабливості для відповідальних інвестицій на основі метода Калмогорова-Габора дозволяє сформулювати актуальну базу даних щодо прийняття інвесторами, які реалізують програми відповідального інвестування, обґрунтованих рішень щодо найбільш ефективного вкладання власних фінансових ресурсів з найбільшою віддачею. Отримані результати в межах розробленого підходу мають практичну цінність для розроблення стратегічних панів розвитку області в розрізі вибору інструментів активізації рівня її привабливості для відповідальних інвестицій.

The study of the investment attractiveness of the regions of Ukraine for the implementation of responsible investments becomes especially relevant in light of the need to enhance their investment potential for sustainable development. The purpose of the article is to develop scientific and methodological tools for ranking (evaluation) of regions by the level of investment attractiveness for responsible investments. Information base of the study reflects the three vectors of responsible investment characteristics, namely environmental, social, and governmental. According to the results of the study of 24 regions of Ukraine for three groups of indicators (social, environmental, management) in 2014, 2016 and 2018, their rating table was formed. General conclusion of the article is that in Ukraine attractive for responsible investment are those regions that already have an extensive system of enterprises in the manufacturing sector and services, they have the potential for environmental transformation (all regions of Ukraine have environmental problems, so it is important to overcome them), business is socially responsible, high quality human resources,

continuously developing infrastructure and stimulating innovative activity of economic entities. The proposed method of ranking Ukraine's regions by the level of their attractiveness for responsible investments based on the Kalmogorov-Gabor method allows to form an up-to-date database on the adoption of investors who implement responsible investment programs, reasonable decisions on the most effective investment of their own financial resources. In addition, for the executive authorities of the regional level, the current database is the basis for building strategic masters of regional development in terms of choosing tools to enhance the level of its attractiveness for responsible investment.

Ключові слова: Відповідальні інвестиції, регіон, інвестиційна привабливість, рейтингування.
Key words: responsible investments, region, investment attractiveness, ranking.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідження процесів відповідального інвестування на регіональному рівні є ключовими для переорієнтації регіональної інвестиційної політики на засади сталого розвитку та зростання обсягу валового регіонального продукту. Актуальності даний напрямок дослідження набув на фоні реформи децентралізації в Україні, яка розпочалась у квітні 2014 р. (прийняття Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади [10], ухвалення Закону України "Про співробітництво територіальних громад" [9]) та увійшла в активну фазу реалізації у 2019 р. (практичне об'єднання та укрупнення територіальних громад).

Крім цього, на користь актуальності пошуку нових інструментів підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів свідчать результати його оцінювання за січень — березень 2020 року, проведені Міністерством розвитку громад і територій відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2015 року № 856 "Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики".

Оцінювання здійснювалося за 26 показниками, згрупованими за 6 напрямками соціально-економічного розвитку регіонів (економічна ефективність, інвестиційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця, фінансова самодостатність, ефективність ринку праці, розвиток інфраструктури, відновлювана енергетика та енергоефективність) та проведено ранжування регіонів за кожним напрямком оцінки.

Слід відзначити, що протягом першого кварталу 2020 року загалом в регіонах спостерігалися нисхідні тенденції щодо динаміки виробництва в ключових сферах розвитку: промисловості, сільському господарстві, будівництві та освоєнні капітальних інвестицій, про що свідчить негативна динаміка ключових аналізованих показників, зокрема зменшилися:

- обсяги виробництва промислової продукції у 19 регіонах та в цілому по Україні (на 5,1 %, у січні — березні 2019 році — спад на 0,1 %); з

- обсяги виробництва продукції сільського господарства у 19 регіонах та в цілому по Україні (на 1,8 %, (у січні — березні 2019 року зростання на 3,4 %);

- обсяги будівельної продукції у 14 регіонах та загалом по Україні (на 5,5 %, у січні — березні 2019 року зростання на 29,0 %);

— обсяги капітальних інвестицій у всіх регіонах та загалом по Україні (на 35,5 %, у січні — березні 2019 року зростання на 17,8 %) [1].

Слід зауважити, що у сукупності ефект дії зазначених показників негативно позначається на інвестиційній привабливості регіонів України. Справедливо також зазначити, що нагальною проблемою для усіх територій є недостатня фінансова забезпеченість, яка, незважаючи на зміни в податковому та бюджетному кодексах (започатковані нові підходи до розподілу податків та зборів, а також трансформовано систему міжбюджетних відносин з державним бюджетом), залишається основною перешкодою до незалежного розвитку регіонів України.

Зважаючи на це, формування рейтингу регіонів України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій, дозволить місцевим органам виконавчої влади сформувати виважену, аналітично-обґрунтовану стратегію створення сприятливого інвестиційного клімату для залучення коштів у проекти сталого розвитку, що є сьогодні на часі, оскільки забезпечує підґрунтя для створення потужної основи для акумуляції фінансових ресурсів до регіону.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження ролі відповідальних інвестицій у підвищенні інвестиційної привабливості регіонів у контексті сприяння регіональному сталому розвитку серед науковців є не надто поширеними. Більшого розгляду набули дослідження контексту сталого регіонального розвитку. Серед науковців, що присвятили своїй праці означеній тематиці слід назвати І. Вахович, Н. Караєву, Я. Кобушко, Л. Масловську, Ю. Мельник [2, 4—8]. Водночас зазначені науковці працюють здебільшого в площині дослідження інвестиційного потенціалу регіонів з урахуванням окремих складових сталого розвитку (екологічної, соціальної) та не приділяють значної уваги оцінюванню інвестиційної привабливості як суміжної з інвестиційним потенціалом характеристики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розробка науково-методичного інструментарію для рейтингування (оцінювання) регіонів за рівнем інвестиційної привабливості для відповідальних інвестицій.

Рис. 1. Етапи науково-методичного підходу до рейтингування регіонів України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій

Джерело: розрахунки автора.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Для рейтингування регіонів України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій, по-перше, слід сформувати інформаційну базу дослідження, яка б відображала три раніше визначених вектори характеристики відповідальних інвестицій, а саме: екологічні, соціальні, управлінські.

Зважаючи на зазначену проблему, з метою характеристики екологічного вектору привабливості регіону для відповідальних інвестицій обрано такі показники: E1 — скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти (млн м³); E2 — викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення (тис. т); E3 — утворення відходів

у розрахунку на одиницю площі (т); E4 — поточні витрати на охорону навколишнього природного середовища (млн грн). Перші три показники екологічного вектору привабливості регіону для відповідальних інвестицій описують наявний стан забруднення водних ресурсів, повітря, та ґрунтів у регіоні. Четвертий показник характеризує діяльність економічних агентів з приводу реалізації певних заходів по захисту навколишнього середовища досліджуваної території. З'ясувавши наявний екологічний стан території та обсяг фінансових ресурсів, які витрачаються на підтримку необхідних екологічних норм, інвестори спроможні прийняти рішення щодо рівня екологічного забруднення регіону та подальшого здійснення відповідальних інвестицій в цю область.

Таблиця 1. Результати інтегрального оцінювання областей України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій у 2018 р.

Область	$w_1 \cdot KG_{it1}$	$w_2 \cdot KG_{it2}$	$w_3 \cdot KG_{it3}$	1 складова формули 5	2 складова формули 5	3 складова формули 5	$ROKG_{it}$	Ранг
Вінницька	0,009	-0,086	-0,187	-0,264	0,014	0,000	-0,250	10
Волинська	0,016	-0,099	-0,191	-0,273	0,014	0,000	-0,259	14
Дніпропетровська	-0,047	-0,098	-0,159	-0,304	0,028	-0,001	-0,277	18
Донецька	-0,044	-0,162	-0,173	-0,378	0,043	-0,001	-0,337	24
Житомирська	0,013	-0,109	-0,190	-0,286	0,017	0,000	-0,269	16
Закарпатська	0,016	-0,115	-0,192	-0,291	0,017	0,000	-0,273	17
Запорізька	0,045	-0,097	-0,167	-0,219	0,004	0,001	-0,214	3
Івано-Франківська	0,005	-0,069	-0,189	-0,253	0,012	0,000	-0,241	6
Київська	0,030	0,118	-0,085	0,063	-0,009	0,000	0,054	1
Кіровоградська	-0,009	-0,138	-0,190	-0,337	0,029	0,000	-0,308	22
Луганська	0,014	-0,165	-0,192	-0,342	0,026	0,000	-0,315	23
Львівська	0,009	-0,056	-0,183	-0,230	0,008	0,000	-0,222	4
Миколаївська	0,024	-0,132	-0,189	-0,297	0,017	0,001	-0,279	19
Одеська	0,019	-0,096	-0,188	-0,265	0,013	0,000	-0,252	12
Полтавська	0,032	-0,110	-0,185	-0,262	0,011	0,001	-0,251	11
Рівненська	0,019	-0,087	-0,191	-0,259	0,011	0,000	-0,247	9
Сумська	0,024	-0,091	-0,189	-0,257	0,011	0,000	-0,246	7
Тернопільська	0,008	-0,061	-0,189	-0,242	0,010	0,000	-0,233	5
Харківська	0,031	-0,047	-0,175	-0,190	0,001	0,000	-0,189	2
Херсонська	0,012	-0,128	-0,190	-0,306	0,021	0,000	-0,285	21
Хмельницька	0,015	-0,094	-0,190	-0,270	0,014	0,000	-0,256	13
Черкаська	0,013	-0,107	-0,184	-0,279	0,016	0,000	-0,263	15
Чернівецька	0,012	-0,080	-0,192	-0,259	0,012	0,000	-0,247	8
Чернігівська	0,016	-0,125	-0,190	-0,299	0,019	0,000	-0,280	20

Опис соціальних умов привабливості регіону для відповідальних інвестицій запропоновано здійснювати за допомогою наступних показників:

S1 — кількість працівників, задіяних у виконанні наукових досліджень і розробок (осіб); S2 — кількість учнів, слухачів закладів професійної (професійно-технічної) освіти та студентів закладів вищої освіти у розрахунку на 10000 населення (осіб); S3 — кількість лікарів усіх спеціальностей та середнього медичного

персоналу у розрахунку на 1000 населення (осіб); S4 — кількість виявлених злочинів (випадків) у розрахунку на 1 особу.

За допомогою перших двох показників описана якість людських ресурсів на певній території, яка є обов'язковим фактором успішної реалізації будь-яких інвестицій, а особливо відповідальних. Зважаючи на підвищення останнім часом рівня ризику поширення пандемії та численної захворюваності населення, необхідність

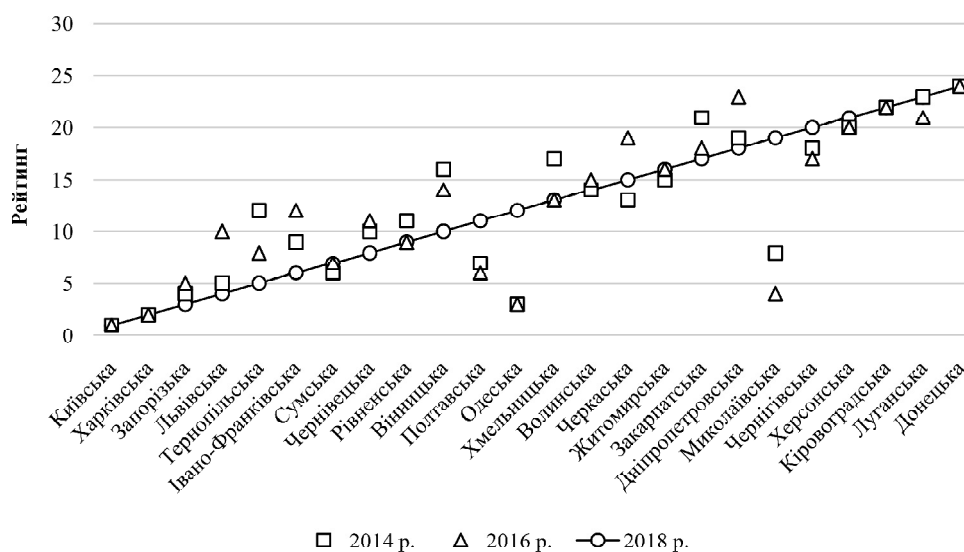

Рис. 2. Динаміка рейтингу областей України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій у 2014 р., 2016 р. та 2018 р.

Джерело: розробка автора.

підвищення рівня медичного захисту споживачів потенційної продукції та її виконавців є особливо актуальною задачею. Крім того, акцент також зроблено на фізичному захисті населення, що в умовах нестабільного розвитку України, є надзвичайно актуальним питанням при формуванні умов для відповідального інвестування в певну область.

Група управлінських умов привабливості регіону для відповідальних інвестицій включає: G1 — капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища (млн грн); G2 — довжина автомобільних доріг загального користування (тис. км); G3 — абоненти Інтернету у розрахунку на 1000 осіб (осіб); G4 — обсяг реалізованої інноваційної продукції (товарів, послуг) промислових підприємств (тис. грн). За допомогою перерахованих показників здійснена спроба охарактеризувати діяльність економічних агентів щодо створення необхідних інфраструктурних передумов для залучення відповідальних інвестицій. Так, перший показник описує витрати економічних агентів на масштабні заходи щодо екологічного захисту регіону. Другий та третій показники характеризують мінімальні організаційні умови, які повинні бути створені в регіоні, для успішного залучення коштів в проекти сталого розвитку. Вибір четвертого показника обумовлений тим, що саме обсяг інноваційної продукції повинен охарактеризувати умови створені державою для розвитку інвестування, оскільки у переважній більшості саме інноваційно-активні підприємства здійснюють відповідальні інвестиції та слугують індикатором створення гідних умов розвитку соціально відповідального бізнесу для донорів фінансових ресурсів.

Вищерозглянуті показники за даними Державної служби статистики [3] сформували вхідний масив даних по областях України, який необхідний для розрахунку їх рейтингу за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій. З метою дослідження динамічних зрушень у рейтингу областей України запропоновано обрати 2014, 2016 та 2018 роки.

Усі етапи науково-методичного підходу до рейтингування регіонів України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій доцільно узагальнити у вигляді рисунка 1, що дозволить комплексно зрозуміти логіку проведених економіко-математичних перетворень. Надалі проаналізуємо практично отримані результати рейтингів усіх областей України щодо їх привабливості для відповідальних інвестицій.

З метою більш наочного представлення отриманих результатів з точки зору місця кожної області в рейтингу привабливості для відповідальних інвестицій проведемо візуалізацію отриманих розрахунків. В основу візуалізації, встановлених за три роки, рейтингових оцінок областей України покладено 2018 р. (рис. 2). Саме в межах 2018 р. проведена градація областей України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій від 1 до 24 місця. Так, Київська, Харківська та Запорізька області посідають перші три місця побудованого рейтингу за 2018 р. Ці результати свідчать про те, що не зважаючи на потужний промисловий комплекс, який сконцентрований в цих областях та відповідно генерують значні викиди забруднюючих речовин, вони залишаються надзвичайно привабливими з точки зору відпо-

відальних інвестицій. Тобто інвесторам необхідно розцінювати дані три області, як регіони в яких є необхідна інфраструктура, високо-кваліфіковані трудові ресурси та інноваційні суб'єкти господарювання для освоєння відповідальних інвестицій. Крім того, справедливо зауважити, що навіть той не досить сприятливий екологічний фон в Київській, Харківській та Запорізькій областях можливо змінити та досягти комплексного ефекту як на вже функціонуючих підприємствах (розвиваючи за допомогою відповідальних інвестицій екологічно безпечні напрямки виробництва), так і на нових підприємствах, які будуть не тільки екологічно безпечними, але й соціально відповідальними.

Наступні три області — Львівська, Тернопільська, Івано-Франківська (посіли 4—6 місця) є регіонами західної України, що є цілком закономірно, зважаючи на більш високий рівень екологічності існуючої сфери виробництва та надання послуг, ніж в центральних та східних областях. Попри менший масштаб промислового комплексу в даних регіонах, вони відрізняються розвинутою інфраструктурою, яка підсилюється близькістю до країн ЄС, високою соціальною відповідальністю бізнесу та свідомості населення, а також потужним інноваційним рухом серед малих та середніх підприємств.

Останні три місця рейтингу інтегрального оцінювання областей України за рівнем привабливості для відповідальних інвестицій у 2018 р. зайняли Кіровоградська, Луганська та Донецька області. Це пов'язано з тим, що екологічний фактор нівелював усі існуючі переваги зазначених регіонів щодо достатньо розвинутого промислового комплексу, інформаційної інфраструктури та потужного людського капіталу. Важливо те, що в Кіровоградській, Луганській та Донецькій областях майже відсутній потенціал для подолання екологічних проблем, тобто вирішення наявних проблем із забруднення навколишнього середовища вимагає значних фінансових витрат. Крім того, частина Луганської та Донецької областей є тимчасово окупованими, що також не сприяє залученню відповідальних інвестицій. Загалом у цих областях необхідно докорінно змінювати галузеву структуру промислового комплексу, що в сучасних умовах неможливо у найближчі десять років.

ВИСНОВКИ

Таким чином, справедливо зазначити, що в Україні привабливим для відповідальних інвестицій є ті регіони, які вже володіють розгалуженою системою підприємств виробничої сфери та сфер послуг, у них наявний потенціал до екологічних трансформацій (усі області України мають екологічні проблеми, тому важливий потенціал для їх подолання), бізнес є соціально-відповідальним, людські ресурси високої якості, безперервно розвивається інфраструктура та стимулюється інноваційна активність суб'єктів господарювання. Запропонована методика визначення рейтингу областей України за рівнем їх привабливості для відповідальних інвестицій на основі метода Калмогорова-Габора дозволяє сформувати актуальну базу даних щодо прийняття інвесторами, які реалізують програми відповідального інвестування, обґрунтованих рішень щодо найбільш ефективного вкладання власних фінансових ресурсів з найбільшою віддачею. Крім того, для органів виконав-

чої влади регіонального рівня сформована база даних виступає основою побудови стратегічних панів розвитку області в розрізі вибору інструментів активізації рівня її привабливості для відповідальних інвестицій.

Література:

1. Аналіз соціально-економічного розвитку регіонів за січень-березень 2020 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-sichen-berezen-2020-roku/>

2. Вахович І.М. Теоретико-методологічні засади формування та реалізації регіональної політики фінансового забезпечення сталого розвитку: автореф. дис... д-ра екон. наук: спец. 08.00.05 розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. Одеса, 2008. 35с.

3. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

4. Караєва Н.В. Комплексна оцінка ефективності механізмів екологічного регулювання, спрямованих на забезпечення сталого розвитку території: дис... канд. наук: 08.08.01. 2005. 209 с.

5. Кобушко Я.В. Еколого-економічна оцінка відтворення інвестиційного потенціалу регіону: дис... канд. екон. наук: 08.00.06; Сумський держ. ун-т. — Суми, 2012. 237 с.

6. Масловська Л.Ц. Сталый розвиток продуктивних сил регіонів: теорія, методологія, практика / Київський національний торговельно-економічний ун-т. К.: Видавництво КНТЕУ, 2003. 365 с.

7. Мельник Ю.М. Організаційно-економічні основи формування стратегій забезпечення екологічно сталого розвитку регіону: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.06 / Ю.М. Мельник; Сумський держ. ун-т. Суми, 2009. 20 с.

8. Мірошниченко П.І. Активізація використання інвестиційного потенціалу регіону: автореф. дис. к-та ек. наук: 08.00.05 / Інститут економіко-правових досліджень НАН України. Донецьк, 2007. 20 с.

9. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

10. Про схвалення концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

References:

1. Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine (2020), "Analysis of socio-economic development of the regions for January-March 2020", [Online], available at: <https://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/regional-dev/derzhavna-rehional-na-polityka/monitorynh/monitorynh-monitorynh/rejtingova-otsinka-regioniv/analiz-soczialno-ekonomichnogo-rozvytku-regioniv-za-sichen-berezen-2020-roku> (Accessed 10.09.2020).

2. Vakhovych, I. M. (2008), "Theoretical and methodological principles of formation and implementation of

regional policy of financial support for sustainable development", Ph.D. Thesis, Economy, Odesa, Ukraine.

3. State Statistics Service of Ukraine (2020), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10.09.2020).

4. Karaieva, N. V. (2005), "Comprehensive assessment of the effectiveness of mechanisms of environmental regulation aimed at ensuring sustainable development of the territory", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Sums'kyj derzhavnyj universytet, Sumy, Ukraine.

5. Kobushko, Ya. V. (2012), "Ecological and economic assessment of the reproduction of the investment potential of the region", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Sums'kyj derzh. un-t, Sumy, Ukraine.

6. Maslovs'ka, L.Ts. (2003), Stalyj rozvytok produktivnykh syl rehioniv: teoriia, metodolohiia, praktyka [Sustainable development of productive forces of regions: theory, methodology, practice], Vydavnytstvo KNTU, Kyiv, Ukraine.

7. Mel'nyk, Yu. M. (2012), "Organizational and economic bases of formation of strategies of maintenance of ecologically sustainable development of region", Ph.D. Thesis, Economy, Sums'kyj derzh. un-t., Sumy, Ukraine.

8. Miroshnychenko, P.I. (2007), "Activation of the use of the investment potential of the region", Ph.D. Thesis, Economy, Instytut ekonomiko-pravovykh doslidzhen' NAN Ukrainy, Donetsk, Ukraine.

9. Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine "On Cooperation of Territorial Communities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> (Accessed 10.09.2020).

10. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Order "On approval of the concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine", [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> (Accessed 10.09.2020).

Стаття надійшла до редакції 21.09.2020 р.

www.dy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net
тел.: (044) 223-26-28, (044) 458-10-73

*K. Redko,
PhD in Economics, Senior Lecturer, Faculty of Management and Marketing,
International Economy Department, National Technical University
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0003-2609-3471
M. Mahmood,
student of group YS-92mp, National Technical University
of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
ORCID ID: 0000-0003-2765-7566*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.69

UKRAINE AND KINGDOM OF SAUDI ARABIA: ESTABLISHING BILATERAL ONES ECONOMIC RELATIONS

К. Ю. Редько,
к. е. н., старший викладач, факультет менеджменту та маркетингу, кафедра міжнародної економіки,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"
Мірхас Хамід Махмуд,
студент групи УС-92 мп, факультет менеджменту та маркетингу, кафедра міжнародної економіки,
Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

УКРАЇНА ТА КОРОЛІВСТВО САУДІВСЬКОЇ АРАБІЇ: ВСТАНОВЛЕННЯ ДВОСТОРОННІХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

The importance of the Persian Gulf region for Ukraine is due to the significant potential for mutually beneficial trade and economic cooperation. Despite the fact that Ukraine is one of the energy-deficient countries, the possibilities of import or transit of energy from the Gulf states are quite limited. The priorities of Ukraine's policy in the region are the development of balanced, equal and mutually beneficial relations, strengthening Ukraine's economic position in the region's markets, maintaining security at the southern borders of our state, strengthening regional security and stability. Ukraine considers important cooperation in the field of exploration, development, arrangement and modernization of oil and gas fields, design and construction of oil and gas infrastructure, joint production of hydrocarbons in the two countries and attracting investment in the modernization of Ukraine's gas transportation system. The automobile industry can become a promising area of Saudi-Ukrainian cooperation. An important area is cooperation in space, in particular, in the joint production of artificial satellite systems. launch of Saudi satellites. The aim of the article is to analyze the size and relation of commercial and investment between Ukraine and KSA, through finding the figures of the main product or services that changed or procured by the two countries, with raining the main impact factors that effecting the trade on the country level, also witnessed cooperation in various fields, as in 2016 the Kingdom and Ukraine signed agreements, including the double taxation agreement, the investment protection agreement, and the economic and commercial framework agreement for commercial, economic, scientific and technical cooperation. The main exported commodities were plastics and their articles, machinery and machine tools and their parts, fertilizers, and various chemical products, in addition to ready-made clothes. While the main imported commodities in the same year were: cereals, iron and steel (steel), fats and animal or vegetable oils, made of iron or casting (steel), and meat, offal and edible parts.

Важливість регіону Перської затоки для України зумовлена значним потенціалом взаємовигідного торговельно-економічного співробітництва. Попри те, що Україна є однією з енергодефіцитних країн, можливості імпорту або транзиту енергії з країн Перської затоки досить обмежені. Пріоритетами української політики в регіоні є розвиток збалансованих, рівноправних та взаємовигідних відносин, зміцнення економічних позицій України на ринках регіону, підтримка безпеки на південних кордонах нашої держави, зміцнення регіональної безпеки та стабільності. Україна розглядає важливу співпрацю у галузі розвідки, розробки, облаштування та модернізації нафтогазових родовищ, проектування та будівництва нафтогазової інфраструктури, спільного видобутку вуглеводнів у двох країнах та залучення інвестицій у модернізацію газотранспортної системи України. Автомобільна промисловість може стати перспективним напрямом саудівсько-українського співробітництва. Важливою сферою є співпраця у космосі, зокрема, у спільному виробництві штучних супутникових систем. Нами було проаналізовано розвиток комерційних та інвестиційних відносин між Україною та Саудівською Аравією. Досліджено основні товари та послуги обох держав. Проаналізовано співпрацю в різних сферах. Дослідили ми також угоди, які було підписано між державами у 2016 році, а саме: угоду про уникнення подвійного оподаткування, угоду про захист інвестицій та економічну угоду. Досліджено економічне, науково-технічне співробітництво. Визначено, що основними товарами, що експортуються з Саудівської Аравії, були, крім готового одягу, пластмаси та виробів з неї, машини та верстати та їх частини, добрива та різноманітна хімічна продукція. Тоді як основними імпортованими товарами були: крупи, залізо та сталь (сталь), жири та тваринні або рослинні олії, виготовлені із заліза або виливків (сталь), м'ясо, субпродукти. Саудівсько-українська співпраця в галузі освіти вважаємо пріоритетом для обох країн. Україна має конкурентні переваги через те, що можемо запропонувати дешевші, але також якісні альтернативи західним товарам та послугам.

Key words: Ukraine, Kingdom of Saudi Arabia, economic cooperation, trade, investment.

Ключові слова: Україна, Королівство Саудівська Аравія, економічне співробітництво, товарообіг, інвестиції.

PROBLEM STATEMENT IN GENERAL AND ITS CONNECTION WITH IMPORTANT SCIENTIFIC OR PRACTICAL TASKS

The rather capacious Russian market has closed for Ukrainian producers. Russian business has set a course for the substitution of Ukrainian products. Conversely, Ukrainian producers, such as military products or dual-use goods, are themselves forced to suspend bilateral cooperation. Moscow is trying to block the promotion of goods from Ukraine through its powerful lobby in the Central Asian republics. Quotas provided by the European Union and the United States do not fully correspond to Ukrainian production. Export operations often exclude the segment of science-intensive products. Cooperation with Chinese partners is complicated by the negative position of the White House. There is a struggle for African markets between the former metropolises, Russia as the successor to the former USSR, Turkey as the unofficial successor of the Ottoman Empire and the same China. In addition, African countries with their large mineral reserves need, as does Ukraine, foreign investment to develop and optimize the mining industry [12].

In other words, potential exporters are interested in countries that pursue an independent foreign policy, have a large population and significant financial resources for investment and at the same time problems with agricultural production and, ideally, are open to exports of

metallurgical, chemical and engineering industries. If we take into account that ideal situations are extremely rare, then in other respects the Gulf countries, in particular the United Arab Emirates, can become quite promising partners for Ukraine.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH AND PUBLICATIONS

A significant contribution to the study works of A. Veselovsky became this region, O. Volovich, S. Gutsalo, O. Koppel, V. Nagaichuk, B. Parahonsky, R. Petyura, L. Skorokhod, Y. Skorokhoda, N. Yusef, V. Shveda and others. Among domestic studies that focus their focus on the economic aspects of the relationship Ukraine with the Gulf countries, including and with Saudi Arabia, should be singled out works by J. Igoshina, O. Volovich, V. Makukh.

FORMULATION OF THE GOALS OF THE ARTICLE

As a result of the significant deterioration of Ukrainian-Russian relations caused by the Kremlin's aggression, the domestic economy found itself in a rather difficult situation, when decades of established ties were severed almost in an instant. Chinese and Central Asian partners cannot yet replace lost markets. Hopes for the West's help have not yet been fully realized. The main idea of our article is to trace the development of Ukrainian-

Table 1. Comparative analysis of Ukraine and Saudi Arabia

The comparison	Kingdom of Saudi Arabia	Ukraine
The area space	2,149,690km ²	603,550km ²
The population	33,413,660	42,418,235
The population density	15Km ² /205	77Km ² /115
The capital city	Riyad	Kiev
The formal language	Arabic	Ukraine and Russian
The Currency	Saudi Arabic Real	Ukrainian Hryvnia UAH
Gross Domestic Product (Purchase Power Product) billion dollars	1,775,143,975,121 Year 2017	369,566,394,804 Year 2017
The Gross Domestic Product per person (in USD)	23,411 USD Year 2018	3,621 USD Year 2011

Saudi foreign economic relations, as well as to investigate their significance, to single out strengths and vulnerabilities, suggest ways to expand and revitalize the relationship

PRESENTATION OF THE MAIN RESEARCH MATERIAL

The Kingdom of Saudi Arabia is considered one of the most important partners of Ukraine in the commercial and economic fields in the Arab Gulf region and the Middle East in general, and it ranks second among the Arab countries in terms of the volume of trade and service exchange.

At the stage of Ukraine's independence, interest in it was limited to a likely source of arms diversification, as investment in the Ukrainian economy was high due to economic transition and political instability. During 2008, there was a decline in bilateral trade. The low level of Ukrainian imports is explained by the fact that the main share of total CSR exports is oil and oil products, in which Ukraine has not shown interest. Metallurgical products traditionally provided a third of Ukraine's export earnings in trade with CSR. Ukraine considers important cooperation in the field of exploration, development, arrangement and modernization of oil and gas fields, design and construction of oil and gas infrastructure, joint production of hydrocarbons in the two countries and attracting investment in the modernization of Ukraine's gas transportation system. The automobile industry can become a promising area of Saudi-Ukrainian cooperation. The next step in entering the Saudi market was the signing of a distribution agreement between HC Avtokraz and the largest automobile company in Saudi Arabia — Abdullatif Alissa Automobile Co. An important area is cooperation in space, in particular, in the joint production of artificial satellite systems. launch of Saudi satellites.

In 2018, trade exchange between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia amounted to 935 million US dollars, as Ukrainian exports (grains such as wheat, barley, fats, oils of animal or vegetable origin, ferrous minerals and their products, meat and poultry) reached 749 million US dollars, and Saudi imports (plastics, polymers and compounds Organic chemicals, inorganic chemicals, and mineral fuels) \$ 186 million.

Promising areas for bilateral trade and economic cooperation are energy (renewable energy sources and their development), construction (infrastructure projects), water management and transportation (air, marine and

urban), mechanical engineering and aircraft construction.

In September 2018 AD, the Saudi Agricultural Investment and Animal Production Company (SALIC) announced that one of its subsidiaries, UK Salik, had fully acquired the Maria Argo Holding Company, which is one of the largest agricultural companies in Ukraine.

The city of Kiev also hosted the expanded joint meeting of the Ukrainian-Saudi Business Council and the first Ukrainian-Saudi Forum for investment in the field of agriculture, within the framework of the sixth session of the Ukrainian-Saudi governmental committee for trade, economic, practical and technical cooperation held in November 2018 [1].

General authority of statistics is pleased to provide its bulletin of trade exchange with the most important trade partners of (100) countries according to the trade volume during the year 2016. Statistical tables are available to explain trade with 70 countries during the period from 2007—2016 by state groups. It explains total exports, imports and their percentages as compared to total KSA exports and/imports; in addition to the ranking of countries according to imports, exports and trade volume. Besides, graphs are provided to show data of exports and imports, plus key five commodities exported to or imported from each country in 2016. The bulletin includes another table that summarizes trade exchange with 30 countries during 2015 and 2016, arranged according to the volume of trade recorded in 2016 [2].

The commercial relation between KSA and Ukraine. Ukraine is the second prominent country, of this group as it received 0.0001% of total KSA exports in 2016 The KSA exports to Ukraine amounted to SAR 127 mm It ranked 75th among the countries importing from KSA. The key KSA exports to Ukraine were: Plastics and articles thereof, Inorganic chemicals, Misc. chemical products, Tannins; dyes and pigments, Machinery appliances; parts. The value of KSA imports from Ukraine in 2016 was SAR 2,723 mm, representing 1% of the total value of KSA imports. It ranked 36th among the countries exporting to KSA. The key KSA imports from Ukraine were: Cereals, Iron and steel, Animal or vegetable fats and oils, Waste from the food; animal fodder, Articles of iron or steel, Consequently, the trade balance deficit turned to be SAR 2,596 mm in that year.

Relations between the Kingdom of Saudi Arabia and Ukraine Are the bilateral. The Kingdom of Saudi Arabia recognized the independence of Ukraine in 1992. And

Table 2. Trade between Kingdom of Saudi Arabia and Ukraine

	Volume of trade		Import			Export			Year
	Rank	Value	%	Rank	Value	%	Rank	Value	
-2,754	44	2,795	1%	29	2,775	0%	85	21	2007
-5,200	36	5,230	1%	21	5,215	0%	101	15	2008
-2,637	45	2,642	1%	27	2,639	0%	123	2	2009
-3,791	38	3,850	1%	25	3,821	0%	91	30	2010
-4,216	45	4,273	1%	28	4,244	0%	94	29	2011
-5,641	38	5,903	1%	24	5,772	0%	70	131	2012
-2,952	44	4,540	1%	34	3,746	0%	52	794	2013
-4,452	44	4,794	1%	33	4,623	0%	72	171	2014
-3,418	45	3,537	1%	35	3,477	0%	86	60	2015
-2,596	47	2,850	1%	36	2,723	0%	75	127	2016

Table 3. TOP imported goods and exported goods in 2016

VALUE	TOP IMPORTED COMMODITIES 2016	VALUE	TOP EXPORTED COMMODITIES 2016
1442	Cereals	98	Plastic and articles thereof
773	Iron and steel	24	Inorganic chemical
194	Animal or vegetable fats and oil	1	Misc. chemical products
107	Waste from the food and animal fodder	1	Tannins, dyes and pigments
75	Articles of iron and steel	1	Machinery appliances part

diplomatic relations between the two countries were established in April 1993. As there is a diplomatic representation of the Kingdom in Ukraine through its embassy in the Ukrainian capital, Kiev, and the Republic of Ukraine is represented by its embassy in Riyadh and the honorary consulate in Jeddah.

The economic and political relations between the two countries also witnessed cooperation in various fields, as in 2016 the Kingdom and Ukraine signed 7 agreements, including the double taxation agreement, the investment protection agreement, and the economic and commercial framework agreement for commercial, economic, scientific and technical cooperation (table 1).

Table 2 shows trade between Ukraine and Saudi Arabia. We see that imports outweigh exports.

Ukraine exports to Saudi Arabia was US\$749.02 Million during 2018, according to the United Nations COMTRADE database on international trade (table 3).

Saudi Arabia and Ukraine are discussing 17 fields of economic cooperation.

The Saudi Ministry of Environment, Water and Agriculture reviewed ways of joint cooperation with Ukraine in more than 17 diverse sectors, with the participation of 20 government agencies, during the preparatory meeting for the sixth session of the Saudi-Ukrainian joint committee, which will be held in the Ukrainian capital, from 12 to 23 November / Next November, at the Ministry's headquarters in Riyadh.

The clinic stated that the preparatory meeting reviewed more than 17 sectors for cooperation with the Ukrainian side, most notably in the fields of environment, water and agriculture, commercial, investment and financial fields, renewable energy, electricity, industry and aviation, transportation, science and space research, in addition to tourism, engineering, education and training. Existence of

joint programs to facilitate communication between businessmen and review the available opportunity, through holding joint meetings, organizing activities and exchanging visits.

It is noteworthy that the volume of trade exchange between Saudi Arabia and Ukraine amounts to about \$ 700 million, and Ukraine enjoys multiple investment opportunities, and has achieved the highest indicator of GDP growth in Europe during the last ten years and macroeconomic indicators, as well as has great potential in the agricultural field, and is 56% of land. They are suitable for agricultural use.

3 commercial deals between Saudi and Ukrainian companies in the fields of energy, industry and real estate.

A number of Saudi and Ukrainian companies concluded contracts and commercial deals amounting to millions of riyals, during the joint Saudi-Ukrainian Business Council meeting, which held a conference at the headquarters of the Council of Saudi Chambers of Commerce and Industry. The meeting witnessed intense attendance by Ukrainian and Saudi businessmen from members of the Joint Business Council who have common commercial and investment relations, in addition to a number of business sectors and interested people who were invited to attend the meeting and who represent the various economic sectors in the two countries. And the three agreements that were signed between Saudi and Ukrainian businessmen: It is an agreement between Saudi Aramco and the Ukrainian Company for Industry and Energy, and an agreement between a Ukrainian company specialized in tourism and hotels with the Kingdom Wings Travel and Tourism Agency. Also, during the meeting, the Kyiv MiskBud Company was handed a certificate of registration of its work as the first company A Ukrainian company working in the real estate industry in the Kingdom and this

Table 4. The list of current international agreement between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia

№	Effective date	Name of agreement
1	14.04.1993	Protocol on the establishment of diplomatic relations between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia
2	29.12.1996	Protocol between the State Committee of Migration of Ukraine and the Ministry of Haj of the Kingdom of Saudi Arabia
3	19.06.2003	Agreement on trade-economic, scientific, technical and investment cooperation between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia
4	24.05.2005	Memorandum of Understanding between the Chamber of Commerce and Industry of Ukraine and the Council of Chambers of Commerce and Industry of the Kingdom of Saudi Arabia on establishment of the Ukrainian-Saudi Business Council
5	18.02.2009	Agreement on reciprocal promotion and protection of investments
6	30.10.2009	Memorandum of understanding on bilateral political consultations between the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Saudi Arabia
7	09.10.2011	Agreement on cooperation in the exploration and use of outer space for peaceful purposes
8	01.12.2012	Convention on avoidance of double taxation with respect to taxes on income and estate and prevention of fiscal evasion.
9	01.11.2017	Memorandum on investment cooperation in the field of agriculture between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Kingdom of Saudi Arabia.
10	01.11.2017	Program of cooperation between Hennadiy Udovenko Diplomatic Academy of Ukraine under the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine and Prince Saud Al-Faisal Institute for Diplomatic Studies under the Ministry of Foreign Affairs of the Kingdom of Saudi Arabia.
11	01.11.2017	Memorandum of understanding on cooperation and exchange of news between the Ukrainian National Information Agency "Ukrinform" and the Saudi Press Agency.
12	23.11.2018	Memorandum of Understanding between the Government of Ukraine and the Government of the Kingdom of Saudi Arabia on cooperation in the sports sector
13	23.11.2018	Memorandum of Cooperation between the National Bureau of Air Accidents Investigation of Ukraine and the Aviation Investigation Bureau of the Kingdom of Saudi Arabia
14	05.02.2020	Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Kingdom of Saudi Arabia on cooperation in the field of defense

Kiev-based company is considered one of the largest Ukrainian contracting companies and has implemented nearly 42 million housing units and has projects in a number of countries of the world.

The Saudi-Ukrainian trade relations do not live up to the level of ambitions, as the volume of Saudi exports to Ukraine did not exceed 4 million dollars, while its imports from them amounted to 523 million dollars. Al-Rusais referred to the great developments in the Saudi economy, which he attributed to the package of economic policies and encouraging investment incentives, as the Saudi economy is classified among the 20 strongest global economies, and the Kingdom has also received international rankings in the attractiveness of its environment for foreign investment, adding that the next stage will witness a greater role for the Saudi business sector in Participating in the development process and expanding the production base, as it will witness a greater integration of the Kingdom's economy into the global economy through the movement of capital and the flow of goods, stressing their desire to build a strategic business partnership with Ukraine and attract Ukrainian investments to the Kingdom.

In addition to the Ukrainian side in the joint business council, the success achieved by the council in establishing cooperation establishing cooperation between Ukrainian

and Saudi companies, such as what was done with Aramco, and working on establishing a Saudi-Ukrainian company working in the fields in addition to a cooperation agreement in the field of maritime transport with the Arab Company for Maritime Transport and a technical cooperation agreement Which could put it in working status in Saudi Arabia (table 4).

Investment and tourism, including holding negotiations Virtualization between the members of the Makkah Chamber and representatives of the leading Ukrainian tourism companies in the month of October [4].

The Ukrainian Iron & Steel in Figures 2020 report confirm the increase in exports of metal sheets and rolled pipes to Indonesia, Saudi Arabia, Thailand and the UAE, pointing out that the Middle East region North Africa remains the main export trend of Ukrainian sheet metal products, which account for 35% of exports of these products. He pointed out that Russia is the largest market for the export of metal sheets at 16.5%, followed by Turkey, which imports 10% of these sheets. It is worth noting that the UAE and Saudi Arabia are among the largest importers of poultry and eggs from Ukraine during the first half of this year [6].

Ukraine reduced exports of poultry meat by 27% during the first half of this year 2020 compared to the same period last year 2019, according to the Ukrainian Customs

Authority. The authority revealed in a press release published on Friday, June 12, that the largest importers of poultry from Ukraine in the aforementioned period were the Netherlands (18%), the Kingdom of Saudi Arabia (15%), and the United Arab Emirates (13%). She added that Ukraine also reduced egg exports in the aforementioned period by 12%, compared to the same period last year.

It stated that the UAE was the largest importer of eggs from Ukraine, at 28.5%, followed by Saudi Arabia (22%), and Latvia (10%).

The Saudi "Sago" company specialized in agricultural affairs bought more than 60 thousand tons of Ukrainian wheat at a price of \$ 248 per ton from the investment company, "Salik", which previously owned the "Maria" agricultural enterprise in Ukraine. In news of Ukraine and the UAE, Ukrainian Foreign Minister Dmytro Kuliba said that the UAE is one of the most attractive countries for Ukrainian exports [7].

Ukraine increased exports of various meat by almost 11% in the first 9 months of the current year 2019 compared to the same period last year 2018, according to the Ukrainian Agricultural Economics Institute. The institute revealed in a statement issued today, Thursday, November 7, that meat exports increased from 479 million dollars to 531 million dollars in the mentioned period.

The institute stated that the Kingdom of Saudi Arabia was the largest importer of Ukrainian meat with 18.1% of the total mentioned exports, with a value of 96 million dollars, which is almost three times more than the total Saudi revenues from Ukrainian meat for the same period last year (31 million dollars).

The Netherlands came second from the list of the largest Ukrainian meat importers, with 15.2%, followed by Slovakia (8.9%).

It should also be noted that there are two other Arab countries that occupied advanced positions in this list, which are Iraq (4.4%) and the United Arab Emirates (3.8%). It was announced late last month that Saudi Agricultural and Livestock Investment Co, SALIC, is planning to implement a number of projects in the Black Sea Basin, southern Ukraine, including the purchase of a wheat plant [8].

Vadim Fakher and Shev, Ukraine's ambassador to Saudi Arabia, "There are Saudi investment companies with long experience that have strongly and positively entered the Ukrainian agricultural market, to rent agricultural lands with large areas in the western regions to grow wheat, barley, corn, soybeans, sugar beets, potatoes and tomatoes." "The Ukrainian authorities are working to simplify visa procedures between the two countries, and we are working to take care of Saudi investors by developing a new system for logistical support for their activities in our country," he added.

He stressed that the recent signing of a memorandum of understanding between the governments of Ukraine and Saudi Arabia in Riyadh aims at investment cooperation in the agricultural field to provide the legal basis for the practice of activities in one of the most priority areas of bilateral cooperation.

He pointed out that based on the memorandum, the two parties will encourage the development of cooperation to attract investments in the agricultural field, including livestock and fisheries, and support investors and implement projects by providing appropriate consultations and holding trade and investment exhibitions in the agricultural field, including livestock and fish.

"The memorandum will help exchange more information on investment strategies and systems, the investment environment and their potentials in the agricultural field, including the livestock and fisheries sectors, and the services granted to foreign investors in Ukraine," added Fakhrooshev.

He explained that Ukraine considers Saudi Arabia one of its most important trade and economic partners in the Arab Gulf region and the Middle East in general, and "ranks second among Arab countries in terms of the volume of trade exchange."

He stressed that the volume of trade and service exchange between the two countries amounts to one billion US dollars annually, explaining that the two parties should put in place additional mechanisms to ensure more sustainability and methodology in bilateral economic cooperation and to expand and diversify export and import operations, in addition to agricultural products: wheat, barley, corn, soybeans, sugar beets, potatoes and tomatoes. Like ferrous metals and their products.

The Ukrainian ambassador in Riyadh indicated that Saudi Arabia imports grains in large quantities, as it is one of the largest importers of fodder barley used in the livestock sector in the world.

He stated that the Kingdom's government takes into account the issue of global food security and the growth in world food prices, as it pays great attention to forming a national strategic reserve and stimulating foreign purchases.

He pointed out that at present, there are two forms of Ukrainian-Saudi cooperation in the agricultural sector: direct trade "as is often the case" and investment in the Ukrainian agricultural sector by renting lands and establishing a suitable productive infrastructure on them to export manufactured products to Saudi Arabia.

It is noteworthy that Ukraine, according to the estimates of international specialists, is one of the few countries able to increase the volume of agricultural production by three times at the expense of investments in its agricultural sector, and about 30 percent of the world's reserves of fertile black soil are in Ukraine.

Ambassador Fakherushev stated that during the years 2015—2016, Ukrainian agricultural products exports to Saudi Arabia accounted for about two-thirds of all export operations, among them, in the first place, grains, particularly barley, fats and oils of animal or vegetable origin, milk, dairy products, meat, eggs and natural honey.

He pointed out that Ukraine is ready to increase its exports to the Kingdom of animal products, "including dairy products, lamb, beef and chicken", and food

industries, "flour products, sweets, oils and fats products" and organic products.

He explained that there is positive experience in entering Saudi companies in the Ukrainian agricultural market. For example, the United Farmers Holding Company leased large agricultural lands in the western regions of Ukraine to grow wheat, barley, corn, soybeans, sugar beets, potatoes and tomatoes.

"We are witnessing the interest of Saudi investors in developing a new logistical support system for their activities in our country, and Ukraine is interested in the participation of Saudi investors, whether from the private or government sector, in implementing attractive projects in our country, as we are open to offering them investment opportunities in the fields of energy, infrastructure, aircraft engineering, heavy engineering and industries," he said. Defense, agriculture and shipbuilding, therefore, we invite them to participate in the privatization of state-owned enterprises in Ukraine" [9].

CONCLUSION

Saudi-Ukrainian cooperation in the field of education is considered a priority for both countries. A humanitarian program to assist Saudi Arabian students in Ukrainian universities has been launched. A special role is played by the signing of the Protocol between the State Committee for National Migration of Ukraine and the Ministry of Hajj KSA on the pilgrimage of Muslims of Ukraine to Islamic shrines located in the Kingdom.

The importance of the Persian Gulf region for Ukraine is due to the significant potential for mutually beneficial trade and economic cooperation. Despite the fact that Ukraine is one of the energy-deficient countries, the possibilities of import or transit of energy from the Gulf states are quite limited. The priorities of Ukraine's policy in the region are the development of balanced, equal and mutually beneficial relations, strengthening Ukraine's economic position in the region's markets, maintaining security at the southern borders of our state, strengthening regional security and stability.

Economic profitability of Ukraine's cooperation and Saudi Arabia is beyond doubt. The Kingdom of Saudi Arabia is huge market for many Ukrainian goods, for large-scale scientific and technical cooperation with Ukraine, which in turn provides profitable agreements and orders, creation of new workers places in our country. Investment opportunities Kingdoms are really significant, so their involvement to Ukraine should become one of the key issues relationship between the two parties.

Ukraine, in turn, has competitive advantages and favorable opportunities for exports their goods to the Kingdom. In particular, ours the country can offer cheaper, but also a quality alternative to Western goods and services. This is especially true of the products of the domestic agricultural sector and the aircraft industry. In general, there are significant reserves for the future intensification of trade and economic cooperation between the two countries.

References:

1. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Saudi Arabia (2012), "Trade and economic cooperation between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia", available at: <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/ar/partnership/532-torgovelyno-jekonomichne-spivrobotnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-sauidivsykoju-aravijeju> (Accessed 15 Sept 2020).
2. General authority for statics (2016), "Trade exchange between the kingdom and major partners", available at: [general authority for statics/Bulletins/2016/page 3](https://general-authority-for-statics/bulletins/2016/page-3) (Accessed 15 Sept 2020).
3. Interfax (2020), "Ukraine, Saudi Arabia discuss mutual trade, investment development", available at: <https://en.interfax.com.ua/news/investments/680148.html> (Accessed 15 Sept 2020).
4. Ukrainian-Arabic website (2020), "Prospects for cooperation between Saudi Arabia and Ukraine", available at: <http://arab.com.ua/ar/sfyr-aaqkraanyaa-lde-aalsiqdyh-ybth-faaq-aaltiaaqn-mi-aalghrfh-aaltjaaryh-aalnaaiyh-bmkh-aalmkrmh> (Accessed 15 Sept 2020).
5. Embassy of Ukraine in the Kingdom of Saudi Arabia (2012), "Bilateral agreements between Ukraine and the Kingdom of Saudi Arabia", available at: <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/en/partnership/530-dogovirno-pravova-baza-mizh-ukrajinoju-ta-sauidivsykoju-aravijeju> (Accessed 15 Sept 2020).
6. Ukrainian-Arabic website (2020), "Ukraine increases its exports of minerals to Saudi Arabia", available at: <http://arab.com.ua/ar/aaqkraanyaa-tzyd-aadrthaa-mn-aalmiaadn-aale-aalsiqdyh-qaalaamaaraat> (Accessed 15 Sept 2020).
7. Ukrainian-Arabic website (2020), "Saudi Arabia is one of the largest importers of poultry and eggs from Ukraine within half a year", available at: <http://arab.com.ua/ar/aalaamaaraat-qaalsiqdyh-mn-aakbr-aaldql-aalmstqrdh-ldqaa-jn-qaalby-mn-aaqkraanyaa-khlaal-nf-iaam> (Accessed 15 Sept 2020).
8. Ukrainian-Arabic website (2019), "Saudi Arabia is the largest importer of meat from Ukraine since the beginning of the year", available at: <http://arab.com.ua/ar/mihd-aalaaqtaad-aalzraaiy-aalsiqdyh-aakbr-aalmstqrdyn-llqm-mn-aaqkraanyaa-mndh-mli-aaliaam> (Accessed 15 Sept 2020).
9. www.aleqt.com (2017), "Saudi companies rent lands in Ukraine to grow wheat", available at: https://www.aleqt.com/2017/11/13/article_1282531.html (Accessed 15 Sept 2020).
10. www.aleqt.com (2009), "3 commercial deals between Saudi and Ukrainian companies in the fields of energy, industry and real estate", available at: https://www.aleqt.com/2009/05/01/article_136402.html (Accessed 15 Sept 2020).
11. al-ain.com (2018), "Saudi Arabia and Ukraine are discussing 17 fields of economic cooperation", available at: <https://al-ain.com/amp/article/saudi-arabia-ukraine-discuss-economic-cooperation> (Accessed 15 Sept 2020).
12. Aulin, O. (2020), "UAE - "old" "new" player in the Middle East", Ukraine: events, facts, comments, vol. 12, pp. 37—43, available at: <http://nbuviap.gov.ua/images/ukraine/2020/ukr12.pdf> (Accessed 15 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 19.09.2020 р.

К. В. Гребеник,
аспірант кафедри фінансів,
Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ
ORDIC ID: 0000-0002-0825-8917

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.76

ПЛАНУВАННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ У СИСТЕМІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

К. Hrebenyk,
Postgraduate student of the Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv
ORDIC ID: 0000-0002-0825-8917

PLANNING OF BUDGET EXPENDITURE IN THE SYSTEM OF SOCIO-ECONOMIC REGULATION

Видатки бюджету як складова системи державних фінансів є інструментом стимулювання соціально-економічного розвитку країни, що в довгостроковій перспективі сприяє зростанню державних доходів. Перспективне прогнозування видатків бюджету є важливою складовою бюджетного регулювання економіки. На сучасному етапі розвитку державних фінансів особливу увагу приділено ефективності видатків бюджету як дієвому інструменту регулювання соціально-економічного розвитку країни. Економічна сутність ефективності державних видатків як складової системи бюджетного регулювання полягає у сукупності досягнутих результативних показників, що відповідають основним цілям та завданням бюджетних призначених з урахуванням дієвості інституційних перетворень розвитку суспільства.

У статті розкрито теоретичні засади та удосконалено методологічні положення функціонування видатків бюджету у системі державного регулювання економіки. Видатки бюджету визначають напрями економічної діяльності, регулюють попит, обсяги кінцевого споживання. Обґрунтовано необхідність капітальних вкладень, оскільки призводить до підвищення продуктивності праці, рівня зайнятості та соціального забезпечення населення. Спрямування бюджетних видатків на фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності та підтримку пріоритетних галузей економіки створює передумови для залучення інвестицій зарубіжних країн, структурної перебудови, інноваційного переоснащення економіки, сприяє зростанню обсягів виробництва, зменшенню рівня безробіття та підвищенню сукупного попиту.

Визначено теоретичні та практичні особливості становлення системи формування видатків бюджету як складової системи державних фінансів. Розвинуто положення щодо посилення ефективності видатків бюджету у соціально-економічному розвитку країни. Здійснено прогноз обсягу видатків зведеного бюджету. Посилення впливу видатків бюджету на економічне зростання та рівень соціального забезпечення базується на розробці та реалізації обґрунтованих методів визначення обсягів та структури бюджетних видатків, впровадженні дієвого механізму оптимізації бюджетних програм та удосконаленні порядку використання бюджетних коштів.

Budget expenditures as a component of the public finance system are a tool to stimulate the socio-economic development of the country, which in the long run contributes to the growth of public revenues. Perspective forecasting of budget expenditures is an important component of budget regulation of the economy. At the present stage of development of public finances, special attention is paid to the efficiency of budget expenditures as an effective tool for regulating the socio-economic development of the country. The economic essence of the efficiency of public spending as a component of the budget regulation system is a set of achieved performance indicators that meet the main goals and objectives of the budget, taking into account the effectiveness of institutional transformations of society.

The article reveals the theoretical foundations and improves the methodological provisions for the functioning of budget expenditures in the system of state regulation of the economy. Budget expenditures determine the directions of economic activity, regulate demand, the volume of final consumption. The need for capital investment is substantiated, as it leads to increased productivity, employment and social

security. Directing budget expenditures to finance innovation and investment activities and support priority sectors of the economy creates the preconditions for attracting foreign investment, restructuring, innovative re-equipment of the economy, helps increase production, reduce unemployment and increase aggregate demand.

Theoretical and practical features of formation of the system of formation of budget expenditures as a component of the system of public finances are determined. Provisions have been developed to increase the efficiency of budget expenditures in the socio-economic development of the country. The forecast of the consolidated budget expenditures has been made. Strengthening the impact of budget expenditures on economic growth and social security is based on the development and implementation of sound methods for determining the volume and structure of budget expenditures, the introduction of an effective mechanism for optimizing budget programs and improving the use of budget funds.

Ключові слова: бюджет, видатки бюджету, бюджетне планування та прогнозування, бюджетна політика, соціально-економічний розвиток країни.

Key words: budget, budget expenditures, budget planning and forecasting, budget policy, socio-economic development of the country.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У умовах трансформаційних перетворень, уповільнення темпів економічного зростання важливим є підвищення дієвості видатків державного бюджету з урахуванням інституційних змін економіки. Використовуючи видатки бюджету у системі соціально-економічного регулювання, уряд має можливість цілеспрямовано впливати на темпи і пропорції розвитку національного виробництва.

Перспективне планування і прогнозування доходів і видатків бюджету є вагомим складовою системи державного регулювання сталого динамічного розвитку економіки та підвищення рівня соціального забезпечення населення. Бюджетне планування видатків бюджету являє собою науково обгрунтоване фінансове припущення, за основу якого беруться реальні розрахунки про напрями розвитку економічної системи, можливі обсяги на напрями видатків бюджету у майбутніх періодах, механізми досягнення планового обсягу показників. Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що у системі фінансово-економічного регулювання розвитку системи державних фінансів планування і прогнозування обсягу доходів та напрямів використання коштів бюджету займає важливе місце оскільки підвищує керованість бюджетним процесом за рахунок забезпечення якості розробки і реалізації фінансової політики країни.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання підвищення ефективності та результативності видатків бюджету у системі соціально-економічного регулювання розглядаються у працях А. Вагнера, Ж.д. Кейнса, Ф. Кене, А. Лаффера, У. Петті, А. Пігу, А. Сміта, Дж. Стігліца, П. Самуельсона. Проблеми розробки теоретичних засад функціонування системи бюджетних видатків в умовах економічних перетворень досліджувались у працях вітчизняних вчених О.Д. Василюка, І.В. Запатріної, Т.В. Каневої [1; 6], О.П. Кириленко, Л.В. Лисяк, І.Г. Лук'яненко, І.О. Луніної, І.О. Лютого, А.А. Мазаракі, В.Д. Макогон [2,3], М.Д. Пасічного [1; 5; 6], О.А. Самошкіної [4], В.М. Федосова, І.Я. Чугунова [1; 3—6], С.І. Юрія та інших.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є розкриття теоретичних засад та удосконалення методологічних положень функціонування видатків бюджету у системі державного регулювання економіки.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економічне призначення видатків реалізується у фінансовому забезпеченні виконання функцій держави та її органів на місцях, стимулюванні процесів розширеного виробництва та контролі за реалізацією державних програм. Видатки бюджету як складова економічного регулювання представляють собою фінансові відносини, що виникають на завершальному етапі розподільного процесу під час використання грошового фонду держави з метою фінансування загальнодержавних потреб соціально-економічного розвитку.

У видатках бюджету виявляється фінансова політика держави щодо державного регулювання та стимулювання виробництва, фінансового забезпечення соціального захисту населення, розвитку науково-технічного прогресу та міжнародної діяльності. Представники німецької школи камералістики — Ф. Юсті, І. Зонненфельс — наголошували на тому, що саме видатки мають бути інструментом стимулювання економічного розвитку та спрямовуватись на розвиток інфраструктури, що в довгостроковій перспективі могло б сприяти зростанню державних доходів.

Постулати теорії німецької історичної школи, яка представлена працями А. Вагнера, М. Вебера, Г. Фон Шмоллера, побудовані на необхідності активного державного втручання в економіку, розвитку та ускладненні економічних функцій держави. Науковці економічної теорії вважали, що лише держава може найкраще вирішити куди інвестувати кошти для економічного зростання. А. Вагнер зазначав, що темпи зростання державних видатків у розвинених країнах випереджають темпи зростання промислового виробництва і сформував "закон зростаючої ділової активності", відповідно до якого, обсяги державних видатків повинні зростати швидше ніж обсяги виробництва, що в кінцевому підсумку позитивно впливає на економіку. Така тенденція була

Рис. 1. Модель тренду зміни обсягу видатків зведеного бюджету

обумовлена постійним розширенням та ускладненням державних функцій, зокрема: формування основ забезпечення сталого соціально-економічного розвитку, стабілізація циклів економічної активності, створення необхідних умов для соціального справедливого розподілу доходів, регулювання процесу монополізації ринку та ін.

Фінансова теорія неокласичної школи, представником якої є А. Пігу, передбачала скорочення загального обсягу видатків та зміну їх структури в напрямі збільшення видатків на заохочення науково-технічного прогресу і розвитку освіти та науки.

В. Петті особливу увагу звертав на структуру державних видатків, причини їх постійного зростання та механізми оптимізації видатків. Вважав, що доцільним є утворення бюджетного профіциту, при цьому рівень оподаткування не мав стримувати розвиток національної торгівлі, оскільки це могло негативно впливати на економіку країни загалом.

А. Сміт у своїй трудовій теорії вартості обстоював ідею того, що видатки носять непродуктивний характер і тому мають бути зведені до мінімуму.

Американський економіст Р. Барро, вивчаючи вплив частки державного споживання у ВВП на економічний розвиток, стверджував, що нарощення державного споживання породжує викривлення головних фінансових важелів — такі як, відсоткові ставки та ставки податків — що не сприяє стимулюванню до інвестування та росту.

У становленні вітчизняної фінансової науки особливе значення має "План фінансів" (1810 р.) Михайла Сперанського, який зазначав, що основною проблемою у сфері державних фінансів є невідповідність обсягу доходів бюджету, тобто для відповідності складових бюджету одна одній необхідно зменшувати видатки та збільшувати доходи. Так, зменшення видатків має базуватися на такому правилі: необхідні видатки слід зберігати, користі — відкласти, надмірні — припинити. М. Сперанський створив власну класифікацію видатків та виділив критерії їх поділу: за видом управління і за стабільністю [1].

Планування і прогнозування видатків бюджету у системі економічного регулювання є важливим елементом у стратегічному плануванні. Основним завданням бюджетного прогнозування в системі середньострокового бюджетного планування є встановлення взаємозв'язку між стратегічними цілями соціально-економічного, регіонального розвитку країни та фінансовими ресурсами бюджету на середньостроковий період, забезпечення послідовності та передбачуваності бюджетної

політики, фінансове забезпечення довгострокових бюджетних програм тощо. Досягнення стійкого довготривалого економічного зростання та якісного рівня життя населення реалізується через посилення структурно-інноваційної складової економіки та створення сприятливого інвестиційного середовища [3].

Від якісного рівня бюджетного планування і прогнозування залежить ефективність державних видатків та результативність бюджетного процесу загалом. В

економічній теорії одним із методологічних підходів до здійснення прогнозу доходів і видатків зведеного бюджету є планування і прогнозування на основі методу експоненційного згладжування, який базується на використанні функції експоненційного згладжування і передбачає, що кожен елемент часового ряду згладжується за допомогою зваженої плинної середньої, причому вага її зменшується в міру віддалення від кінця ряду. Кожен новий прогноз отримується за допомогою переміщення попереднього прогнозу в напрямі, що дає кращий результат в порівнянні зі старим прогнозом. Перевагою застосування цього методу є достатня точність прогнозування в умовах стабільного розвитку економіки.

Прогноз видатків зведеного бюджету на 2021—2022 роки є передбаченням можливих обсягів фінансування галузей економіки та соціальної сфери з урахуванням прогнозних макроекономічних показників на зазначений період. Обсяг видаткової частини бюджету на наступні роки уточнюється урядом в разі змін пріоритетів державної фінансової політики.

Далі проведено розрахунок прогнозного обсягу видатків бюджету на основі методу експоненційного згладжування. Вихідними даними для розрахунку та побудови прогнозу є фактичні дані показників виконання зведеного бюджету за видатками за період із 2014 по 2019 роки. Економічна система є доволі інерційною і тому — навіть при значних змінах макроекономічних параметрів економіка за інерцією продовжує рухатися деякий час у напрямі, що визначений її минулим станом.

Динаміка обсягу видатків зведеного бюджету за 2014—2019 роки свідчить про те, що зміна тенденції ряду відбувається за лінійною моделлю. Тоді функція тренду при розрахунку прогнозних показників приймає такий вигляд.

$$\hat{y}_t = a_0 + a_1 t \quad (1),$$

де \hat{y}_t — розрахункові значення часового ряду в момент часу t ;

a_0, a_1 — коефіцієнти лінійної функції тренду;

t — горизонт прогнозу.

Для оцінки рівня адекватності побудованого рівняння тренду (1) реальному процесу розраховується середня помилка апроксимації (2) на основі середнього відхилення між фактичними і розрахунковими значеннями функції.

$$\bar{\varepsilon} = \frac{1}{n} \sum_{t=1}^n \frac{|y_t - \hat{y}_t|}{y_t} \cdot 100\% \quad (2).$$

На основі розрахунків середнього значення середньої помилки апроксимації $\bar{\varepsilon}$, виявлено, що значення по-

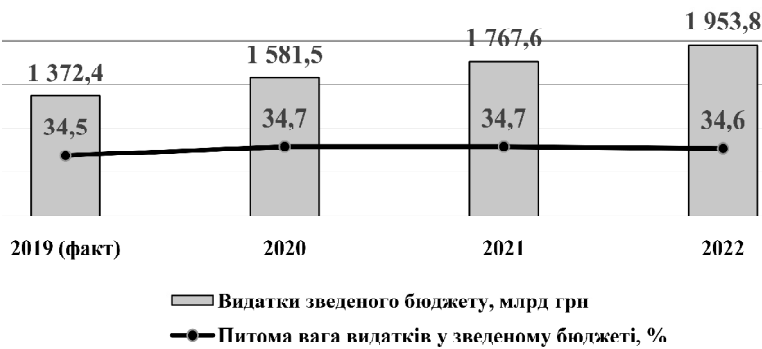

Рис. 2. Прогнозні значення обсягу витратків зведеного бюджету та їх частки у ВВП у 2021–2022 рр. млрд. грн / %

казника не перевищує 10%, що свідчить про високий рівень адекватності квадратичного рівня до реальних умов бюджетної політики. Це дало можливість здійснити розрахунок прогнозних показників обсягу витратків бюджету та їх деталізації на 2020 – 2022 роки. Прогнозні обсяги витратків зведеного бюджету у 2020 році становитимуть 1 581,5 млрд грн, приріст відносно попереднього року становитиме — 209,1 млрд грн, або 15,2%; у 2021 р. — 1 767,6 млрд грн (приріст 186,1 млрд грн, або 11,8%); у 2022 р. — 1 953,8 млрд грн (приріст 186,2 млрд грн, або 10,5%). Частка витратків зведеного бюджету у ВВП буде знаходитись в межах 34,5% - 34,7%.

Витатки бюджету на фінансування загальнодержавних функцій у 2020 р. зростуть до 232,6 млрд грн, або на 16,2%; у 2021 р. — до 257,2 млрд грн, або на 12,1%; у 2022 р. — до 281,9 млрд грн, або на 10,8%.

Обсяг витратків бюджету на оборону у 2020 р. становитиме 125,0 млрд грн, у 2021 р. — 141,5 млрд грн, у 2022 р. — 157,9 млрд грн

Приріст витратків на громадський порядок, безпеку та судову владу становитиме 16,2% у 2020 р. відносно 2019 р., 14,5% у 2021 р. та 12,7% у 2022 р.

Витатки на економічну діяльність зростуть до 185,1 млрд грн у 2020 р. (приріст становитиме 20,0%), до 212,4 млрд грн у 2021 р. (14,7%), до 239,6 млрд грн (12,8%).

Приріст витратків на охорону навколишнього природного середовища у 2020 р. відносно 2019 р. становитиме 12,9% (1,2 млрд грн), у 2021 р. — 11,6% (1,3 млрд грн), у 2022 р. — 10,4% (1,3 млрд грн).

Обсяг витратків зведеного бюджету на житлово-комунальне господарство щорічно в середньому зростає на 5,0 млрд грн — до 39,5 млрд грн у 2020 р., до 44,3 млрд грн у 2021 р., до 49,1 млрд грн у 2022 р.

Фінансування витратків на охорону здоров'я у 2020 р. складе 146,1 млрд грн, у 2021 р. — 162,3 млрд грн, у 2022 р. — 178,5 млрд грн.

Приріст витратків на духовний та фізичний розвиток у 2020 р. відносно 2019 р. становитиме 4,9 млрд грн, або 15,5%; у 2021 р. відносно 2020 р. — 4,4 млрд грн, або 12,1%; у 2022 р. відносно 2021 р. — 4,3 млрд грн, або 4,3%.

Обсяг витратків на фінансування освіти щорічно зростає приблизно на 33,0%. Так, фактичний їх обсяг у 2020 р. становитиме 274,3 млрд грн, у 2021 р. — 308,1 млрд грн, у 2022 р. — 341,9 млрд грн.

Фінансування витратків на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2020 р. відносно 2019 р. зростає на 43,2 млрд грн — до 365,0 млрд грн; у 2021 р. відносно 2020 р. на 33,6 млрд грн — до 398,6 млрд грн; у 2022 р. відносно 2021 р. на 33,5 млрд грн — до 432,1 млрд грн.

Ефективне управління витатками бюджету є важливою частиною бюджетної політики. Обсяг поточних витратків зведеного бюджету у 2020 р. зростає до 1 390,4 млрд грн (приріст відносно попереднього 2019 р. становитиме 174,0 млрд грн, або 14,3%); у 2021 р. — до 1 546,6 млрд грн (приріст становитиме 156,2 млрд грн, або 11,2%); у 2022 р. — до 1 703,0 млрд грн (приріст становитиме 156,4 млрд грн, або 10,1%). Капітальні витатки у 2020 р. відносно попереднього 2019 р. зростуть на 22,6% (35,2 млрд грн) до 191,2 млрд грн; у 2021 р. — на 15,6% (29,9 млрд грн) і становитимуть 221,1 млрд грн; у 2022 р. — на 13,6% (30,0 млрд грн), а їх обсяг становитиме 251,1 млрд грн. В умовах глобалізації фінансових систем важливим є підвищення частки витратків інвестиційного спрямування, тобто капітальних вкладень виробничого і не виробничого призначення; сприяння структурній перебудові економіки; фінансування субвенцій та інших витратків, пов'язаних з розширенням відтворення. Капітальні витатки чітко характеризують пріоритети фінансової політики держави.

Бюджет поточного і наступних періодів поєднує соціальну спрямованість витратків бюджету, підвищення витратків на економічний розвиток держави та інвестиційну складову. Так, основні прогнозні індикатори є попередньо орієнтованими та зазвичай коригуються на основі уточнення статичних даних, зміни поточної соціально-економічної ситуації та прогнозів розвитку економічної системи з урахуванням внутрішніх та зовнішніх ризиків. Прогнозні значення витратків бюджету враховують необхідність реформування галузей бюджетної системи — освіти, охорони здоров'я, оборони, економічної діяльності тощо.

У майбутніх періодах основою розвитку економічної системи є підвищення цільової спрямованості витратків, забезпечення адресності соціальної допомоги населенню країни, формування єдиної бази реєстру отримувачів державних соціальних послуг та забезпечення актуальності такого реєстру. У довгостроковому періоді така соціальна політика забезпечуватиме якісне та комплексне обслуговування громадян; забезпечуватиме доступ малозабезпечених верств населення до соціальних послуг. Головним фактором, що підвищує значення фінансування освіти у структурі витратків зведеного бюджету є зростання цінності людського капіталу та потреба для держави у високоосвічених спеціалістах.

Державна політика щодо регулювання економічної сфери спрямовується передусім на забезпечення економічної безпеки держави та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Перспективне бюджетне планування включає процес постійного моніторингу бюджетних програм у на-

прямі вдосконалення майбутніх програм та зупинення тих, що втратили соціально-економічний сенс. Державна фінансова політика спрямується на покращення інвестиційного клімату в державі та залучення нових інвестиційних ресурсів. На сучасному етапі розвитку системи державних фінансів необхідним є підвищення теоретико-методологічного рівня бюджетної політики та якості бюджетного планування і прогнозування з урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду [5].

Середньостроковий прогноз видатків бюджету є важливим елементом у стратегічному плануванні, оскільки за рахунок чіткого визначення основних показників бюджету на перспективу забезпечується визначення взаємозв'язку між стратегічними цілями розвитку економіки та соціальної сфери, розвитку адміністративно-територіальних одиниць та фінансовими ресурсами у середньостроковій перспективі, достатній обсяг фінансового забезпечення довгострокових програм соціально-економічного розвитку, досягнення взаємоузгодженості напрямів фінансової політики.

Важливість перспективного бюджетного планування і прогнозування обумовлена також посиленням відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкуванням та підвищенням результативності і ефективності видатків бюджету. Середньострокове бюджетне планування забезпечує довгостроковий підхід до визначення пріоритетних напрямів фінансової політики та розподілу бюджетних ресурсів, що значною мірою посилює бюджетну дисципліну та передбачуваність бюджетної політики.

ВИСНОВКИ

Бюджетні видатки є потужним інструментом регулювання соціально-економічного розвитку країни, оскільки відбувається регулювання розподілу коштів між виробничою та невиробничою сферами, корегування вартісної структури виробництва, стимулювання розвитку пріоритетних, нових галузей та виробництв. Державні видатки на інноваційний розвиток та інвестування у довгостроковій перспективі забезпечують реалізацію цілей економічного і соціального розвитку країни. Видатки бюджету сприяють економічному зростанню за рахунок фінансової підтримки найважливіших галузей економіки, вирівнювання регіональних диспропорцій, пріоритетного фінансування наукових досліджень.

Удосконалення системи управління державними видатками у системі економічного регулювання базується на обґрунтуванні пріоритетів під час розподілу коштів бюджету, застосуванні принципів перспективного бюджетного прогнозування і планування, оптимізації бюджетних програм з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та удосконаленні методології оцінки їх результативності, підвищенні рівня системи контролю за цільовим і ефективним використанням фінансових ресурсів, підвищенні моніторингу діяльності розпорядників бюджетних коштів.

Середньострокове бюджетне планування видатків бюджету забезпечує досягнення фінансової та мак-

роекономічної стабільності; сприяє розрахунку трирічних бюджетів на основі реальних показників; підвищує контроль за державним боргом; посилює бюджетну дисципліну за рахунок підвищення ефективності та результативності бюджетних видатків; змінює філософію видатків бюджету — забезпечує перехід від утримання бюджетних установ до надання якісних бюджетних послуг. Від якості бюджетного планування залежить ефективність державних видатків та результативність бюджетного процесу. Досягнення стійкого довготривалого економічного зростання та якісного рівня життя населення реалізується на основі посилення структурно-інноваційної складової економіки та створення сприятливого інвестиційного середовища.

Література:

1. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. Київ: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
2. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави: монографія. Київ: КНТЕУ, 2018. 364 с.
3. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2018. № 5. С. 5—18.
4. Чугунов І.Я., Самошкіна О.А. Видатки бюджету в системі державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С. 103—121.
5. Chugunov I., Pasichnyi M. Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies. Investment Management and Financial Innovations. 2018. № 15 (4), pp. 113—122.
6. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

References:

1. Chugunov, I.Y. Kaneva, T.V. and Pasichnyj, M.D. (2018), *Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehulivuvannya ekonomiky* [Fiscal policy in the system of economic regulation], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.
2. Makohon, V. D. (2018), *Biudzhethna stratehiia derzhavy* [State budget strategy], KNTEU, Kyiv, Ukraine.
3. Chugunov, I.Y. and Makohon, V.D. (2018), "Budget strategy in the conditions of economic transformations", *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho torhovel'no-ekonomichnoho universytetu*, vol. 5, pp. 5—18.
4. Chugunov, I.Y. and Samoshkina, O.A. (2019), "Budget expenditures in the system of state regulation of socio-economic development of the country", *Visnyk KNTEU*, vol. 2, pp. 103—121.
5. Chugunov, I. and Pasichnyi, M. (2018), "Fiscal stimuli and consolidation in emerging market economies", *Investment Management and Financial Innovations*, vol. 15 (4), pp. 113—122.
6. Chugunov, I. Kaneva, T. and Pasichnyi, M. (2018), *Budget policy of social development*, Scientific Route. Tallinn, Estonia, 348 p.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2020 р.

УДК 351

В. В. Гришко,
 д. е. н., професор, Національний університет "Полтавська політехніка
 імені Юрія Кондратюка", заслужений економіст України,
 посадова особа місцевого самоврядування 1 рангу, 1 категорії
 ORCID ID: 0000-0001-9183-4008

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.81

КВАДРАТ ЕФЕКТИВНОСТІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

V. Grishko,
 Doctor of Economic Sciences, Professor, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic",
 Honored Economist of Ukraine, official of local self-government 1 rank, 1 category

SQUARE EFFICIENCY PUBLIC ADMINISTRATION

У статті проаналізовано основні проблеми сучасного стану системи публічного управління в Україні, визначено причини його неефективності. Зокрема наголошено на неефективній державній і самоврядній бюрократії, що значною мірою пояснюється узаконеними на державному рівні критично повільними, неефективними, токсичними для інновацій та інвестицій бюрократичними процедурами. Для швидкої оптимізації процедур необхідним вважається зміна принципу встановлення повноважень органів публічного управління з дозволено лише те, що передбачено законом на дозволено все, що не заборонено законом. Окреслено напрями підвищення ефективності системи органів публічної влади на інноваційних засадах, зокрема підвищення ролі і значення транспарентності як засобу соціального порозуміння, зняття гостроти соціальних проблем. Обґрунтовано необхідність інтегрованого підходу до публічного управління у вигляді квадрату ефективності управління, де рівнозначними складовими мають бути: менеджмент, адаптивне адміністрування, оптимізація процедури, транспарентність.

The article analyzes the main problems of the current state of the public administration system in Ukraine, identifies the reasons for its inefficiency. In particular, there is an emphasis on inefficient state and self-governing bureaucracy, which is largely explained by state-critical critically slow, inefficient, toxic to innovation and investment bureaucratic procedures. In order to quickly optimize the procedures, it is necessary to change the principle of establishing the powers of public administration bodies from only what is provided by law to everything that is not prohibited by law. The directions of increasing the efficiency of the system of public authorities on the basis of innovation are outlined, in particular, increasing the role and importance of transparency as a means of social understanding, removing the severity of social problems. The necessity of an integrated approach to public administration in the form of a square of management efficiency is substantiated, where the equivalent components should be: management, adaptive administration, procedure optimization, transparency.

It is concluded that at this stage of Ukraine's development as a modern state, it is necessary to focus on the balance and harmony of the four management components: management, adaptive administration, procedure optimization, transparency. What we call the square of public administration efficiency. It is a square, not just a rectangle, because the essence is in the equivalence and equality of all its sides, which balance and complement each other. At the same time, transparency as a system and management as a system-situational process and effective management technology should neutralize bureaucracy by optimizing the procedure without destroying bureaucracy as a generally accepted form of public administration. The author argues that the key problem of public administration is not bureaucracy, but bureaucracy, legalized extremely slow and inefficient, toxic to progressive changes bureaucratic procedures, based on the constitutional principle that public authorities, its officials are allowed only what is provided by law and the prevailing paradigm that any changes should be made within the current legislation, which de facto eliminates the possibility of such changes and preserves the routine: fear of change, following the pattern, outdated rules and habits.

Ключові слова: публічне управління, ефективність, менеджмент, транспарентність, адміністрування, комунікації, право, бюрократія, бюрократизм.

Key words: public administration, efficiency, management, transparency, administration, communications, law, bureaucracy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Попри перманентні спроби реформування системи публічного управління, органи виконавчої влади і місце-

вого самоврядування в країні залишаються недостатньо ефективними. Причинами цього є ряд факторів та обставин, що укорінилися в системі управління державою. Передусім — це критично повільні та неефективні бюрократичні процедури, а також домінуюча сьогодні парадигма, що будь-які зміни в системі публічного уп-

равління можуть здійснюватися лише в рамках чинного законодавства, що де-юре блокує можливість таких змін.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

За останні роки в Україні опубліковано ряд досліджень, присвячених реформуванню і модернізації публічного управління. Серед них можна виокремити роботи А. Аверянова, В. Бакуменка, О. Борисовської, Ю. Ганущака, А. Ткачука, М. Лахижі, А. Матвієнка, О. Оболенського, О. Черчатого, Г. Шарого. Однак сьогодні бракує розвідок, які аналізують передусім причини незавершеності реформ.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є виявлення причин неефективності спроб реформування системи публічного управління та пошук раціональних шляхів оптимізації цієї роботи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

За роки незалежності Україна змінила п'ять президентів, десятки урядів, але до цього часу не реалізувала свій потенціал демократичної держави. Очевидно, причина цього не лише в кадрах. А в системі управління, яка імітуючи зміни, по суті залишається незмінною, де продовжує панувати формалізм і рутини.

На наш погляд, не дуже перебільшив американський науковець і практик Едвард Демінг, який стверджує, що ефективність на 95 % залежить від того як побудована система і лише на 5% від поточної діяльності людей, які в ній працюють [3].

Очевидно також, що існуючу систему публічного управління необхідно адаптувати до викликів середовища і часу. Неочевидно — КОМУ І НАСКІЛЬКИ. Адаптувати частково за допомогою існуючої системи чи адаптувати її аж до втрати ідентичності? Питання не риторичне.

Адаптація системи публічного управління в Україні йде у форматі реформ: змінюється структура, процедури, залучаються нові люди, зроблено суттєві кроки в напрямку децентралізації управлінських функцій. Але очікуваної ефективності до цього часу не спостерігається.

Згідно з даними ряду наукових досліджень і, зокрема, індексу глобальної конкурентноспроможності, опублікованих всесвітнім економічним форумом (81 місце серед 137 країн світу), діюча система публічного управління в Україні залишається неефективною, корумпованою та внутрішньо суперечливою, що є суттєвим гальмом на шляху динамічних змін в суспільстві, державі, економіці.

Цей висновок підтверджується практикою законодавчої неефективності, інституційної слабкості, недосконалої судової та адміністративних практик.

Серед ряду причин цієї дійсності зупинимось на (наш погляд) базовій і принциповій — НЕЕФЕКТИВНІЙ ДЕРЖАВНІЙ І САМОВРЯДНІЙ БЮРОКРАТІЇ яку, образно кажучи, буквально стриножив махровий бюрократизм у вигляді критично повільних та неефективних, токсичних для інновацій бюрократичних процедур, через що для впровадження навіть незначних змін потрібні буквально титанічні зусилля.

Найсвіжіший приклад: для організації процесу передачі аварійної будівлі в центрі Полтави у власність державної судової адміністрації знадобилось 117 поїздок до Києва, або необхідність проїхати майже 82000 кілометрів, що означає об'їхати земну кулю по екватору двічі! І це лише початок процесу...* Другий приклад із публікації Г. Шарого в газеті "Урядовий кур'єр" від 31 липня 2020 року: "щоб відкрити кіоск для продажу овочів потрібен майже рік, бо ця узаконена процедура складається з десяти пунктів і за кожним із них стоїть корупційна складова" [8].

Цьому сприяє домінуюча сьогодні парадигма, що БУДЬ-ЯКІ зміни мають реалізовуватися В РАМКАХ ЧИННОГО ЗАКОДАВСТВА, що по суті нівелює можливість таких змін. Особливо якщо врахувати, що під законом контролюючі органи розуміють всі підзаконні акти, рекомендації, положення, інструкції і таке інше.

Складається ситуація, коли обгрунтовано доцільне, нове, але поза рамками чинного законодавства не може впроваджуватися в життя і приносити користь, а чекати на зміни в діюче законодавство. Про те як не просто змінювати законодавство свідчить процедура прийняття закону про землю, коли тисячами поправок закон блокувався.

Це пояснюється не лише невідповідним рівнем професійної компетенції і професіоналізму, бюрократичною інерцією та опору інноваціям, постійним зволіканням з реальними діями (людський фактор), а має більш глибокі корені.

Однією з ознак публічного управління є функціонування у правових формах, тобто діяльність за законодавчо встановленою процедурою і оформлення рішень у вигляді нормативно-правового акту. Очевидно, що в Україні діє неадекватне вимогам часу законодавство, яке об'єктивно не встигає за динамічними змінами і трансформаціями в соціально-економічних і політичних відносинах і гальмує реформування в тому числі і в царині публічного управління.

На жаль, витоки цієї проблеми закладені в Конституції України, де в статті 19 записано: органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти ЛИШЕ на підставі, в межах повноважень та у СПОСІБ, що передбачені Конституцією та законами країни.

Іншими словами: органи публічного управління, їх посадові особи можуть реалізувати свої посадові особи лише те, що передбачено законом і не можуть робити нічого, що законом не передбачено!

Зробимо висновок на підтримку існуючого судження: серед головних проблем, які гальмують проведення реформ, виступає її законодавче забезпечення. Тому

гостро актуальним виглядає наукове забезпечення удосконалення нормативно-правового забезпечення інноваційних механізмів регулювання діяльності органів влади.

З точки зору практика (автор-посадова особа місцевого самоврядування 1 рангу) раціональним є і для публічного управління (за виключенням силового блоку) задіяти принцип: дозволено все, що не заборонено законом.

Вищенаведене і є обґрунтуванням однієї із 4 сторін квадрату ефективності публічного управління, яку ми назвали-оптимізація бюрократичної процедури (скорочено-процедура).

Другою стороною квадрату ефективності ми визначаємо — ТРАСПАРЕНТНІСТЬ. На наш погляд, найповніше розкрито його суть М. Пашковською, яка стверджує, що це сукупність компонентів, які формують належний рівень розуміння та обізнаності громадян щодо різних аспектів діяльності органів влади, а також забезпечують права та можливості доступу до інформації, участі у роботі органів влади, впливу на прийняття рішень та контролю за діяльністю посадових осіб [2].

Очевидно, що транспарентність — складний системний процес в якому ключова роль відводиться комунікаціям. Але не просто інформуванню, а процесу двостороннього обміну інформацією та ідеями, який веде до взаємного розуміння, залучення зацікавлених сторін до ухвалення та впровадження рішень, формування партнерських відносин. Головною метою комунікації є створення довірливих відносин між зацікавленими сторонами, формування реальних очікувань з боку громадськості, підвищення довіри громадян до уряду, суспільної підтримки політичних рішень, зняття гостроти соціальних проблем, протистояння інформаційній війні, політично заангажованим і корумпованим джерелам інформації, обґрунтування і роз'яснення здійснюваних управлінських заходів, акцентування уваги на національних інтересах. Що надзвичайно важливо в умовах гібридної і запеклої інформаційної війни.

Третя і четверта сторони квадрата ефективності публічного управління-менеджмент і адаптивне адміністрування. Менеджмент як ефективна соціально економічна технологія для досягнення будь якої організації, в тому числі і бюрократичного типу, поставлених цілей. Складається з набору принципів, методів, засобів, інструментів і форм управління, і що особливо важливо — з його інтегрованим підходом до управління, серед яких ми виділяємо системний і ситуаційний.

Його завдання забезпечити баланс мінливості і стійкості, традицій і новацій, вертикальних і горизонтальних зв'язків на всіх рівнях управління.

Це наука і мистецтво, управління якими мають досконало володіти не лише менеджери, а також державні службовці і посадові особи місцевого самоврядування. На наш погляд саме нехтування вище приведеними підходами суттєво нівелює позитив від успішних дій.

Тут прикладом може слугувати концентрація владних повноважень і ресурсів в центрі на фоні їх децентралізації. Маємо на увазі, що практично одночасно з прозорим процесом передачі частини функцій і ресурсів до органів місцевого самоврядування йшов не гласний але зворотній процес зменшення прав представництв

центральної органів у регіонах і передачі їх до столиці, що значно ускладнило і підвищило вартість, зокрема, дозвільного процесу і в значній мірі підірвало довіру до влади через нарощування корупційного тиску.

У зв'язку з чим Г. Шарий стверджує, що "чинна бюрократична система унеможливує легалізацію приватних ініціатив і бізнесу" [8].

Потрібна антибюрократична технологія сучасного менеджменту з його функціями мотивації і контролю, що в поєднанні з реально діючою транспарентністю і оптимізацією бюрократичної процедури запустить механізм нейтралізації бюрократизму.

Але технологія без втілення в життя є мертвою і саме адміністрування дає змогу реалізувати цю технологію.

Поняття адміністрування означає професійну діяльність менеджерів організації або державних службовців чи посадових осіб місцевого самоврядування по втіленню в життя управлінських рішень, тобто реалізацію поставлених задач. У реальному житті термін адміністрування часто сприймається в його негативному значенні — як керівництво засноване на примусових методах управління, нав'язуванні волі вищих посадових осіб нижчим, виданні наказів без логічного обґрунтування, на підставі суб'єктивних рішень.

І це не випадково, бо традиційні способи управління базувалися на застосуванні владних повноважень, жорсткій ієрархії та відірваних від суспільних інтересів бюрократичних процедурах.

Ми ж маємо на увазі адаптивне, гнучке адміністрування. Коли управлінське рішення має залежати від конкретної ситуації, бути правомірним і оптимальним, своєчасним і комплексним. Проблема постійного конфлікту понять правомірність і доцільність дозволяє вирішувати гнучкість, коли рішення повинно передбачати місце для прояву творчої активності виконавців, раціональної ініціативи для пошуку більш ефективних шляхів досягнення поставлених цілей.

Про важливість гнучкості в методах державних інституцій стверджує і "законодавець моди" в теорії інституалізму, лауреат Нобелівської премії Дуглас Сесіл Норт: "інституції мають бути гнучкими, такими, що забезпечують постійно змінювані потреби суспільства" [1].

Хочемо застерегти від прийняття рішень, які не мають конкретного управлінського змісту (псевдорішення) типу: прискорити розвиток, збільшити показники, посилювати вимоги. І взагалі не забувати, що прийняття рішення це процес із чотирьох складових: розробка, обговорення, вибір оптимального варіанту і його інституалізація і що нехтування навіть однієї з названих складових множить його ефективність на нуль.

Під публічним управлінням ми розуміємо скоординовані групові дії з питань державного управління і місцевого самоврядування, що спрямовані на вирішення суспільних справ і в суспільних інтересах.

Головний об'єкт публічного управління — розвиток українського суспільства і такі його складові як територіальні громади, соціальні групи, суспільно-активна громадськість мають сприйматись не як об'єкти, а як одна із сторін публічно-управлінських відносин, як складові громадського суспільства. Ми маємо враховувати це особливо за умов, коли державне управління реформується в публічне, характерними особливостями яко-

го є широке залучення громадськості, сервісне призна-чення, тобто орієнтація на надання якісних публічних по-слуг і транспарентність.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

1. Ми живемо і діємо в умовах соціально-економіч-ної і політичної модернізації України і маємо констату-вати про зміни і в системі публічного управління: змінюється структура, процедури, залучаються нові люди, зроблено суттєві кроки в напрямі децентралізації управлінських функцій. Але очікуваної ефективності до цього часу не спостерігається на наш погляд через від-сутність послідовності і системності, недооцінки транс-парентності і комунікацій, як засобу зняття гостроти соціальних проблем, через спроби боротися з бюрок-ратією, а не з бюрократизмом.

2. Ключовою проблемою публічного управління за-лишається не бюрократія, а бюрократизм, узаконені вкрай повільні та неефективні, токсичні для прогресив-них змін бюрократичні процедури, що базуються на кон-ституційному принципі, згідно з яким органам публічної влади, її посадовим особам дозволено лише те, що пе-редбачено законом і пануючій парадигмі, що будь які зміни мають робитися в рамках чинного законодавства, що де-факто нівелює можливість таких змін і консер-вує рутину: побоювання змін, слідування шаблону, зас-тарілі правила і звички.

3. У складі публічного управління ключовим зали-шається рівень державного управління основною про-блемою якого є дисбаланс діяльності її складових. По-трібен комплексний аналіз функціонування систем та структури органів державної влади (цілі, функції, зав-дання, ресурси, статус). Водночас гнучкість, а не фор-мальний підхід — головний принцип сучасного менедж-менту як системно-ситуаційного процесу має діяти і в системі публічного управління, особливо на рівні місце-вого самоврядування. Це сприятиме подоланню бюрок-ратичної рутини, переорієнтує управління зі здійснення процесів (дотримання процедур і правил) на досягнен-ня якісних кінцевих результатів.

4. Враховуючи, що серед головних проблем, які галь-мують проведення життєво необхідних реформ виступає її законодавче забезпечення, гостро актуальним є удос-коналення нормативно-правового забезпечення у фор-маті інноваційних механізмів регулювання діяльності органів влади. Для швидкої адаптації системи публічно-го управління до динамічних змін і викликів середовища необхідна зміна узаконеного і діючого в органах держав-ної влади і місцевого самоврядування ключового прин-ципу — дозволено лише те, що передбачено законом на дозволено все, що не заборонено законом. Для цього необхідно внести зміни до статті 19 Конституції України.

5. Розуміючи про наявність значної кількості фак-торів впливу на стан ефективності публічного управлін-ня, на цьому етапі розвитку України як сучасної держа-ви, пропонується сконцентрувати зусилля на балансі і гармонії чотирьох управлінських складових: менедж-мент, адаптивне адміністрування, оптимізація процеду-ри, транспарентність. Що ми називаємо квадратом

ефективності публічного управління. Саме квадрат, а не просто прямокутник, бо суть у рівнозначності і рівно-правності всіх його сторін, що врівноважують та взаєм-но доповнюють одна одну. Водночас транспарентність як система і менеджмент як системно-ситуаційний про-цес і ефективна управлінська технологія мають нейтра-лізувати бюрократизм через оптимізацію процедури не руйнуючи при цьому бюрократію як загально визнану форму організації державного управління.

Література:

1. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціо-нування економіки. Переклад з англ. І. Бзюб. К. Основи. 2000. 198 с.

2. Пашковська М. Поняття транспарентності в су-часній науці "Державне управління". Збірник наукових праць". Ефективність державного управління". Випуск 34.

3. Роботи Е. Демінга з менеджменту якості. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9639.html>

4. Конституція України від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

5. Про місцеве самоврядування: закон України від 25.05.1997 року №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

6. Про місцеві державні адміністрації: закон Украї-ни від 09.04.1999 №586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>

7. Шарий Г. Інтернет-видання Полтавщина від 30.07.2020 р. URL: <https://poltava.to>

8. Шарий Г. Урядовий кур'єр" від 31.07.2020 р.

References:

1. Nort, D. (2000), Instytutstii, instytutstijna zmina ta funktsionuvannia ekonomiky [Institutions, institutional change and the functioning of the economy], Osnovy, Kyiv, Ukraine.

2. Pashkovs'ka, M. (2013), "The concept of trans-parency in modern science "Public Administration"", Zbirnyk naukovykh prats'. "Efektyvnist' derzhavnoho uprav-linnia", vol. 34.

3. Shapoval, M.I. (2007), "The work of E. Deming on quality management", available at: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9639.html> (Accessed 05 Sept 2020).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), "The Consti-tution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Accessed 05 Sept 2020).

5. Verkhovna Rada of Ukraine (1997), The Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> (Accessed 05 Sept 2020).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Local State Administrations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text> (Accessed 05 Sept 2020).

7. Sharyj, H. (2020), "Internet - publication Poltava region", available at: <https://poltava.to> (Accessed 05 Sept 2020).

8. Sharyj, H. (2020), Uriadovyj kur'ier, vol. 31.07.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2020 р.

Г. В. Капленко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та публічного управління,
Львівський національний університет імені І. Франка
ORCID ID: 0000-0003-1651-7904

А. В. Галаз,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту організацій,
Національний університет "Львівська політехніка"
ORCID ID: 0000-0002-1672-7402

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.85

ПРО МОЖЛИВІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ КОНЦЕПЦІЇ МОТИВАЦІЇ СЛУЖІННЯ СУСПІЛЬСТВУ У РЕГУЛЮВАННІ ТРУДОВОЇ ПОВЕДІНКИ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ

Н. Kaplenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Ivan Franko National University of Lviv
L. Halaz,
PhD in Economics, Associate Professor, Lviv Polytechnic National University

ON THE POSSIBILITY OF USING THE CONCEPT OF MOTIVATION TO SERVE THE SOCIETY IN REGULATING THE LABOUR BEHAVIOUR OF CIVIL SERVANTS IN UKRAINE

Розглянуто періодизацію розвитку концепції мотивації служіння суспільству, запропоновану Дж. Перрі — одним із провідних розробників цієї концепції. Зазначено, що концепція мотивації служіння суспільству перегукується з одним із результатів досліджень мотивації, здійснених Д. Макклелландом. Показано, що трактування мотивації служіння суспільству як суто альтруїстичної є небезспірним. З'ясовано, що основний результат здійсненого Л. Брайтом дослідження мотивації служіння суспільству в аспекті відповідності між характеристиками особистості (зокрема, цілями, навичками й цінностями) та характеристиками організації (зокрема, цілями, цінностями, ресурсами й культурою) перегукується з поглядами на мотивацію, яких додержувалися Г.А. Саймон і Ч.І. Барнард. Зроблено висновок, що сьогодні в Україні однієї лише концепції мотивації служіння суспільству недостатньо для ефективного регулювання професійної діяльності державних службовців.

The relevance of the article is primarily due to the topicality of increasing of the motivation level of the professional activity of civil servants in Ukraine. The objectives of the article are to characterize the concept of motivation to serve society, more thorough than the one contained in the domestic literature, and to assess the possibility of using this concept in regulating the professional activities of civil servants in Ukraine. Systematic, complex and historical methodological approaches, methods of analysis and synthesis, comparative method, method of expert evaluations are being applied in order to achieve these goals. The periodization of the development of the concept of motivation to serve society (MSS), proposed by J. Perry, one of the leading developers of this concept, is considered. The evolution of J. Perry's views on the list of motives that characterize the MSP is traced. It is shown that the concept of motivation to serve society resonates with one of the results of motivation research conducted by D. McClelland.

Attention is drawn to the fact that the interpretation of motivation to serve society as purely altruistic contradicts the views on motivation held by A. Maslow, as well as the position of those participants in the development of the MSS concept, who proposed the division of civil servants into Samaritans, communitarians, patriots, philanthropists. It is shown that the main result of L. Bright's study of MSS in terms of the correspondence between personality characteristics (in particular, goals, skills and values) and organizational characteristics (in particular, goals, values, resources and culture) resonates with the views on motivation followed by G.A. Simon and C.I. Barnard. The following conclusion is made: today in Ukraine the concept of motivation to serve society is not enough to effectively regulate the professional activities of civil servants, because it is necessary to take into account their selfish motives. This conclusion is based on the available materials of sociological surveys of civil servants in Ukraine, the motivation of such employees in Belarus, Kazakhstan, the Russian Federation and the motivation of public sector employees in Serbia as well.

Ключові слова: мотивація служіння суспільству, мотив, державні службовці, концепція.
Key words: motivation to serve society, motive, civil servants, concept.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В оприлюдненому 2014 року документі "Мотивація державних службовців: інформація й висновки для практиків", підготовленому Глобальним центром високої якості державної служби, зокрема, зазначено, що протягом багатьох років спостерігається зниження внутрішньої мотивації працівників державної служби [1, с. 4]. Цей же документ орієнтує на проведення додаткових досліджень питань про рівень мотивації працівників державного сектора в країнах, де проводяться політичні перетворення, та таких, які перебувають у ситуації конфлікту [1, с. 19]. Цілком очевидно, що обрана нами тема статті повністю відповідає зазначеним положенням документа [1]. Це підтверджує її актуальність.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

До кола останніх наукових досліджень, що становлять найбільший інтерес з погляду розкриття теми статті, належать, на нашу думку, праці [2—4]. Хоча в цих працях концепція мотивації служіння суспільству висвітлена поверхово, вони містять інформацію, корисну з погляду оцінки можливості використання цієї концепції для регулювання професійної діяльності державних службовців в Україні.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Цілі статті полягають у тому, щоб дати характеристику концепції МСС, більш ґрунтовну за ту, що міститься у вітчизняній літературі, та оцінити можливість використання цієї концепції в регулюванні професійної діяльності державних службовців в Україні. Для реалізації цих цілей використано системний, комплексний і історичний методологічні підходи, методи аналізу і синтезу, компаративний метод, метод експертних оцінок.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На сьогодні найбільш резонансною концепцією мотивації державних службовців є концепція МСС. Існують різні визначення суті МСС. Деякі з них досить розплив-

часті, причому це стосується і першого з них: "Мотивацію служіння суспільству можна розуміти як схильність особистості реагувати на мотиви, існуючі головним чином або виключно в державних установах та організаціях" [5, с. 368]. Що ж до більш інформативних визначень суті МСС, то їх прикладами можуть служити такі: а) мотивація служіння суспільству — це "...загальна альтруїстична потреба служити інтересам спільноти людей, держави, нації або людства в цілому..." [6, с. 174]; б) МСС — це "...мотиваційна сила, яка спонукає індивідів виконувати значущі для держави, спільноти або соціуму роботи" [6, с. 174].

Один із провідних розробників концепції МСС Дж. Перрі виділив у дослідженнях останньої три хвили. Визначаючи, коли розпочалася перша хвиля, він виходив із того, що початок дослідження МСС "...зазвичай асоціюється з опублікуванням двох статей" [7, с. 34]. Якщо перша з них (опублікована 1982 року в "Американському огляді публічної адміністрації" стаття Г.Г. Рейні "Преференції щодо винагород серед публічних і приватних менеджерів: у пошуках службової етики") лише містила заклик до створення концепції, про яку йдеться, то друга [5], яку підготували Дж. Перрі й Л. Вайс, являла собою перший відгук на цей заклик. Зокрема у статті Дж. Перрі й Л. Вайс було подано перелік мотивів, які, на думку її авторів, характеризують МСС, висунуто й обговорено три такі положення: а) чим сильніша мотивація людини до служіння суспільству, тим більше шансів, що вона прагне членства в публічній організації; б) у публічних організаціях МСС позитивно впливає на трудову діяльність особи; в) публічні організації, які залучають членів із високим рівнем МСС, швидше за все, будуть менш залежні від утилітарних стимулів для ефективного управління індивідуальною діяльністю [5, с. 370—371]. На наш погляд, до кола праць, з яких розпочалася перша хвиля, належить також стаття "Особисті мотиви й організаційні системи стимулювання", яку 1982 року опублікували Д. Кноке й Х. Райт-Айзек у виданні "Дослідження із соціології організацій". Річ у тому, що саме завдяки їй у науковій літературі отримав прописку поділ мотивів служіння суспільству на три категорії, а саме на раціональні (такі,

які ґрунтуються на максимізації індивідуальної користі); засновані на нормах; емоційні¹.

За Дж. Перрі, перша хвиля наукових досліджень у царині МСС тривала до кінця 1990-х років [7, с. 35]. Ще вужчі часові рамки, на його думку, мала друга хвиля: 2000—2010 роки [7, с. 36].

Найважливіші риси першої хвилі: а) класифікування мотивів, що характеризують МСС; б) закладення методологічного фундаменту використання кількісних оцінок в аналізі МСС; в) започаткування вивчення антецедентів МСС [7, с. 35]. Другу хвилю насамперед характеризують усебічний характер досліджень МСС, де вона є як залежною, так і незалежною змінною, їх масштабна інтернаціоналізація, широке вивчення антецедентів МСС [7, с. 36]. "Лева частка порядку денного третьої хвилі включає чотири заходи: здійснення більш надійних досліджень, що включають польові й лабораторні дослідження; удосконалення вимірювань для зміцнення концепції та підвищення надійності й валідності, особливо в міжнародних дослідженнях; проведення додаткових досліджень щодо численних стимулів; зростання зусиль щодо застосування теорії та наукових досліджень для перевірки ефективності стратегій використання мотивів служіння суспільству" [7, с. 38]. Включає третя хвиля і "...вивчення минулих досліджень та зменшення недоликів і прогалин" [7, с. 38].

У статті [5] було наведено вісім мотивів, що характеризують МСС: 1) участь у формулюванні політики; 2) прихильність до публічної програми через особисту залученість; 3) захист інтересів спеціальних груп або приватних інтересів; 4) бажання служити суспільним інтересам; 5) відданість службовим обов'язкам і уряду в цілому; 6) соціальна справедливість; 7) прихильність до публічної програми внаслідок щирої переконаності в її соціальній важливості; 8) доброзичливий патріотизм (патріотизм, який поєднує любов до держави з любов'ю до інших [5, с. 369]) [5, с. 370]. Перші три мотиви — це раціональні мотиви. Наступні три — це мотиви, засновані на нормах. Останні два мотиви — емоційні [5, с. 370]. Проте в статті Дж. Перрі [8] було зроблено висновок, що, для того щоб охарактеризувати МСС, достатньо брати до уваги чотири мотиви, а саме: 1) тяжіння до участі у формуванні державної політики; 2) прихильність до суспільних інтересів; 3) співчуття (під ним розуміється те, що в праці [5] фігурує як "доброзичливий патріотизм" [8, с. 7]); 4) самопожертва ("...готовність замінити матеріальні особисті винагороди служінням іншим" [8, с. 7]) [8, с. 20].

Концепція МСС перегукується з деякими результатами, отриманими в дослідженнях мотивації, здійснених Д. Макклелландом. Так, одне із цих досліджень показало, що в обстеженій вибірці мотив влади у жінок викликав їх бажання отримати доступ до ресурсів задля того, щоб передати ці ресурси іншим людям [9, с. 343—344]. Точки дотику з концепцією МСС мають і деякі інші теорії мотивації. Так, як зазначає Г. Манн, МСС може розглядатися як потреба в самоактуалізації відповідно до ієрархії А. Маслоу та мотиваційний чинник у двофакторній теорії Ф. Герцберга [10]. Або інший приклад. Основним результатом здійсненого Л. Брайтом

дослідження МСС під кутом зору відповідності між характеристиками особистості (зокрема, цілями, навичками й цінностями) та характеристиками організації (зокрема, цілями, цінностями, ресурсами й культурою) є такий висновок: "...найважливіша особливість державних службовців із високим рівнем МСС — це не їх тяжіння до публічних організацій, а те, що ними рухає потреба зробити значний внесок у суспільне благо. Умови праці, які сприяють реалізації цих бажань, будуть для державних службовців високо мотивувальними..." [11, с. 164]. Очевидно, що цей висновок перегукується з таким твердженням Г.А. Саймона: "Люди готові прийняти членство в організації, коли їх діяльність в організації безпосередньо чи опосередковано сприяє їхнім власним цілям" [12, с. 110]. Перегукується він також із думкою Ч.І. Барнарда, що, "якщо окрема людина вважає, що її діяльність приносить їй задоволення, вона продовжує свої кооперативні зусилля (участь у сумісній діяльності. — Авт.), у противному разі вона їх припиняє" [13].

Як ми бачили, у літературі наявне розуміння мотивації професійної діяльності працівників публічних організацій як суто альтруїстичної. Проте воно не є безспірним. Адже ще А. Маслоу додержувався думки, що "здорова людина в кожному своєму вчинку одночасно і егоїстична, і альтруїстична" [14]. При цьому він посилався на свій досвід вивчення психологічно здорових людей, за яким "...ці люди мають здатність до гармонійного поєднання здорового егоїзму й співчутливого альтруїзму" [14].

Дає підстави сумніватися в правильності трактування МСС як суто альтруїстичної і аналіз характеристики виділених у рамках концепції МСС чотирьох категорій державних службовців — самарян, комунітаріїв, патріотів, філантропів.

Самаряни внутрішньо налаштовані допомагати іншим людям. Вони вважають себе опікунами непривілейованих осіб і емоційно переживають, коли спостерігають за людьми, які зазнають лиха. Самаряни готові безкоштовно допомагати людям, що потребують допомоги, особам, які бажають зробити суспільство справедливим, однак вони не схильні надавати допомогу тим, хто не бажає допомагати собі. Характеризує їх і готовність підтримувати публічні програми. Разом із тим мотиви самарян не є повністю альтруїстичними, бо "вони врівноважують своє піклування про знедолених своїми потребами й інтересами" [15, с. 258—259].

Комунітарії вірять, що існує унікальний зв'язок між державними службовцями та громадянами й що важливо, щоб чиновники завжди робили "правильні речі" у своїй професійній діяльності. Вони виявляють мотиви самопожертви, вважають, що громадяни повинні давати суспільству більше, ніж отримують від нього. Комунітарії відрізняються від самарян тим, що вони не відчувають особливого обов'язку допомагати малозабезпеченим, знедоленим громадянам [15, с. 259, 261].

Патріоти розглядають державну службу як позитивну силу в суспільстві, виявляють унікальне поєднання ідеалізму та активізму в діяльності на благо суспільства. Подібно до комунітаріїв, вони підтримують найвищі етичні стандарти для державних службовців, демонструють мотиви самопожертви. Їх спонукають настрої гро-

¹ Це, до речі, визнано в згадуваній вище праці Дж. Перрі й Л. Вайс [5, с. 368].

мадянського обов'язку. Патріоти готові до ризику зазнати особистих втрат у разі надання ними допомоги іншим [15, с. 259—261].

Філантропи мотивовані сильним почуттям значущості державної служби. Як і самаряни, ця група розглядає уряд як засіб для забезпечення справедливості в суспільстві. Проблеми суспільного добробуту їх цікавлять більше, ніж самарян. Вони вважають, що якщо будь-яка група виключена із процвітання суспільства, то це шкодить усьому суспільству, благо якого має для них значення, більше за особисті досягнення. Якщо самаряни діють насамперед задля отримання власного задоволення від надання допомоги іншим, філантропи більше діють із почуття патріотизму та відповідальності. Подібно до комунітаріїв і патріотів, філантропи сильно вірять, що державні службовці повинні бути етичними та компетентними [15, с. 260].

Отож, як бачимо, автори статті [15] визнали, що мотиви самарян не є повністю альтруїстичними. Проте вони чомусь не взяли до уваги існування підстави уважати, що не лише самаряни можуть керуватися у своїй професійній діяльності мотивами, які не є повністю альтруїстичними. Цією підставою є те, що бажання брати участь у забезпеченні публічних інтересів може зумовлюватися не лише альтруїзмом, але й "...прагненням до власної користі, яку суб'єкт отримує за посередництвом піклування про суспільне благо (суб'єкт, який піклується про навколишнє природне середовище, сам буде жити у більш чистому і здоровому природному середовищі)" [16, с. 12].

Чи є сьогодні прийнятним базувати регулювання професійної діяльності державних службовців у нашій країні виключно на концепції МСС? З метою одержати відповідь на це питання насамперед звернімося до праць вітчизняних науковців. У праці [4] на фактографічній інформації показано, що в Україні егоїстичним мотивам належить важлива роль у мотивації державних службовців [4, с. 260—261]. На думку А.О. Головачової, "...недоречно стверджувати, що мотивація державних службовців складається тільки з бажання допомагати суспільству" [2, с. 28]. Підставами для такого ж висновку служать дані соціологічного дослідження мотивації праці державних службовців Рівненської області [17, с. 137—138]. "Заробітна плата як фактор підвищення ефективності праці відіграє одну з ключових ролей і залишається для більшості службовців досить сильним фактором для посилення мотивації діяльності", — такий висновок на основі аналізу літератури й матеріалів соціологічного дослідження мотивації службовців Одеської міської ради зробив В.А. Яценко [18, с. 240]. Опитування абітурієнтів магістратури Харківського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, яке проводилося 12 червня 2017 року, показало, що лише для 26 % опитаних прагнення приносити користь суспільству стало мотивом вступу на державну службу [3, с. 115, 122].

Не є також зайвим урахування досвіду інших постсоціалістичних держав. Ось що читаємо в ґрунтовній праці білоруських науковців:

"На сьогоднішній день матеріальна винагорода є базовим мотивом професійної поведінки державного

службовця" [19, с. 40]. Або інший приклад. Згідно з поданими в праці [20] результатами опитування 1248 державних службовців, хоча мотиви альтруїстичного характеру відіграють чималу роль у мотивації професійної діяльності держслужбовців, не можна не зважати на їх мотиви егоїстичного характеру. Так, 717 опитаних указали на те, що грошовий заробіток для них дуже важливий [20, с. 68]. Недарма в праці [20] зроблено такий висновок:

"Вплив немонетарних чинників, особливо в сфері державної служби, має бути досить великим. Однак не варто применшувати значущість впливу матеріальних чинників, без застосування яких неможливо організувати, створити й підтримувати високий професійний рівень державної служби" [20, с. 116]. Є свідчення того, що й у Російській Федерації в мотивації державних службовців важливу роль відіграють егоїстичні мотиви [4, с. 259—260]. А ось який висновок зроблено в статті [21]: "...службовці в державному секторі в Сербії не можуть бути мотивовані почуттям служіння суспільству..." [21, с. 213].

Нарешті, слід також взяти до уваги те, що наслідки для ринку праці пандемії COVID-19 можуть сприяти зростанню ролі суто прагматичної складової в мотивації прагнення працювати на державній службі.

ВИСНОВОК

У сучасному українському суспільстві однієї лише концепції мотивації суспільного служіння недостатньо для ефективного регулювання професійної діяльності державних службовців, бо потрібно брати до уваги їх егоїстичні мотиви.

Література:

1. Мотивация государственных служащих: информация и выводы для практиков: пер. с англ. / Региональный хаб в сфере государственной службы в Астане. 2014. 22, [1] с. URL: https://www.undp.org/content/dam/undp/library/capacity-development/English/Singapore%20Centre/GPCSE_PSM_RUS.pdf (дата звернення: 03.06.2020).
2. Головачова А.О. Матеріальна складова мотиваційного механізму ефективної праці державних службовців // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Сер.: Право. 2016. Вип. С. 26—32. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_pravo_2016_25_5 (дата звернення: 03.06.2020).
3. Носик О.А. Розвиток служби управління персоналом державного органу на засадах компетентнісного підходу: дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.03. Харків, 2018. 264 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/2e0ea40b-4623-4d2a-9819-64624e094903.pdf> (дата звернення: 24.07.2020).
4. Зелінський С.Е. Теоретико-методологічні засади комплексного оцінювання державних службовців та їх службової діяльності в Україні: дис. ... д-ра наук з державного управління: 25.00.03. Київ, 2019. 444 с. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/135/files/489e535c-a646-4000-9e97-66d313916237.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).
5. Perry J.L., Wise L.R. The Motivational Bases of Public Service // Public Administration Review. 1990. Vol. 50,

No. 3. P. 367—373. URL: <https://web.archive.org/web/20110304181115/http://campus.murraystate.edu/academic/faculty/mark.wattier/Perry1990.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

6. Лиу Бенг-Ченг, Танг Томас Ли-Пинг. Действительно ли любовь к деньгам ослабляет взаимосвязь между мотивацией служения обществу и удовлетворенностью работой? На примере государственных служащих в Китае // Вопросы государственного и муниципального управления. 2014. № 2. С. 171—194. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deystvitelno-li-lyubov-k-dengam-oslablyaet-vzaimosvyaz-mezhdu-motivatsiey-služheniya-obschestvu-i-udovletvorennostyu-rabotoy-na-primere> (дата звернення: 03.06.2020).

7. Perry J.L. The motivational bases of public service: foundations for a third wave of research // Asia Pacific Journal of Public Administration. 2014. Vol. 36, No. 1. P. 34—47. URL: <http://dx.doi.org/10.1080/23276665.2014.892272> (дата звернення: 03.06.2020).

8. Perry J.L. Measuring Public Service Motivation: An Assessment of Construct Reliability and Validity // Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART. 1996. Vol. 6, No. 1. P. 5—22. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/28ab/537ff28aaa8a2b9aa8cb4669ab25edfcf4a4.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

9. Макклелланд Д. Мотивация человека: пер. с англ. СПб.: Питер, 2007. 672 с.: ил. URL: <https://alleng.org/d/psy/psy110.htm> (дата звернення: 15.05.2019).

10. Mann G.A. A Motive To Serve: Public Service Motivation in Human Resource Management and the Role of PSM in the Nonprofit Sector // Public personnel management. 2006. March. URL: https://www.researchgate.net/publication/258179609_A_Motive_to_Serve_Public_Service_Motivation_in_Human_Resource_Management_and_the_Role_of_PSM_in_the_Nonprofit_Sector (дата звернення: 18.07.2020).

11. Bright L. Does Public Service Motivation Really Make a Difference on the Job Satisfaction and Turnover Intentions of Public Employees? // The American Review of Public Administration. 2008. Vol. 38, No. 2. P. 149—166. URL: <https://sites.duke.edu/niou/files/2011/05/Bright-Does-Public-Service-Motivation-Really-Make-a-Difference-on-the-Job-Satisfaction-and-Turnover-Intentions-of-Public-Employees.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

12. Simon H.A. Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organisation. Third Edition. New York; London: The Free Press: Collier Macmillan Publishers, 1976. L, 364, [1] s. URL: <http://203.200.22.249:8080/bitstream/123456789/13198/1/9419.pdf> (дата звернення: 03.06.2020).

13. Барнард Ч. Функции руководителя: власть, стимулы и ценности в организации. URL: https://thelib.ru/books/chester_barnard/funkcii_rukovoditelya_vlast_stimuly_i_cennosti_v_organizacii-read.html (дата звернення: 20.07.2020).

14. Маслоу А. Мотивация и личность: пер. с англ. СПб.: Евразия, 1999. URL: <https://www.klex.ru/25g> (дата звернення: 03.06.2020).

15. Brewer G.A., Selden S.C., Facer R.L. Individual Conceptions of Public Service Motivation // Public

Administration Review. 2000. Vol. 60, No. 3. P. 254—264. URL: <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00085> (дата звернення: 03.06.2020).

16. Кунцевич М.П. Публічні і приватні інтереси як цінності, що охороняються адміністративним правом // Правовий вісник Української академії банківської справи. 2014. № 2 (11). С. 11—15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_2_5 (дата звернення: 03.06.2020).

17. Бондар В.Д. Соціологічне дослідження мотивації праці державних службовців Рівненської області // Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]. Сер.: Культура і соціальні комунікації. 2012. Вип. 3. С. 134—141. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaksk_2012_3_15 (дата звернення: 03.06.2020).

18. Яценко В.А. Впровадження мотиваційного моніторингу як механізму підвищення ефективності органів публічної влади // Публічне урядування. 2016. № 1. С. 232—244. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vprovadzhennya-motivatsiynogo-monitoringu-yak-mehanizmu-pidvischennya-efektivnosti-organiv-publichnoyi-vladi> (дата звернення: 03.06.2020).

19. Петрович М.В., Сергейко А.Н. Мотивы и приоритеты в трудовой деятельности государственных служащих // Вестник Белорусского государственного экономического университета. 2018. № 2 (127). С. 34—42. URL: <https://scholar.google.com/scholar?um=1&ie=UTF-8&lr&q=related:xt597hMcrOMFzM:-scholar.google.com/> (дата звернення: 03.06.2020).

20. Абилямажинов Т.Т. Совершенствование системы мотивации профессиональной деятельности государственных служащих Республики Казахстан: дис. ... докт. по профилю 6D051000. Астана, 2018. 143 с. URL: https://www.apa.kz/download/dissert/Adilmazhinov/dissert_Adilmazhinov.pdf (дата звернення: 03.06.2020).

21. Ristic M.R., Selakovic M., Qureshi T.M. Employee motivation strategies and creation of supportive work environment in societies of post-socialist transformation // Polish Journal of Management Studies. 2017. Vol. 15, No. 2. P. 205—215. URL: https://www.researchgate.net/publication/318209618_Employee_motivation_strategies_and_creation_of_supportive_work_environment_in_societies_of_post-socialist_transformation (дата звернення: 21.07.2020).

References:

1. UNDP Global Centre for Public Service Excellence (2014), "Motivation of civil servants: information and conclusions for practitioners", [Online], available at: https://www.undp.org/content/dam/undp/library/capacity-development/English/Singapore%20Centre/GPCSE_PSM_RUS.pdf (Accessed 03 June 2020).

2. Holovachova, A.O. (2016), "Material component of the motivational mechanism of effective work of civil servants", Zbirnyk naukovykh prats' Kharkivs'koho natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody. Ser.: Pravo, [Online], vol. 25, pp. 26—32, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu-pravo_2016_25_5 (Accessed 03 June 2020).

3. Nosyk, O.A. (2018), "Development of the personnel management service of the state body on the basis of the

competence approach", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Kharkiv, Ukraine, [Online], available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/2e0ea40b-4623-4d2a-9819-64624e094903.pdf> (Accessed 24 July 2020).

4. Zelins'kyj, S.E. (2019), "Theoretical and methodological principles of comprehensive assessment of civil servants and their service activities in Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Kyiv, Ukraine, [Online], available at: <http://academy.gov.ua/pages/dop/135/files/489e535c-a646-4000-9e97-66d3-13916237.pdf> (Accessed 03 June 2020).

5. Perry, J.L. and Wise, L.R. (1990), "The Motivational Bases of Public Service", Public Administration Review, [Online], Vol. 50, No. 3, pp. 367—373, available at: <https://web.archive.org/web/20110304181115/http://campus.murraystate.edu/academic/faculty/mark.wattier/Perry1990.pdf> (Accessed 03 June 2020).

6. Beng-Cheng, L. and Li-Ping, T. T. (2014), "Does love of money really weaken the relationship between community service motivation and job satisfaction? The Case of Government Officials in China", Voprosy gosudarstvennogo i municipal'nogo upravleniya, [Online], vol. 2, pp. 171—194, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/deystvitelno-li-lyubov-k-dengam-oslablyayet-vzaimosvyaz-mezhdu-motivatsiy-službeniya-obschestvu-i-udovletvorennostyu-rabotoy-na-primere> (Accessed 03 June 2020).

7. Perry, J.L. (2014), "The motivational bases of public service: foundations for a third wave of research", Asia Pacific Journal of Public Administration, [Online], Vol. 36, No. 1, pp. 34—47, available at: <http://dx.doi.org/10.1080/23276665.2014.892272> (Accessed 03 June 2020).

8. Perry, J.L. (1996), "Measuring Public Service Motivation: An Assessment of Construct Reliability and Validity", Journal of Public Administration Research and Theory: J-PART, [Online], Vol. 6, No. 1, pp. 5—22, available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/28ab/537ff28aaa-8a2b9aa8cb4669ab25edfcf4a4.pdf>

9. Makklelland, D. (2007), "Human motivation", [Online], available at: <https://alleng.org/d/psy/psy-110.htm> (Accessed 03 June 2020).

10. Mann, G.A. (2006), "A Motive To Serve: Public Service Motivation in Human Resource Management and the Role of PSM in the Nonprofit Sector", Public personnel management, [Online], available at: https://www.researchgate.net/publication/258179609_A_Motive_to_Serve_Public_Service_Motivation_in_Human_Resource_Management_and_the_Role_of_PSM_in_the_Nonprofit_Sector (Accessed 18 July 2020).

11. Bright, L. (2008), "Does Public Service Motivation Really Make a Difference on the Job Satisfaction and Turnover Intentions of Public Employees?", The American Review of Public Administration, [Online], Vol. 38, No. 2, pp. 149—166, available at: <https://sites.duke.edu/niou/files/2011/05/Bright-Does-Public-Service-Motivation-Really-Make-a-Difference-on-the-Job-Satisfaction-and-Turnover-Intentions-of-Public-Employees.pdf> (Accessed 03 June 2020).

12. Simon, H.A. (1976), Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative

Organisation, Third Edition, The Free Press: Collier Macmillan Publishers, New York; London, [Online], available at: <http://203.200.22.249:8080/bitstream/123456789/13198/1/9419.pdf> (Accessed 03 June 2020).

13. Barnard, Ch. (2008), "Leadership functions: power, incentives and values in the organization", [Online], available at: https://thelib.ru/books/chester_barnard/funkcii_rukovoditelya_vlast_stimuly_i_cennosti_v_organizacii-read.html (Accessed 20 July 2020).

14. Maslou, A. (1999), "Motivation and personality", [Online], available at: <https://www.klex.ru/25g> (Accessed 03 June 2020).

15. Brewer, G.A. Selden, S.C. and Facer, R.L. (2000), "Individual Conceptions of Public Service Motivation, Public Administration Review", [Online], Vol. 60, No. 3, pp. 254—264, available at: <https://doi.org/10.1111/0033-3352.00085> (Accessed 03 June 2020).

16. Kuntsevych, M.P. (2014), "Public and private interests as values protected by administrative law", Pravovij visnyk Ukrain's'koi akademii bankiv's'koi spravy, [Online], vol. 2 (11), pp. 11—15, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_2_5 (Accessed 03 June 2020).

17. Bondar, V.D. (2012), "Sociological research of work motivation of civil servants of Rivne region", Naukovi zapysky Natsional'noho universytetu "Ostroz'ka akademiia". Ser.: Kul'tura i sotsial'ni komunikatsii, [Online], vol. 3, pp. 134—141, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaksk_2012_3_15 (Accessed 03 June 2020).

18. Yatsenko, V.A. (2016), "Introduction of motivational monitoring as a mechanism to increase the efficiency of public authorities", Publichne uriaduvannia, [Online], vol. 1, pp. 232—244, available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/vprovadzhennya-motivatsiynogo-monitoringu-yak-mehanizmu-pidvischennya-efektivnosti-organiv-publichnoyi-vladi> (Accessed 03 June 2020).

19. Petrovich, M.V. and Sergejko, A.N. (2018), "Motives and priorities in the labor activity of civil servants", Vestnik Belorusskogo gosudarstvennogo jekonomicheskogo universiteta, [Online], vol. 2 (127), pp. 34—42, available at: <https://scholar.google.com/scholar?um=1&ie=UTF-8&lr&q=related:xt597hMcrOMFzM:scholar.google.com/> (Accessed 03 June 2020).

20. Abil'mazhinov, T.T. (2018), "Improvement of the system of motivation for professional activity of civil servants of the Republic of Kazakhstan", Abstract of Ph.D. dissertation, Public Administration, Astana, Kazakhstan, [Online], available at: https://www.apa.kz/download/dissert/Adilmazhinov/dissert_Adilmazhinov.pdf (Accessed 03 June 2020).

21. Ristic, M.R. Selakovic, M. and Qureshi, T.M. (2017), "Employee motivation strategies and creation of supportive work environment in societies of post-socialist transformation", Polish Journal of Management Studies, [Online], Vol. 15, No. 2, pp. 205—215, available at: https://www.researchgate.net/publication/318209618_Employee_motivation_strategies_and_creation_of_supportive_work_environment_in_societies_of_post-socialist_transformation (Accessed 21 July 2020).

Стаття надійшла до редакції 06.09.2020 р.

М. М. Любецька,
к. держ. упр., доцент кафедри маркетингу та менеджменту,
Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут,
директор Хмельницького міського Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
ORCID ID: 0000-0002-6764-6223

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.91

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ХАРАКТЕРИСТИКИ КЕРІВНИКА, ЩО МАЮТЬ ВПЛИВ НА ПРИЙНЯТТЯ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ

М. Liubetska,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Marketing and Management,
Khmelnitsky Cooperative Trade and Economic Institute, Director of the Khmelnytsky
City Center social services for families, children and young people

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF THE CHARACTERISTICS OF THE MANAGER WHICH HAVE INFLUENCE ON MANAGEMENT DECISIONS

У статті розглянуто психологічні характеристики керівника (управлінця) у процесі прийняття управлінського рішення крізь призму психологічних особливостей особистості. Зазначено, що прийняття рішень розглядається як один з етапів вольового акту, результатом якого є формування тієї чи іншої мети і засобів її досягнення. Це невід'ємний компонент будь-якої діяльності, сформувавшись у процесі альтернативи, управлінське рішення є своєрідним підсумком, результатом дій, планування, організації, координації та моніторингу поставлених цілей та завдань. Розкрито фактори, які формують та впливають на процес прийняття рішення. Проаналізовано психологічний інструментарій, тобто систему необхідних методів та прийомів психологічної комунікації щодо розгляду, аналізу, доцільності та ефективності ухвалення ефективних управлінських рішень. Проаналізовано роль керівника та тип поведінки, що є суттєвим чинником впливу управлінського стилю на якість і ефективність роботи організації. Наведено аналіз класифікації типів керівника і наведено основні характеристики прийняття рішень, що ґрунтуються на відчуттях менеджера у правильності вибору, досвіді роботи, власних судженнях, теоретично-практичних навичках із врахуванням принципів об'єктивності, законності, прозорості, прогностичності та ефективності. Зосереджено увагу на поняттях "керівник" та "лідер", проаналізовано психологічну складову цих понять та психологічні аспекти щодо прийняття управлінських рішень. Зазначено, що одним із актуальних інструментів надання професійної допомоги спеціалісту або закладу, який спрямований на роботу з професійними труднощами, аналізу недоліків та удосконалення організації роботи та прийняття управлінських рішень є супервізія, яка проводиться з метою вивчення психологічних характеристик керівника в прийнятті та впровадженні менеджментських рішень, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм та виконання змісту та обсягів нормативно-правових документів, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки щодо прийняття ефективних управлінських рішень.

The article considers the psychological characteristics of the head (manager) in the process of making managerial decisions through the prism of psychological characteristics of the individual. It is noted that decision-making is considered as one of the stages of a voluntary act, the result of which is the formation of a goal and means to achieve it. It is an integral component of any activity, formed in the process of alternative, management decision is a kind of result, the result of action, planning, organization, coordination and monitoring of goals and objectives. The factors that shape and influence the decision-making process are revealed. The psychological tools, ie the system of necessary methods and receptions of psychological communication concerning consideration, the analysis, expediency and efficiency of acceptance of effective administrative decisions are analyzed. The role of the leader and the type of behavior that is a significant factor in the influence of management style on the quality and efficiency of the organization are analyzed. The analysis of classification of types of the head is resulted and the basic characteristics of decision-making based on feelings of the manager in the correct choice, work experience, own judgments, theoretical and practical skills taking into account principles of objectivity, legality, transparency, predictability and efficiency are resulted.

The focus is on the concepts of "director" and "leader", analyzed the psychological component of these concepts and psychological aspects of management decisions.

It is noted that one of the relevant tools for providing professional assistance to a specialist or institution that aims to work with professional difficulties, analysis of shortcomings and improve the organization of work and management decisions is supervision, which is conducted to study the psychological characteristics of the manager in making and implementing management decisions. stimulating motivation to work, compliance with ethical norms and compliance with the content and scope of legal documents, prevention of burnout, providing emotional support for effective management decisions.

Ключові слова: психологічні аспекти, управлінське рішення, теорії керівництва (лідерства), якості та риси керівника, компетентність, комунікабельність, управлінські ролі керівника, психологічні типи керівників, професіоналізм керівника.

Key words: psychological aspects, managerial decision, theories of leadership (leadership), qualities and traits of the leader, competence, sociability, managerial roles of the leader, psychological types of leaders, professionalism of the leader.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аналіз сучасних психологічних умов управлінської діяльності в організаціях дозволяє стверджувати, що здійснити цю діяльність можливо лише за умов цілеспрямованого впливу суб'єкта управління на об'єкт у вигляді управлінських рішень та інших управлінських дій.

Управлінське рішення — це вибір альтернативи, здійснений керівником у рамках його посадових повноважень, компетенції й спрямований на досягнення цілей організації [2].

В останні десятиліття світова практика прийняття управлінських рішень в різних організаціях збагатилася новими психологічними підходами, спрямованими в цілому на підвищення ефективності діяльності керівників. Найважливішим елементом діяльності керівника будь-якого управлінського рівня є прийняття рішень. Від ступеня їх обґрунтованості та професіоналізму в значній мірі залежать результати праці всього організаційного підрозділу, який він очолює. Підсумком управлінського рішення має стати приведення керованої системи в відповідність до намчених цілей. Вважається, що якість таких рішень є найважливішим критерієм ефективності менеджменту. Звичайно, витрати часу на прийняття

управлінських рішень можуть варіюватися в різних організаційних підрозділах і на різних ієрархічних рівнях організації, а головне — вони обумовлені специфікою завдання, що стоїть перед керівником в даний момент. При підвищенні управлінського рівня зростають кількість і складність прийнятих керівником рішень. У результаті їх прийняття займає більше часу та потребує високого рівня професіоналізму та особистісних якостей керівника [3].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Психологічне забезпечення управлінської діяльності сучасного керівника сформувалось на базі соціальних, педагогічних та психологічних положень, які висунули і розвинули у своїх працях Б.Г. Ананьєв, А.А. Бодальов, Л.С. Виготський, Є.А. Клімов, А.Н. Леонтьєв, С.Д. Максименко, А.К. Маркова, В.С. Мерлін, С.Л. Рубінштейн, В.В. Давидов, П.Я. Гальперін, А.І. Китов та інші. Проблема прийняття управлінських рішень у різних умовах є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних та закордонних авторів, зокрема М. Мескона, Г. Саймона, Ф. Харрісона, Б. Литвака,

О. Віханського, А. Наумова, В. Колпакова, Р. Фатхутдинова та інших. Серед найновіших вітчизняних досліджень особливо виділяються роботи М. Лесечко, А. Чемерис, Р. Рудницької [2], які досліджували психологію управлінських рішень та процес створення ефективних управлінських команд; О. Мармази, яка розробила сучасні моделі прийняття управлінських рішень [4].

Водночас управлінські рішення щодня набувають певних змін та потребують вивчення в частині психології керівника та вміння зорієнтуватися в часі, проблемі, максимально враховуючи ефективність та доцільність прийняття управлінського рішення в умовах реальності та постійних змін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз та представлення моделі впливу певних характерологічно-психологічних особливостей керівника на процес прийняття ефективного управлінського рішення та на якісний показник роботи організації загалом.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Під час ухвалення рішень управлінець повинен враховувати фактори, які впливають на цей процес, зокрема: власні особисті якості, особливості власної поведінки, середовище ухвалення рішення, інформаційні обмеження, взаємозалежність рішень, можливість застосування сучасних технічних засобів, наявність ефективних комунікацій, відповідність структури управління цілям організації. Ефективність ухвалення управлінських рішень забезпечується не лише технологічним підходом до його розробки й реалізації, але у великій мірі залежить від моральних та особистісних якостей керівника [5].

Водночас виявляється потенціал здібностей до керівництва, мотиваційний профіль, здатності йти на ризик, поведінка керівника виражає його психічну організацію і життєвий досвід. Воно опосередковано соціальними установками, нормами і традиціями, що панують у соціумі, відносинами, що в значній мірі визначає зміст і стиль прийнятих рішень. Стиль прийняття рішень справляє визначальний вплив на формування норм і традицій, очікувань, соціальних установок та міжособистісних відносин у соціальних групах. За характером прийнятих рішень, за вмінням вирішувати проблемні ситуації можна будувати прогнози щодо спроможності людини працювати з людьми, виконувати функції керівництва загалом; можна оцінювати, як здійснюються окремі кроки в реалізації рішення, які протікають в основному в актах спілкування та організаційних відносинах [6].

Особливої уваги набуває аспект найстійкіших характеристик керівника, що мають вирішальний вплив на управлінську діяльність та вирішення управлінських рішень. У психологічному аспекті успішність керівника залежить від характеру, структури, спрямованості, досвіду, здібностей особистості, умов праці.

Одними з основних та головних якостей є компетентність і комунікабельність. Компетентність, стосується особистісних рис, умінь і навичок, закорінених у раціональну (інтелектуальну) сферу особистості. Компетентність керівника — наявність у керівника спеціаль-

ної освіти, широкої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення ним своєї науково-професійної підготовки. Компетентність передбачає системність мислення (практичний розум, швидкість входження в проблему, здатність передбачати різні варіанти виходу із ситуації, винахідливість) та наявність організаторських якостей (уміння підбирати, розставляти кадри, планувати роботу, забезпечувати чіткий контроль).

Організаторські якості є наслідком вияву певних психологічних властивостей особистості, до найважливіших з яких належать: психологічна вибірковість (здатність адекватно відтворювати психологію групи, правильно реагувати тощо); здатність заряджати своєю енергією інших людей, активізувати їх; критичність та самокритичність (уміння бачити недоліки у своїх діях та вчинках підлеглих); психологічний такт (здатність оптимально впливати на інших людей, контактувати з ними на основі індивідуальних особливостей); вимогливість (здатність ставити адекватні вимоги залежно від ситуації); схильність до організаторської діяльності [8].

Комунікабельність. Маючи певний зв'язок із вродженими задатками особистості, вона є тим феноменом, який формується, розвивається у процесі її життєдіяльності, це риса особистості, яка виявляється у здатності до встановлення контактів, спілкування, товариськості. До важливих особистісно-ділових, професійних якостей керівника зараховують: стійкість до стресу — здатність протистояти сильним негативним емоціогенним впливам, що викликають високу психічну напругу; морально-етичні якості — чесність, порядність, принциповість тощо; підприємницькі якості — уміння передбачати і швидко оцінювати ситуацію, активність, здатність до виваженого ризику тощо [9].

Роль керівника в організації є багатоплановою. Залежно від ситуації він є організатором, комунікатором, експертом, критиком, безпосереднім виконавцем тощо. Управлінські ролі визначають обсяг та зміст роботи керівника незалежно від специфіки конкретної організації, вони взаємопов'язані і діють для розв'язання накреслених завдань. Особистість керівника, в узагальненій формі втілює певні характерологічні властивості.

Тип поведінки керівника є суттєвим чинником впливу управлінського стилю на якість і ефективність роботи організації. В управлінській культурі існують різні класифікації типів керівників, в практиці поширеним є поділ на чотири основних типи керівників [9]:

"Майстри". Дотримуються традиційної системи цінностей, яка охоплює виробничу етику і ставлення до співробітників, що залежить від того, наскільки творчо вони виконують свої обов'язки. Такі керівники бувають поглиnutими предметом своїх творчих пошуків настільки, що це заважає їм керувати складними і мінливими організаційними системами.

"Борці з джунглями". Пристрасно прагнуть до влади, сприймають себе та інших мешканцями "людських джунглів", де кожен прагне "з'їсти" іншого. Їх інтелектуально-психічний потенціал скерований переважно на забезпечення власної вигоди і добробуту. Колег по роботі сприймають як конкурентів або ворогів, а підлеглих — як засіб боротьби за владу. Серед них виокремлюють два підтипи — "леви" (переможці, які досягли успіху і будують свою імперію) і "лисиці" (влаштувавши

свої гнізда в корпоративній організації, продовжують спритно і з вигодою просуватися далі. Але їхні плани можуть розвалитися, наштовхнувшись на протистояння тих, кого вони свого часу обманули або використали) [8].

"Люди компанії". Ідентифікують себе з організацією, до якої належать. Усвідомивши свою психологічну слабкість, прагнуть підпорядкувати себе іншим, дбаючи більше про безпеку, ніж про успіхи. Найбільш творчі з них створюють у компанії доброзичливу атмосферу, проте в умовах жорсткої конкуренції неспроможні успішно налагоджувати справи [8].

"Гравці". Розглядають ділове життя та свою роботу як своєрідну гру, люблять ризикувати, але обгрунтовано, схильні до нововведень. Прагнуть не створення власної "імперії", а задоволення від перемоги [8].

Серед сучасних керівників найширше представлений саме останній тип. Керівникам, які посідають найвищі пости, найчастіше притаманні риси "гравців" та "людей компанії".

Професіоналізм керівника характеризується певним рівнем психологічної готовності до управлінської діяльності. З одного боку, він є інтегральною якістю, властивістю особистості, що формується у діяльності й спілкуванні, з іншого — процесом і результатом діяльності та спілкування. Основи професіоналізму передбачають наявність у керівника здатності до самооцінки, самоаналізу, саморозвитку, самоорганізації, самоконтролю. Структурно професіоналізм управлінської діяльності керівника утворюють такі компоненти:

- професіоналізм діяльності керівника (готовність здійснювати управлінську діяльність, технології стимулювання досягнення вершин професійної управлінської діяльності, чинники зовнішнього середовища);

- професіоналізм спілкування та своєрідність стосунків між керівниками й співробітниками;

- професіоналізм особистості (знання, вміння і навички, спеціальні здібності, що підвищують ступінь готовності до управлінської діяльності, самовиховання, самоосвіта й освіта як умови досягнення вершин професіоналізму);

- сукупні показники активності співробітників, що характеризують їх психологічну й професійну зрілість (ступінь сформованості професійних знань, умінь та навичок, ціннісне ставлення до виконання завдань, спрямованих на досягнення загальної мети організації тощо) [8].

У структурі психологічних характеристик керівника впливає ще одне питання. Лідерство та керівництво є однією з кардинальних проблем психології управління та ефективності прийняття управлінських рішень. Поняття "керівництва" і "лідерства" не ідентичні [7].

Керівництво більшою мірою є соціально-адміністративною характеристикою управління людьми, передусім у розподілі ролей управління і підпорядкування. Керівництво засноване на принципах правових стосунків, соціального контролю і застосування дисциплінарної практики.

Лідерство — психологічна характеристика поведінки певних членів групи. Лідерство є процесом психологічного впливу однієї людини на інших при їх сумісній життєдіяльності, який здійснюється на основі сприйня-

тя, наслідування, навіювання, розуміння один одного. Лідерство засноване на принципах вільного спілкування, взаєморозуміння і добровільності підпорядкування [7].

Головна якість лідера — чітке бачення мети, яка іншим уявляється у вельми туманних контурах чи не бачиться зовсім. Основна ж якість керівника — з найменшими втратами реалізувати мету [7].

Відмінності між керівництвом та лідерством виявляються у таких аспектах:

- керівника призначають офіційно, а лідер формується стихійно;

- керівникові закон надає певні права та обов'язки, а лідер може їх не мати;

- керівник наділений певною системою офіційно встановлених санкцій, використовуючи які може впливати на підлеглих, а лідеру ці санкції не надані;

- керівник представляє свою групу в зовнішній сфері відносин, а лідер обмежений переважно відносинами в групі;

- керівник, на відміну від лідера, несе відповідальність перед законом за стан справ у групі;

- керівник здійснює регуляцію офіційних відносин групи як певної соціальної організації, а лідер регулює міжособистісні стосунки у групі;

- лідерство виникає за умов мікросередовища (мала група), а керівництво є елементом макросередовища, тобто воно пов'язане з усією системою суспільних відносин;

- керівництво є явищем більш стабільним, ніж лідерство (висунення лідера залежить від настрою групи).

Соціально прийнятним і ефективним в сучасних умовах є керівництво людьми, здійснюване у формі лідерства. У ідеалі ці дві ролі виконує одна і та ж людина, але так, на жаль, буває не завжди [9].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що сучасне управління послідовно психологізується, відбувається пошук шляхів активізації людських якостей для вдосконалення роботи організації. Врахування психологічних і соціально-психологічних особливостей керівника є однією з важливих умов у прийнятті управлінських рішень, що підвищує ефективність управлінської діяльності.

Тому особливо важливим є вивчення та аналіз психологічних характеристик особистості керівника як управлінця та лідера. Адже це ролі, які є основоположними у прийнятті управлінських рішень.

Проблема професіоналізму та вдосконалення особистісних якостей керівника в управлінській діяльності є особливо значущою. Непрофесіоналізм в управлінні та прийнятті управлінських рішень спричиняє величезні втрати в економічній сфері, нагнітає психологічний дискомфорт у колективі, напруженість у міжособистісних та міжгрупових стосунках [4].

Отже, в управлінні організацією доцільно використовувати супервізію, тобто надання професійної допомоги спеціалісту або закладу, яка спрямована на роботу з професійними труднощами, аналізу недоліків та удосконалення організації роботи, а саме

в частині вивчення психологічних характеристик керівника в прийнятті та впровадженні менеджментських рішень, стимулювання мотивації до роботи, дотримання етичних норм та виконання змісту та обсягів нормативно-правових документів, запобігання виникненню професійного вигорання, забезпечення емоційної підтримки з метою прийняття ефективних управлінських рішень.

Перспективою подальших розвідок зазначеної проблематики є, на наш погляд, вивчення ефективних механізмів прийняття управлінських рішень та аналіз психологічних характеристик керівника, що передбачають неперервний процес виконання основних функцій управління, спрямованих на реалізацію мети та завдань організації.

Література:

1. Гавриловська К.П., Горбунова В.В. Методичні рекомендації з курсу "Методологічні та теоретичні проблеми психології". — Житомир, 2014. — 35 с.
2. Лесечко М.Д. Психологія управлінських рішень і створення ефективних команд: навч. посібник / М.Д. Лесечко, А.О. Чемерис, Р.М. Рудницька. — ЛРІДУ УАДУ, 2003. — 100 с.
3. Орлів М.С. Підготовка і прийняття управлінських рішень: навч.-метод. матеріали / М.С. Орлів; упоряд. Г.І. Бондаренко. — К.: НАДУ, 2013. — 40 с.
4. Мармаза О.І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / О.І. Мармаза. — Х.: Основа, 2004. — 240 с.
5. Бирман Л.А. Управленческие решения: учеб. пособ. / Л.А. Бирман. — М.: Дело, 2004. — 204 с.
6. Огарков А.А. Управління організацією: підручник. — М.: Ексмо, 2006.
7. Орбан-Лембрик Л.Е. Основи психології управління: монографія / Л.Е. Орбан-Лембрик. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — 426 с.
8. Орбан-Лембрик Л.Е. Психологія управління: навч. посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. — К.: Академвидав, 2003. — 568 с.
9. Орбан-Лембрик Л.Е. Основи психології управління: монографія / Л.Е. Орбан-Лембрик. — Івано-Франківськ: Плай, 2002. — 426 с.

References:

1. Havrylovs'ka, K.P. and Horbunova, V.V. (2014), *Metodychni rekomendatsii z kursu "Metodolohichni ta teoretychni problemy psykholohii"* [Methodical recommendations for the course "Methodological and theoretical problems of psychology"], Zhytomyr, Ukraine.
2. Lesechko, M.D. Chemerys, A.O. and Rudnits'ka, R.M. (2003), *Psykhologhiia upravlins'kykh rishen' i stvorennia efektyvnykh komand* [Psychology of management decisions and the creation of effective teams], LRIDU UADU, L'viv, Ukraine.
3. Orliv, M.S. (2013), *Pidhotovka i pryjniattia upravlins'kykh rishen'* [Preparation and management decisions], NADU, Kyiv, Ukraine.
4. Marmaza, O.I. (2004), *Innovatsijni pidkhody do upravlinnia navchal'nym zakladom* [Innovative approaches to educational institution management], Osнова, Kharkiv, Ukraine.

5. Byrman, L.A. (2004), *Upravlencheskiye resheniya* [Management decisions], Delo, Moscow, Russia.

6. Oharkov, A.A. (2006), *Upravlinnia orhanizatsiiei* [Management of the organization], Eksmo, Moscow, Russia.

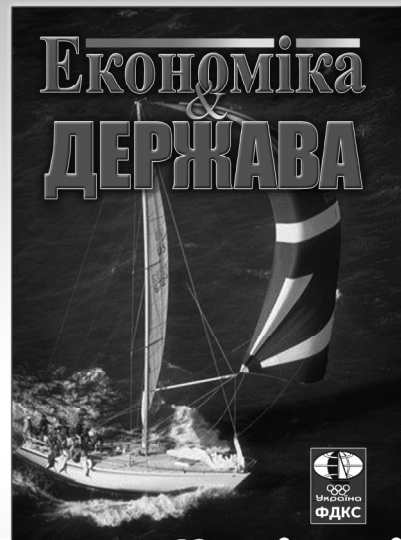
7. Orban-Lembryk, L.E. (2002), *Osnovy psykholohii upravlinnia* [Fundamentals of management psychology], Plaj, Ivano-Frankivs'k, Ukraine.

8. Orban-Lembryk, L.E. (2003), *Psykhologhiia upravlinnia* [Psychology of management], Akademvydav, Kyiv, Ukraine.

9. Orban-Lembryk, L.E. (2002), *Osnovy psykholohii upravlinnia* [Fundamentals of management psychology], Plaj, Ivano-Frankivs'k Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 13.09.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

Н. О. Щур,
к. держ. упр., доцент кафедри суспільного розвитку і суспільно-владних відносин,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0002-7648-7893

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.96

СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ

N. Shchur,
PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Social Development and Public
and Governance Relations, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN THE CONTEXT OF MODERN CHALLENGES OF SOCIAL DEVELOPMENT

Сучасні проблеми суспільного розвитку набувають все більш глобального характеру. Перед кожною країною поставлено завдання в забезпеченні гідного рівня соціально-економічного розвитку, національної безпеки, захисту прав та свобод громадян. Проте в сьогодишньому глобалізованому світі жодна країна самотійно, без взаємодії з міжнародними інституціями не може розвиватись та реалізовувати власну публічну політику. Еволюція сучасного етапу розвитку громадянського суспільства залежить не тільки від внутрішніх факторів (культурно-історичних, соціально-економічних, географічного положення та ін.), але і від зовнішніх факторів, пов'язаних з впливом процесів глобалізації.

Реалії сьогодення під впливом глобалізації, демократизації та появи нових викликів і загроз на міжнародному рівні значно розширили проблему розуміння формування сучасного громадянського суспільства. Для національної стратегії держави у цей період важливо делегувати повноваження органам місцевого самоврядування та організаціям громадянського суспільства. У свою чергу функціонування сучасного громадянського суспільства поширюється не лише на національний, але і на наднаціональний рівень, що виражається в діяльності різних міжнародних організацій.

Current problems of social development become increasingly global in their nature. Each country is tasked with ensuring a decent level of social and economic development, national security, and protection of rights and freedoms of citizens. However, in today's globalized world no country can develop and implement its own public policy independently, without recourse to international institutions. Evolution of contemporary stage of development of civil society depends not only on internal factors (cultural and historical, social and economic, geographic location, etc.), but also on external factors, associated with impact of globalization processes. This results in increase of a number of actors of the international system who cooperate on a global level, intergovernmental and international non-governmental organizations, international financial institutions and transnational corporations, military and political organizations and alliances; global media, etc.

Globalization, democratization, the emergence of new challenges and threats at the international level have greatly expanded the problem of understanding the formation of modern civil society. For the national strategy of the state in this period of time it is important to delegate powers to local governments and civil society organizations. In turn, the functioning of civil society extends to the supranational level, which is expressed in the activities of various international organizations. In this case, global civil society opposes bureaucracy at the international level.

Today, it is important for each country, without exception, to consider separately the issues of regulation of relations between the state, government and civil society. Considerable attention should be paid to the analysis of social development under the influence of threats and the ability of the state to quickly forecast and respond to them. Therefore, when implementing the strategic course of the state, it is necessary to reveal the potential and ability to respond quickly to modern challenges of civil society. The interaction of civil society and the state is the most important factor in the successful social development of the country.

Ключові слова: громадянське суспільство, суспільний розвиток, глобалізація, управлінська еліта, гібридні конфлікти, глобальні загрози, ризики.

Key words: civil society, social development, globalization, management elite, hybrid conflicts, global threats, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Останнім часом не тільки управлінська еліта, але і неурядові організації, профспілкові й релігійні лідери та інші представники громадянського суспільства відіграють різноманітні ролі в суспільному розвитку. Так, наприклад, якщо ще наприкінці ХХ ст. громадянське суспільство було захоплено процесом самопізнання, то сьогодні вектор його розвитку та пізнання переважно має зовнішнє спрямування. Як наслідок, внесок громадянського суспільства до глобальної світової системи став не менш інтенсивним, ніж вплив держави та бізнесу.

Громадянське суспільство включає все більш широкий, динамічніший діапазон організованих і неорганізованих груп, нові суб'єкти громадянського суспільства розвивають кордони між секторами та експериментують з новими організаційними формами. Актори громадянського суспільства демонструють власне значення як посередників, організаторів та новаторів, а приватний сектор відіграє все більш помітну та ефективну роль у подоланні суспільних викликів.

Змінюється контекст функціонування громадянського суспільства. Сучасні технології впливають на зміни в соціальній активності. В свою чергу у багатьох країнах політичний тиск здійснює спроби обмеження простору для діяльності громадянського суспільства. Саме дані зміни створюють різноманітні виклики і можливості, та вимагають швидкого реагування з боку як управлінської еліти, так і представників громадянського суспільства.

Прогнозуючи майбутнє, лідери громадянського суспільства повинні зрозуміти, як зміна зовнішнього контексту впливатиме на їхні можливості здійснювати вплив та, зокрема, що означає ця еволюція для їхніх відносин із бізнесом, урядами та міжнародними організаціями. У бурхливому та невизначеному оточенні актори не зможуть більше ефективно працювати в ізоляції: нові, все більш ефективні способи вирішення суспільних проблем неминуче подолають традиційні секторні кордони. А це означає, що актори громадянського суспільства повинні шукати незвичні джерела для натхнення і актуальної успішної адаптації [1, с. 137].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Значний внесок у розвиток теоретичних та практичних досліджень, пов'язаних з розвитком державного управління в цілому, зробили науковці в галузі науки

публічного управління, до яких можна віднести: В. Бакуменка, І. Дегтярьову, О. Іваницьку, С. Серьогіна та ін. Дослідження виміру глобалізації та глобальних загроз відображено в працях: Т. Андерсена, Т. Хербертсона, Д. Хансона, С. Переслегіна, О. Власюка, Р. Войтович та ін.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — розкрити концептуальні основи становлення сучасного громадянського суспільства з відображенням характеру змін і специфіки глобальних загроз та криз.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сьогодні ми можемо впевнено констатувати, що у сфері громадянського суспільства: з'явилися нові громадянські рухи; збільшилося зростання кооперативного і "некомерційного" секторів економіки; посилилися тенденції до "демократії участі"; широкий розвиток одержали споживчі асоціації; розвинулися сильні соціальні рухи, як-от: екологізм, пацифізм і фемінізм, які вже більш не сприймаються як нові.

Як і колись, ідеологія громадянського суспільства лежить в основі сфери громадянства, яка захищає життя добровільних асоціацій та соціальних рухів [2, с. 280].

Характерна ознака цього періоду полягає в тому, що на зміну глобальним загрозам прийшла маса потенційних загроз, менших за масштабом, при цьому досить серйозних за своїми наслідками. За таких умов створення ефективної системи міжнародної безпеки вимагає від країн швидкого реагування, об'єктивної та безпомилкової оцінки можливих внутрішніх і зовнішніх загроз.

Слід також відзначити, що глобальні проблеми постійно змінюються через виокремлення ризиків з надзвичайно високим темпом росту. Останнім часом надзвичайно зросла ймовірність ризиків, пов'язаних з непередбачуваними наслідками (впровадження нових технологій, посиленням кліматичних змін), а за рівнем впливу — ризики, пов'язані з непередбачуваними негативними наслідками регулюючих заходів, односторонніми діями щодо націоналізації ресурсів, хронічними дисбалансами на ринках праці.

Тобто ризики зумовлюються не лише певними первинними факторами, але й вторинними факторами, пов'язаними з неправильними діями політиків щодо усунення тих чи інших ризиків та глобальних проблем, з хибними або потенційно небезпечними новими технологічними рішеннями (інноваціями). Це свідчить про настання свого роду парадигмальної кризи, і відповід-

дю на неї має бути перебудова певних світоглядних засад соціально-економічної діяльності в сучасному світі, що неможливо без корекції ціннісних засад діяльності людини. Слід особливо підкреслити, що існування глобальних викликів є актуальним практично для всіх, без винятку, країн світу — незалежно від їх географічного розташування, розміру, досягнутого рівня розвитку та наявних культурних традицій.

Починаючи з 1990-х рр. формування нових світоглядних засад щодо світового розвитку зорієнтовано на нові ціннісні основи. Ця за своєю суттю ціннісна трансформація спричинила формування і формалізацію на міжнародному рівні нової політичної концепції — сталого розвитку, зміст якої постійно збагачується новими змістовними елементами. Про це свідчить постійне збагачення трактування сталого розвитку в документах глобальних форумів ООН з питань сталого розвитку, де від первинного суто екологічного ухилу спостерігається перехід до більш комплексного сприйняття проблеми, в якому зростають роль відіграють соціальні питання та проблеми глобального регулювання світової економіки [3].

Важливою віхою у формуванні механізмів реалізації цілей сталого розвитку став 2000 рік, коли у Нью-Йорку Відбувся Саміт тисячоліття (189 країн-учасників), де ООН прийняла програму по боротьбі з бідністю та забезпечення загального підвищення рівня життя під назвою "Цілі розвитку тисячоліття". Досягнення поставлених цілей було заплановано на 2015 рік.

На глобальному рівні затверджено 8 цілей:

1. Ліквідація крайніх злиднів та голоду.
2. Забезпечення всезагальної початкової освіти.
3. Забезпечення гендерної рівності.
4. Скорочення дитячої смертності.
5. Покращення охорони материнства.
6. Боротьба з ВІЛ/СНІДОМ, малярією та іншими захворюваннями.
7. Забезпечення екологічної стійкості.
8. Забезпечення глобального партнерства в цілях сталого розвитку.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся Саміт ООН зі сталого розвитку та прийняття Порядку денного розвитку після 2015 року, на якому було затверджено нові орієнтири розвитку. Підсумковим документом Саміту "Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року" 4 було затверджено 169 завдань та вже 17 (!) Цілей Сталого Розвитку, а саме:

1. Подолання бідності.
2. Подолання голоду, розвиток сільського господарства.
3. Міцне здоров'я і благополуччя.
4. Якісна освіта.
5. Гендерна рівність.
6. Чиста вода та належні санітарні умови.
7. Доступна та чиста енергія.
8. Гідна праця та економічне зростання.
9. Промисловість, інновації та інфраструктура.
10. Скорочення нерівності.
11. Сталий розвиток міст і громад.
12. Відповідальне споживання та виробництво.
13. Пом'якшення наслідків зміни клімату.
14. Збереження морських ресурсів.

15. Захист та відновлення екосистем суші.
16. Мир, справедливість та сильні інститути.
17. Партнерство заради сталого розвитку.

Кожна країна мала уточнити цілі розвитку відповідно до гостроти прояву відповідних проблем, що і визначає критерії досягнення цілей.

В Україні у процесі визначення Цілей сталого розвитку, відповідних завдань та показників на довгострокову перспективу необхідно враховувати глобальні орієнтири розвитку, принципи сталого розвитку та суспільну думку щодо бачення майбутнього розвитку.

Світовий досвід свідчить, що суспільний прогрес значною мірою залежить від підтримання балансу між цілями підтримки економічного зростання, конкурентоспроможності бізнесу, забезпечення екологічної безпеки та зменшення соціальної нерівності. Для досягнення довгострокових цілей необхідно послідовно виконувати визначені коротко- та середньострокові завдання. Передумовами досягнення всіх без винятку цілей розвитку є якісне управління, викорінення корупції, суспільна підтримка. Відповідно належне управління, чесна та прозора влада, участь населення у прийнятті рішень та контролюванні їх виконання мають враховуватись при формулюванні стратегічних цілей.

За результатами Всесвітнього економічного форуму у Давосі в 2019 році 5 за оцінкою міжнародних експертів визначені 30 глобальних ризиків, а також 13 тенденцій, що можуть посилити їх або змінити їхнє співвідношення. Global Risks Report 2019 приділяє особливу увагу людській стороні глобальних ризиків. Зокрема в ньому розглядається роль, яку зіграли поточні глобальні трансформації — соціальна, технологічна і професійна — в психологічному та емоційному благополуччі людей. На рівні окремих індивідуумів зниження психологічного благополуччя стало одночасно і причиною, і наслідком більш глобальної картини ризиків, що відбивається, наприклад, на соціальній згуртованості і політичну співпрацю. Червоною ниткою проходить тема зв'язку психологічного стресу з відчуттям нестачі контролю перед обличчям невизначеності [6, с. 10—11].

За прогнозами експертів, кіберризики залишаться на тому ж високому рівні, що і в 2018 році. Проблема кіберризиків на світовому рівні була офіційно названа однією з п'яти ключових загроз людству, починаючи з 2012 р.

В останні кілька років суттєво збільшилася кількість кібер-атак на світові та українські організації. Метою хакерів стають не тільки державні інститути і підприємства, а й приватний сектор (малий та середній бізнес), адже комп'ютерні системи, які використовують у своїй діяльності організації малого та середнього бізнесу, є уразливими та мають багато прогалин. Щодня тисячі малих підприємств в усьому світі піддаються кібер-атакам. Крадіжки намагаються вкрати інформацію та гроші, або втрутитися в бізнес. Наприклад, лише у Великій Британії в 2014 році 60% організації малого бізнесу відчувли вплив кібер-ризиків (пережили кібер-атаки, в результаті яких втратили приблизно від 65000 фунтів стерлінгів до 115 000 фунтів стерлінгів). Згідно із звітом про ризики кібербезпеки Cybersecurity Venturesreport, до 2019 року бізнес у світі буде стикатися з атаками кожні 14 секунд. До 2021 року збитки від загроз кібербезпеки будуть оцінюватися в 6 трлн дол. Крім збільшен-

ня кількості кібератак, буде зростати й рівень складності кіберзлочинів.

Кібер-ризик є найбільш недооціненими ризиками в довгостроковій перспективі в Україні. Яскравим прикладом цього є те, що у 2017 році під час кібератаки вірусу Petya постраждали понад 1500 компаній, а 13 тис. комп'ютерів були заражені. За рік український бізнес втратив від кібератак мільярди гривень [7, с. 113].

Серед більш довгострокових загроз домінують ризики, пов'язані з навколишнім середовищем. Всі п'ять екологічних ризиків, описаних у звіті, — скорочення біорізноманіття, екстремальні погодні явища, антропогенні та природні катастрофи, невдача в запобіганні зміни клімату та адаптації до нього — знову увійшли в категорію дуже небезпечних і високо ймовірних.

Екологічні ризики становлять небезпеку для міської інфраструктури та її розвитку. В результаті підняття рівня моря багато міст вже зіткнулися з необхідністю в дуже дорогих рішеннях, починаючи від видобутку чистих підземних вод і закінчуючи встановленням берегозахисних споруд [6, с. 10].

У сучасних умовах у зоні військового конфлікту на сході України відбувається зростання екологічних і техногенних загроз, що характеризуються значним погіршенням якості питної води, порушеннями в роботі систем господарського та питного водопостачання, затопленням шахт на окупованій території. Загалом це призводить, до виходу високо мінералізованих шахтних вод на поверхню і значного забруднення водоносних горизонтів. Внаслідок військових дій на території Донбасу знищено, зруйновано та пошкоджено значну кількість об'єктів інфраструктури, що загрожує екологічній безпеці, здоров'ю та безпеці життєдіяльності населення.

Беручи до уваги масштаби прояву і комплекс негативних, у тому числі екологічних, наслідків для Східного регіону держави, можна вважати, що проблема забруднення і деградації основних складових довкілля на Донбасі з урахуванням довгострокового впливу екологічних і соціально-економічних наслідків має системний характер і може розглядатися як нова загроза національній безпеці.

Водночас протягом останніх чотирьох років на території військового конфлікту на сході України практично відсутня можливість для проведення оцінки пошкоджень природних комплексів та промислових об'єктів, проведення необхідних ремонтних і відновлювальних робіт, а також здійснення державного нагляду у сфері охорони навколишнього природного середовища. Проведення екологічного моніторингу стану території Донецької та Луганської областей з використанням експедиційних обстежень, дистанційних та інформаційних технологій із залученням міжнародних організацій з метою оцінки екологічних збитків і прогнозу екологічної ситуації, обґрунтування та виконання першочергових захисних заходів є надзвичайно актуальним.

У цьому зв'язку важливе значення має модернізація матеріально-технічної бази суб'єктів державної системи моніторингу довкілля, що здійснюють свою діяльність на території Донецької та Луганської областей відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від № 391-98-п у редакції від 01.01.2019 [8].

Брак інвестицій в критично важливу інфраструктуру може стати причиною серйозних проблем, а також посилити супутні соціальні, екологічні ризики, а також проблеми в сфері охорони здоров'я [6, с. 10].

До системних загроз можна віднести й погіршення інфраструктури здійснення та підтримки інвестиційно-інноваційної діяльності в нашій державі. Зокрема є негативним, що в період трансформаційних змін в Україні було втрачено багато великих промислових і техніко-впроваджувальних зон, високотехнологічних виробництв, суттєво знижено інноваційний та науково-технічний потенціал, чисельність суб'єктів (та їхні можливості) інституціональної інфраструктури інноваційної діяльності [9, с. 162].

Неконтрольована міграція, перманентна гуманітарна криза тощо. Тут важливим є те, що суспільний рівень так само важливий, як і рівень особи. Відтак розглядаючи вплив міграції на безпеку держави, можна говорити про різні аспекти безпеки, а саме: внутрішній, зовнішній, економічний, політичний, культурний, суспільний, демографічний і т.д. При цьому міжнародні потоки мігрантів можуть спричинити зміцнення безпеки держави в одному вимірі при одночасному його ослабленні в іншому. Наприклад, приплив іммігрантів може сприяти підвищенню рівня економічної і демографічної безпеки при одночасному зниженні рівня безпеки культурної. Аналізуючи переплетення зв'язків між міграцією та безпекою, потрібно пам'ятати, що міжнародні переміщення людей формують одні виклики для безпеки імміграційних держав (прийому іммігрантів) і зовсім інші — для безпеки держав еміграційних (походження емігрантів). На практиці часто "зиск" або "вигода" держави прийому є водночас "втратою" або "за рахунок" держави походження і навпаки [10].

У першому вимірі, масштаби проблеми приводить до необхідності приймати і піклуватися про зростаючу групу осіб, що прибувають, а це у свою чергу, може вплинути на сприйняття іммігрантів як "чужинців (чужих)", що конкурують з місцевими мешканцями за соціальну допомогу, робочі місця та породжують і посилюють почуття соціальної несправедливості. Розглядаючи вплив кризи на безпеку з точки зору соціокультурного виміру, новоприбулі іммігранти викликають неспокій у суспільстві через культурні та релігійні відмінності. Саме наявність відмінностей у традиціях і релігійних практиках призводить до появи напруженості у відносинах між іммігрантами та місцевими громадами. Відтак в країні прийому може порушуватися існуюча національна, етнічна, релігійна або демографічна структура населення, особливо, коли має місце масовий приплив іммігрантів.

З огляду на військово-політичні аспекти безпеки, криза може спричинити руйнівні наслідки для безпеки декількома способами. З одного боку, надання притулку громадянам держави походження, частина яких отримує захист у вигляді статусу біженця або чогось подібного, часто сприймається країною походження іммігрантів як недружній акт. Надання захисту своїм громадянам країна походження також має право трактувати як негативну оцінку внутрішньої ситуації в середині цієї країни (адже отримати захист може лише особа, що піддається переслідуванням на батьківщині). З цієї причини міграційна криза може стати джерелом міжнарод-

них суперечок. З іншого боку, серед новоприбулих також можуть бути особи, які належать до терористичних груп і/або становлять загрозу для безпеки країни прийому [11, с. 301—302].

Звернемося тепер безпосередньо до аналізу подій 2014—2016 рр., пов'язаних з безпрецедентним масовим припливом біженців і іммігрантів до Європи. З кінця 2014 р., коли криза, пов'язана з масовими переміщеннями людей на європейський континент, набула сили, у медіа і промовах політиків з'явився термін "криза біженців". Цей термін пов'язувався з спостережуваними міграційними потоками, причиною яких, як підкреслювалося, було переслідування з боку недемократичних режимів або наслідки конфліктів, які мали місце в низці сусідніх держав. Від середини 2015 р. сприйняття кризи змінилося на діаметрально протилежне. Зважаючи на те, що разом з особами, які втікали з власних домівок через переслідування, на європейський континент почали прибувати натовпи економічних іммігрантів, спостережувані переміщення людей почали називати "міграційною кризою" [10].

Загрози глобального екстремізму, тероризму та сепаратизму. Терористичний акт набуває все чіткішого політичного забарвлення і пояснюється це низкою обставин:

- тероризм знижує ефективність управління суспільством і, як наслідок, регулювання соціально-політичних процесів;

- послаблюючи державні та суспільні структури, тероризм є живильним середовищем для утворення та посилення впливу в суспільстві опозиційних антиконституційних утворень;

- активізуючи морально-психологічний вплив на населення, тероризм викликає хаос, провокації, ускладнення, озлобленість людей стосовно один одного, що використовується ним у своїх політичних цілях;

- виходячи за межі державних кордонів, створюючи транснаціональні злочинні структури, тероризм набуває міжнародного характеру і становить небезпеку для всього міжнародного співтовариства.

Існує декілька обставин, що сприяють виникненню та розповсюдженню тероризму, базове — це відповідне соціально-політичне та економічне середовище в державі. В бідних, нерозвинутих державах, що перебувають на найнижчих рівнях економічного і соціального розвитку, проявів політичного екстремізму і тероризму у високій мірі практично не існує. Водночас у державі, де багатству незначної меншості населення протиставляється злиденність більшості людей і панує зневіра у те, що можливо що-небудь змінити законними засобами, існують усі передумови для його виникнення.

Форми проявів тероризму винятково багатогранні: вони коливаються у проміжку від примушування і погроз до фізичного знищення людей. Так, феномен тероризму пов'язаний з проблемою насильства в історії людської спільноти взагалі і зі сторони наділених владними повноваженнями, зокрема. З огляду на це, тероризм виступав і виступає не лише своєрідним виявом зневіри, але й як форма протесту проти національного, релігійного, соціального та політичного утиску.

Узагальнюючи, можемо виокремити низку сутнісних характеристик сучасного тероризму. По-перше, метою

тероризму (так само як і терору) є залякування тих, на кого спрямований терористичний акт. По-друге, елемент насильства спрацьовує лише тоді, коли загроза теракту виражена явно (продемонстрована реальна можливість, здатність і готовність його здійснити). Для того щоб дія була ефективною, вказана загроза не реалізується до кінця, тобто вибухівка буде закладена, але не обов'язково підірвана. По-третє, максимально можливий публічний резонанс здійсненого терористичного акту.

Публічність тероризму робить його зброєю подвійної дії. Якщо об'єктом терористичної діяльності виступає конкретний політик або державний діяч, то їм необхідно побоюватися не лише за своє життя та здоров'я, але й гніву власного народу, який починає висувати владі свої вимоги. Зовсім не випадково терористи вибирають для вибухів і підпалів місця з найбільшим скупченням людей. Теракт повинен викликати відчуття загальної небезпеки, загального страху та соціальної напруги в суспільстві [12, с. 511].

За своєю суттю тероризм являє собою найбільш суспільно небезпечне та важкопрогнозоване явище, яке останнім часом набуло широкого розповсюдження у світі та нових різноманітних форм. Боротьбу з тероризмом визначено одним із пріоритетних напрямів діяльності ООН та інших міжнародних організацій.

Останні статистичні дані свідчать про існування приблизно тисячі груп і організацій, що використовують у своїй діяльності залякування населення та захоплення влади. Тероризм сьогодні видозмінюється, як за своїми цілями (стає багатоцільовим), так і за формами та методами. Він передбачає вплив не тільки політичний, а й направлений на руйнування національних, релігійних основ держави, суспільства, тощо.

Іншою глобальною проблемою у світі та в Україні є сепаратизм. Сепаратизм (від лат. *separates* — відокремлення) — прагнення спільнот, груп населення чи організацій до відокремлення, відособлення; рух за надання частині держави права автономії чи за її повне відокремлення й створення нової держави. Станом на сьогодні майже в половині країн світу з'являються дії, що можуть трактуватись як сепаратизм. Найбільша кількість таких проявів спостерігається в Євразії.

Серед причин виникнення сепаратизму можна виділити такі: зовнішній вплив з боку зацікавлених держав; нерівномірність розвитку окремих регіонів країни; історичні чинники.

Сучасний прояв тероризму та сепаратизму не можна називати лише політичним явищем. Більшою мірою — це кримінальний тероризм та сепаратизм. Така діяльність характеризується не тільки безпосереднім проведенням терористичних актів, але й фінансуванням терористичної діяльності чи сепаратизму, придбанням зброї та бойових припасів, підготовкою та навчанням терористів, організацією спеціальних терористичних груп або вербуванням одинаків тощо. Терористи успішно пристосовуються до мінливих умов сьогодення та знаходять нові способи забезпечення своїх потреб у фінансуванні, як легальні, так і нелегальні. До легальних джерел отримання фінансування можна віднести кошти, отримані від благодійних організацій та законних форм бізнесу, а також кошти, що надаються особисто терористами. Крім того, терористи також зай-

маються нелегальною діяльністю різного виду і масштабу — від дрібних злочинів до організованого шахрайства і контрабанди наркотиків, отримують грошову підтримку від держав, які підтримують тероризм, заробляють гроші в невідьдатних державах і на територіях, лояльних до терористичних організацій.

Терористи та особи, які породжують сепаратизм, мають на озброєнні безліч засобів, що дозволяють безперешкодно переміщати грошові кошти як у межах однієї організації, так і між різними організаціями, залучаючи кешкур'єрів чи використовуючи фінансовий сектор. Благодійні організації та альтернативні системи грошових переказів також використовуються з метою приховування (маскування) коштів, призначених для фінансування тероризму. Пристосованість і уміння знайти альтернативні рішення, що притаманні терористичним організаціям, свідчать про те, що на сьогодні будь-який з наявних способів переказу може бути використаним для протиправної діяльності [13, с. 4—5].

Розповсюдження ядерних технологій і зброї масової ураження (ЗМУ). Незважаючи на міжнародну систему контролю за нерозповсюдженням ЗМУ, існує небезпека її розповсюдження, у тому числі оснащення такою зброєю терористичних організацій, дії яких контролювати практично неможливо.

Формування нових центрів сили й боротьба між ними за лідерство. На роль нових світових лідерів претендують ЄС, Китай, Індія, Бразилія та Росія. Сумарний обсяг ВВП країн БРІК (Бразилія, Росія, Індія, Китай) до 2050 р. перевищить обсяг ВВП країн "великої сімки". Світ перетвориться на багатополарний з можливими конфліктами між центрами сили [14, с. 189].

Гібридні загрози. Особливістю війни гібридного типу є те, що вона ведеться замасковано з використанням переважно нелінійних тактик і націлена не на захоплення усієї території країни, хоча не виключається взяття під контроль окремих територій, а на отримання патронату над державою, який досягається через вплив на населення, політику, бізнес, силові структури. Тому протидія гібридним загрозам, які в державі мають бути чітко ідентифіковані, вимагає уваги до підвищення стійкості суспільства. До протидії гібридним загрозам залучаються не тільки силові структури держави, але й практично усі міністерства та відомства, недержавні організації, бізнес, громадянське суспільство.

З огляду на активне використання Росією інформаційно-пропагандистських інструментів, економічних й енергетичних важелів, втручання у внутрішньополітичне життя, стимулювання мовних, міжетнічних і міжконфесійних конфліктів, історичних маніпуляцій та інших засобів тиску на слабкі місця держави і суспільства, першочерговим завданням стає вироблення національного імунітету стійкості та ефективної суспільно орієнтованої системи державного управління. Під ударом російської агресії опинилось не тільки суспільство України, але й інших країн Східного партнерства та окремих країн-членів ЄС.

Методика гібридних впливів РФ у цих країнах має схожі характеристики, а тому вироблені в одній країні заходи протидії можуть бути застосовані в інших. Хоча Україна має найбільший досвід у протидії російській агресії гібридного характеру, все ж постійне вивчення

та аналіз ситуації в інших країнах Східного партнерства та ЄС є необхідним через спроби Москви використати їх для розширення масштабу гібридного наступу. Поглиблення міжнародного співробітництва для консолідованого протистояння гібридній агресії РФ є вкрай важливим, але ключові причини його успішності знаходяться всередині держави [15, с. 6—7].

В ЄС класифікують сфери протидії таким загрозам: інформаційна сфера, енергетика, транспорт та інфраструктура, космос, військова сфера, охорона здоров'я і продовольча безпека, кібер-простір, фінансова сфера, промисловість, громадський або суспільний вимір.

Слід зазначити, що в ЄС досить серйозно підійшли до виявлення гібридних загроз і ще минулого року запропонували створити Центр аналізу гібридних загроз ЄС (EU Hybrid Fusion Cell) у рамках Розвідувального і ситуативного центру ЄС (EU Intelligence and Situation Centre, EU INCEN) Європейської служби зовнішньої дії. Саме на цю нову структуру, яка у травні 2017 року набула повної оперативної здатності, і покладається завдання збору, аналізу і доведення відкритої та закритої інформації стосовно індикаторів та попереджень про гібридні загрози. Цей Центр підводить гібридні загрози під єдиний європейський знаменник та доводить відомості про них, у тому числі й у формі "Гібридного Бюлетеня" (Hybrid Bulletin), до інституцій ЄС і країн-членів Євросоюзу. Одночасно було запропоновано створити Центр передового досвіду з протидії гібридним загрозам, який був запущений у квітні 2017 року у Фінляндії, і який зосереджується на дослідженнях загроз такого типу та механізмів протидії їм.

Країни-джерела гібридних загроз, як визначають в ЄС, можуть використовувати вразливих членів суспільства, нав'язуючи їм радикальні та екстремістські ідеї через сучасні канали комунікації (пропаганда). Тому в інформаційній сфері Євросоюз ключовим завданням визначив підвищення рівня обізнаності суспільства та протидії пропаганді. Було створено Спеціальну групу "Стратком Схід" (East Stratcom Task Force), запущено спеціальний проєкт EU-STRAT, який працює й по країнам Східного партнерства, а вилучення нелегального інформаційного контенту покладається, зокрема, на Антитерористичний інтернет-центр ЄС у складі Європолу. У кібер-сфері ЄС схвалив Стратегію кібер-безпеки ЄС, Європейський порядок денний безпеки, Директиву з мережевої й інформаційної безпеки. Окремо Єврокомісія створила Агентство ЄС із мережевої й інформаційної безпеки (ENISA) для протидії кібер-загрозам на рівні ЄС та Платформу мережевої й інформаційної безпеки (NIS Platform) для взаємодії органів ЄС з громадськими та приватними гравцями у кібер-просторі. З протидії гібридним загрозам Євросоюз взаємодіє з іншими країнами і міжнародними організаціями — ООН, ОБСЄ, НАТО [15, с. 18; 19].

Соціальні мережі при всьому їх фундаментальному значенні для становлення глобального громадянського суспільства все більше відіграють роль мобілізатора соціальної активності, здатного згуртовувати розрізнені групи громадянської опозиції для адекватного протистояння військової могутності держави, що і показали події в Єгипті і особливо в Лівії. Соціальні мережі, наприклад, Facebook, є стратегічною зброєю, володіння

якою здатне вирішити долю держави або групи держав, тому структура мережевого громадянського суспільства передбачає ланцюгову реакцію у всій системі соціальних мереж, що і спостерігалось у вищезазначених країнах. Вчені вважають, що соціальні мережі являють собою реальну загрозу для держави та її інститутів, їх руйнівний і творчий характер ще тільки належить побачити світу в умовах викликів глобалізації, що загострюється. Економічна глобалізація носить суперечливий характер: з одного боку, вона дозволяє встановлювати високі соціальні стандарти рівня життя, з іншого боку, розрив між багатими і бідними стає все більше і більше. Величезні соціально-економічні наслідки економічних криз у вигляді безробіття, відмирання цілих галузей виробництва є безпосереднім наслідком глобального розвитку світової економіки, яка все більше має відмінностей від існуючої в недавньому минулому міжнародної торгівлі [2, с. 291].

Глобальна культурна криза, пов'язана з поширенням примітивних стандартів суспільства масового споживання, що справляє руйнівний вплив на національні культурні ландшафти, деформуючи світоглядну систему та ціннісні орієнтації населення.

Дефіцит традиційних природних ресурсів. Прискорене вичерпання природних, сировинних та традиційних енергетичних ресурсів зумовлює тенденцію до завищення цін на них, а також необхідність вкладення колосальних ресурсів на пошук нових джерел енергії та сировини. Найбільш небезпечним із цих дефіцитів може бути наростаючий дефіцит прісної води, який може стати важливим чинником глобальної нестабільності вже у близькій перспективі.

Посилення демографічного дисбалансу, пов'язаного з прискореним старінням населення. Це створює зростаюче навантаження на системи соціального забезпечення за віком і стало самостійним фактором посилення нестабільності державних фінансів у зростаючій кількості розвинених країн світу, насамперед в Європі. За оцінками, на порозі поширення цього негативного явища можуть опинитися недовгі й країни, що розвиваються, зокрема Китай.

Наростання проблем з продовольчим забезпеченням в умовах, коли істотно збільшується попит на продовольство в менш розвинених країнах у міру їх економічного зростання, а з іншого боку — для забезпечення найменш розвинених країн, які мають надзвичайно слабкий потенціал розвитку [3, с. 9—10].

Критичне зростання соціальної та економічної нерівності. Більшість суспільств, а відповідно і урядовців, визначають викорінення несправедливої нерівності як одне з головних завдань державної політики. Проте, коли доводиться вибирати між забезпеченням вищих темпів економічного зростання і зниженням нерівності шляхом первинного або вторинного перерозподілу доходів, уряди часто опиняються перед жорсткою альтернативою, оскільки переваги, досягнуті шляхом забезпечення більшої справедливості, можуть бути зведені нанівець втратами, що пов'язані з уповільненням темпів економічного зростання.

Типовим прикладом в українській історії є широко відоме переобтяження бюджету (і економіки в цілому) соціальними витратами, спрямованими на підтримку пен-

сіонерів, низькооплачуваних працівників, сімей з дітьми тощо. Більш справедливий розподіл доходів, що проявляється зокрема через зниження бідності, є вагомим стимулом (і матеріальним, і психологічним) розширення участі всіх верств населення в економічному розвитку, тоді як посилення нерівності і масштабна бідність загрожують стати деструктивною силою щодо економічного прогресу, провокувати соціальну напруженість і викликати протидію перетворенням з боку тих, хто втратив надію на покращання власної долі. Нарешті, висока нерівність і масштабна бідність спричиняють соціальну напруженість і соціальні конфлікти, погіршення криміногенної ситуації в суспільстві. Їх наслідком є (навіть без формування політичної нестабільності) збільшення економічних ризиків і зниження інвестиційної привабливості країни (або окремого регіону), що, в кінцевому підсумку, неминуче уповільнює темпи економічного зростання.

Залагодження соціальних конфліктів і досягнення рівноваги в суспільстві потребуватимуть додаткових ресурсів, що знижуватиме загальну ефективність економічної системи. Нерівність є чинником не тільки криміналізації суспільства, аналогічний зв'язок спостерігається і між нерівністю та корупцією. Нерівний розподіл доходів і багатства може підштовхнути певні групи з високими доходами до втручання у політику і державне управління [16, с. 6].

Нерівність є результатом дії екзогенних та ендогенних причин і чинників. Між нерівністю та економічним розвитком існують складні двосторонні взаємодії, у той же час нерівність впливає на весь комплекс соціально-політичних умов функціонування суспільства. Занадто велика нерівність вважається несправедливою, підриває як стабільність розвитку суспільства, так і нівелювання доходів, не сприяє підвищенню ефективності та економічному зростанню [17, с. 45].

Несистемні громадянські конфлікти та системна криза сучасного середнього класу. Системна криза середнього класу — загрозливий дисбаланс відсоткового співвідношення розподілу матеріальних ресурсів між різними прошарками суспільства у більшості регіонів світу, а особливо в США, ЄС, КНР, Бразилії, Україні та інших, може призвести до масштабних акцій непокорі, соціальних бойкотів, масових заворушень із подальшою дестабілізацією на внутрішньодержавному та глобальному рівнях. Скоріш за все, це призведе до серйозної дискусії про роль політичного класу, представників великого бізнесу та громадянського суспільства в розрізі публічної політики та управління.

Компромісним у даному випадку можна очікувати результат перегляду концепції соціального договору та принципів розподілу матеріальних благ серед усіх зацікавлених сторін.

Загрози ліберально-демократичним політичним трендам: глобальний вимір, зміна політичного вектору розвитку суспільних відносин. Останні роки стали для глобалізованого світу своєрідним соціальним, політичним, економічним та гуманітарним випробуванням. Ступінь не контрольованості та ситуативності зростає з кожним днем і потребує все частіших втручань та авторитарних директивних дій з боку самих держав як на внутрішньому, так і на зовнішньому геополітичному рівні. Ліберально-демократичні традиції політичного та

соціального управління дуже часто виявляють свою неспроможність впливати на перебіг подій у світі.

На даний момент це призводить до встановлення декларативно демократичних, а по суті — гібридних авторитарних з ухилом на національні та релігійні особливості політичних режимів у країнах з нестабільною суспільно-політичною ситуацією (арабо-ісламський світ, країни колишнього Радянського Союзу тощо). Ця тенденція призводить до значного розчарування у передових країнах світу — як елітами, так і населенням — у ліберально-демократичній ідеології. Подібні процеси поширюють симпатію до жорстких методів управління (США, ЄС, РФ і так далі) і закладають основи для так званого ефекту "втечі від свободи" або ж "повзучий авторитаризм". Це в свою чергу проявляється у формуванні новітніх версій авторитарних режимів у вигляді феноменів керованої демократії, інформаційного тоталітаризму, віртуалізації свободи вибору, ілюзії демократії.

Розростання меж та кількості транскордонних конфліктів спричинене кризою концепції державного суверенітету, принципів недоторканості кордонів, національної та політичної ідентичності, недовірою системи міжнародних відносин та міжнародних організацій, протистоянням між світовими країнами-лідерами та розтягуванням мандату глобальної гегемонії США, перерозподілом зон геополітичного впливу. Підтвердженням цьому є ситуації в регіоні Магрибу, Близький Схід, Україна. Найближчим часом можна очікувати нової хвилі розширення транскордонних конфліктів на Кавказі, у Середній Азії, в районах компактного проживання курдів (Іран, Ірак, Туреччина), Балкани. Подібні тенденції поглиблюють світову кризу і ускладнюють спроби пошуку нових глобальних проектів розвитку людства із подальшими локальними катастрофами [18].

Ураховуючи вищевикладене, можна впевнено стверджувати, що сучасне громадянське суспільство відіграє дедалі більш суттєву роль у процедурі прийняття міжнародно-правових рішень та національної політики держав світу.

ВИСНОВКИ

Поява нових динамічних глобалізаційних змін та процесів визначають певною мірою умови та виклики, з якими повсякденно стикається сучасне громадянське суспільство. Аналіз динаміки останніх років доводить, що громадянське суспільство стає рівноправним партнером поряд із такими акторами, як держава та приватний сектор. І сьогодні найбільшим рівнем довіри в суспільстві користаються саме організації громадянського суспільства. Тим не менш, складність та багаторівневість сучасних соціально-політичних криз визначають особливості суспільного розвитку та громадянського суспільства протягом найближчого десятиліття.

Нові умови глобального розвитку вказують управлінській еліті, що сучасна публічна політика має відповідати вимогам часу, залишатись гнучкою та мобільною, а також бути відкритою до нових підходів та рішень суспільного розвитку через відповідальну інноваційну та всеосяжну технологію. В свою чергу громадський простір має переосмислити взаємовідносини з представниками інших секторів і продемонструвати здатність до реалізації інноваційних ідей.

Україна не повинна бути осторонь від зусиль міжнародної спільноти щодо планування свого майбутнього. Для реалізації даних завдань потрібно зрозуміти, що вирішення цих питань зосереджене на проведенні, обґрунтованій, публічній політиці, сприйняттю українським суспільством державну стратегію стійкого розвитку — не тільки на сьогодні, але і на більш віддалену перспективу. Необхідна стратегічно виважена, науково обґрунтована політика, яка може бути засобом забезпечення права майбутніх поколінь на гідні умови життя.

Література:

1. Дем'яненко О. Роль громадянського суспільства у контексті глобалізаційних процесів / О. Дем'яненко // Вісник НТУУ "КПІ" Політологія. Соціологія. Право. — 2016 — С. 136—142.
2. Тютенко Н.А. Еволюція громадянського суспільства та його роль у досягненні соціально-економічного успіху в умовах глобалізації / Н.А. Тютенко, Н.О. Задорожня, О.В. Задорожня // "Громадянське суспільство і формування нової парадигми соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації": тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Херсон, 14 квітня 2015 р.). — К.: АВД Плюс, 2015. — С. 279—292 (0,29 друк. арк.).
3. Нові глобальні виклики та їх вплив на формування суспільних цінностей / В.Р. Сіденко // Український соціум. — 2014. — № 1. — С. 7—21. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_1_3
4. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь 2017 [Електронний ресурс]. http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf
5. Marsh & McLennan Companies Zurich Insurance Group. The Global Risks Report 2019 [Електронний ресурс] / Marsh & McLennan Companies Zurich Insurance Group / 12th Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Risks Team. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf
6. Отчет о глобальных рисках 2019 [Електронний ресурс] / Marsh & McLennan Companies Zurich Insurance Group / 12th Edition is published by the World Economic Forum within the framework of The Global Competitiveness and Risks Team. — 2019. — Режим доступу до ресурсу: <https://www.marsh.com/ru/ru/insights/research-briefings/the-global-risks-report-2019.html>
7. Віннікова І.І. Кібер-ризик як один із видів сучасних ризиків у діяльності малого та середнього бізнесу та управління ними / І.І. Віннікова, С.В. Марчук // Східна Європа: економіка, бізнес та управління. — Вип. 5 (16) 2018. — С. 110—114.
8. Пріоритетні напрями протидії екологічним і техногенним загрозам в зоні військового конфлікту на Сході України. Аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/nacionalna-bezpeka/prioritetni-napryami-protidii-ekologichnim-i>
9. Безпека та конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / О.С. Власюк [та ін.]; за заг. ред. О.С. Власюка; Нац. ін-т стратегічних досліджень. — Київ: НІСД, 2017. — 383 с.: рис., табл. Бібліогр.: С. 365—380.

10. Криза міграційної системи ЄС як виклик безпеці європейської регіональної системи міжнародних відносин [Електронний ресурс] / Юськів Б.М. // Міжнародні відносини Серія "Політичні науки". — № 15. — 2017. — Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3142/2823

11. Potyrala A. Pozamilitarne aspekty bezpieczenstwa mitdzynarodowego — kryzys migracyjny 2015—2016 / A. Potyrala // Przegląd strategiczny. — 2016. — Nr 9. — S. 295—313.

12. Прояви сучасного тероризму: мінливі, багатогранні [Текст] / В.С. Канцір // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. — 2016. — № 850. — С. 507—512.

13. Ризики тероризму та сепаратизму / Державна служба фінансового моніторингу України. — 2017. — 84 с.

14. Шевцов А.І. Майбутнє людства необхідно спланувати: глобальні загрози і довгострокова стратегія розвитку України. Стратегічні пріоритети. 2007. № 1 (2). С. 187—193.

15. Гібридні загрози Україні і суспільна безпека. досвід Єс і східного партнерства. Аналітична записка / За заг. ред. В. Мартинюка // Центр глобалістики "Стратегія ХХІ". КІІВ, 2018. — 105 с.

16. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу / За ред. Е.М. Лібанової. — К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2012. — 404 с

17. Опалько В.В. Наслідки соціально-економічної нерівності в умовах глобальної нестабільності. / Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки Серія: Економічні науки Вип. 51. — 2018. — С. 41—47.

18. Телешун С. Україна крізь призму глобальних світових трендів: виклики та загрози [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-vikliki-ta-zagrozi.html

References:

1. Dem'ianenko, O. (2016), "The role of civil society in the context of globalization processes", Visnyk NTUU "KPI" Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo, pp. 136—142.

2. Tiukhtenko, N.A. Zadorozhnia, N.O. and Zadorozhnia, O.V. (2015), "The evolution of civil society and its role in achieving socio-economic success in the context of globalization", "Hromadianske suspilstvo i formuvannia novoi paradyhmy sotsialno-ekonomichnoho rozvytku v umovakh hlobalizatsii": tezy dopovidei Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii ["Civil society and the formation of a new paradigm of socio-economic development in the context of globalization": abstracts of the International scientific-practical conference], AVD Plus, Kherson, Ukraine, 14 april, pp. 279—292.

3. Sidenko, V.R. (2014), "New global challenges and their impact on the formation of social values", Ukrainskyi sotsium, vol. 1, pp. 7—21, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Usoc_2014_1_3 (Accessed 10 Sept 2020).

4. Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2017), "Sustainable Development Goals: Ukraine", available at: http://un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf (Accessed 10 Sept 2020).

5. World Economic Forum (2017), "The Global Risks Report 2017. 12th Edition", available at: http://www3.weforum.org/docs/GRR17_Report_web.pdf (Accessed 10 Sept 2020).

6. Marsh & McLennan (2019), "The Global Risks Report", available at: <https://www.marsh.com/ru/ru/insights/research-briefings/the-global-risks-report-2019.html> (Accessed 10 Sept 2020).

7. Vinnikova, I.I. and Marchuk, S.V. (2018), "Cyber risks as one of the types of modern risks in the activities of small and medium-sized businesses and their management", Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, vol. 5 (16), pp. 110—114.

8. NISS (2019), "Priority areas for counteracting environmental and man-made threats in the zone of military conflict in eastern Ukraine", available at: <http://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/nacionalna-bezpeka/prioritetni-napryami-protidii-ekologichnim-i> (Accessed 10 Sept 2020).

9. Vlasniuk, O.S. (2017), Bezpeka ta konkurentospromozhnist ekonomiky Ukrainy v umovakh hlobalizatsii [Security and competitiveness of Ukraine's economy in the context of globalization], NISD, Kyiv, Ukraine.

10. Iuskiw, B.M. (2017), "The crisis of the EU migration system as a challenge to the security of the European regional system of international relations", Mizhnarodni vidnosyny Seriiia "Politychni nauky", vol. 15, available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3142/2823 (Accessed 10 Sept 2020).

11. Potyrala, A. (2016), "Non-military aspects of international security — the 2015—2016 migration crisis", Przegląd strategiczny, vol. 9, pp. 295—313.

12. Kantsir, V.S. (2016), "Manifestations of modern terrorism: changeable, multifaceted", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhniky". Yurydychni nauky, vol. 850, pp. 507—512.

13. State Statistics Service of Ukraine (2017), Ryzyky teroryzmu ta separatyzmu [Risks of terrorism and separatism], Derzhavna sluzhba finansovoho monitorynhu Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

14. Shevtsov, A.I. (2007), "The future of humanity needs to be planned: global threats and long-term development strategy of Ukraine", Stratehichni priorytety, vol. 1 (2), pp. 187—193.

15. Martyniuk, V. (2018), Hibrydni zahrozy Ukraini i suspilna bezpeka. dosvid Yes i skhidnoho partnerstva [Hybrid threats to Ukraine and public safety. experience of the EU and the Eastern Partnership], Tsentrl hlobalistyky "Stratehiia XXI", Kyiv, Ukraine.

16. Libanova, E.M. (2012), Nerivnist v Ukraini: mashtaby ta mozhlyvosti vplyvu [Inequality in Ukraine: scale and opportunities for influence], Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

17. Opalko, V.V. (2018), "Consequences of socio-economic inequality in conditions of global instability", Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskoho derzhavnoho tekhnolohichnoho universytetu. Seriiia: Ekonomichni nauky Seriiia: Ekonomichni nauky, vol. 51, pp. 41—47.

18. Teleshun, S. (2016), "Ukraine through the prism of global world trends: challenges and threats", available at: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/1974941-ukraina-kriz-prizmu-globalnih-svitovih-trendiv-vikliki-ta-zagrozi.html (Accessed 10 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 16.09.2020 р.

*І. О. Васильєв,
к. ю. н., професор кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення,
Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: 0000-0003-2355-8683*

*В. О. Тищенко,
к. держ. упр., доцент, доцент кафедри профілактики пожеж та безпеки життєдіяльності населення, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: 0000-0001-7505-1599*

*Н. М. Романюк,
викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності в освіті та навчання за міжнародними проектами, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: 0000-0002-8598-7275*

*І. В. Бабійчук,
викладач кафедри інновацій, інформаційної діяльності в освіті та навчання за міжнародними проектами, Інститут державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту
ORCID ID: 0000-0003-1345-5074*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.105

НЕОБХІДНІСТЬ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ З ОПОВІЩЕННЯ ТА ЕВАКУАЦІЇ ЛЮДЕЙ У РАЗІ ВИНИКНЕННЯ ПОЖЕЖІ

*I. Vasyliiev,
PhD in Law, Professor of the Department of Fire Prevention and Life Safety,
Institute of public administration and research in civil defense
V. Tyshchenko,
PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Fire Prevention and Life Safety, Institute of public administration and research in civil defense
N. Romaniuk,
Lecturer of the Department of innovation, information activity in education and training
on international projects, Institute of public administration and research in civil defense
I. Babiichuk,
Lecturer of the Department of innovation, information activity in education and training
on international projects, Institute of public administration and research in civil defense*

THE NECESSITY OF METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE ORGANIZATION OF MEASURES TO FIRE ALERT AND EVACUATION IN CASE OF FIRE

У статті висвітлено окремі питання щодо забезпечення оповіщення та евакуації людей у разі виникнення пожежі.

Наведено проблемні питання щодо оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій (далі — НС) та результати аналізу нормативно-правових актів, нормативних документів, досвіду Японії, США, Франції, Швейцарії, Філіпін з питань організації та здійснення оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій. Доведено необхідність наукового обґрунтування методичного забезпечення організації заходів з оповіщення та евакуації людей з будинків та споруд при пожежі.

Оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій, а також своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи є одним із основних завдань забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, що здійснюється єдиною державною системою цивільного захисту.

Оповіщення та інформування — це способи пасивного захисту, але без них неможлива сама організація захисту населення. За різними оцінками за рахунок регулярного інформування та своєчасного оповіщення населення можливо до 50—70% знизити розміри санітарних і безповоротних втрат населення і матеріальних збитків у надзвичайних ситуаціях.

Від того, як регулярно буде здійснюватися інформаційний вплив на людей у сфері безпеки життєдіяльності, з якою оперативністю пройде сигнал оповіщення для органів управління цивільного захисту, наскільки своєчасно буде повідомлено і проінформоване населення, залежить результативність заходів щодо зниження людських втрат і матеріальних збитків у надзвичайних ситуаціях.

Водночас забезпечення безпеки людей та збереження їх життя і здоров'я в екстремальних умовах базується на своєчасному оповіщенні та евакуації із зони ураження. Тому застосування сучасної системи оповіщення є запорукою зниження негативних факторів НС для організації та забезпечення життя та здоров'я населення, що потребує допомоги.

Ці питання вимагають не тільки постійної уваги з боку органів влади, керівників підприємств, установ і організацій, а також потребують дієвого контролю наглядових органів. Особлива роль обов'язково приділяється системі навчання.

The article covers some issues related to providing notification and evacuation of people in case of fire.

The problematic issues related to the notification of population about the threat or occurrence of emergencies (hereinafter referred as "the emergencies") were considered, as well as the results of the analysis of statutory and regulatory enactments, regulations, the experience of Japan, USA, France, Switzerland, Philippines on the organization and implementation of notification of the threat or occurrence of emergencies. The necessity of scientific substantiation of methodological support for the organization of measures to fire alert and evacuation of people from buildings and constructions in case of fire was proved.

Population notification about the threat or occurrence of emergencies, as well as timely and accurate information about the actual situation and measures taken, is one of the main tasks of ensuring the implementation of state policy in the field of civil protection, carried out by the unified state civil protection system.

Notification and information are the ways of passive protection but without them, the organization of protection of population is impossible. According to the various estimates, due to the regular information and timely notification of population, it is possible to reduce the amount of sanitary and irreplaceable losses of population and material damage in case of emergencies by up to 50-70%.

The effectiveness of measures to reduce human losses and material damage in case of emergencies depends on how regularly the information impact on people in the field of life protection will be carried out, how quickly the alert signal for civil protection authorities will be communicated, how timely the population will be informed.

At the same time, ensuring safety of people and preserving their lives and health in extreme conditions are based on timely notification and evacuation from the affected area. Therefore, the use of modern alert system is a guarantee of reducing the negative factors of emergencies for organizing and ensuring the life and health of population that needs help and assistance.

These issues require not only constant attention from the authorities, heads of enterprises, institutions and organizations, but also require effective control of supervisory authorities. A special role shall be given to the teaching system.

Ключові слова: пожежа, оповіщення, евакуація, системи оповіщення про загрозу або виникнення надзвичайних ситуацій.

Key words: fire, alert, evacuation, threat alerting systems or alerting systems for occurrence of emergencies.

ВСТУП

На жаль, останнім часом в Україні та й в усьому світі збільшилась кількість пожеж на об'єктах із масовим перебуванням людей. Резонансні надзвичайні події, що трапились у російському Кемерові та в різних містах України — Хмельницькому, Одесі, Чернівцях та ін., вкотре підтвердили, яку небезпеку приховує стихійний вогонь і що при незадовільному протипожежному захисті можливі масові людські жертви, а також величезні матеріальні втрати.

На пожежі в торговельному центрі "Зимова вишня" у Кемерові за офіційними даними загинуло щонайменше 64 людини, 41 з них — діти; з палаючого гуртожитку Хмельницького торговельно-економічного коледжу рятувальники евакуювали за допомогою механічних дра-

бин 27 студентів та шляхами евакуації — 77; у місті Часів Яр Донецької області при загорянні дитячого садка врятували 93 малюків і 32 дорослих; пожежа на території дитячого оздоровчого комплексу "Вікторія" в Одесі влітку забрала життя трьох дівчаток [10].

Особам, відповідальним за пожежну безпеку об'єктів з масовим перебуванням людей, вкрай важливо усунути всі умови виникнення таких надзвичайних ситуацій, а також передбачити засоби для мінімізації їх наслідків [10].

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Існуюча система централізованого оповіщення про загрозу або виникнення НС побудована, як і в усіх пострадянських країнах, після Другої світової війни за

командно-сигнальним принципом та орієнтована на доведення сигналів оповіщення в мирний час та особливий період. Основними засобами, за допомогою яких доводяться до населення сигнали та інформація, є провідові, ефірні радіоприймачі довгохвильового і середньохвильового діапазону, телевізори, сирени для привертання уваги та гучномовці. Робота зазначених засобів заснована на аналоговій обробці та передачі інформації. Тому є необхідність наукового обґрунтування методичного забезпечення організації заходів з оповіщення та евакуації людей з будинків та споруд при пожежі.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні та іноземні вчені у галузі державного управління, а саме: В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, В.Г. Афанас'єв, О.М. Бандурка, П.Б. Волянський, Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, І.П. Голосніченко, А.Т. Комзюк, В.К. Колпаков, Н.Р. Нижник, О.В. Негодченко, В.П. Петков також приділяли значну увагу у своїх наукових працях з даного питання. Під час дослідження були використані здобутки і таких вчених: Ю.Ю. Басової, В.А. Гуменюка, В.В. Новікова, В.В. Пахомова, Д.П. Цвігуна, В.С. Шестака, О.О. Яковенка, Х.П. Ярмачі та інших.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

На цей час у багатьох людей і навіть у досвідчених фахівців сформувався своєрідний штамп стосовно системи оповіщення, який базується лише на наявності легкових автомобілів з гучномовцями, а система евакуації — на замських захисних спорудах та розрахунків кількості рейсових автобусів. Це теж потрібно, проте сучасний стан потребує усвідомлення, що евакуація починається не з абстрактного місця, а безпосередньо з конкретної будівлі або приміщення. Сьогодні органи виконавчої влади, підприємства, установи і організації та населення у своїй діяльності та у побуті давно використовують пристрої для оброблення, зберігання та передачі інформації, робота яких заснована на сучасних цифрових технологіях. При цьому постійно збільшується кількість населення, яке надає перевагу сучасним технічним пристроям.

Водночас нормативно-правові акти, інші документи, регламентують порядок організації оповіщення про загрозу або виникнення НС, здійснення експлуатаційно-технічного обслуговування апаратури систем оповіщення. У [1], ст.31 наведено такі визначення:

1. Інформацію з питань цивільного захисту становлять відомості про надзвичайні ситуації, що прогножуються або виникли, з визначенням їх класифікації, меж поширення і наслідків, а також про способи та методи захисту від них.

2. Органи управління цивільного захисту зобов'язані надавати населенню через засоби масової інформації оперативну та достовірну інформацію, зазначену в частині першій цієї статті, а також про свою діяльність з питань цивільного захисту, у тому числі в доступній для осіб з вадами зору та слуху формі.

3. Керівники суб'єктів господарювання, що експлуатують потенційно небезпечні об'єкти та об'єкти підвищеної небезпеки, зобов'язані систематично та опера-

тивно оприлюднювати інформацію про такі об'єкти в офіційних друкованих виданнях, на офіційних веб-сайтах, інформаційних стендах та в будь-який інший прийнятний спосіб.

4. Інформація має містити дані про суб'єкт, який її надає, та сферу його діяльності, про природу можливого ризику під час аварій, включаючи вплив на людей та навколишнє природне середовище, про спосіб інформування населення у разі загрози або виникнення аварії та поведінку, якої слід дотримуватися.

5. Оприлюднення інформації про наслідки надзвичайної ситуації здійснюється відповідно до законодавства про інформацію.

Постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11 "Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту" регулює питання здійснення заходів цивільного захисту в державі, визначає склад органів управління та сил цивільного захисту, планування діяльності єдиної державної системи цивільного захисту, порядок виконання нею завдань та організації взаємодії [2].

Також 27 вересня 2017 року своєю Постановою № 733 Кабінет Міністрів України затвердив Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту.

Так, за даними соціологічних досліджень, проведених Інститутом "Future of Humanity" при Оксфордському університеті та фонду "Global Challenges", людина мегаполісу 88% свого часу проводить вдома, в офісі, в магазині, на вокзалі, кінотеатрі або в іншому громадському місці і всього 12% на вулиці або на природі. Тому на початковому етапі евакуацію людей у разі загрози або раптової надзвичайної події необхідно передбачати, виходячи з цих умов.

Також статистика визначає, що переважна більшість випадків гибелі та травмування у наслідок пожеж відбувається безпосередньо на місці трагедії. На людину, яка опинилася у зоні горіння, одночасно впливає ціла низка небезпечних чинників — відкритий вогонь, іскри, підвищена температура, токсичні продукти горіння, дим, знижена концентрація кисню, руйнування будівельних конструкцій, агрегатів та установок, які при пожежі падають, горять та вибухають.

За своєю більшістю люди самостійно не в змозі вийти з палаючої будівлі та гинуть через отруєння продуктами горіння, отримують травми органів дихання, опіки тіла тощо. Крім цього, до масової загибелі призводить паніка.

Як показують розслідування різного роду НС, основний ризик гибелі та травмування людей існує на початку НС, під час її виявлення чи оповіщення про її загрозу, коли непрофесійні дії персоналу об'єкту приводять до масової паніки. Тому своєчасне та професійне оповіщення людей, які знаходяться у будівлі, де сталася надзвичайна ситуація, своєчасно проведена евакуація та впровадження заходів щодо гасіння пожежі або ліквідації аварії дозволять не тільки вивести людей із небезпечних зон та уникнути їх загибелі і травмування, а також своєчасно ліквідувати або зменшити наслідки наявної катастрофи.

Для забезпечення безпеки людини, необхідно вирішити три головних завдання:

По-перше, необхідно здійснити своєчасне та 100% оповіщення персоналу та відвідувачів, які опинилися у приміщеннях об'єкту під час виникнення пожежі, аварії або іншої надзвичайної події на підприємстві.

По-друге, забезпечити організовану евакуацію людей із приміщення та будівлі, де сталася надзвичайна подія.

По-третє, вжити практичні заходи щодо ліквідації пожежі, аварії або іншої надзвичайної події на початковій стадії розвитку для мінімізації її наслідків.

Для цього на кожному об'єкті необхідно мати: автоматичну або автоматизовану систему оповіщення, диспетчерський пункт для координації управління процесу оповіщення, пристрій, що забезпечить автоматичне включення системи оповіщення від сповісвачів пожежної сигналізації, пожежогасіння, газоаналізаторів, датчиків тиску або інших видів технологічної автоматики, внутрішню радіотрансляційну мережу, гучномовці, кабельне телебачення, телефонний зв'язок, а також інші пристрої для подачі звукових та світлових сигналів у приміщення будівлі, гучномовні динаміки, за якими є можливість безперешкодно транслявати спеціальні тексти, озвучені диспетчером у реальному часі або попередньо записані на монітор, у тому числі на іноземній мові.

Так, дослідження організації заходів цивільного захисту на об'єктах господарювання показав, що сьогодні майже на всіх підприємствах, незалежно від форм власності, відсутня будь-яка система оповіщення персоналу про виникнення пожежі, аварії або іншої надзвичайної події. Також не розроблені алгоритми дій для чергових, для пересічних громадян та відвідувачів (супермаркети, театри, вокзали тощо), для членів дружин та ланок тощо. На жаль, фахівці підприємств не дають можливість самостійно розробити зазначені алгоритми. До того ж, на сьогодні немає жодного уніфікованого нормативно-правового документу, який би встановив єдиний алгоритм дій для всіх підприємств та установ при виникненні на об'єкті пожежі, аварії або іншої надзвичайної ситуації враховуючи специфіку технологічного процесу виробництва.

Світовий досвід показує, що Японія використовує J-Alert — загальнонаціональну систему попередження населення. Вона працює через супутники, що дозволяє владі оперативно транслявати оповіщення в місцевих ЗМІ та через гучномовці. За офіційними даними, оповіщення місцевих чиновників відбувається за 1 секунду, а щоб передати повідомлення жителям регіону з загрозою НС, потрібно від 4 до 20 секунд.

Наприклад, землетрус: ефективність попередження залежить від того, в якій зоні знаходиться транслятор. У зоні епіцентру підземні поштовхи можуть відбутися раніше, ніж прийде сповіщення. В середньому після отримання попередження є близько хвилини, щоб вжити заходів. Цей час використовується для того, щоб знайти укриття або піти з небезпечної зони; залізничники уповільнюють поїзда, а робітники заводів припиняють роботу. Після сигналу диктор вимовляє: "Це раннє попередження про землетрус. Будь ласка, підготуйтеся до підземних поштовхів". На екрані з'являється карта із зазначенням епіцентру наближення землетрусу і список районів, яких він торкнеться. У цих оповіщеннях

також передається інформація про загрозу зсувів або цунамі, викликаних землетрусом.

Система оповіщення в США спрацьовує декількома способами.

По-перше, бездротова система попередження про НС. Це текстові повідомлення з попередженнями про НС, які відправляються уповноваженими держорганами на стільникові телефони і мобільні девайси. Повідомлення транслюються через антени мобільного зв'язку в тій області, на яку поширюється загроза НС. Якщо загроза виникне в Нью-Йорку, то оповіщення придуть на всі пристрої, що знаходяться в Нью-Йорку, навіть якщо ви не житель Нью-Йорка, а приїхали з іншої країни.

По-друге, Аварійна система оповіщення. Це національна система оповіщення населення через різні мовні компанії: радіо, супутникове і кабельне телебачення і т.д. У разі надзвичайної ситуації вона протягом 10 хвилин забезпечує прямий зв'язок президента з американським народом.

У Франції попередження населення про НС відбувається за допомогою сирен повітряної тривоги — Національної мережі оповіщення. Вона складається приблизно з 4 500 сирен і була розроблена ще під час Другої світової війни для попередження населення про бомбардування. Сирени і гучномовці також можуть бути встановлені на пожежні і поліцейські машини, які курсують по населених пунктах, які знаходяться в зоні небезпеки.

Швейцарська мережа сирен була створена ще до Другої світової війни. Вона налічує близько 8 тисяч сирен, які використовуються для інформування населення в кризових ситуаціях і при загрозі стихійного лиха.

Для сповіщень розробили чотири типи сигналу, вони розрізняються позначенням проміжків часу, через яке очікується лихо: 36, 24, 18 і 12 годин.

Нині результати досліджень свідчать, що в Україні є необхідність у побудові сучасних автоматизованих систем централізованого оповіщення як на державному, територіальному, місцевому рівнях, так і систем оповіщення на об'єктовому рівнях.

Тому науковці Інституту державного управління та наукових досліджень з цивільного захисту ще в минулому році розпочали наукове дослідження направлене на реалізацію зазначених завдань, а саме розробити методичні рекомендації щодо ефективного використання систем локального оповіщення та управління евакуацією для різноманітних підприємств.

Система буде являти собою багатофункціональний інженерний комплекс, призначений для впровадження у місцях громадського користування — торгових центрах, вокзалах, аеропортах, адміністративних і житлових будівлях, лікарнях, школах, виробничих підприємствах тощо.

Також вищезгадана система буде поєднана в єдину структуру, яка в автоматичному режимі працюватиме з установками пожежної сигналізації, автоматичного пожежогасіння або виробничої автоматики. При цьому передача сигналів здійснюється послідовно або вибірково в окремі частини будівлі залежно від видів аварійної ситуації та необхідності евакуації людей з того чи іншого приміщення.

За способом роботи система оповіщення може бути:

- автоматичною — з цілодобовою роботою в автономному режимі та автоматичним включенням при спрацьовуванні сповіщувачів пожежної сигналізації, спринклерів системи автоматичного пожежогасіння, приладів виробничої автоматики, газоаналізаторів, а також від інших контрольних пристроїв, характерних для технологічного процесу та виробничих ризиків;
- автоматизованою — включається за допомогою чергового персоналу після отримання сигналу про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації;
- комбінованою — працює як в автоматичному так і у ручному режимах.

Проектне рішення щодо вибору засобів та типу оповіщення буде прийматися виходячи із:

- потенціальних ризиків на об'єкті та прилеглий території (повені, пожежі, зсуви, землетруси тощо);
- функціонального призначення об'єкту захисту (завод, склад, театр, музей, школа, інститут, магазин, готель, лікарня тощо);
- площі, поверховості та об'ємно-планувальних особливостей будівлі;
- категорії виробництва (для промислових підприємств);
- кількості людей та режиму їх перебування.

Незалежно від цього система оповіщення буде виконувати:

- подачу звукових та світлових сигналів у будівлях, де тимчасово або постійно перебувають люди;
- трансляцію звукових оголошень про необхідність залишити робочі місця та покинути приміщення, інформацію щодо напрямків евакуації та інша необхідні інформація, направлена на забезпечення безпеки;
- включення світлових покажчиків та освітлення евакуаційних шляхів;
- передачу на основний монітор та монітори комп'ютерів спеціальних текстів, з різноманітним алгоритмом проведення евакуації виходячи із специфіки технологічного процесу виробництва та конструктивних особливостей будівлі та схем евакуації;
- передачу на персональні комп'ютери, смартфони та мобільні телефони спеціальних текстів та вказівок окремим працівникам підприємства щодо організації евакуації та ліквідації аварії (керівники, електрики, члени пожежної дружини та аварійних ланок);
- автоматичне включення системи оповіщення від систем пожежної сигналізації, пожежогасіння, газоаналізаторів, датчиків тиску або інших видів технологічної автоматики;
- безперешкодну трансляцію спеціальних текстів, озвучених диспетчером у реальному часі або попередньо підготовлених та записаних до комп'ютерної програми (у т.ч. на іноземній мові);
- автоматичне включення евакуаційного освітлення, димовидалення та підпору повітря, відключенням систем загальної вентиляції та електропостачання, включення аварійного живлення, відкриття дверей евакуаційних виходів та впровадження інших інженерних заходів, направлених на безпечну евакуацію людей із приміщень.

Отже, система оповіщення призначається для:

1. Виявлення осередку пожежі, а також інших небезпечних відхилень від технологічного процесу вироб-

ництва, що досягається за допомогою ліній зв'язку, автоматичних та ручних сповіщувачів, спринклерів, контрольно-вимірювальних приладів, газоаналізаторів, датчиків тиску та температури, рівномірів води, інших приладів виробничої автоматики.

2. Прийняття інформації та сигналів, що надійшли до пункту керування, з подальшою її обробкою та передачею управлінських команд та сигналів, що включає наявність диспетчерського пункту, приймальних станцій, пристрою, що забезпечує автоматичне включення системи оповіщення від датчиків пожежної сигналізації, пожежогасіння, тиску, газоаналізаторів або інших видів технологічної автоматики; внутрішньої радіотрансляційної мережі, гучномовців, кабельного телебачення, телефонного зв'язку, а також інших пристроїв для подачі звукових та світлових сигналів у приміщення будівлі; мовних динаміків, за якими є можливість безперешкодно транслявати тексти з різноманітними алгоритмами евакуації, у тому числі, напрямків рухів, запобігання паніки виходячи з технологічного процесу виробництва та конструктивних особливостей будівель і споруд.

3. Оповіщення та управління процесом евакуації, яке включає наявність евакуаційних виходів, розташованих та обладнаних відповідно до вимог будівельних норм і правил; графічні плани евакуації розміщені на кожному поверсі будівлі; світлозвукові сповіщувачі (сирена, гудок, гучномовець); знаки безпеки, таблички "Вихід" із системою їх освітлення та покажчиками напрямків руху; евакуаційне освітлення, димовидалення, підпір повітря з відключенням систем загальної вентиляції; автоматичну систему відключення електроенергії з переходом її на аварійне живлення; дистанційне відкриття замків дверей евакуаційних виходів; інші інженерні заходи, направлені на безпечну евакуацію людей із приміщень.

Така модель автоматичної системи оповіщення та її програмне забезпечення запровадить на підприємствах, установах та організаціях індивідуальну систему оповіщення, яка в автоматичному режимі не тільки забезпечить організацію оповіщення та управління системою евакуації, а також зможе надати оперативному персоналу об'єкту алгоритми невідкладних дій з ліквідації надзвичайної ситуації.

Таким чином, головне призначення цієї системи є попередження людей про пожежу або аварію, що раптово виникла на підприємстві (будівлі), управління режимами евакуації та організація ліквідації конкретної надзвичайної події.

Схема управління будується за модульним принципом, тому у залежності від архітектурних особливостей будівлі та її призначення вона включає в себе пристрої екстреної відео трансляції через персональні комп'ютери, а також модулі, встановлені у доступних місцях. Також схема передбачає автоматичне включення евакуаційного освітлення, димовидалення, підпір повітря з одночасним відключенням систем вентиляції, а також автоматичне відключення електроенергії з переходом її на аварійне живлення, дистанційне відкриття дверей на шляхах евакуації та інші технічні заходи, направлені на забезпечення безпеки людей. До того ж схема управління може працювати в автоматичному

режимі з системою пожежної сигналізації, автоматичного пожежогасіння, включатися від датчиків тиску, газоаналізаторів чи інших приладів технологічної автоматики.

У повсякденному режимі головний монітор системи оповіщення може ефективно використовуватися для демонстрації тематичних відеороликів та фільмів з питань цивільного захисту, фонові музики, мовних або текстових оголошень, а також реклами підприємства або установи.

ВИСНОВКИ

Здійснений аналіз продемонстрував, що забезпечення об'єктів незалежно від їх призначення системами оповіщення та евакуації нагальна проблема для нашого суспільства. Тому необхідно:

здійснити організаційні заходи, у тому числі структурну перебудову системи оповіщення;

розробити нормативно-правові акти з урахуванням визначених завдань та суб'єктів, що залучаються до оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій;

визначити відповідальність органів управління цивільного захисту, що залучаються до оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій;

унормувати відносини з новими операторами телекомунікаційних послуг;

провести навчання суб'єктів, що залучаються до оповіщення про загрозу виникнення або виникнення НС.

Водночас враховуючи, що в Україні система оповіщення потребує удосконалення, зазначені дослідження доволі перспективні, вони забезпечать реальні можливості здійснити пошук конкретних шляхів запобігання пожежам і тяжким наслідкам від них.

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року № 5403-VI станом на 05.10.2016 / Офіційний вісник України — 2012. — № 89. — С. 9.

2. Положення про Єдину державну систему цивільного захисту: постанова Кабінету Міністрів України від 9 січня 2014 р. № 11 / Офіційний вісник України. — 2014. — № 8. — 341 с. Закон України від 18 січня 2001 р. № 2245-III "Про об'єкти підвищеної небезпеки".

3. Закон України "Про основи засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності".

4. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 р. № 819 "Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту".

5. Постанова Кабінету Міністрів України від 09 жовтня 2013 р. № 787 "Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту".

6. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.09.2014 № 934 "Про затвердження Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту".

7. Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.10.2014 № 1112 "Про затвердження Положення про

організацію навчального процесу з функціонального навчання".

8. Методичні рекомендації з питань організації планування та проведення евакуаційних заходів на об'єктах господарської діяльності у разі виникнення надзвичайних ситуацій (затверджені наказом МНС України від 07 вересня 2010 року № 761).

9. Загальна підготовка працівників підприємств, установ та організацій до дій в умовах надзвичайних ситуацій. Методичний посібник. Волянський П.Б. та інші. "Палітурник". 2015. 290 с.

10. Трошина С. "Евакуація". Журнал "Охорона праці і пожежна безпека". № 5. 2018.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), "Code of Civil Protection of Ukraine", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 89.

2. Cabinet of Ministers of Ukraine (2014), Resolution "Regulations on the Unified State System of Civil Protection", Ofitsijnyj visnyk Ukrainy, vol. 8.

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2007), The Law of Ukraine "On the Main Principles of State Supervision (Oversight) in the Area of Commercial Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On approval of the Procedure for training of management and specialists whose activities are related to the organization and implementation of measures for civil protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2013), Resolution "On approval of the Procedure for formation, tasks and functions of civil defense formations", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2013-%D0%BF#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

6. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2014), Order "On approval of the Procedure for organizing and conducting special object exercises and trainings on civil defense", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1200-14#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

7. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2014), Order "On approval of the Regulations on the organization of the educational process of functional learning", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-14#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

8. Ministry of Ukraine of Emergencies and Affairs of Population Protection from the Consequences of Chornobyl Catastrophe (2010), Order "Methodical recommendations on the organization of planning and carrying out evacuation measures on objects of economic activity in case of emergencies", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0761666-10#Text> (Accessed 30 Aug 2020).

9. Volians'kyj, P.B. (2015), Zahal'na pidhotovka pratsivnykiv pidpryemstv, ustanov ta orhanizatsij do dij v umovakh nadzvychajnykh sytuatsij [General training of employees of enterprises, institutions and organizations to act in emergency situations], Paliturnyk, Kyiv, Ukraine.

10. Troshyna, S. (2018), "Evacuation", Okhrona pratsi i pozhehzna bezpeka, vol. 5.

Стаття надійшла до редакції 17.09.2020 р.

Н. І. Дерев'ягіна,
к. т. н., доцент кафедри гідрогеології та інженерної геології,
Національний технічний університет "Дніпровська політехніка"
ORCID ID: 0000-0001-5584-8592

М. О. Сичова,
к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту, публічного управління
та адміністрування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-4198-2234

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.111

ЗАСОБИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

N. Dereviachina,
PhD in Technical Sciences, Associate Professor of the Department of Hydrogeology
and Engineering Geology of Dnipro University of Technology
M. Sychova,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,
Public Management and Administration, Dnipro State Agrarian and Economic University

MEANS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF ENVIRONMENTAL PROTECTION IN UKRAINE

Досліджено галузеву структуру промисловості України в ракурсі виробництва первинних сировинних ресурсів і напівфабрикатів; визначено головні складові механізму реалізації державної екологічної політики; запропоновано основні напрями державного управління охороною навколишнього природного середовища; виділено принципи екологічної безпеки, які лежать у основі державного регулювання природоохоронної діяльності; охарактеризовано систему екологічних нормативів, що регулюють охорону навколишнього природного середовища; визначено організаційно-технічне забезпечення щодо підтримки організаційних заходів у природоохоронній діяльності; проведено оцінку чинників регіоналізації державної політики охорони навколишнього природного середовища в Україні; запропоновано засоби економічного стимулювання природоохоронної діяльності у регіонах; досліджено перспективи розвитку екологізації публічного управління.

The branch structure of the industry of Ukraine in a foreshortening of production of primary raw materials and semi-finished products is investigated; the main components of the mechanism of realization of the state ecological policy are defined; the main directions of state management of environmental protection are offered; the principles of ecological safety which underlie the state regulation of environmental protection activity are allocated; the system of ecological norms regulating environmental protection is characterized; organizational and technical support to support organizational measures in environmental activities is determined; an factors of regionalization of the state policy of environmental protection in Ukraine are estimated; means of economic stimulation of environmental activities in the regions are proposed, namely the provision of economic benefits to customers who create fixed assets of environmental importance; reduction of taxes to enterprises, taking into account their costs for environmental protection measures; transfer to the company's profit of funds received as a result of the implementation of environmental measures; ensuring compliance between the remuneration of environmental activities and the environmental results achieved through it (practice confirms that market and economic instruments of influence and means of stimulating ecologically oriented behavior of economic entities are not fully used in Ukraine, the mechanism of short— and long-term crediting of environmental protection measures practically does

not work; it is necessary to introduce such a system of economic regulators of environmental management, which is based on a combination of instruments that, first of all, economically interest economic entities in the implementation of environmental and resource conservation measures, for example by materially encouraging greening of production activities; such incentives must be combined with effective tools to prevent and respond to environmental violations immediately and appropriately); prospects for the development of greening of public administration are studied (it is determined that the main tools of such management are public environmental strategies and policies, as well as regulatory regulation at the level of public authorities; greening of public administration is a reflection of sustainable development, which focuses on decisions, measures aimed at achieving the best results in any sphere of society, took into account the needs of environmental protection, environmental safety).

Ключові слова: засоби, природне середовище, публічне управління, охорона.
Key words: means, environment, public administration, protection.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Державне управління охороною навколишнього природного середовища є складовою загальної системи державного управління, що функціонує згідно з чинним законодавством України і має за мету здійснення державної політики у цій сфері та гармонізацію суспільно-природних відносин на державному рівні. Така гармонізація має здійснюватися шляхом практичного впровадження принципів сталого розвитку. Проте в Україні сталий розвиток досі сприймається більшою частиною суспільства як абстрактне явище, і в сфері екології зводиться до рівня забезпечення функціонування соціально-економічних процесів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні відбувається активний пошук ефективних механізмів і засобів публічного управління охороною навколишнього природного середовища в Україні, про що свідчать дослідження таких вчених: О. Босак, А. Гетьман, Л. Гладка, А. Жихарева, А. Залевська-Шисак, О. Олефіренко, А. Омаров, Г. Палій, Л. Прокопенко, Н. Тішкова. Та практика підтверджує, що в Україні неповною мірою задіяні ринково-економічні інструменти впливу та засоби стимулювання екологоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання, практично не працює механізм коротко- та довгострокового кредитування природоохоронних заходів, що відкриває спектр для нових досліджень, у недостатній мірі впроваджуються механізми екологізації публічного управління.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування засобів публічного управління охороною навколишнього природного середовища в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Відомим фактом є те, що всі виробничі ресурси є обмеженими і рідкісними. Особливо гостро ця економічна проблема стоїть перед такими основними компонентами природних ресурсів як земля, лісові ресурси,

родовища корисних копалин, водні ресурси, тваринний світ, які людина використовує у процесі виробництва різноманітних благ і без яких неможлива господарська діяльність. У таких умовах необхідним є нове розуміння розвитку і пошуку нових підходів до використання природно-ресурсного потенціалу, які забезпечать збалансований техногенний вплив на природне середовище з можливостями відтворення первинних властивостей елементів природи.

Галузева структура промисловості України занадто обтяжена виробництвом первинних сировинних ресурсів і напівфабрикатів. Сировинна та напівфабрикат на спрямованість промислового виробництва України, окрім низької рентабельності, зумовлює високу енергомісткість національного продукту і загрозили техногенну завантаженість на природне середовище. Навіть в умовах падіння промислового виробництва Україна знаходиться серед країн із найвищими абсолютними обсягами утворення і накопичення відходів. Сьогодні постає необхідність вирішення складної системи завдань, пов'язаних із вимогами оптимізації природокористування та оздоровлення стану природного середовища, що потребує ефективної державної політики в сфері природокористування, природно-техногенної та екологічної безпеки і охорони природи [3].

Перспектива довгострокового суспільного прогресу тісно пов'язана із впровадженням одночасно екологічно безпечної і економічно вигідної господарської діяльності. Перехід до сталого розвитку є складним, довготривалим і багатофакторним процесом досягнення зрівноваженої взаємодії між суспільством і навколишнім природним середовищем, гармонізації їх відносин на основі дотримання законів розвитку біосфери. Він охоплює фактично весь комплекс внутрішніх проблем розвитку країни, включаючи інвестиційну та структурну політику, питання зміни структури споживання, охорони, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, економічної і екологічної безпеки, соціальної, науково-технічної та регіональної політики. Крім цього, це питання стосується і зовнішньоекономічних аспектів, у яких екологічний фактор відіграє значну роль [3].

Головними складовими механізму реалізації державної екологічної політики є:

— державна інституційна інфраструктура проведення природоохоронної політики;

— законодавчо-правовий механізм регулювання виробничої діяльності юридичних і фізичних осіб щодо охорони, використання природних ресурсів та їх відходів;

— економічний механізм природокористування та природоохоронної діяльності;

— механізм реалізації міжнародних, національних, регіональних, галузевих та місцевих природоохоронних програм.

Основними напрямками державного управління охороною навколишнього природного середовища є:

— екологічне оздоровлення деградованих природних об'єктів, ландшафтів і стабілізація екологічного стану держави;

— відновлення природного потенціалу, заощадливе природокористування;

— формування національної екологічної мережі;

— охорона навколишнього природного середовища;

— забезпечення екологічної безпеки, зменшення антропогенного тиску і забруднення відходами;

— екологізація загальних функцій управління державою;

— екологізація соціально-економічного розвитку, впровадження принципів збалансованого розвитку;

— розвиток національного екологічного партнерства.

Постійне вдосконалення систем екологічного управління є однією з вимог міжнародної та європейської системи стандартизації екологічного управління.

В основі державного регулювання природоохоронної діяльності лежать принципи екологічної безпеки, основними з яких є:

— пріоритетність вимог екологічної безпеки при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності;

— гарантування державою екологічно безпечного середовища для життя та здоров'я людей;

— запобіжний характер заходів з охорони навколишнього природного середовища;

— забезпечення екологізації матеріального виробництва на основі широкого використання новітніх технологій, відтворення природних ресурсів, комплексного вирішення питань охорони довкілля;

— збереження різноманітності та цілісності природних об'єктів і комплексів;

— науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства, визначення впливу господарської діяльності на довкілля;

— підвищення відповідальності за негативний вплив на навколишнє середовище;

— широке міжнародне співробітництво в питаннях охорони навколишнього природного середовища [2].

Державне управління охороною навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів в Україні здійснюється комплексом заходів правового, адміністративного та економічного характеру, сукупність яких формує екологічну політику держави, і, відповідно, визначає важелі державного регулювання природоохоронної діяльності.

Екологічна політика — це сукупність заходів держави, спрямованих на збереження безпечного навколиш-

нього середовища, захист життя і здоров'я населення від негативного впливу забруднення, досягнення гармонії у взаємодії суспільства і природи, охорону і раціональне використання природних ресурсів. Розрізняють два типи екологічної політики — пасивну та активну. Суть пасивної політики полягає у впровадженні заходів щодо стримування негативних впливів на природу. Вона ґрунтується на застосуванні адміністративних інструментів регулювання: екологічних норм і нормативів, дозволів, штрафних стягнень. Активна екологічна політика орієнтується на екологічний моніторинг, на послідовне зменшення негативних впливів на природу в результаті змін у свідомості громадян і товаровиробників. До заходів адміністративного характеру охорони навколишнього природного середовища належать: державні стандарти, екологічні нормативи, екологічний моніторинг, екологічна експертиза, державна екологічна інспекція, екологічне лімітування. Так, наприклад, адміністративним важелем регулювання оптимального використання природних ресурсів виступають ліміти. Вони визначають норму використання мінеральних ресурсів, лісів, води, землі, яка не призводить до порушення екологічної рівноваги.

Важливим інструментом регулювання охорони навколишнього природного середовища є стандартизація. Державні екологічні стандарти є обов'язковими для виконання і містять вимоги та режим використання та охорони природних ресурсів, методи контролю за станом навколишнього середовища. Регулювання охорони навколишнього природного середовища забезпечується системою екологічних нормативів, яка включає:

— нормативи екологічної безпеки — гранично допустимі концентрації забруднювальних речовин у природному середовищі;

— гранично допустимі рівні акустичного, електромагнітного, радіаційного та інших шкідливих впливів; гранично допустимий вміст шкідливих речовин у продуктах харчування;

— гранично допустимі норми викидів і скидів у навколишнє природне середовище забруднювальних речовин і матеріалів, рівні шкідливого впливу фізичних і біологічних факторів.

У межах екологічного моніторингу проводиться державна екологічна інспекція, яка здійснює контроль за дотриманням екологічного законодавства, екологічних нормативів, встановлює рівень відхилень від встановлених норм, визначає штрафні санкції за допущені відхилення. Для запобігання шкоді навколишньому середовищу, нераціональному використанню природних ресурсів в Україні проводиться екологічна експертиза, якій підлягають проекти схем розвитку і розміщення продуктивних сил, розвитку галузей економіки, генеральних планів населених пунктів та інша передпланова та передпроектна документація; техніко-економічні обґрунтування та розрахунки, проекти будівництва та реконструкції суб'єктів господарювання; документація зі створення нової техніки, технології, матеріалів; проекти інструктивно-методичних і технічних актів з регламентації господарської діяльності; техніко-технологічні рішення, впровадження яких може призвести до порушення екологічної рівноваги та безпеки [2].

Важливим інструментом регулювання природоохоронної діяльності є фінансування заходів з охорони на-

вколишнього природного середовища. Це фінансування здійснюють підприємства, організації та установи з прибутку, отримуючи певні пільги в його оподаткуванні. Формування коштів на охорону природного середовища відбувається за рахунок плати за спеціальне використання природних ресурсів, забруднення довкілля, погіршення характеристик природних ресурсів. Основним джерелом надходжень до бюджетів вважається плата за спеціальне використання природних ресурсів. Вона визначається на основі диференційованих нормативів плати за кожний вид ресурсу та лімітів їх використання.

Витрати за цими платежами в межах лімітів відносяться на операційні витрати підприємства, а позалимітні витрати — на його прибуток. Плата за забруднення навколишнього природного середовища встановлюється на основі лімітів викидів і скидів забруднених речовин у природне середовище, захоронення відходів та інших шкідливих впливів. Ці платежі здійснюються за рахунок прибутку підприємств, організацій чи окремих громадян. Платежі за погіршення характеристик природних ресурсів у результаті їх господарського використання — зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів тощо. Вищезазначені платежі надходять до державного та місцевого бюджетів і спрямовуються на заходи з відтворення природних ресурсів, підтримання їх у належному стані [2].

Відомості про наявність та стан природних ресурсів містяться у кадастрах природних ресурсів. Так, земельний кадастр містить інформацію про правовий режим земель, їх розподіл між власниками та землекористувачами, якісну характеристику земельного фонду тощо. Він сформований в результаті геодезичних, картографічних обстежень та розвідок, бонітування та економічної оцінки землі [2].

Організаційні заходи щодо природоохоронної діяльності підтримуються відповідним організаційно-технічним забезпеченням. Насамперед це створення системи державного моніторингу навколишнього середовища — загальнодержавної системи спостережень, оцінювання й прогнозування його стану.

Вивчаючи проблеми управління у цій сфері науковці відзначають, що в Україні чітко не розмежовано функції моніторингу для створення єдиної скоординованої системи збирання, обробки та аналізу стану навколишнього середовища і його природних ресурсів. Для цього необхідно: визначити чинники спостереження за довкіллям; створити систему приладів та устаткування для постійного спостереження за довкіллям; розробити метрологічні нормативи для ефективного здійснення спостережень; створити раціональну систему збирання, передавання і нагромадження інформації; створити систему аналізу, інтерпретації, синтезу та прогнозування екологічного стану з метою інформаційного забезпечення державних органів управління під час прийняття рішень на будь-якому рівні.

Підтримуємо думку експертів та науковців щодо доцільності регіоналізації державної політики охорони навколишнього природного середовища в Україні. До чинників, які можна віднести на користь цієї позиції належить:

- невідповідність частки витрат на охорону природи та внесків до валового національного продукту в окремих регіонах;
- міжрегіональні відмінності щодо екологічних збитків на одиницю створеного в регіоні валового продукту;

- відмінність у кількості екологічних проблем, що накопичилися в окремих регіонах за попередній період;
- міжрегіональні відмінності у співвідношенні добувних і переробних галузей промисловості;

— нерівномірність розміщення на території України окремих видів природних ресурсів і значні відмінності між регіонами щодо використання природоресурсного потенціалу [2]. Це дозволить створити більш ефективні нормативно-правові, економічні умови для реалізації регіонами можливостей використання їх матеріальних та фінансових ресурсів для природоохоронних заходів, здійснення управлінських дій щодо зміни галузевої і технологічної структури виробництва в бік зменшення його впливу на стан навколишнього природного середовища.

У регіональній економічній системі природоохоронна діяльність має розглядатися як пріоритетний напрямок господарської діяльності, особливості якого зумовлені потребами населення щодо екологічної безпеки і збереження природного довкілля. Природоохоронна діяльність реалізується через регіональний еколого-економічний механізм, метою якого є створення регіональної матеріальної й управлінської екологічної інфраструктури та її ефективне використання для зменшення розбіжностей між інтересами виробників-природокористувачів на території регіону.

Джерелами фінансового забезпечення регіонального природоохоронного фонду мають бути цільові кошти: державного бюджету природоохоронного призначення, що передаються адресно відповідно до державної екологічної програми з метою здійснення конкретних природоохоронних заходів, які здебільшого стосуються природних ресурсів загальнодержавного значення; бюджетів природоохоронного призначення областей, міст, регіонів; підприємств-природокористувачів; регіональної частини плати за використання природних ресурсів; регіональної частини платежів за забруднення природного середовища; страхових внесків природокористувачів за ліквідацію забруднення природного середовища внаслідок аварій.

До засобів економічного стимулювання природоохоронної діяльності у регіонах належить: надання економічних пільг замовникам, що створюють основні фонди природоохоронного значення; зменшення податків підприємствам, враховуючи їх витрати на природоохоронні заходи; передача у прибуток підприємства коштів, отриманих у результаті здійснення природоохоронного заходу; забезпечення відповідності між оплатою праці природоохоронних видів діяльності і досягнутим завдяки їй екологічним результатом.

Практика підтверджує, що в Україні неповною мірою задіяні ринково-економічні інструменти впливу та засоби стимулювання екологоорієнтованої поведінки суб'єктів господарювання, практично не працює механізм коротко- та довгострокового кредитування природоохоронних заходів. Необхідно запровадити таку систему економічних регуляторів природокористування, яка базується на комбінації інструментів, що, насамперед, економічно зацікавляють господарюючих суб'єктів до реалізації природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів, наприклад шляхом матеріального заохочення екологізації виробничої діяльності. Такі стимули повинні поєднуватися з ефективними інструментами для запобігання

порушенням екологічних вимог та для негайного і відповідного реагування на ці порушення.

На місцевому рівні спостерігається недосконалість організаційно-функціональної структури управління природокористуванням, що знаходить вираження в діяльності малочисельних інспекційних підрозділів з низьким матеріально-технічним забезпеченням неспроможністю повною мірою задовольняти потреби і вимоги суспільства щодо належного контролю за станом навколишнього середовища й підвищенням його якості. На думку науковців, на цьому рівні важливо скоординувати дії служб, які функціонують у сфері природоохорони, створити єдину раціональну систему інформаційного забезпечення, систему контролю, аналізу та експертизи.

Спільним для багатьох досліджень за цим напрямом досліджень є відзначення того, що сучасний соціально-економічний розвиток держави має бути спрямований на безперервний процес гармонізації екологічної і соціально-економічної політик, постійне зміцнення довіри між суб'єктами управління у цій сфері; прозорість і універсальність критеріїв відбору інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління, активне застосування ринкових інструментів екологічного регулювання і стимулювання; передачу повноважень охорони навколишнього природного середовища на регіональний та місцевий рівні, що сприятиме підвищенню дієвості та ефективності управління охороною навколишнього природного середовища [4].

Все ширше сьогодні входить у науковий обіг такі поняття, як "екологічне інвестування", "екологічний публічний менеджмент", "публічне управління сферою екології", "публічна екологічна стратегія", "публічна екологічна політика", "екологізація публічного управління", "екологічне публічне управління". Так, публічне управління сферою екології визначається як різновид управління, суб'єктами якого виступають органи державної влади, органи місцевого самоврядування та органи громадського управління (в межах громадянського суспільства), об'єктом є сфера екології, а керівні та контрольні впливи спрямовані на захист і збереження навколишнього середовища, забезпечення його безпеки. Основними інструментами такого управління виступають публічні екологічні стратегія та політика, а також нормативно-правове регулювання на рівні органів державної влади [1].

Поняття "екологізація публічного управління" включає у себе здійснення органами державної влади, органами місцевого самоврядування та органами громадського управління керівних впливів на відповідні сфери та відносини суспільства з метою покращення їх функціонування та досягнення запланованих показників розвитку на засадах збереження якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки [1]. Тим самим екологізація публічного управління є відображенням концепції сталого розвитку, яке орієнтоване на забезпечення того, щоб управлінські рішення, заходи, спрямовані на досягнення кращих результатів у будь-якій сфері суспільства, враховували потреби збереження навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки. Ключовим моментом також є партнерські відносини органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства у забезпеченні цього.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Дослідження підтверджує висновок про пріоритетність реформування системи управління, системи державного природоохоронного контролю на засадах утвердження теорії та практики публічного управління. Основними тенденціями, які впливають на розвиток публічного управління у цій сфері є: тенденція сталого розвитку; тенденція ресурсозбереження; тенденція зміни екологічного аспекту в результаті переходу до інформаційного суспільства; тенденція посилення техногенної безпеки; тенденція корпоративної міждержавної безпеки; тенденція негативних змін клімату тощо.

Література:

1. Жихарєва А.Б. Розвиток екологізації державного управління в Україні: монографія / А.Б. Жихарєва. — Київ: АМУ, 2017. — 196 с.
2. Залєвська-Шишак А.Д. Основні напрями державного регулювання охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів в Україні / А.Д. Залєвська-Шишак // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 18: Економіка і право: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. — К., 2014. — Вип. 24. — С. 46—54.
3. Олефіренко О. Основні напрямки забезпечення ефективності державного екологічного управління в Україні / О. Олефіренко // Ефективність державного управління. Збірник наукових праць. — 2014. — Вип. 40. — С. 41—47.
4. Омаров А.Е. Стратегічні напрями національної екологічної політики держави / А.Е. Омаров // Актуальні проблеми державного управління. — 2017. — 1 (51) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-1/doc/1/03.pdf>

References:

1. Zhykhareva, A.B. (2017), *Rozvytok ekolohizatsii derzhavnoho upravlinnia v Ukraini* [Development of ecologization of public administration in Ukraine], AMU, Kyiv, Ukraine.
 2. Zalevska-Shishak, A.D. (2014), "The main directions of state regulation of environmental protection and rational use of natural resources in Ukraine", *Naukovyy chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Seriya 18: Ekonomika i pravo: zb. nauk. prats'*, vol. 24, pp. 46—54.
 3. Olefirenko, O. (2014), "The main directions of ensuring the efficiency of state environmental management in Ukraine", *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 40, pp. 41—47.
 4. Omarov, A.E. (2017), "Strategic directions of national environmental policy of the state", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1 (51), available at: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-1/doc/1/03.pdf> (Accessed 20 September 2020).
- Стаття надійшла до редакції 20.09.2020 р.*

*В. Ф. Загурська-Антонюк,
к. політ. н., доцент, доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління
та адміністрування, Державний університет "Житомирська політехніка"
ORCID ID: 0000-0003-3334-4494*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.116

ТЕРОРИЗМ ТА МІЖНАРОДНА БЕЗПЕКА У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОГО СВІТУ

*V. Zagurska-Antoniuk,
PhD in Political Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of economic security,
public administration and administration, State University "Zhytomyr Polytechnic"*

TERRORISM AND INTERNATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION OF THE MODERN WORLD

Безпека постійно перебуває під впливом різноманітних факторів, які узалежнені від постійно змінних загроз та викликів у сучасному глобалізованому світі. Хоча найчастіше вони не є мілітарного характеру, але несуть одночасно загрозу багатьом галузям суспільного життя і можуть дезорганізовувати функціонування не лише окремих держав, але й цілих регіонів, континентів та й цивілізації загалом. Загрози такого типу характеризуються як транснаціональні та асиметричні, не обмежуються контролем прикордонним і виходять за межі держави, набуваючи глобальних форм впливу. Це призводить до того, що негативні явища для безпеки розглядаються у новому вимірі: віддавна відома злочинність трансформувалася як міжнародна організована злочинність, а локальний тероризм поширився на глобальному рівні, економічні кризи в одній частині світу негативно впливають на економічні системи держав, навіть у віддалених територіально регіонах.

Попри те, що вже в останніх декілька років простежується зменшення кількості терористичних атак, тероризм залишається однією із найголовніших асиметричних, транснаціональних загроз як для окремих держав, так і на міжнародному рівні. Ці загрози дестабілізують життя громадян, порушують функціонування демократичних інституцій, руйнують інфраструктури держав у різноманітних сферах функціонування. Саме тероризм є небезпечним інструментом здійснення радикальної політичної боротьби або в ідеологічному протиборстві. Спонтанність терористичних атак найчастіше унеможлиблює вироблення дієвих механізмів протидії цим загрозам не тільки на рівні окремо взятих держав, але й на міжнародному рівні.

Security is constantly influenced by a variety of factors that depend on ever-changing threats and challenges in today's globalized world. Although they are often not of a military nature, they simultaneously threaten many spheres of public life and can disrupt the functioning not only of individual states, but also of entire regions, continents and civilization in general. Threats of this type are characterized as transnational and asymmetric, are not limited to border control and go beyond the state, gaining global forms of influence. As a result, negative security developments are seen in a new dimension: long-known crime has transformed into international organized crime, and local terrorism has spread globally, economic crises in one part of the world negatively affect the economic systems of states, even in remote areas.

Despite the fact that the number of terrorist attacks has decreased in the last few years, terrorism remains one of the main asymmetric, transnational threats both for individual states and at the international level. These threats destabilize the lives of citizens, disrupt the functioning of democratic institutions, destroy the infrastructure of states in various spheres of functioning.

Terrorism is a dangerous tool for radical political struggle or ideological confrontation. Spontaneous terrorist attacks often make it impossible to develop effective mechanisms to counter these threats not only at the level of individual states, but also at the international level.

Terrorism as a phenomenon today is very different from what it was during the first bloody actions. Those actions were aimed primarily at destabilizing the socio-political situation in a particular country. Today, terrorism is not a factor of domestic, but mostly interstate importance. The government of any country, in developing its foreign policy strategy, must take into account that the activities of terrorists spread regardless of state borders and respond adequately to this. Therefore, the organization of international anti-terrorist cooperation is an urgent need. No country, even one as powerful as the United States, can cope alone with the "terrorist international".

Ключові слова: асиметричність, глобалізація, загроза, міжнародна безпека, тероризм, терористичні атаки, транснаціональний тероризм.

Key words: asymmetry, globalization, threat, international security, terrorism, terrorist attacks, transnational terrorism.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У глобалізованому світі міжнародний тероризм став однією з найскладніших проблем світової спільноти у ХХ ст. на початку ХХІ ст. У зв'язку з цим є потреба опрацювати нові підходи до вивчення сутності цієї глобальної загрози. Події 11 вересня 2001 року у США актуалізували цю проблему. На думку багатьох експертів, глобалізація терористичної діяльності розвивається і трансформується значно швидше, ніж глобалізація економічна. Тероризм як явище нині дуже відрізняється від того, яким він був у часи перших кривавих акцій. Ті акції спрямовувалися насамперед на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації у певній країні. Сьогодні тероризм є фактором не внутрішньодержавного, а переважно міждержавного значення. Уряд будь-якої країни, розробляючи свою зовнішньополітичну стратегію, має враховувати, що діяльність терористів поширюється без огляду на державні кордони і адекватно реагувати на це. Отже, нагальною потребою є організація міжнародної антитерористичної співпраці. Жодна країна, навіть така потужна, як США, неспроможна самотужки впоратися з транснаціональним тероризмом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Міжнародна безпека та глобалізаційні процеси є популярними об'єктами дослідження серед багатьох науковців та учених. Домінуючий характер зовнішньої (воєнної) загрози та розвиток тероризму аналізували такі відомі фахівці в сфері міжнародної безпеки: Є. Азер, Р. Джексон, В. Кауфман, Ч. Мур, П. Хат [1] та ін. А глобальні трансформації широко досліджувалися Д. Хелдом, Е. Макгрю, Д. Гольдблатом, Т. Фрідманом та Дж. Ператоном [4], О. Потехніним та І. Тодоровим [9], які визначили, що військова сила та насильство відігравали і відіграють головну роль в історії глобалізації людських відносин.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є здійснення аналізу та прогнозування перспектив розвитку міжнародної безпеки у контексті боротьби із міжнародним тероризмом у процесі глобалізації сучасного світу. Адже саме аналіз викликів та загроз для міжнародного життя у сучасності дає ключ до розуміння характеру, тенденцій формування світового устрою, у якому нам доведеться жити у майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Тероризм як політичне явище сягає своїм корінням глибокої давнини. За своїм походженням латинський термін "terroro" означає "страх, жах", а саме страх — це одне із найбільш глибинних почуттів людини, що виникає при зустрічі з незвіданим, незрозумілим. "Старий заповіт" побудований на підпорядкуванні Богу Караючому і страху перед ним. Отже, споконвічно страх використовувався як засіб утримання влади, а терор виступав особливим засобом політичної боротьби. Першим відомим в історії людства терористичним угрупованням можна вважати секту секаріїв, яка діяла в Палестині в 66—73 рр. н.е. у ХІ ст., а на Сході діяли ассасіни. Таємну секту, чия назва і досі вважається синонімом підступного вбивства, заснував Хасан аль-Саббах, якого історики вважають основоположником ідеології тероризму. Він обґрунтував не тільки ідеологію тероризму, але і створив прототип держави нової формації — терористичну державу, в якій існувала чітка ієрархія підкорення, за відсутності визначених кордонів, чітко окресленої території. Володіння аль-Саббаха складалися з окремих замків-фортець, а територію його держави не можна було захопити, завоювати або скорити. Його прихильники кочували із фортеці у фортецю (мобільні терористичні групи — у сучасному розумінні). Таємні спільноти давніх терористів були відомі на Далекому Сході, Японії, в Індії. Дуже войовничими були вони в

Китаї. Їхні члени займалися традиційним вимаганням, а професійні кілери, яких також було чимало, служили будь-кому, хто платив гроші [9, с. 139]. Потужний поштовх поширенню тероризму дала Велика французька революція. Тут уперше у своїй історії людство зіткнулося з політичним терором. Починаючи з другої половини XIX ст., терористичні акції в Європі стали систематичними, однак вони не були такими глобальними, як у другій половині XX ст. на початку XXI ст.

Теракти такого типу, об'єктом яких став Всесвітній торговельний центр 11 вересня 2001 року у США чи визначні туристичні пам'ятки, готелі і дискотеки в Дербі, Момбазі та на острові Балі, були немислимі для первинних форм тероризму — тероризму соціальної чи національно-революційної орієнтації, оскільки жертвами терактів ставали "не ті" люди. "Тими людьми" тоді були представники і функціонери державного репресивного апарату, тобто монархи і політики, адвокати і поліцейські, а також ті, хто належав до пануючого класу, наприклад, банкіри, фабриканти і поміщики. Новітні форми глобального тероризму в організаційному та оперативному плані і за логістикою настільки відрізняються від моделі первинного тероризму, що загальне визначення "тероризм" скоріше вводить в оману, ніж проясняє ситуацію. Воно враховує лише безпосередню функцію нападів — поширення страху. В первинному варіанті тероризму цей страх був націлений переважно на державний апарат і панівні класи, які необхідно було залякати чи підштовхнути до ірраціональних дій, тоді як зацікавлена третя сторона спочатку залишалася в комфортній позиції незадіяного глядача. Страх, поширюваний новими формами тероризму, — це атака на колективний психічний стан всього глобального суспільства.

У сучасній науці існує більше 200 визначень міжнародного тероризму, але жодне з них не є уніфікованим та загальновизнаним. Тероризм — це приховане використання насильства певною групою для досягнення політичних цілей; як правило, він спрямований проти інших груп, класів та партій. Або міжнародний тероризм — це форма політичної боротьби, що використовує різні політичні партії, рухи, групи та інші організації, в основі діяльності яких є екстремізм та насильство для тиску на суб'єкти міжнародної діяльності з метою досягнення ними політичних цілей. У законодавстві України у Кримінальному кодексі в ст. 258 є визначення тероризму, як "... діям, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди..., якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування..." [9, с. 141]. Значна кількість українських науковців наголошують на тому, що об'єктом злочину в КК визначається громадська безпека, що нечітко відображає масштаб злочину, та наполягають на безпеці держави в якості об'єкту, проти якого спрямовані злочинні дії.

У сучасних умовах є зрозумілим, що необхідно створити комплексну глобальну конвенцію проти тероризму, яка б включала й визначення цього поняття. Однак

досі триває протистояння тих, хто прагне боротися з тероризмом і тих, хто вважає, що "борці руху опору", як вони це називають, не повинні підпадати під визначення тероризму. Дедалі більше країн усвідомлюють, що це необгрунтоване визначення і що напади на цивільне населення мають за будь-яких умов вважатися злочином як в мирний, так і у воєнний час. Відсутність визначення не означає, що відсутні міжнародні правові підстави для антитерористичної діяльності. Віднедавна, з ухваленням Конвенції з ядерного тероризму, існує вже 13 міжнародних конвенцій з різних аспектів тероризму. На жаль, поки що тільки третина держав світу ратифікували попередні дванадцять документів. Тому Європейський Союз обстоює ідею спільної ратифікації усіх цих документів, зокрема таких важливих, як "Конвенція проти терористичних вибухів" та "Конвенція проти фінансування тероризму" [11]. І нарешті, в межах Європейського Союзу низка ряд юридичних інструментів містять визначення тероризму для внутрішнього використання в ЄС.

Європа має довгу і трагічну історію проявів тероризму. ІРА, ЕТА, Фракція Червоної Армії і Червоні Бригади — це найбільш відомі приклади організації, діяльність яких забрала декілька тисяч людських життів. При цьому глобальний, релігійно вмотивований міжнародний тероризм є порівняно новим явищем. За останні роки європейці значно посилили оборону проти тероризму як на національному рівні, так і в межах Європейського Союзу. Втім, не існує повного захисту від нього, терористи мають перевагу через несподіваність їхніх дій. Однак терористам не вдалося досягти того, що вважається головною метою Аль-Каїди, а саме: розпочати революції і повстання проти мусульманських режимів у таких країнах, як Пакистан, Саудівська Аравія, Індонезія та інших. Терористам також не вдалося розпалити масовий конфлікт між мусульманами і християнами в Європі. Доктринальні настанови тероризму змінюються разом з його організаційними структурами. Дедалі терористи ширше використовують найновіші технології, купують нове озброєння, зберігається загроза застосування ними зброї масового знищення. Відомий дослідник К. Хіршманн відмічав глобальний характер тероризму: "Тероризм сьогодні — це універсальне явище й за охопленням населення, і за географією його поширення. Кризовий пояс тягнеться від Касабланки на заході через Джербу, Ер-Ріяд, Аден до острова Балі на сході, від Найробі і Дар-ес-Салама на півдні до Москви і китайської провінції Синьцзян на півночі. Центри вогнища — Палестина, Ірак, Афганістан та Чечня" [9, с. 146]. Тероризм — це багатогранний транснаціональний феномен, що набуває нових рис та бере на озброєння не доступні раніше методи проведення насильницьких акцій. Цей "терористичний інтернаціонал" [9] створює загрози стабільності в окремих державах і міжнародній безпеці загалом.

На сьогодні Інститутом економіки та миру (Institute for Economics and Peace) опубліковано 7 звітів про світовий показник тероризму (з англ. "Global Terrorism Index", GTI) — за 2012, 2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019 рр. Цей показник — це комплексна спроба врахування прямого та непрямого впливу тероризму відносно вбивств, поранених та втрати власності в тій чи іншій країні. Світо-

Таблиця 1. Світовий показник тероризму

№ з/п	Країна (в алфавітному порядку)	Роки						
		2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
1	Австралія	1.720	0.410	3.114	2.742	3.091	2.827	2.645
2	Австрія	1.408	0.240	2.088	0.182	1.522	1.852	1.655
3	Азербайджан	0.867	0.060	1.381	0.346	1.153	0.957	0.698
4	Албанія	0.119	0.190	2.116	1.103	1.487	1.008	0.420
5	Алжир	5.831	5.520	4.750	4.282	3.970	3.763	3.409
6	Ангола	1.696	0.410	0.243	0	0.154	4.473	3.784
7	Аргентина	1.475	1.730	1.374	0.499	0.807	1.680	1.680
8	Афганістан	8.669	9.390	9.233	9.444	9.441	9.391	9.603
9	Бангладеш	3.672	5.250	5.921	6.479	6.181	5.697	5.208
10	Бахрейн	0.616	4.410	4.871	4.206	3.668	3.883	3.201
11	Бельгія	0.069	0.530	1.977	1.245	4.656	4.060	3.636
12	Бенін	0.030	0	0	0	0	0	0
13	Білорусь	4.256	2.850	2.125	1.357	0.038	0	0
14	Болгарія	0.741	2.580	2.421	1.631	1.178	0.315	0.372
15	Болівія	0.415	0.240	0.076	0.038	0.019	0	3.387
16	Боснія і Герцеговина	1.369	0.760	1.516	2.675	2.029	1.339	1.388
17	Ботсвана	0	0	0	0	0	0	0
18	Бразилія	0	1.720	2.207	1.740	1.572	1.388	2.530
19	Буркіна-Фасо	0	0.700	0.305	2.623	4.520	4.811	5.418
20	Бурунді	4.899	3.970	3.342	5.417	5.637	5.316	5.102
21	Бутан	1.235	0.160	0.305	0.115	0.038	0.019	0.01
22	Велика Британія	4.509	5.170	5.613	5.080	5.102	5.610	5.405
23	Венесуела	1.620	0.540	2.139	1.998	3.632	3.665	4.101
24	В'єтнам	0	0	0	0	0	0.663	0.999
25	Вірменія	0.188	0.270	0.115	0.288	2.374	1.692	1.173
26	Габон	0	0	0	0	0	1.198	0.551
27	Гайана	0.976	0	0	0	0.154	0.076	0.038
28	Гаїті	0.074	0	0	0	2.400	1.714	2.180
29	Гамбія	0	0	0	0	0	0	0
30	Гана	0	0	1.381	0.346	0.326	0.162	1.559
31	Гватемала	0	2.610	2.009	1.144	0.506	0.205	1.331
32	Гвінея	0	1.120	1.187	1.403	0.723	0.324	0.971
33	Гвінея-Бісау	0.158	0.350	0.153	0.077	0.038	0	0
34	Гондурас	1.225	2.380	2.077	1.144	1.562	1.714	0.992
35	Греція	4.597	4.730	4.976	4.218	4.139	4.291	4.167
36	Грузія	3.428	2.580	2.373	1.257	2.114	1.422	1.335
37	Данія	1.129	0.190	0.091	2.152	1.512	0.817	0.957
38	Демократична Республіка Конго	6.182	5.900	6.487	6.633	6.967	7.055	7.039
39	Джибуті	0	0	2.567	1.780	1.119	0.705	0.320
40	Домініканська республіка	0	0.470	2.581	1.562	0.892	0.382	0.177
41	Еквадор	0.679	1.180	0.577	0.793	1.616	1.471	2.455
42	Екваторіальна Гвінея	0.217	0.01	0	0	0	0	0
43	Еритрея	3.917	2.450	1.636	0.534	0	0	0
44	Есватіні / Свазіленд	0.059	0	0	0	0	0	0
45	Естонія	0.158	0.160	0.076	1.103	0.461	0.229	0.115
46	Ефіопія	3.732	3.700	3.544	3.454	5.939	5.631	5.345
47	Єгипет	4.576	6.500	6.813	7.328	7.170	7.345	6.794
48	Ємен	7.305	7.310	7.642	8.076	7.877	7.534	7.259
49	Замбія	0	0	0	0	0	0.663	0.305
50	Зімбабве	1.360	1.160	1.710	0.413	0.202	1.569	2.834
51	Йорданія	0.585	1.760	1.751	2.858	3.788	3.404	3.091
52	Ізраїль	5.155	4.660	3.034	5.248	5.062	4.578	4.525
53	Індія	8.147	7.860	7.747	7.484	7.534	7.568	7.518
54	Індонезія	4.505	4.670	4.755	4.429	4.550	4.543	5.070
55	Ірак	9.556	10.000	10.000	9.960	10.000	9.746	9.241
56	Іран	5.633	4.900	4.222	3.949	3.714	4.399	4.717
57	Ірландія	1.456	3.090	3.663	3.429	3.141	3.045	2.692
58	Ісландія	0	0.080	1.219	0.250	0.125	0.057	0.029
59	Іспанія	3.086	1.840	2.622	1.203	1.701	4.024	3.354
60	Італія	2.066	2.550	3.364	2.363	2.750	2.736	3.109
61	Казахстан	2.804	2.370	1.881	0.934	2.950	2.228	1.566
62	Камбоджа	0.119	0.310	0.153	0.077	0.038	0.019	0
63	Камерун	2.627	1.450	6.466	7.002	6.787	6.615	6.620
64	Канада	1.177	0.950	2.297	2.518	2.958	3.527	3.591
65	Катар	2.680	0	0	0.230	0.115	0.057	0.029
66	Кенія	5.266	6.580	6.660	6.578	6.169	6.114	5.756
67	Киргизька Республіка/ Киргизстан	0.395	0.100	1.722	1.445	1.989	1.719	1.467
68	Китай	4.992	5.210	6.294	6.108	5.543	5.108	4.465
69	Кіпр	0.049	2.300	3.080	2.040	1.894	1.206	0.420
70	Колумбія	6.055	6.240	6.662	5.954	5.595	5.611	5.912
71	Косово	-	2.730	3.018	2.205	2.548	2.694	2.255
72	Коста-Ріка	0	0	0	0	0	0	0
73	Кот-д'Івуар	3.990	3.760	3.141	2.177	3.701	3.276	2.598
74	Куба	0	0	0	0	0	0	0
75	Кувейт	0.158	0.04	0.019	4.449	3.801	3.126	2.487
76	Лаос	0	0.080	0.038	0.695	1.964	1.675	1.033
77	Латвія	0	0	0	0	0	0.458	0.229
78	Лесото	0.040	0.010	0	0.892	0.384	0.191	0.095
79	Литва	0	0	0	0	0	0	0.458
80	Ліберія	0	0.080	1.219	0.250	0.125	0.210	0.105
81	Ліван	4.483	6.400	6.376	6.068	5.638	5.154	4.395

№ з/п	Країна (в алфавітному порядку)	Роки						
		2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
82	Лівія	0.346	6.250	7.290	7.283	7.256	6.987	6.766
83	Маврикій	0	0	0	0	0	0	0
84	Мавританія	2.181	0.560	0.305	0.067	0	0	0
85	Мадагаскар	0.435	1.260	2.444	1.671	3.287	2.613	1.957
86	Малаві	0	0	0	0	0	0.458	0.663
87	Малайзія	0.415	3.040	3.579	2.691	3.334	2.700	2.495
88	Малі	3.389	5.290	5.871	6.030	5.880	6.015	6.653
89	Марокко	3.599	2.110	1.446	0.892	0.077	0.038	1.215
90	Мексика	2.008	4.660	3.985	3.723	3.292	3.533	4.080
91	Мозамбік	0.203	4.010	4.386	3.536	4.882	4.579	5.542
92	Молдова	0.992	0.280	0.038	0.019	0.470	0.229	0.115
93	Монголія	0	0	0	0	0	0	0
94	М'янма	4.088	4.240	4.080	4.167	4.956	5.916	5.512
95	Намібія	0	0	0	0	0	0	0
96	Непал	5.017	5.230	4.791	4.415	4.387	5.295	5.093
97	Нігерія	7.242	8.580	9.213	9.314	9.009	8.660	8.597
98	Нідерланди	2.037	0.580	0.429	0.864	2.412	1.960	2.347
99	Нікарагуа	0	0	2.928	2.093	1.437	0.747	2.952
100	Німеччина	1.743	1.020	3.442	4.308	4.917	4.601	4.254
101	Нова Зеландія	0.079	0	1.187	0.230	0.611	0.286	0.143
102	Норвегія	5.031	3.570	2.738	2.077	0	0.153	0.076
103	Об'єднані Арабські Емірати	0.079	0.290	1.045	0.422	0.211	0.105	0.048
104	Оман	0	0	0	0	0	0	0
105	Пакистан	9.049	9.370	9.065	8.613	8.400	8.181	7.889
106	Палестина	-	-	-	5.659	5.551	5.330	5.177
107	Панама	0	0.040	0	0	0.154	0.076	0.038
108	Папуа-Нова Гвінея	0.010	0	0	0	0	2.040	1.364
109	Парагвай	2.174	3.630	4.094	3.840	3.598	3.443	3.119
110	Перу	2.491	2.960	3.316	2.984	2.544	2.950	2.840
111	Південна Африка	0.054	3.040	4.231	3.531	4.092	4.263	4.511
112	Південна Корея	0	0	0	0.230	0.611	0.286	0.296
113	Південний Судан	-	5.600	6.712	6.497	6.821	6.756	6.316
114	Північна Корея	0	0	0	0	0	0	0
115	Північна Македонія / Македонія	0.624	1.450	2.252	1.860	1.186	0.649	0.301
116	Польща	0	0	0	0	0.384	0.719	0.477
117	Португалія	1.129	0.230	0.267	0.058	0	0	0
118	Республіка Конго	0	1.590	0.823	0.365	4.040	3.368	2.687
119	Республіка Нігер	3.266	2.590	3.485	6.682	6.316	6.004	5.596
120	Республіка Того	-	0	0	0	0	0	0
121	Росія	7.068	6.760	6.207	5.430	5.329	5.230	4.900
122	Руанда	3.729	4.000	3.334	2.589	1.929	2.177	2.948
123	Румунія	0	0	0	0	0	0	0
124	Сальвадор	0	0	0	0	0	0	0
125	Саудівська Аравія	2.708	2.710	4.006	5.404	5.808	5.479	5.238
126	Сенегал	3.864	3.550	3.467	2.598	1.795	1.012	1.186
127	Сербія	1.168	0.580	0.410	0.086	0.043	0.229	0.115
128	Сирія	5.861	8.120	8.108	8.587	8.621	8.315	8.006
129	Сінгапур	0	0	0	0	0	0	0
130	Словаччина	0	0	0	0	0.230	0.115	0.057
131	Словенія	0	0	0	0	0	0	0
132	Сомалі	7.244	7.410	7.600	7.548	7.654	8.020	7.800
133	Сполучені Штати Америки	3.566	4.710	4.613	4.877	5.429	6.066	5.691
134	Судан	6.304	5.770	6.686	6.600	6.453	6.178	5.807
135	Східний Тимор/ Тімор-Лешті	-	0	0	0	0	0	0
136	Сьєрра-Леоне	0	0	0	0	0.667	1.066	0.458
137	Таджикистан	2.016	1.990	1.869	3.086	2.427	2.233	3.947
138	Тайвань	0	0.310	0.153	0.077	0.499	0.943	1.008
139	Таїланд	7.086	7.190	7.279	6.706	6.609	6.252	6.029
140	Танзанія	0.119	3.710	3.979	3.832	3.413	3.368	3.272
141	Тринідад і Тобаго	0	1.540	1.583	0.499	0.250	0.124	0.019
142	Туніс	2.358	3.290	3.697	4.963	4.619	4.088	3.938
143	Туреччина	5.238	5.980	5.737	6.738	7.519	7.036	6.533
144	Туркменістан	0	0	0	0	0	0	0
145	Уганда	4.492	2.930	4.894	4.327	4.319	3.926	3.957
146	Угорщина	0.277	0.070	1.187	0.230	0.835	0.363	0.181
147	Узбекистан	0.585	0.140	0	0.154	0.077	0.038	0.019
148	Україна	2.163	2.950	7.200	7.132	6.557	6.048	5.547
149	Уругвай	0	0	0	0	0.779	0.344	0.172
150	Філіппіни	6.801	7.290	7.270	7.098	7.126	7.181	7.137
151	Фінляндія	0.069	0	0	2.377	2.341	2.501	2.026
152	Франція	1.731	2.670	4.553	5.603	5.964	5.475	5.008
153	Хорватія	0	0.230	0.115	0.058	0.029	0.014	0
154	Центральноафриканська Республіка	4.844	5.190	6.721	6.518	6.394	6.719	6.622
155	Чад	3.010	0.050	2.412	5.830	5.269	4.752	4.762
156	Чехія	0.522	0.810	2.484	2.179	1.889	1.562	0.866
157	Чилі	2.636	2.590	3.969	2.699	3.254	3.454	4.123
158	Чорногорія	0	0.700	0.659	0.154	0.077	0.038	0.999
159	Швейцарія	1.173	1.340	1.349	0.288	0.269	0.134	0.191
160	Швеція	1.755	1.070	3.083	3.984	3.756	3.936	3.450
161	Шрі-Ланка	5.680	4.010	4.077	3.486	2.905	4.048	3.569
162	Ямайка	0	0	0.229	0.115	0.058	1.091	0.472
163	Японія	0.059	0.010	0	2.447	3.595	2.926	2.291

Джерело: [11].

Таблиця 2. Держави, у яких найвищий рівень тероризму у 2012–2019 рр.

Країна (в алфавітному порядку)	Роки						
	2012	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Афганістан	8.669	9.390	9.233	9.444	9.441	9.391	9.603
Смен	7.305	7.310	7.642	8.076	7.877	7.534	7.259
Індія	8.147	7.860	7.747	7.484	7.534	7.568	7.518
Ірак	9.556	10.000	10.000	9.960	10.000	9.746	9.241
Нігерія	7.242	8.580	9.213	9.314	9.009	8.660	8.597
Пакистан	9.049	9.370	9.065	8.613	8.400	8.181	7.889
Сомалі	7.244	7.410	7.600	7.548	7.654	8.020	7.800
Таїланд	7.086	7.190	7.279	6.706	6.609	6.252	6.029
Філіппіни	6.801	7.290	7.270	7.098	7.126	7.181	7.137

Джерело: [12].

вий показник тероризму представлено в таблиці 1 за такою шкалою оцінювання:

- 1) 0 — нульовий рівень тероризму;
- 2) 0.01-2 — дуже низький рівень тероризму;
- 3) 2.01-4 — низький рівень тероризму;
- 4) 4.01-6 — середній рівень тероризму;
- 5) 6.01-8 — високий рівень тероризму;
- 6) 8.01-10 — дуже високий рівень тероризму.

Як бачимо у таблиці, сучасний тероризм характеризується кількісним зростанням терористичних актів, цинічністю і жорстокістю їх виконання; масштабістю наслідків акцій, великою кількістю жертв; спробами оволодіння зброєю масового ураження з метою її подальшого використання. Тероризм включає до своїх арсеналів нові засоби впливу: інформаційні, екологічні та психологічні. Досить високим є рівень підготовки терористів, що набувають досвіду внаслідок участі в різних конфліктах. Є підстави говорити про сучасну технічну оснащеність багатьох терористичних угруповань; високий рівень їх фінансового забезпечення; використання деякими державами окремих терористичних угруповань для розширення чи збереження свого впливу; поширення дій міжнародних терористичних організацій на нові регіони, активні спроби встановити контроль над територіями з багатими запасами енергоносіїв, корисних копалин та шляхами їх транспортування. Встановилися стійкі зв'язки між терористичними організаціями та транснаціональною організованою злочинністю, передусім наркобізнесом.

Останнім часом помітна трансформація цільових настанов терористів. Часто вони, здійснюючи терористичні акти, не висувають ніяких вимог і не беруть на себе відповідальність за скоєні злочини. Значно ускладнює боротьбу з міжнародним тероризмом те, що керівництво ряду держав світу вважає підтримку терористичних організацій суттєвим чинником своєї політики. В міжнародному лексиконі є термін "держави — спонсори тероризму", до яких відносять не тільки держави, які безпосередньо підтримують терор як засіб політики, а й ті, що відмовляються брати участь у вирішенні міжнародним співтовариством проблем боротьби з тероризмом. Феномен державної підтримки тероризму дійсно має місце. Це підтверджується випадками, коли сплановані та здійснювані державними органами або терористичними організаціями акції терору мають ціллю ретельно відібрані об'єкти і пропорційні за своїми масштабом та змістом тим практичним політичним цілям, які мають на

меті держави-спонсори. Масштабне насилля, що застосовується тероризмом, який державно спонсорується, аналогічне тому, яке застосовується у конфліктах між етнічними, націоналістичними організаціями або національними формуваннями, що виступають за соціальну революцію. Водночас використовується тактика цільових акцій, які повинні дискредитувати інститути політичної влади, продемонструвати їх безсилля, а також жорстокість правоохоронних органів і збройних сил, що має привернути увагу світової спільноти. Держави-спонсори розраховують на ефект від терористичних дій, хоча було б перебільшенням вважати, що вони добре вивірені за цілями, об'єктами і масштабами. Необхідно додати, що до феномену насилля, яке заохочується державою, приєднався новий, небезпечніший тип тероризму — релігійно мотивований. Про те, що він з'явився, свідчить вихід релігії на перше місце серед ідей та цільових настанов терористичних дій, а також зростання кількості актів терористів-самогубців релігійної мотивації. Особливою загрозою є тероризм на основі ісламського радикалізму. В останньому двадцятиріччі ісламизм розвинувся від рівня малих організацій, які діяли на регіональних рівнях і мали ієрархічні структури, до глобальної мережі джихаду (наприклад, Аль-Каїда). У новому вигляді (релігійні фанатики-терористи були й раніше) його характеризує підвищення технологічної і оперативної компетентності цієї групи терористів та намагання заволодіти зброєю масового знищення, необхідною, на їх переконання, для досягнення масштабних цілей "священної боротьби".

Останнім часом кількість терористичних формувань, що дотримуються переважно релігійної мотивації, значно зросла. При цьому пропорційно зросла й кількість жертв: якщо в середині 90-х рр.. XX ст. ці організації здійснювали близько чверті усіх відомих у світі терористичних актів, то сьогодні — уже понад 90%. Мусульманські терористичні організації мають значні можливості для здійснення насильницьких акцій: джерела фінансування, ефективні організаційні структури, багатий досвід бойових дій, сучасну технічну базу, систему підготовки бойовиків та їх швидкого переміщення. До членів організацій залучають добровольців із числа фахівців у сфері зв'язку, інформатики та кібернетики, вчених та інженерів, створюючи для їх прикриття їх діяльності відповідні підприємства. Це дає змогу терористам використовувати міжнародні лінії телефонного, факсимільного та комп'ютерного зв'язку, забезпечує отримання документів

та переміщення бойовиків, створює основу для придбання та використання ними зброї та техніки. Тому у таблиці 2 відображено рейтинг країн, у яких у процесі розвитку технологій "підвищився терористичний потенціал".

У перерахованих в таблиці 2 країн показник GTI протягом досліджуваних періодів був вищим за значення "6.00", що свідчить про високий та (більше значення "8.00") — дуже високий рівень тероризму. Явним лідером виокремлюється Ірак, в якого за 2014, 2015 та 2017 роки світовий показник тероризму дорівнював значенню "10.0", що є максимальним в цій шкалі.

ВИСНОВКИ

Тероризм не є, як інколи помилково кажуть, зброєю бідних, але є способом боротьби за власні політичні цілі слабких проти сильних у військовому відношенні. Тому тероризм варто розглядати не як форму вираження певної ідеології, а як стратегію застосування сили, доступної будь-якому слабкому політичному гравцеві в глобалізованому світі. Як бачимо, з глобальним розвитком інформатизації мережеві форми організації отримали новий поштовх для розвитку, оскільки для ефективності їхньої дії необхідно, щоб швидкість та якість обміну інформацією в них були вищими, ніж в ієрархічних структурах.

Оскільки терористичні організації гнучкіші, ніж державні інституції, в питаннях впровадження технічних інновацій. У своїх цілях вони використовують технічні засоби, які є у вільному продажу, а також наявні об'єкти глобальної інформаційної інфраструктури. Сучасні інформаційні технології надають можливості терористичним організаціям для збирання потрібної інформації (графіки авіарейсів, коридори польоту цивільної авіації тощо) та прив'язки до місцевості (використання систем глобального позиціонування — GPS). Існує поки що теоретична загроза використання терористами систем точного наведення на ціль носіїв зброї масового знищення. З цього погляду, авіалайнери, які протаранили в 2001 р. Всесвітній торговельний центр у Нью-Йорку, — це високоточні крилаті ракети, а наслідки цього акту порівнянні за масштабами з застосуванням потужної зброї.

Тому актуальною залишається боротьба з глобальним тероризмом. У протистоянні з транснаціональною терористичною загрозою можна виділити ряд напрямів боротьби:

- 1) це психологічний стан населення, який можна позначити як "героїчний спокій і незворушність". Оскільки терористичні атаки націлені насамперед на психічну інфраструктуру сучасних суспільств і мають на меті досягти глибокого впливу відносно обмеженими засобами, значну частину цього ефекту буде знято, якщо реакцією на теракти буде не істерична збудженість, а холоднокровна стриманість. Але досягти цього надзвичайно складно. Тоді не можна буде ані зупинити туристичні потоки, ані економічно підірвати авіакомпанії, і в цілому зашкодити економічним процесам глобалізації;

- 2) це комбінація правоохоронних заходів, дій спецслужб та воєнних операцій. Їх мета — за допомогою переслідування тиснути на терористичні групи,

обмежуючи їхню здатність до нападу, і позбавити їх ініціативи. Терористичні мережі мають у своєму розпорядженні обмежені ресурси. Йдеться про те, щоб примусити їх переважну частину своїх ресурсів використовувати для самозбереження, відповідно у них залишиться значно менше сил для наступальних операцій. Використання збройних сил не здатне цілком знищити осередки терористів, але змушує їх перейматися реорганізацією, що зменшує масштаби терактів;

- 3) це відокремлення власне терористичних груп від оточення, що їх підтримує, тобто від можливості поповнення новими бійцями, коштів і політичної легітиматії. Цей рівень оборони є дієвим середньостроковою та довгостроковою перспективою, де основним завданням є знекровлення терористичних груп в перспективі;

- 4) це консолідація глобальної світової спільноти та приведення законодавства всіх зацікавлених країн у сфері боротьби з тероризмом до єдиних міжнародних вимог (стандартів).

Отже, успішна глобальна антитерористична діяльність вимагає розробки спільної стратегії і тактики боротьби, координації зусиль і планів світової спільноти щодо протидії загрозі на регіональному і глобальному рівнях, належного фінансування. Головним завданням залишається знищення всіх терористичних баз, виявлення місць дислокації керівних ланок терористів і перекриття можливих шляхів їхнього відходу, джерел фінансування та їх закриття. Потрібний об'єднаний банк даних, у якому накопичуватимуться відомості про осіб, організації, сили, засоби, методи, канали зв'язку, фінансові операції, що мають відношення до тероризму, що надає змогу звільнитися від дублювання і прогалин у роботі спецслужб, розв'язати проблему інформаційного забезпечення оперативно-службової діяльності. Особливе значення має швидкість обміну інформацією, що дозволяє запобігти злочинам, забезпечує затримку, арешт і залучення до судової відповідальності конкретних осіб, що вчинили теракти. Удосконалення потребують національне і міжнародне законодавство, покликане послабити й нейтралізувати інтернаціональні терористичні організації за допомогою використання комплексу заходів, включаючи карне переслідування, жорстку кримінальну відповідальність за участь у діяльності міжнародних терористичних структур.

Література:

1. Артюшин Л.М. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: Монографія. Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003. 178 с.
2. Бічік В.В. Ядерне роззброєння України і світове співтовариство: історичні, стратегічні, військово-політичні, військово-технічні аспекти ядерного роззброєння України. Київ, 2000.
3. Бодрук О. Україна у системі міжнародної безпеки: Монографія / Національний інститут проблем міжнародної безпеки. Київ: НІПМБ, 2003.
4. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг ред. проф. Б. Гуменюка і проф. С. Шергіна. Київ: Університет Україна, 2009.

5. Іжнін І. Особливості застосування воєнної сили у збройних конфліктах 90-х рр. XX ст.: дис. канд. політ. наук: 23.00.04 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2004.

6. Камінська Н.В. Вплив глобалізації та регіоналізації на сучасні міжнародно-правові відносини. Актуальні проблеми міжнародних відносин. 2014. Вип. 120. Ч. 1. С. 5.

7. Лук'яненко Д.Г. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. Київ: ТОВ "Нац. підручник", 2008. 318 с.

8. Перепелиця Г. Парадигма нової системи європейської безпеки. International Review. 2009. № 3 (11) жовтень. С. 40.

9. Потехін О., Тодоров І. Глобалізація системи безпеки. Навчальний посібник. Донецьк, 2011.

10. Тимків Я. Особливості та класифікація сучасних загроз національній та міжнародній безпеці. Науковий вісник. Одеський державний економічний університет. 2006. № 11 (31). 221 с.

11. Institute for Economics & Peace (2020). Global Peace Index 2020: Measuring Peace in a Complex World [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visionofhumanity.org/reports>

12. Institute for Economics & Peace (2020). Global Peace Index 2020: Measuring Peace in a Complex World [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://visionofhumanity.org/reports>

References:

1. Artiushyn, L. M. (2003), Teoretychni aspekty stratehij voiennoi bezpeky suspil'stva i derzhavy [Theoretical aspects of military security strategies of society and the state], Vyd-vo Nats. un-tu vnutr. sprav, Kharkiv, Ukraine.

2. Bichik, V.V. (2000), Yaderne rozzbroiennia Ukrainy i svitove spivtovarystvo: istorychni, stratehichni, vijs'kovo-politychni, vijs'kovo-tekhichni aspekty iaderneho rozzbroiennia Ukrainy [Ukraine's nuclear disarmament and the world community: historical, strategic, military-political, military-technical aspects of Ukraine's nuclear disarmament], Kyiv, Ukraine.

3. Bodruk, O. (2003), Ukraina u systemi mizhnarodnoi bezpeky [Ukraine in the system of international security], NIPMB, Kyiv, Ukraine.

4. Humeniuk, B. and Sherhin, S. (2009), Hlobalizatsiia i suchasnyj mizhnarodnyj protses [Globalization and the modern international process], Universytet Ukraina, Kyiv, Ukraine.

5. Izhnin, I. (2004), "Features of the use of military force in armed conflicts of the 90s of the XX century", Abstract of Ph.D. dissertation, L'vivs'kyj natsional'nyj un-t im. Ivana Franka. L'viv, Ukraine.

6. Kamins'ka, N. V. (2014), "The impact of globalization and regionalization on modern international legal relations", Aktual'ni problemy mizhnarodnykh vidnosyn, vol. 120, no. 1, p. 5.

7. Luk'ianenko, D. H. (2008), Hlobal'na ekonomichna intehtratsiia [Global economic integration], TOV "Nats. pidruchnyk", Kyiv, Ukraine.

8. Perepelytsia, H. (2009), "The paradigm of a new European security system", International Review, vol. 3 (11), p. 40.

9. Potiekhin, O. and Todorov, I. (2011), Hlobalizatsiia systemy bezpeky [Globalization of the security system], Donetsk, Ukraine.

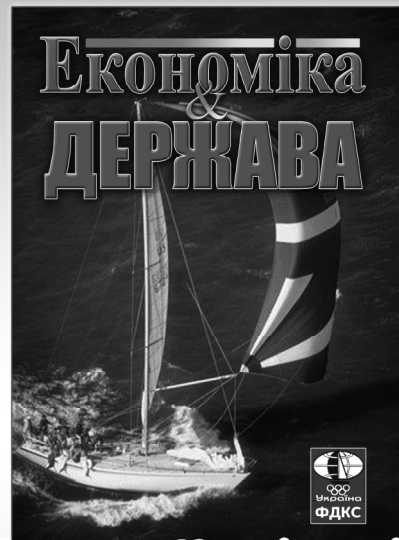
10. Tymkiv, Ya. (2006), "Features and classification of modern threats to national and international security", Naukovyj visnyk. Odes'kyj derzhavnyj ekonomichnyj universytet, vol. 11 (31).

11. Institute for Economics & Peace (2020), "Global Peace Index 2020: Measuring Peace in a Complex World", available at: <http://visionofhumanity.org/reports>

12. Institute for Economics & Peace (2020), "Global Peace Index 2020: Measuring Peace in a Complex World", available at: <http://visionofhumanity.org/reports>

Стаття надійшла до редакції 21.09.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

3 ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

*В. О. Кушнір,
к. держ. упр., докторант кафедри стратегічних комунікацій навчально-наукового центру
стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони,
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-0805-4092*

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.124

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО МЕХАНІЗМУ З ПИТАНЬ СТРАТЕГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ У МІНІСТЕРСТВІ ОБОРОНИ УКРАЇНИ

*V. Kushnir,
PhD in Public Administration, doctoral student of department of strategic communications of the educational
and research center of strategic communications in the sphere of national security and defense,
National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniakhovskyi, Kyiv*

PROPOSITION FOR IMPROVEMENT OF THE ORGANIZATIONAL MECHANISM ON STRATEGIC COMMUNICATIONS IN THE MINISTRY OF DEFENSE OF UKRAINE

У статті запропоновано шляхи удосконалення організаційного механізму стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України. Визначено завдання запропонованому організаційному механізму стратегічних комунікацій, а саме: директорату інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України. Визначено та конкретизовано основні завдання і функції, права для здійснення повноважень і завдань, місце в організаційно-штатній структурі Міністерства оборони України, взаємодія з іншими структурними підрозділами, а також відповідальність керівництва за діяльність підрозділу. Також у статті наголошено на необхідності створення механізму дій у період врегулювання кризових ситуацій. Для забезпечення порядку організації кризових комунікацій під час надзвичайних та кризових ситуацій та ліквідації їх наслідків у Міністерстві оборони України запропоновано створити окрему "Інструкцію про організацію кризових комунікацій", яка стане гарною основою для роботи відповідальних посадових осіб у сфері стратегічних комунікацій щодо попередження і врегулювання складних кризових ситуацій, що дозволить істотно скоротити час на прийняття рішень та домогтися успіху у інформаційному протистоянні.

Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України, яка була затверджена Наказом Міністерства оборони України № 612 від 22.11.2017 року, визначає одну із головних проблем, яка потребує розв'язання — належне навчання співробітників кризових та стратегічних комунікацій та стратегічного планування.

Кожна кризова ситуація потужно впливає на життєдіяльність Збройних Сил України, а іноді навіть загрожує виконанню завдань за призначенням. З огляду на це керівникам органів військового управління, військовим посадовим особам необхідно розуміти природу, ознаки, основні етапи розвитку криз, а також знати особливості комунікацій у кризовий період. З огляду на те, що кризова ситуація дуже швидко потрапляє у інформаційний простір і стає загальновідомою, потрібна і швидка організація реагування на кризові виклики. Тому до належної організації дій під час кризових ситуацій потрібно готуватися заздалегідь.

In the article the ways of improvement of the organizational mechanism of strategic communications are offered in the sector of safety and defence of Ukraine. Certainly task the offered organizational mechanism of strategic communications, namely to direktorat of informative policy and strategic communications of Ministry of defense of Ukraine. Basic tasks and functions are certain and specified, rights for realization of plenary powers and tasks, place in to organizationally regular to the structure of Department of defense of Ukraine, cooperating with other structural subdivisions, and also responsibility of guidance for activity of subsection. Also in the article it is marked the necessity of

creation of the unique base, where analytical information will be accumulated on questions strategic communications, and also crisis communications, got as a result of activity of state organizational mechanisms of department. Such database will become beautiful basis for work of responsible public servants in the field of strategic communications in relation to warning and settlement of difficult crisis situations, which will allow substantially to shorten time on making decision and score a success in informative opposition.

Conception of strategic communications of Department of defense of Ukraine and Armed Forces of Ukraine that is ratified order department of defense Ukraine №612 from 22.11.2017 year determines one of main problem, that need decision, — proper studies employee crisis and strategic communication and strategic planning.

Every crisis situation mightily influences on the vital functions of the Armed Forces of Ukraine, and sometimes even threatens to implementation of tasks on purpose. Taking into account it is necessary to understand nature, signs, basic stages the leaders of organs of military management, soldiery public servants.

the main stages of crisis development, as well as to know the features of communications in a crisis period. Given that the crisis situation very quickly enters the information space and becomes well known, it is necessary to quickly respond to crisis challenges. It is necessary to prepare in advance for the organization of actions during crisis situations.

Ключові слова: державні механізми стратегічних комунікацій, сектор безпеки і оборони України, інформаційна політика, інформаційне протидіювання.

Key words: state mechanisms of strategic communications, sector of safety defensive of Ukraine, informative policy, informative opposing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ АБО ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Реалії сьогодення вказують на актуальність наукового супроводу процесу розбудови стратегічних комунікацій в державі і зокрема для сектору безпеки і оборони України, оскільки головною метою Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України є визначення шляхів формування національних безпечових і оборонних спроможностей, що дадуть змогу відновити територіальну цілісність України у межах міжнародно визнаних кордонів України, гарантувати мирне майбутнє України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави, а також забезпечити створення національної системи реагування на кризові ситуації, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізацію зовнішніх і внутрішніх загроз національній безпеці, гарантування особистої безпеки, конституційних прав і свобод громадянина, забезпечення кібербезпеки, оперативне спільне реагування на кризові та надзвичайні ситуації [1]. Беззаперечним є той факт, що це неможливо без ефективної взаємодії складових сектору безпеки і оборони України, зокрема у Міністерстві оборони України. Саме тому одним із основних напрямів розвитку сектору безпеки і оборони України є створення, впровадження системи стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони та її удосконалення з урахуванням досвіду держав-членів НАТО [1; 2].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, У ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ

Теоретико-методологічні засади стратегічних комунікацій досліджуються у працях провідних вітчизняних

вчених: Д.В. Дубова, Є.О. Романенко, Т.В. Попової, В.А. Ліпкана та ін. [3—5]. Проблематика розробки державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, на жаль, на сьогодні знаходиться на стадії започаткування, однак можна стверджувати, що активно у цьому напрямі працюють у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України [6].

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає у наданні пропозицій щодо шляхів удосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у складових сектору безпеки і оборони України, зокрема у Міністерстві оборони України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У дослідженні, присвяченому державним механізмам стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони України, зокрема у Міністерстві оборони України, автор пропонує під організаційним механізмом стратегічних комунікацій розуміти створення Директорату інформаційної політики у сфері оборони та стратегічних комунікацій Міністерства оборони України, основною ціллю якого є участь у формуванні, координації та моніторингу реалізації державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, забезпечення формування системи стратегічних комунікацій та визначення шляхів її становлення та розвитку в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та Державній спеціальній транспортній службі як складової загальнодержавної системи стратегічних комунікацій та координації діяльності суб'єктів стратегіч-

них комунікацій Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державній спеціальній транспортній службі. Зазначений підрозділ повинен мати такі завдання:

- участь у формуванні державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері;
 - визначення засад державної інформаційної політики та стратегічних комунікацій з питань національної безпеки у воєнній сфері;
 - координація, контроль та методичне керівництво і процесі реалізації завдань стратегічних комунікацій Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної транспортної служби;
 - координація діяльності уповноважених структурних підрозділів Міністерства оборони, Збройних Сил України та Державної спеціальної транспортної служби щодо реалізації стратегічних комунікацій та взаємодії з відповідними структурними підрозділами інших органів державної влади за напрямом стратегічних комунікацій;
 - виконання завдань щодо інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах національної безпеки і оборони, аналіз моніторингу інформаційного простору, виявлення потенційних та реальних загроз національній безпеці у воєнній сфері;
 - оцінювання результатів реалізації державної інформаційної політики в Міністерстві оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної транспортної служби за показниками досягнення визначених цілей, підготовка пропозицій щодо її продовження, перегляду або коригування;
 - організація донесення достовірної інформації до особового складу у Міністерстві оборони України, Збройних Сил України та Державній спеціальній транспортній службі та громадськості;
 - здійснення у межах повноважень міжнародного співробітництва за напрямом стратегічних комунікацій з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями;
 - організація взаємодії з українськими та іноземними засобами масової інформації з питань оборони.
- Відповідно до наданих повноважень доцільно покласти на посадових осіб Директорату наступні обов'язки:
- готувати пропозиції керівництву Міністерства оборони України щодо формування пріоритетів, цілей та першочергових проектів державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період та стратегічних комунікацій;
 - розробляти концепції, стратегії, методичні рекомендації, настанови, інструкції, плани роботи та інші документи, спрямовані на розвиток стратегічних комунікацій Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної транспортної служби;
 - брати участь у підготовці особового складу Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної транспортної служби стосовно питань стратегічних комунікацій;
 - розробляти проекти законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо засад стратегічних комунікацій та державної інформаційної безпеки у воєнній сфері;

— здійснювати аналіз проектів нормативно-правових актів за напрямком діяльності та проводити їх експертну оцінку;

— здійснювати консультації із причетними сторонами з метою залучення їх до формування державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері;

— організовувати роботу спільно з іншими структурними підрозділами доктринальних документів, спрямованих на реалізацію засад державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері та у сфері стратегічних комунікацій;

— надавати методично-консультативну допомогу структурним підрозділам Міністерства оборони України, Збройних Сил України та Державної спеціальної транспортної служби під час реалізації ними державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері;

— координувати та організовувати взаємодію з дорадчо-консультативними органами, громадськими організаціями, узагальнювати результати дорадчої та консультативної підтримки з питань реформ за напрямом діяльності Директорату;

— здійснювати координацію заходів із впровадження принципів та підходів, прийнятих у країнах НАТО;

— здійснювати аналіз інформаційних загроз та джерел їх виникнення, проводити контент-аналіз публікацій, оцінювати вплив на громадську думку матеріалів у засобах масової інформації та соціальних мережах;

— взаємодіяти із Навчально-науковим центром стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони Національного університету оборони України імені Івана Черняховського у питаннях розробки та запровадження навчальних програм за напрямом стратегічних комунікацій;

— вивчати та узагальнювати європейський досвід та досвід держав-членів НАТО у сфері стратегічних комунікацій з метою впровадження у вітчизняній практиці;

— здійснювати координацію діяльності структурних відомчих підрозділів щодо реалізації інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері;

— розробляти та впроваджувати рекламні та просвітницькі компанії та співпрацювати із відповідними підрозділами у зазначеному напрямку;

— брати участь у прогнозуванні результатів досягнення стратегічних цілей оборонної реформи;

— брати участь у заходах за напрямом публічної дипломатії за напрямом діяльності Директорату;

— організовувати та брати безпосередню участь у тренінгах, навчаннях, брифінгах, прес-конференціях, інформаційних компаніях з питань державної інформаційної політики з питань національної безпеки у воєнній сфері.

Однією із важливих проблем у сфері стратегічних комунікацій залишається належна організація механізму дій у період кризових та надзвичайних ситуацій.

Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України, яка була затверджена Наказом Міністерства оборони України № 612 від 22.11.2017 року, визначає одну із головних проблем, яка потребує розв'язання — належному на-

вчання співробітників кризових та стратегічних комунікацій та стратегічного планування [4].

Організація кризових комунікацій передбачає створення системи комунікацій — послідовності дій, які у загальному вигляді відображають особливості встановлення і функціонування ефективної системи кризових комунікацій, а також плану з її розгортання у період кризи [4].

Фахівці зі стратегічних комунікацій Міністерства оборони України мають унікальний досвід врегулювання кризових ситуацій, набутий за роки збройної агресії Російської Федерації проти України.

Передумовою до виникнення ситуації кризового характеру, зазвичай є подія, про яку через ЗМІ стає відомо суспільству. Іноді самі мас-медіа стають джерелом розвитку кризової ситуації. Взаємодія державних інституцій з громадськістю та ЗМІ під час криз характеризується як "кризові комунікації". Організація кризових комунікацій передбачає створення послідовності дій, що мають завданням оперативне і послідовне встановлення і функціонування ефективної системи кризових комунікацій, а також плану з їх розгортання під час кризи [5].

Основна мета кризових комунікацій полягає в захисті учасників кризи від загроз для їх репутації, а іноді для подальшого існування. Більшість вірогідних кризових ситуацій фізичного характеру відома військовому керівництву, сценарії подолання описані та закладені у відповідні плани. Готовність до реалізації таких планів є штатною. Кожна кризова ситуація інформаційного характеру є нештатною, негативно впливає на діяльність військ (сил) та іноді навіть загрожує зривом виконання завдань за призначенням. Одним з основних завдань системи стратегічних комунікацій є кризові комунікації. Як правило, кризові комунікації містять три етапи: підготовку до кризи, реагування на кризові ситуації і подолання їх наслідків. Їх послідовність та обсяг виконуваних завдань залежить від масштабу, соціального значення та характеристик залучених цільових аудиторій, ліміту часу на підготовку та багатьох інших об'єктивних умов.

Характерними проблемами комунікацій в умовах кризи є різке скорочення кількості контрольованих джерел поширення об'єктивної інформації, відсутність чіткої та зрозумілої інтерпретації подій, втрата довіри до офіційних каналів комунікації, розрив інформаційних потоків, їх нездатність виконувати звичні функції, створення ситуативних систем обігу інформації (соціальні мережі, канали в популярних меседжерах та інші).

Оскільки криза створює нестандартні умови, ускладнюють раціональне осмислення ситуації та вибір адекватної стратегії, то спілкування з громадськістю має ґрунтуватися на оперативному поширенні повідомлень, що відповідають очікуванням та потребам цільової аудиторії, враховувати специфіку самої ситуації та особливості професійної поведінки ЗМІ [6].

Вирішальними вважаються перші 24 години після виникнення кризи. За цей період необхідно надати ЗМІ як найповніші дані про подію та її причини, чітко сформулювати свою позицію і бачення ситуації, поінформувати громадськість про заходи, які вжито для мінімізації наслідків кризи.

Для забезпечення порядку організації кризових комунікацій під час надзвичайних ситуацій та ліквідації її наслідків у Міністерстві оборони України було б доречно згідно "Інструкції про організацію кризових комунікацій". Інструкцією передбачити алгоритм дій особового складу, який входить до системи реагування у випадку кризи в рамках дій стратегічних комунікацій. У разі виникнення надзвичайних ситуацій, масштабних подій, випадків, які можуть викликати резонанс у суспільстві (далі — кризові ситуації), для ефективного реагування на них у інформаційному просторі, разом із відповідальними посадовими Об'єднаним оперативним штабом Збройних Сил України (далі ЗСУ) негайно інформувати керівництво підрозділів відповідальних за інформаційну діяльність у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України.

Для оперативного інформування громадськості про подію, не пізніше години після надходження інформації про кризову ситуацію до чергової служби Об'єднаного оперативного штабу, створити антикризову групу, до складу якої ввести представників підрозділів відповідальних за інформаційну діяльність у Міністерстві оборони України та Збройних Силах України, а також інших посадових осіб, до сфери відповідальності яких належить кризова ситуація. Не пізніше однієї години після створення антикризової групи, створюється оперативна група з інформування, до складу якої входять спікери, відомчі журналісти та відеоператори. Антикризова група відповідатиме за забезпечення безперебійного інформування громадськості та засобів масової інформації шляхом надання коментарів, розміщення інформації на офіційних сайтах та поширення у соціальних мережах та координацію роботи оперативної групи з інформування. Особи, відповідальні за напрямками, щогодини надаватимуть інформацію про стан справ до антикризової групи, а у разі різкої зміни обстановки — негайно. Оперативна група з інформування має перебувати у безпосередній близькості до розташування району розгортання подій.

Оперативна група з інформування відповідальна за організацію роботи з журналістами на місці подій, забезпечення оперативного висвітлення кризової ситуації шляхом надання коментарів та фото-, відео-матеріалів з місця подій.

Посадові особи, до сфери та району відповідальності яких належить кризова ситуація, повинні забезпечувати безперешкодний доступ оперативної групи з інформування до інформації, сприяти збору інформації та її оперативному та достовірному висвітленню.

Перший коментар стосовно кризової ситуації має бути наданий відповідальною особою за напрямком не пізніше однієї години після надходження інформації на чергову службу Об'єднаного оперативного штабу Збройних сил України.

Командири та начальники, у сфері та районі відповідальності яких розгортається кризова ситуація, повинні сприяти роботі представників засобів масової інформації.

Зважаючи на різноманітність сучасних викликів і загроз, неможливо передбачити, яка саме криза і коли може відбутися, але діяти під час кризової ситуації по-

трібно готуватися заздалегідь. Механізм регулювання кризових ситуацій має бути опрацьованим у теорії та на практиці. А саме:

- підготувати алгоритм дій у період кризової ситуації;
- мати заздалегідь підготовлену діяти у кризових ситуаціях команду спеціалістів, бажано із практичним досвідом роботи;
- необхідно бути вчасно поінформованими про виникнення кризової ситуації, а отже заздалегідь продумати та підготувати працюючу систему оповіщення про кризові ситуації,
- вчасно (інколи протягом години) скликати антикризову групу та підготувати план щодо подолання кризи, враховуючи специфіку ситуації;
- вчасно погодити план основних заходів із безпосереднім керівництвом, а також необхідність залучення до можливих коментарів вищого керівництва;
- за необхідністю створити оперативну групу з інформування на місці події для забезпечення організації роботи із журналістами та місцевим населенням;
- створити систему вчасного інформування усіх спеціалістів, задіяних у заходах із врегулювання кризи, у перебігу подій;
- забезпечити вчасне оперативне інформування населення через засоби масової інформації;
- у разі виникнення затяжної кризи забезпечити систематичне оновлення інформації через відомчі джерела надходження інформації (сайти, соціальні мережі, радіо) та через засоби масової інформації;
- у ході проведення заходів знаходити час на їх оцінювання та вчасне корегування;
- після завершення заходів із врегулювання кризової ситуації обов'язково провести детальний аналіз та внести зміни у алгоритм дій у разі зауважень.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отримані результати свідчать, що ситуація із науковим супроводом процесу розбудови стратегічних комунікацій в Україні складається неоднозначно. Безпекі виклики змушують дослідників активно шукати рішення в цій сфері в інтересах національної безпеки і оборони, однак єдиного підходу до зазначеної проблеми у сфері стратегічних комунікацій не існує. Наразі можна стверджувати, що у сучасному світі інформаційний простір все більше розглядається як сфера ведення бойових дій, а стратегічні комунікації є основоположними елементами у системі інформаційного протистояння України. При цьому постійно зростає вплив громадської думки і суб'єктивного фактора керівництва на підготовку, планування заходів, хід і результат військових операцій, а збиток, нанесений противнику на ідеологічному фронті, може істотно перевищити пряму вигоду, отриману в ході військових дій. Раціонально використовуючи інформаційні та людські ресурси, набутий унікальний досвід, можна ефективно впливати на громадську думку, саме тому, використання запропонованих шляхів вдосконалення державних механізмів стратегічних комунікацій у секторі безпеки і оборони

України є необхідною умовою для досягнення перемоги у гібридній війні з країною-агресором.

Література:

1. Указ Президента України "Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України" від 04.03.2016 № 92/2016 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text>
2. NATO Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.stratcomcoe.org/history><https://www.stratcomcoe.org/history>
3. Дубов Д.В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації / Д.В. Дубов // Стратег. пріоритети. — 2016. — № 4 (41). — С. 9—23.
4. Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: затв. наказом Міністерства оборони України від 22.11.2017 № 612 [Електронний ресурс]. URL: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf
5. Основи стратегічних комунікацій у сфері забезпечення національної безпеки та оборони. Навчальний посібник. Національний університет оборони України ім. Черняховського; Київ — 2020 [Електронний ресурс]. URL: <http://stratcom.nuou.org.ua>
6. Косар Л. та колектив проекту ЄCAssociation4U "Комунікаційний інструментарій для державних службовців", Міністерство інформаційної політики; Київ-2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: URL: <https://eu-ua.org/sites/default/files/communication-toolkit-a4u-mip-ukr.pdf>

References:

1. President of Ukraine (2016), Decree "On the Concept of Development of the Security and Defense Sector of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text><https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text> (Accessed 15 Sept 2020).
2. NATO (2019), "Strategic Communications Centre of Excellence in Riga, Latvia", available at: <https://www.stratcomcoe.org/history> (Accessed 15 Sept 2020).
3. Dubov, D.V. (2016), "Strategic communications: problems of conceptualization and practical implementation", *Strateg. Priorytety*, vol. 4 (41), pp. 9—23.
4. Ministry of Defense of Ukraine (2017), The Concept of Strategic Communications of the Ministry of Defense of Ukraine and the Armed Forces of Ukraine, available at: http://www.mil.gov.ua/content/mou_orders/612_nm_2017.pdf (Accessed 15 Sept 2020).
5. Natsional'nyj universytet oborony Ukrainy im. Cherniakhovskoho (2020), "Fundamentals of strategic communications in the field of national security and defense", available at: <http://stratcom.nuou.org.ua> (Accessed 15 Sept 2020).
6. Kosar, L. (2018), "Communication tools for civil servants", available at: <https://eu-ua.org/sites/default/files/communication-toolkit-a4u-mip-ukr.pdf> (Accessed 15 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 21.09.2020 р.

І. М. Волков,
здобувач, Національний університет цивільного захисту України, м. Харків
ORCID ID: 0000-0001-6565-3684

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.129

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ОБ'ЄКТІВ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ В УКРАЇНІ В УМОВАХ КРИЗОВИХ СИТУАЦІЙ

I. Volkov,
Candidate for a degree, National University of Civil Defence of Ukraine, Kharkov

IMPLEMENTATION OF MEASURES OF THE ORGANIZATIONAL AND LEGAL MECHANISM TO ENSURE THE SECURITY OF FOREIGN DIPLOMATIC MISSIONS IN UKRAINE IN CRISIS SITUATIONS

З урахуванням раніше проведеного аналізу сутності та ролі державного регулювання процесу забезпечення безпеки розташованих в Україні об'єктів дипломатичного призначення іноземних держав, в умовах кризових ситуацій, запропоновано порядок здійснення підготовчих дій уповноваженими посадовими особами органів військового управління. Запропоновано алгоритм дій таких осіб під час проведення підготовки організаційної складової і розрахунку сил і засобів, необхідних для виконання завдань. Проведено розроблення типової схеми забезпечення безпеки стаціонарного об'єкту дипломатичного призначення під час виконання підрозділами Національної гвардії України службово-бойових завдань в умовах кризових ситуацій у відриві від місця розташування пункту постійної дислокації військової частини. Запропоновано способи організації охорони, елементи роботи посадових осіб (командирів, начальників) під час організації охорони та порядок проведення розрахунку сил.

The National Guard of Ukraine (NGU), along with other law enforcement agencies, is part of the security and defense sector of our state. The Law of Ukraine "On National Security of Ukraine" defines and delimits the powers of state bodies in the spheres of national security and defense, creates a basis for integration of policies and procedures of state authorities and other state bodies whose functions relate to national security and defense.

One of the main functions of the NGU, in accordance with the Law of Ukraine "On the National Guard of Ukraine" is the protection of diplomatic missions, consular posts of foreign countries, missions of international organizations in Ukraine.

By ratifying the Vienna Convention on Diplomatic Relations of 1961, the Vienna Convention on Consular Relations of 1963, and the Vienna Convention on the Prevention and Punishment of Crimes against Persons Belonging to Personnel of Diplomatic Missions in 1973, Ukraine has assumed international obligations. commitment to create appropriate conditions for the operation of diplomatic facilities on its territory. The issues of security of diplomatic missions and consular posts in the real existence of terrorist threats, numerous protests held near them and in case of other crises, impose additional responsibilities on the host state. These events also require the relevant public authorities and their officials to pay due attention to the planning and organization of security systems for such facilities, improving the organizational and legal mechanism for their safety.

Forms, methods and procedure for the NMU to perform tasks on the protection of diplomatic facilities in crisis situations are currently not fully explored and specified, which causes some difficulties in planning and implementing security activities. Therefore, the study of certain elements of the system of public administration in terms of the activities of the NMU in the organization of the protection of diplomatic missions in crisis situations is an important area of research.

The article formulates practical recommendations for the preparation of the organizational component of ensuring the security of diplomatic facilities of foreign states in Ukraine in crisis situations and the organization of protection of compact stays of diplomatic staff, in case of threats to the security of such facilities. The order of grouping of personnel at performance of tasks in the certain conditions is offered.

Ключові слова: державне управління, організаційна складова, Національна гвардія України, охорона, забезпечення безпеки, дипломатичні представництва, консульські установи, службово-бойове завдання, кризова ситуація.

Key words: public administration, organizational component, National Guard of Ukraine, security, diplomatic missions, consular posts, combat missions, crisis situation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Національна гвардія України (НГУ), поряд з іншими силовими структурами входить до складу сектору безпеки і оборони нашої держави. Законом [1] визначені та розмежовані повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створена основа для інтеграції політики і процедур органів державної влади та інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони.

Однією з основних функцій НГУ, відповідно до [2, ст. 2, ч. 1, п. 7] є охорона дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні.

Ратифікувавши Віденську конвенцію "Про дипломатичні зносини" 1961 року [3], Віденську конвенцію "Про консульські зносини" 1963 року [4], Віденську конвенцію "Про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які належать до персоналу дипломатичних місій" 1973 року [5], Україна прийняла на себе міжнародні зобов'язання щодо створення належних умов для діяльності об'єктів дипломатичного призначення на своїй території. Питання безпеки дипломатичних представництв та консульських установ в умовах реального існування терористичних загроз, численних протестних акцій, що проводяться поряд з ними та у разі виникнення інших кризових ситуацій, покладають на державу перебування додаткову відповідальність. Ці події також вимагають від відповідних органів державної влади та їх посадових осіб приділяти належну увагу діяльності з планування і організації систем охорони таких об'єктів, вдосконаленню організаційно-правового механізму забезпечення їх безпеки.

Форми, способи та порядок виконання НГУ завдань з охорони об'єктів дипломатичного призначення в умовах кризових ситуацій на тепер повною мірою не досліджено і не конкретизовано, що викликає певні труднощі в плануванні і здійсненні охоронної діяльності. Тому вивчення окремих елементів системи державного управлі-

ння в розрізі діяльності НГУ при організації охорони дипломатичних місій в умовах кризових ситуацій є актуальним напрямком досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми державного управління, планування та прогнозування у сфері безпеки і оборони вивчались такими науковцями: С. Полтораки, С. Сокурени, С. Алфімова, С. Белаї, В. Бурени, О. Бондарени та інші. Завдання, порядок, прийоми та способи застосування сил безпеки в різних умовах діяльності досліджували в своїх наукових працях Ю. Аллери, В. Бацамути, І. Кириченки, М. Литвини, О. Шмакови та інші. Наукові дослідження міжнародно-правових та дипломатичних відносин проводили науковці у галузі адміністративно-правових наук С. Федчишини, О. Колесники, І. Біщенки, Т. Бирковичи та інші. Організація і здійснення правоохоронних функцій різними суб'єктами системи державного управління досліджувались такими науковцями: О. Бандурка, Ю. Битяк, Д. Бахрах, С. Курінний та іншими науковцями. Багато питань, пов'язаних із адміністративно-правовим регулюванням охорони Національною гвардією України дипломатичних представництв іноземних держав висвітлені в праці Конопляника О.С., Гречанюка С.К., Галай В.О. [6]. Методологічні засади функціонування та розвитку державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру розглядалися С. Белаї [7]. В межах виконання науково-дослідних робіт [8; 9] здійснювались дослідження проблем організації системи охорони об'єктів, у тому числі й дипломатичного призначення. Роль та місце службово-бойової діяльності НГУ у забезпеченні безпеки дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні висвітлювалось у [10].

Однак зазначені автори ґрунтовно не вивчали в своїх працях питання функціонування організаційного механізму забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення в умовах кризових ситуацій, зокрема при

виникненні загроз з боку організованих радикально налаштованих груп мітингувальників (протестувальників). Питання підготовки організаційної складової, пов'язані із несенням служби за посиленням варіантом, або при евакуації персоналу та/або майна об'єкту, як запорука успішного практичного виконання завдань, також потребують подальшого удосконалення та систематизації.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є формулювання практичних рекомендацій щодо реалізації заходів організаційно-правового механізму забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення іноземних держав в Україні в умовах кризових ситуацій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Виконання, прийнятих Україною міжнародних зобов'язань із забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення, передбачених Конвенціями [3—5], в частини здійснення їх охорони в різних умовах, покладено на НГУ, відповідно до закону [2], про що вже було зазначено. Безпосереднє виконання обов'язків з охорони дипломатичних представництв та консульських установ іноземних держав в Україні здійснюється особовим складом військових частин НГУ, які мають у своєму складі відповідні підрозділи.

НГУ входить до загальної системи органів державної влади і може виконувати завдання як у складі сил оборони, так і у складі сил безпеки. Питання сутності та ролі державного регулювання забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення в Україні в умовах кризових ситуацій розглядалось нами у попередніх публікаціях [11].

Призначення, основні завдання, функції, правовий статус військових частин з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні Національної гвардії України визначається "Положенням про військові частини і підрозділи з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні Національної гвардії України", яке затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 22.07.2014 № 713 [12]. Основним завданням таких військових частин і підрозділів є забезпечення охорони об'єктів дипломатичного призначення, захист приміщень представництв від несанкціонованого вторгнення сторонніх осіб або заподіяння ними шкоди, запобігання порушенню спокою дипломатичного представництва, здійснення режимних заходів допуску до об'єкту. В умовах кризових ситуацій підрозділи НГУ у взаємодії з іншими складовими сектору безпеки держави виконують завдання з припинення терористичних актів щодо об'єктів дипломатичного призначення, здійснюють передбачені законом заходи правового режиму воєнного стану, приймають участь у ліквідації наслідків надзвичайних або інших кризових ситуацій на об'єктах, прийнятих ними під охорону, залучаються до виконання завдань територіальної оборони.

Порядок і способи виконання покладених на підрозділи завдань, а також організація діяльності управлінської ланки визначаються у "Положенні про організацію

та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України", затверджене наказом Міністерства внутрішніх справ України від 02.02.2016 № 74 [13].

Підготовча діяльність органів управління НГУ в цій сфері повинна бути направлена на:

здійснення своєчасного планування дій підрозділів в різних умовах обстановки на визначених об'єктах дипломатичного призначення;

планування та узгодження порядку взаємодії між різними суб'єктами сектору безпеки держави, які забезпечують безпеку таких об'єктів;

всесічну підготовку сил та засобів, які ймовірно будуть залучатись до виконання таких завдань.

Як правило, охорона об'єктів дипломатичного призначення в умовах кризових ситуацій здійснюється за посиленням варіантом несення служби, відповідно до плану охорони об'єкту. Планування діяльності в таких умовах рекомендується здійснювати в залежності від виду кризової ситуації, виду об'єкту охорони та на підставі аналізу можливих загроз. При цьому слід враховувати чисельність та склад власних сил та засобів, можливість залучення додатних сил, а також сили та засоби взаємодіючих структур сектору безпеки.

У публікації [14] зазначено, що підрозділи з охорони дипломатичних представництв і консульських установ НГУ під час здійснення заходів правового режиму надзвичайного стану, участі у ліквідації надзвичайних ситуацій та проведенні спеціальних операцій можуть залучатись до: виконання завдань охорони дипломатичних представництв у разі їх евакуації; охорони місць компактного перебування представництв; супроводження колон з вантажем та персоналом представництв, що евакуюються; забезпечення охорони приміщень, будівель, житла та іншого майна представництв після їх евакуації. Такі завдання можуть виконуватись, як кожне окремо, так і комплексно за декількома видами завдань або декількома об'єктами їх виконання, в залежності від оперативної обстановки.

Під час підготовки організаційної складової, плануванні можливих дій і визначення способів виконання завдань охорони в умовах кризових ситуацій, необхідно дотримуватись певного порядку під час прийняття рішення управлінського характеру.

Слід відзначити, що до процедури аналізу бойових (службово-бойових) можливостей власних сил і засобів входить розрахунок сил і засобів, які залучаються до виконання завдань. Він здійснюється в підготовчий період під час розробки варіантів дій, концепції операції (виконання службово-бойового завдання (СБЗ)). Визначення можливостей зумовлює розподіл між учасниками і виконавцями СБЗ їх обов'язків і локальних завдань. Результатом такої управлінської діяльності повинно стати прийняття найбільш раціонального варіанту дій у конкретних умовах.

Під час проведення підготовки організаційної складової та розрахунку сил і засобів, необхідних для виконання завдань, які є предметом дослідження, суб'єкт прийняття рішення повинен провести збір, аналіз і оцінку даних з подальшим прийняттям управлінських рішень.

Складовими процесу прийняття таких рішень слід визначити:

- отримання вхідних параметрів;
- обрання ефективних способів організації охорони об'єкту;
- вибір та визначення порядку розміщення сил і засобів;
- обрання виду і складу підрозділу охорони та його групування;
- визначення виду і складу окремого військового наряду (військових нарядів);
- з'ясування питань забезпеченості об'єкта охорони власними силами і засобами охорони (наявність та організація внутрішньої охорони об'єкта);
- визначення складу сил та засобів взаємодіючих підрозділів (структур);
- обрання та узгодження способів та порядку взаємодії з іншими уповноваженими суб'єктами;
- визначення відстаней переміщення колон своїх сил чи окремих транспортних засобів;
- проведення розрахунку необхідної чисельності особового складу для здійснення охорони;
- проведення розрахунку необхідної кількості транспортних, спеціальних автомобілів та визначення їх параметрів (типу, марки, вантажопід'ємності, пасажиромісткості, можливості маскування, тощо);
- організація зв'язку при виконанні завдань;
- організація всебічного технічного і тилового забезпечення;
- необхідність виклику додаткових підрозділів (своїх або взаємодіючих сил), допоміжної та господарської техніки, служб міста (району перебування) чи об'єкта охорони, підрозділів супроводження та охорони інших міністерств і відомств, військових формувань, населення тощо.

Вхідні параметри, які покладаються в основу прийняття рішення, включають інформацію такого змісту:

- а) загальну обстановку в районі (місці, маршруті) виконання завдань, характеристику обставин, які зумовили виникнення кризової ситуації;
- б) сутність бойового (службово-бойового) завдання — намір командира (начальника) вищого рівня, основні завдання, похідні завдання, обмеження;
- в) вид і найменування об'єкта охорони;
- г) територіальні умови виконання завдання — місце розташування об'єкта охорони (виконання завдань), рельєф місцевості, перешкоди, можливості маскування (укриття), наявність місць для ведення спостереження, можливі місця розташування протидіючої сторони (можливих загроз);
- д) склад сил протидіючої сторони (у разі наявності), або характер можливих загроз — вид, розмір, характер діяльності, місце дислокації (знаходження), тип одиниці, тактика дій, оснащення, ймовірна мета дій, найбільш ймовірний варіант дій, найнебезпечніший варіант дій;
- е) склад своїх сил — підрозділи, особовий склад, озброєння, оснащення, дислокація, забезпечення;
- є) наявний час — критичні терміни (час початку дій, час виконання завдання, час для переміщення, час для підготовки, час отримання та віддання наказів).

Способи організації охорони об'єкту включають у себе:

- а) оперативне чергування;
- б) патрулювання (піше або з використанням транспортного засобу);
- в) виставлення постів;
- г) застосування мобільних груп швидкого реагування;
- д) змішаний спосіб.

Вибір та порядок розміщення сил і засобів здійснюється в залежності від отриманого завдання та вхідних параметрів. Суб'єкт прийняття рішення повинен визначити способи організації охорони об'єкту, від чого в свою чергу і буде залежати принцип вибору та розташування на місцевості сил і засобів підрозділу охорони.

Під час визначення виду і складу підрозділу охорони, його групування визначаються види, кількість, склад і чисельність груп підрозділу охорони, який буде залучатись до виконання завдань. Водночас пропонується приймати до уваги умови, в яких буде здійснюватись охорона: в місці розташування пункту постійної дислокації (ППД) військової частини чи по за його межами, наявність технічних засобів охорони об'єкту чи їх відсутність, необхідність чи відсутність потреби в організації внутрішньої служби в місці дислокації підрозділу охорони, склад взаємодіючих сил і засобів та розподіл обов'язків між силами підрозділу охорони та силами взаємодіючих органів.

Під час визначення виду і складу окремого військового наряду (військових нарядів), необхідних для виконання завдань, пропонується проводити їх класифікацію так:

- за складом — одинарні, парні (два і більше військовослужбовця), комбіновані з працівниками поліції чи інших взаємодіючих органів;
- за методом несення служби — щоденні зміни, за сторожовим розрахунком (позмінно), вартовим розрахунком, вахтовим методом;
- за періодом несення служби — однозмінні (до 12 годин), двозмінні (до 24 годин), в режимі очікування;
- за способом охорони — пости та маршрути, мобільні групи, військові наряди;
- за часом доби — денні, нічні, добові;
- за місцем несення служби — в районі розташування пункту постійної дислокації військової частини, поза межами пункту постійної дислокації військової частини;

— за видом функцій охорони на нерухомих об'єктах — на контрольно-пропускних пунктах, пунктах відеоспостереження, безпосередньо в приміщенні об'єкта охорони, на прилеглий до нього території, по периметру огорожі території об'єкта, на відкритій ділянці місцевості (у тому числі із застосуванням дозорів, секретів, спостережних вишок, блокпостів тощо), на особливо важливих ділянках об'єкта або у найбільш уразливих місцях його території.

На рисунку 1 пропонуємо варіант організації системи забезпечення безпеки стаціонарного об'єкта дипломатичного призначення в умовах кризових ситуацій у відриві від місця розташування пункту постійної дислокації військової частини.

В інформації, яка зазначається при розшифруванні графічного рішення суб'єкта управління необхідно пе-

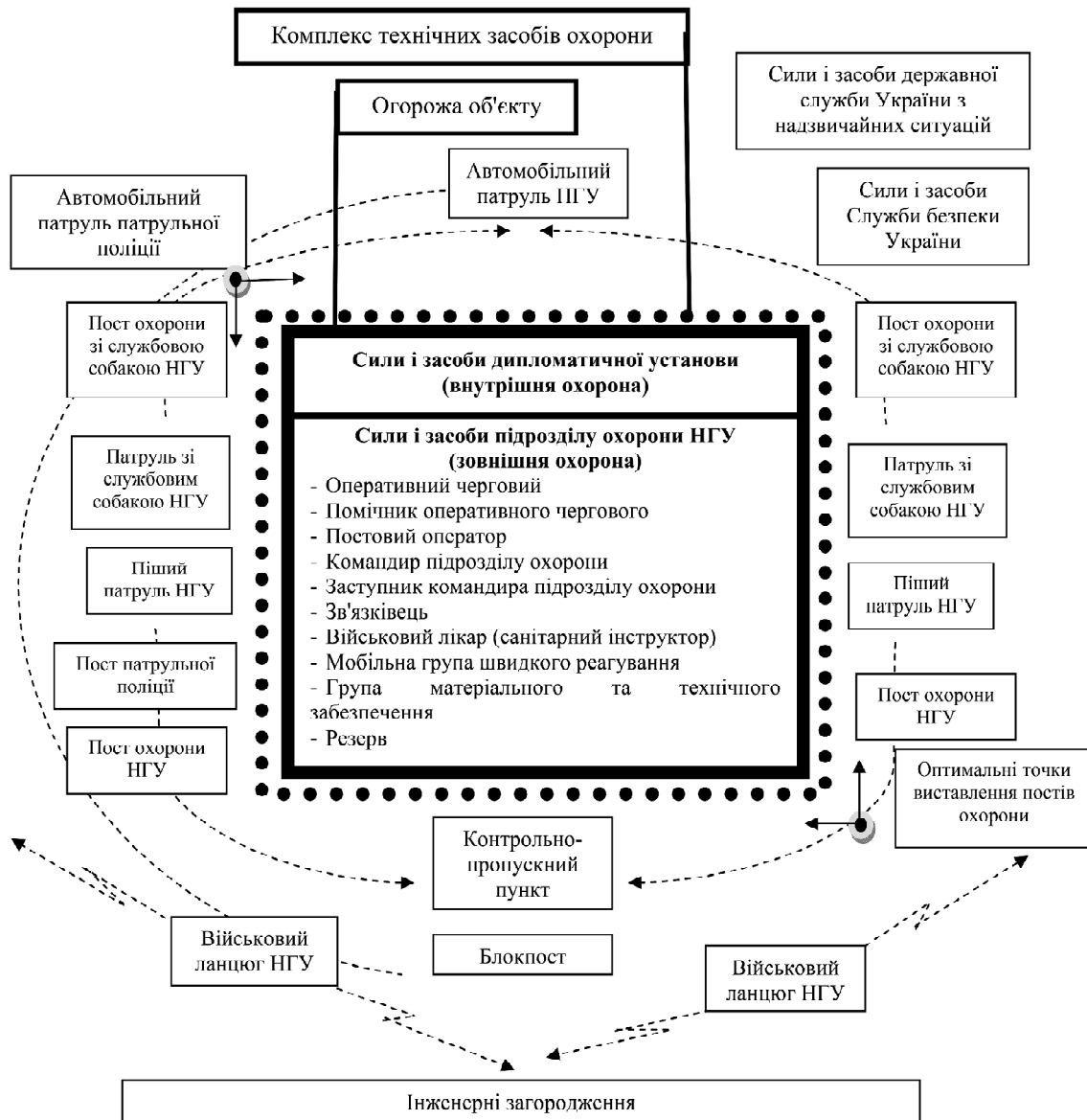

Рис. 1. Варіант організації системи забезпечення безпеки стаціонарного об'єкту дипломатичного призначення в умовах кризових ситуацій

редбачити деталізацію даних, якими можуть бути такі відомості. Периметр огорожі доцільно вказувати з урахуванням її технічних параметрів (матеріалу, висоти, товщини, довжини тощо). У разі наявності на об'єкті дипломатичного призначення комплексу технічних засобів охорони, додатково слід зазначити їх вид та технічні параметри.

Контрольно-пропускний пункт може призначатись у складі 3—5 військовослужбовців. Вид, склад, чисельність, характер дій сил і засобів дипломатичної установи (внутрішньої охорони) повинен бути встановлений в ході організації взаємодії.

Піший патруль може призначатись у складі 2—3 військовослужбовців з маршрутом патрулювання 150—1000 м.

Автопатруль може призначатись у складі 2—3 військовослужбовців з зоною відповідальності до 150 м.

Пост охорони може призначатись самостійно у складі начальника поста і постового-кінолога зі служ-

бовою собакою, або шляхом додаткового включення кінолога зі службовою собакою до складу призначеного посту.

Оперативний черговий та помічник оперативного чергового можуть призначатись за необхідності по одному військовослужбовцю на одну добу несення служби.

Постовий оператор може призначатись один військовослужбовець на одну добу несення служби у разі наявності технічних засобів охорони (ТЗО).

Мобільна група швидкого реагування може призначатись у складі 4—5 військовослужбовців на одну добу несення служби. Інженерні загородження можуть встановлюватись на підступах до об'єкта охорони. Військовий ланцюг може призначатись у складі підрозділу приданих сил охорони громадського порядку (ОГП) за окремим планом.

Склад автопатруля та посту патрульної поліції, їх чисельність, характер дій сил і засобів встановлюється в ході організації взаємодії.

Вид, склад, чисельність, характер дій сил і засобів державної служби України з надзвичайних ситуацій, Служби безпеки України також встановлюється у ході організації взаємодії.

Група матеріального та технічного забезпечення може призначатись у складі підрозділу приданих сил тилового і технічного забезпечення кількістю, яка визначається в залежності від умов виконання завдань та чисельного складу основних сил і засобів.

Військовий лікар (санітарний інструктор) та зв'язківець призначаються у кількості одного військовослужбовця на один підрозділ охорони.

Командир та заступник командира підрозділу охорони можуть призначатись за необхідності по одному військовослужбовцю на один підрозділ охорони.

Резерв призначається за рахунок особового складу, вільного від безпосереднього несення служби і може перебувати в режимі очікування або в режимі відпочинку.

Варіант організації системи забезпечення безпеки стаціонарного об'єкту дипломатичного призначення при виконанні СБЗ в умовах кризових ситуацій у відриві від місця розташування пункту постійної дислокації військової частини передбачає орієнтовний склад підрозділу охорони у визначених умовах несення служби.

Під час реалізації заходів пропонується передбачити групування особового складу, який залучається до виконання завдань з метою оптимізації та спрощення процесу управління.

Виконання завдань за межами розташування пункту постійної дислокації військової частини (в автономному режимі) може здійснюватись з використанням наступного групування сил.

Доцільним вважається утворити групу управління у складі осіб командування підрозділу охорони. До неї необхідно включити командира підрозділу, заступника (заступників) командира підрозділу, зв'язківця, військового лікаря (санітарного інструктора). На групу покладатимуться функції управління підрозділом охорони, підтримання бойової готовності підрозділу, забезпечення успішного виконання ним службово-бойових (бойових) завдань, підготовка особового складу до виконання СБЗ, підтримання військової дисципліни, належного рівня морально-психологічного стану особового складу, внутрішнього порядку в місці розташування, стану і збереження зброї, боєприпасів, бойової та іншої техніки, стану матеріального і технічного забезпечення підрозділу, організації і підтримання взаємодії з іншими підрозділами сектору безпеки, які приймають участь у виконанні завдань.

Група оперативно-чергової (чергової) служби створюється у складі оперативного чергового, помічника оперативного чергового, постового оператора, особового складу мобільної групи швидкого реагування. Вона повинна забезпечити цілодобове несення оперативного чергування та внутрішньої служби. Склад, чисельність та час несення служби визначається рішенням відповідного командира (начальника). Під час виконання завдань у місці розташування пункту постійної дислокації військової частини ця група, як правило, розташовується на території військової частини. Мобільна група швид-

кого реагування повинна перебувати в готовності до дій при ускладненні обстановки.

Групу основних сил складає необхідна кількість військовослужбовців, які безпосередньо зможуть забезпечити цілодобове несення служби двома або трьома змінами у військових нарядах. Вид, склад, чисельність та час несення служби військових нарядів визначається рішенням відповідного командира (начальника).

Група матеріального та технічного забезпечення може складатись з необхідної кількості спеціалістів (родів військ і служб), здатних підтримувати стан матеріально-технічного забезпечення підрозділу охорони на рівні, що забезпечує належне виконання СБЗ особовим складом протягом всього періоду їх виконання.

Територіально групи підрозділу охорони можуть розташовуватись в безпосередній близькості від об'єкту охорони. Особовий склад, що безпосередньо несе службу — у визначених місцях несення служби.

Чисельний склад групи управління визначається шляхом додавання кількості посадових осіб, які входять до складу групи відповідно до прийнятого командиром (начальником) рішення.

Чисельний склад групи оперативно-чергової (чергової) служби визначається з урахуванням необхідності виконання обов'язків протягом доби (добове чергування) шляхом застосування двох або трьох чергових змін. У такому випадку чисельність групи можна визначити за формулою:

$$Ч_{гр.ОЧС.} = (Ч_{оч.} + Ч_{поч.} + Ч_{по.}) * K_{зм} \quad (1),$$

де $Ч_{гр.ОЧС.}$ — чисельність групи оперативно-чергової (чергової) служби;

$Ч_{оч.}$ — чисельність оперативних чергових, яка, як правило, дорівнює 1 в/сл;

$Ч_{поч.}$ — чисельність помічників оперативних чергових;

$Ч_{по.}$ — чисельність постових операторів ТЗО;

$K_{зм}$ — коефіцієнт кількості чергових змін ($K_{зм} = 2$ при застосуванні двозмінного порядку несення служби; $K_{зм} = 3$ у разі застосування трьохзмінного порядку несення служби).

Чисельний склад групи основних сил визначається шляхом попереднього визначення кількості особового складу, який залучається до несення служби у військових нарядах однакової чисельності, однакової змінності, однакової тривалості несення служби (однотипні військові наряди) і подальшого сумування отриманих результатів.

Чисельність особового складу, який залучається до несення служби у військових нарядах однакової чисельності, однакової змінності, однакової тривалості несення служби (однотипні військові наряди) визначається за формулою:

$$Ч_{вн} = K_o * K_{ко} * K_{зм} \quad (2),$$

де $Ч_{вн}$ — загальна чисельність однотипних військових нарядів;

K_o — загальна кількість однотипних військових нарядів, які необхідно спорядити від підрозділу охорони;

$K_{ко}$ — чисельність в/сл., призначених для несення служби у однотипному військовому наряді в одну зміну;

$K_{зм}$ — коефіцієнт кількості змін військових нарядів ($K_{зм} = 2$ при застосуванні двозмінного порядку несення

служби; $K_{\text{зм}} = 3$ при застосуванні трьохзмінного порядку несення служби).

Враховуючи викладене, чисельність групи основних сил можна визначити за формулою:

$$Ч_{\text{гр. ОС}} = \sum_{i=1}^n Ч_{\text{вн } i} \quad (3),$$

де $Ч_{\text{гр. ОС}}$ — чисельність групи основних сил;

$Ч_{\text{вн } i}$ — загальна чисельність i -того типу військових нарядів;

n — кількість груп однотипних військових нарядів.

Чисельність групи матеріального та технічного забезпечення ($Ч_{\text{гр. МТЗ}}$) може визначатися за аналогією розрахунку, передбаченого для визначення чисельності групи основних сил, шляхом попереднього визначення чисельності особового складу, який залучається до виконання завдань в залежності від виду забезпечення та необхідної кількості відповідних видових спеціалістів, і подальшого сумування отриманих результатів.

Загальну чисельність підрозділу охорони, який залучається до виконання СБЗ, які є предметом цього розгляду, можна розрахувати шляхом сумування чисельності складових груп цього підрозділу.

$$Ч_{\text{по}} = Ч_{\text{гр. КОНТР.}} + Ч_{\text{гр. ОЧС.}} + Ч_{\text{гр. ОС}} + Ч_{\text{гр. МТЗ}} \quad (4),$$

або

$$Ч_{\text{по}} = \sum (Ч_{\text{гр. КОНТР.}}; Ч_{\text{гр. ОЧС.}}; Ч_{\text{гр. ОС}}; Ч_{\text{гр. МТЗ}}) \quad (5).$$

ВИСНОВКИ

Підготовку до реалізації заходів організаційно-правового механізму забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення іноземних держав в Україні в умовах кризових ситуацій слід здійснювати завчасно. Під час планування заходів із забезпечення безпеки слід враховувати вид кризової ситуації, відповідно до класифікації, визначеної законодавством. До уваги слід приймати вид об'єкту охорони та попередньо проведений аналіз можливих загроз об'єкту дипломатичного призначення. До складу планувальних документів слід включити аналітичну доповідь, яка б розкривала вихідні параметри, необхідні для прийняття рішення для організації забезпечення безпеки (охорони); план організації та несення служби за посиленням варіантом у кризових ситуаціях; план взаємодії. Зазначені плани повинні мати у своєму складі, як текстуальну частину, так і графічну частину.

Під час створення підрозділу охорони, який безпосередньо залучається до виконання СБЗ необхідно передбачити групування особового складу в залежності від функціональних завдань, які він буде виконувати.

Пропонується створити наступні групи: група контролю; група оперативного-чергової (чергової) служби; група основних сил, група матеріального та технічного забезпечення.

Загальна чисельність особового складу, яку необхідно залучити до виконання СБЗ підрозділом охорони, буде визначатись шляхом сумування чисельності особового складу груп окремого виду, які складають підрозділ охорони, з урахуванням наміру противника (у разі його наявності), або прогнозованих загроз, загального часу необхідного для виконання СБЗ та кількості змін, необхідних для підтримання бойової готовності підрозділу загалом та працездатності кожного окремого військовослужбовця на рівні, який би забезпечував виконання поставленого завдання належним чином.

Подальші дослідження будуть спрямовані на розроблення стратегічних напрямів розвитку організаційно-правового механізму забезпечення безпеки дипломатичних структур в Україні в умовах кризових ситуацій.

Література:

1. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 18.08.2020).
2. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 № 876-VII [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (дата звернення: 18.08.2020).
3. Про дипломатичні зносини: Віденська конвенція від 18 квітня 1961 року (ратифікована з обмовкою Указом Президії ВР СРСР № 2208-VI від 11.02.1964 р., Указом Президії ВР УРСР від 21.03.1964 р.): [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (дата звернення: 18.08.2020).
4. Про консульські зносини: Віденська конвенція 1963 року: [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text (дата звернення: 18.08.2020).
5. Про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які належать до персоналу дипломатичних місій: Віденська конвенція 1973 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text (дата звернення: 18.08.2020).
6. Адміністративно-правове регулювання охорони Національною гвардією України дипломатичних представництв іноземних держав: монографія / О. С. Конопляник, С.К. Гречанюк, В.О. Галай. — К.: ГО "Київський правозахисний альянс", 2016. — 182 с.
7. Бєлай С.В. Методологічні засади функціонування та розвитку державних механізмів протидії кризовим явищам соціально-економічного характеру / С.В. Бєлай // Університетські наукові записки. 2015. — № 1. — С. 293—301.
8. Розроблення пропозицій щодо протидії підрозділам сил спеціальних операцій (ССО) при вирішенні завдання охорони та оборони стратегічного об'єкту (шифр: "Протидія"). [Текст] звіт з НДР (заключний). ХІВПС України, науковий керівник к.в.н., доцент Т.А. Сутюшев, відповідальний виконавець Р.Р. Шакіров. — Х., 2003. — С.182.
9. Розрахунок та обґрунтування необхідної чисельності сил та засобів для здійснення охорони місць компактного перебування членів дипломатичного персоналу у разі їх евакуації, а також при супроводженні колон з персоналом та вантажем дипломатичних представництв, що евакуюються (шифр: "Консул"). [Текст] звіт з НДР (остаточний). Національна Академія Національної гвардії України, науковий керівник к. в. н., доцент Т.А. Сутюшев, відповідальний виконавець І.М. Волков. — Х. 2018. — С. 80.
10. Санніков С.Г., Воробйов В.І. Забезпечення безпеки дипломатичних представництв і консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні: роль та місце службово-бойової

діяльності Національної гвардії України / С.Г. Санніков, В.І. Воробйов // Честь і закон. — 2018. — № 1 (64). — С. 53—57.

11. Волков І. Сутність та роль державного регулювання забезпечення безпеки об'єктів дипломатичного призначення в Україні в умовах кризових ситуацій. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2017. № 10 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1699> (дата звернення: 19.08.2020).

12. Положення про військові частини і підрозділи з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні Національної гвардії України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22.07.2014 № 713 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0934-14#Text> (дата звернення: 18.08.2020).

13. Положення про організацію та несення служби з охорони дипломатичних представництв, консульських установ іноземних держав, представництв міжнародних організацій в Україні військовими частинами і підрозділами Національної гвардії України: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 02.02.2016 № 74 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-16#Text> (дата звернення: 18.08.2020).

14. Волков І.М. Охорона дипломатичних представництв підрозділами Національної гвардії України: напрямки вдосконалення організаційно-правового механізму державного регулювання / І.М. Волков // Честь і Закон. — 2020. — № 2 (73). — С. 92—98.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine, "On the national security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (accessed 18 August 2020).

2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2014), The Law of Ukraine, "About the National Guard of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text> (accessed 18 August 2020).

3. Decree of the Presidium of the Verkhovna Rada of the USSR (1964), "The Vienna Convention On Diplomatic Relations", available at: www.zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (accessed 18 August 2020).

4. The Vienna Convention (1963), "On Consular Relations", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_047#Text (accessed 20 March 2020).

5. The Vienna Convention (1973), "On the Prevention and Punishment of the Crime of Persons Who Personnel of Diplomatic Missions", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_389#Text (accessed 18 August 2020).

6. Konoplyanyk, O.S. Grechanyuk, S.K. and Galay, V.O. (2016), Administrativno-pravove rehuliuvannya okhorony Natsionalnoiu hvardiieiu Ukrainy dyplomatychnykh predstavnytstv inozemnykh derzhav [Administrative and legal regulation of the protection of diplomatic missions of foreign states by the National Guard of Ukraine], Public Association "Kyiv Human Rights Alliance", Kyiv, Ukraine.

7. Bielai, S. (2015), "Methodological bases of functioning and development of the state mechanisms of counteraction to the crisis phenomena of social and economic character", University scientific notes, vol. 1, pp. 293—301.

8. Shakirov, R.R. and Sutushev, T.A. (2003), Rozrob-lennia propozyitsij schodo protydii pidrozdilam syl spetsial'nykh operatsij (SSO) pry vyrishenni zavdannia okhorony ta oborony stratehichnoho ob'iektu (shyfr: "Protydiia") [Development of proposals for counteraction to the forces of special operations forces (SRO) in solving the task of protection and defense of a strategic object (code: "Opposition")], Higher Military Aviation Engineering Institute of the Air Forces of Ukrain, Kharkiv, Ukraine.

9. Volkov, I.M. and Sutushev, T.A. (2018), Roz-rakhunok ta obgruntuvannya neobkhidnoi chy-sel'nosti syl ta zasobiv dlia zdzijsnennia okhorony mist's kompakt-noho perebuvannya chleniv dyplomatychnoho personalu u razi ikh evakuatsii, a takozh pry suprovodzhenni kolon z personalom ta vantazhem dyplomatychnykh pred-stavnytstv, scho evakuuiut'sia (shyfr: "Konsul") [Calculation and substantiation of the required number of forces and means for the protection of places of compact stay of members of diplomatic staff in case of their evacuation, as well as when accompanying columns with staff and cargo of diplomatic missions to be evacuated (code: "Consul")], National Academy of the National Guard of Ukraine, Kharkiv, Ukraine.

10. Sannikov, S.G. and Vorobyov, V.I. (2018), "Ensuring the security of diplomatic missions and consular posts of foreign states, missions of international organizations in Ukraine: the role and place of service of the National Guard of Ukraine", Honor and Law, vol. 1 (64), pp. 53—57.

11. Volkov, I. (2017), "The essence and role of state regulation of security of diplomatic facilities in Ukraine in crisis situations", Public administration: improvement and development., vol. 10, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1699> (accessed 19 August 2020).

12. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2014), The order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "Regulations on military units and units for the protection of diplomatic missions, consular posts of foreign states, representations of international organizations in Ukraine of the National Guard of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0934-14#Text> (accessed 18 August 2020).

13. Ministry of Internal Affairs of Ukraine (2016), The order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "Regulations on the organization and maintenance of a service for the protection of diplomatic missions, consular posts of foreign states, representations of international organizations in Ukraine by military units and units of the National Guard of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0320-16#Text> (accessed 18 August 2020).

14. Volkov, I. (2020), "Protection of diplomatic missions by units of the National Guard of Ukraine: directions for improving the organizational and legal mechanism of state regulation, Honor and Law, vol. 2 (73), pp. 92—98.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2020 р.

С. В. Дейнеко,
здобувач
ORCID iD: 0000-0002-4931-0072

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.137

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЗАВЕРШЕННЯ ДОГОВІРНО-ПРАВОВОГО ОФОРМЛЕННЯ УКРАЇНСЬКО- РОСІЙСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

S. Deyneko,
Candidate for a degree

CURRENT STATE AND PROSPECTS OF COMPLETION OF CONTRACTUAL LEGAL FORMATION
UKRAINIAN-RUSSIAN STATE BORDER

У статті зазначено, що договори про державні кордони України з Словацькою Республікою, Угорщиною, Республікою Польща та Румунією підтвердили в порядку правонаступництва не тільки делімітаційні, але й всі демаркаційні документи, що уклалися між ними і Радянським Союзом. Що стосується сучасних державних кордонів України з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією, то вони були встановлені двосторонніми міжнародними договорами, які на основі принципу uti possidetis зафіксували трансформацію адміністративних кордонів між союзними республіками у складі СРСР у їхні державні кордони. Розкрито зміст нормативно-правової бази щодо договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону. Розкрито загрози національній безпеці України на українсько-російському державному кордоні. Здійснено історичний екскурс щодо діяльності Спільної українсько-російської демаркаційної комісії та перспектив завершення договірно-правового оформлення українсько-російського кордону. Наголошено, що повернення контролю над українсько-російським кордоном та відновлення на тимчасово окупованих внаслідок збройної агресії Російської Федерації територіях Донецької та Луганської областей конституційного ладу є ключовим і стратегічно важливим для України, що передбачено відповідними стратегічними документами у сфері національної безпеки.

The article states that the general principle on which the legal registration of state borders with EU member states was based was the principle of legal succession in relation to bilateral international legal agreements between the former USSR and these countries. It is emphasized that the agreements on the state borders of Ukraine with the Slovak Republic, Hungary, the Republic of Poland and Romania confirmed not only the delimitation but also all the demarcation documents concluded between them and the Soviet Union. As for the modern state borders of Ukraine with the Republic of Moldova, the Republic of Belarus and the Russian Federation, they were established by bilateral international agreements, which based on the principle of uti possidetis fixed the transformation of administrative borders between the union republics within the USSR into their state borders. The content of the

normative-legal base concerning the contractual-legal registration of the Ukrainian-Russian state border is revealed. It is noted that the development of the Ukrainian-Russian state border since Ukraine's independence was based only on the principles of good neighborliness and creating the most favorable conditions for border crossings by border residents, without violating social and family ties and developing regional cooperation without any militarism and alienation. To reveal threats to Ukraine's national security on the Ukrainian-Russian state border. A historical digression was made on the activities of the Joint Ukrainian-Russian Demarcation Commission and the prospects for the completion of the contractual and legal registration of the Ukrainian-Russian border. It was stressed that the return of control over the Ukrainian-Russian border and the restoration of the constitutional order temporarily occupied by the armed aggression of the Russian Federation in the Donetsk and Luhansk regions is key and strategically important for Ukraine, as provided by relevant strategic documents in the field of national security. It is noted that the Russian Federation will continue to block and prolong the negotiation process on Ukraine to restore control over the temporarily uncontrolled part of the Ukrainian-Russian state border, because regaining control over the eastern part of the Ukrainian-Russian state border is contrary to their geopolitical interests.

Ключові слова: національна безпека, система забезпечення національної безпеки, неконтрольована ділянка українсько-російського державного кордону, державна політика національної безпеки, договірно-правове оформлення українсько-російського державного кордону.

Key words: national security, national security system, uncontrolled section of the Ukrainian-Russian state border, state national security policy, contractual and legal registration of the Ukrainian-Russian state border.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Після проголошення Верховною Радою УРСР незалежності України, розпаду Радянського Союзу та появи нових незалежних держав перед Україною, як і перед іншими колишніми союзними республіками, постало питання визначення меж території Української держави. У зв'язку з цим 12 вересня 1991 року Верховна Рада України ухвалила Закон України "Про правонаступництво" № 1543-XII, ст. 5 якого встановила, що "Державний кордон Союзу РСР, що відмежовує територію України від інших держав, та кордон між Українською РСР і Білоруською РСР, РРФСР, Республікою Молдова за станом на 16 липня 1990 року є державним кордоном України".

Україна безпосередньо межує з 7 державами: 4 з них є державами-членами Європейського Союзу (Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорщина та Румунія), на них припадає сукупно 1390,742 км кордону, що складає 20%; 3 держави є державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав (Республіка Молдова, Республіка Білорусь і Російська Федерація), загальна протяжність кордону з останніми складає 4601,24 км, тобто 65% від загальної протяжності. Ще 1001 км (15%) кордону проходить по межі територіального моря України. Найбільша протяжність кордону України на українсько-російській ділянці — 2295,04 км, найменша — на українсько-словацькій — 98 км. У Чорному морі морські простори України межують з морськими просторами Румунії, Туреччини і Російською Федерацією.

Таким чином, загальним принципом, на якому ґрунтувалось договірно-правове оформлення державних кордонів з державами-членами ЄС, став принцип правонаступництва відносно двосторонніх міжнародно-правових договорів між колишнім Союзом РСР і цими країнами. Зокрема державний кордон України із:

— Словацькою Республікою було встановлено Договором між Україною і Словацькою Республікою про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 року [1].

— Угорщиною — Договором між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 19 травня 1995 року [2].

— Республікою Польща — Договором між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 12 січня 1993 року [3].

— Румунією був встановлено в порядку правонаступництва за виключенням точки стику територіальних морів, яка не була визначена за радянських часів і стала предметом переговорного процесу між Румунією і незалежною Україною. За результатами переговорів 17 червня 2003 року був підписаний Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань [4], який підтвердив проходження державного кордону між Україною і Румунією на місцевості так, як його визначено у радянсько-

румунських договорах і демаркаційних документах та визначив географічні координати точки стику державних кордонів (територіальних морів) України і Румунії в Чорному морі: 45 град. 05 хв. 21 сек. північної широти, 30 град. 02 хв. 27 сек. східної довготи.

Договори про державні кордони України з Словачкою Республікою, Угорщиною, Республікою Польща та Румунією підтвердили в порядку правонаступництва не тільки делімітаційні, але й всі демаркаційні документи, що укладались між ними і Радянським Союзом. Відповідно на цих ділянках відбуваються спільні перевірки проходження лінії державного кордону на місцевості.

Що стосується сучасних державних кордонів України з Республікою Молдова, Республікою Білорусь і Російською Федерацією, то вони були встановлені двосторонніми міжнародними договорами, які на основі принципу *uti possidetis* зафіксували трансформацію адміністративних кордонів між союзними республіками у складі СРСР у їхні державні кордони.

Наголошуємо, що розбудова українсько-російського державного кордону з часу здобуття незалежності України базувалась тільки на принципах добросусідства та створення максимально сприятливих умов для перетинання кордону жителями прикордонних регіонів, не порушення соціальних та родинних зв'язків і розвитку регіонального співробітництва без будь-яких проявів мілітаризму та відчуженості.

Сьогодні для України врегулювання проблемних питань договірно-правового оформлення державного кордону України набуває дедалі більшої актуальності в зв'язку з посиленням впливу проросійських центрів сил, наявність сепаратистських і екстремістських настроїв у прикордонних регіонах України та Росії що можуть здійснювати підготовку до диверсій; терористичні акти; провокування масових заворушень, міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; створення незаконних воєнізованих або збройних формувань та закладення зброї й боєприпасів у різних регіонах нашої держави; збройні інциденти на українсько-російському кордоні, на лініях розмежування із Кримом, ДНР і ЛНР, а також з боку Придністров'я, з метою переглянути належність частини державної території України.

Ще одним аргументом на користь актуальності наукової публікації є те, що головним чинником впливу на формування цілісної системи забезпечення прикордонної безпеки залишається агресивна дія Росії, анексія Криму, бойові дії на сході країни, які призвели до втрати контролю над ділянкою українсько-російського державного кордону, яка становить 409,3 км з Російською Федерацією, що проходить у Донецькій і частково в Луганській областях [5].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що дослідженню проблемних питань договірно-правового оформлення державного кордону, що спрямовані на завершення оформлення державного кордону України, присвячені наукові дослідження А.Л. Боднаря, А.М. Дьогтяря, Б.М. Клименка, М.А. Нартова, Л.В. Осовалюка, В.К. Плешка, С.Г. Рябова, Н.А. Сіцінського, Б.Д. Трегубова, М.О. Трюхана, Н.А. Ушакова та ін.

Водночас наукові публікації, що пов'язані із питаннями щодо створення умов для відновлення контролю над східною ділянкою українсько-російського державного кордону та завершення договірно-правового оформлення українсько-російського кордону, практично відсутні, що обумовлює необхідність у проведенні подальших наукових пошуків з цієї проблематики.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в проведенні аналізу стану сучасної воєнно-політичної ситуації у районі сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону, визначенні та обґрунтуванні теоретичних та практичних аспектів вибору концептуального підходу щодо забезпечення відновлення контролю над східною ділянкою українсько-російського державного кордону та завершення договірно-правового оформлення українсько-російського кордону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Україна має один із найбільших за протяжністю державних кордонів в Європі. Його загальна протяжність складає 6992,92 км., зокрема ділянка українсько-російського державного кордону є найбільшою за протяжністю ділянкою державного кордону України. Загальна протяжність українсько-російського державного кордону становить — 2295,04 км., у тому числі: сухопутна ділянка українсько-російського державного кордону становить — 1974,04 км, що проходить територіями Чернігівської, Сумської, Харківської, Луганської та Донецької областей; морська ділянка українсько-російського державного кордону має протяжність — 321 км, а саме, у Керченській протоці протяжність кордону становить — 49 км, на Азовському морі протяжність кордону становить — 249,5 км та по Чорному морю протяжність кордону становить — 22,5 км.

Перед тим, як детально розкрити основний зміст нормативно-правової бази щодо договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону, коротко зупинимось на основних поняттях у цій сфері, які відобразили науковці у своїх працях, зокрема:

Сіцінський Н.А. зазначає, що договірно-правове оформлення державного кордону — це невід'ємна складова загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки, що являє собою стан процесу, який визначає ступінь захищеності державного кордону, реалізується шляхом проведення делімітації, демаркації та перевірки (редемаркації) державного кордону з метою врегулювання проблемних питань договірно-правового оформлення державного кордону відповідно до усталених принципів і норм міжнародного права для забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави, недоторканності державних кордонів, а також захисту національних інтересів.

Він наголошує, що конституційні норми щодо забезпечення безпеки державного кордону і договірно-правового оформлення державного кордону України за допомогою відповідних органів державної влади шляхом визначення законами України правового режиму державного кордону та двосторонніх міждержавно-правових актів, які регулюють питання спільних ділянок

державного кордону з усіма суміжними країнами, стали базовими для нормативно-правового регулювання основ державного управління у сфері договірно-правового оформлення державного кордону України [5].

Сосса Р.І. коротко відзначив, що договірно-правове оформлення державного кордону — це складний комплекс правових, організаційних і картографо-геодезичних заходів [6].

Отже, делімітацію державного кордону між Україною і Російською Федерацією було завершено у 2003 році підписанням Договору між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон, який було ратифіковано Законом України від 20 квітня 2004 року № 1681-IV, відповідно до якого українсько-російський державний кордон проходить так, як це зазначено в Описі проходження державного кордону між Україною та Російською Федерацією і зображено суцільною лінією червоного кольору на картах державного кордону між Україною та Російською Федерацією. Опис проходження державного кордону і карти державного кордону становлять його невід'ємну частину. Відповідний договір зареєстрований Україною в Секретаріаті ООН 01 грудня 2016 року № 54132 [7].

Відповідно до ст. 2 Угоди між Україною і РФ про демаркацію українсько-російського державного кордону від 17 травня 2010 року (ратифіковано Законом України від 08 липня 2010 року № 2466-VI), для позначення державного кордону на місцевості та підготовки документів демаркації сторони створили Спільну українсько-російську демаркаційну комісію (СУРДК). Разом із Договором про українсько-російський державний кордон та вищевказаною угодою, договірно-правову основу діяльності СУРДК становить Положення про Спільну українсько-російську демаркаційну комісію, підписане 21 червня 2011 року в Києві.

Збройна агресія Російської Федерації проти України та анексія Криму призвели до створення в європейському регіоні й світі нової геополітичної ситуації. Агресивна політика Москви, що відмовляється діяти згідно з міжнародним правом і здійснює на свою користь перерозподіл державних кордонів, завдала руйнівного удару по встановленим двостороннім міжнародними договорами, що відповідали загальним принципам, на яких ґрунтувалось договірно-правове оформлення державних кордонів. Російська збройна агресія кардинально змінила воєнно-політичну обстановку як довкола України загалом, так і всередині нашої країни. Анексія Криму, окупація окремих районів Донецької й Луганської областей, а також утримання під російським контролем Придністров'я сформували реальні загрози національній безпеці України.

Сьогодні до загроз національній безпеці України на українсько-російському державному кордоні, слід віднести:

1) нарощування російських угруповань військ та озброєнь поблизу кордонів України, створення нових, розширення і модернізація наявних військових баз та об'єктів, зокрема: південний напрямок перебування флоту й військово-космічних сил Росії в Криму дозволяє їй контролювати акваторії Чорного та Азовського морів і забезпечує найкоротший вихід у Середземне

море й Атлантику. Також особлива загроза полягає в можливостях контролю Росією Азовського моря та Керченської протоки як морського шляху до українських портів у містах Маріуполі, Бердянську й Генічеську, та усього чорноморського узбережжя України; східний напрямок у результаті агресії Росії проти України, діяльності створених нею незаконних збройних формувань, бойовиків і найманців окремі райони Донецької та Луганської областей опинилися окупованими, на якій для реалізації агресивних планів на сході України було створено могутнє угруповання російсько-терористичних військ, де Російська Федерація постійно їм надає потужну військову, військово-технічну, фінансову та ресурсну підтримку (зокрема й незаконним збройним формуванням так званих "ДНР" і "ЛНР") шляхом постачання їм озброєння та військової техніки, людських та матеріально-технічних ресурсів через тимчасово неконтрольовану ділянку українсько-російського державного кордону;

2) активність розвідувальної та розвідувально-диверсійної діяльності спеціальних служб Російської Федерації, що спрямована на дестабілізацію суспільно-політичної, соціально-економічної та безпекової ситуації у південно-східних регіонах України;

3) недостатнє облаштування сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону; наявність сепаратистських і екстремістських настроїв у прикордонних регіонах України та Росії, що можуть здійснювати підготовку до диверсій; терористичні акти; провокування масових заворушень, міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; створення незаконних воєнізованих або збройних формувань та закладення зброї й боєприпасів у різних регіонах нашої держави; збройні інциденти на українсько-російському кордоні, на лініях розмежування із Кримом, ДНР і ЛНР, з метою переглянути належність частини державної території України;

4) протиправна діяльність транскордонних злочинних угруповань, що намагаються створити стійкі канали переправлення через державний кордон незаконних мігрантів, здійснювати контрабандну діяльність тощо;

5) намагання російськими ЗМІ які носять пропагандистський характер роботи маніпулювати суспільною свідомістю населення, зокрема шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації;

6) відсутність демаркації сухопутної ділянки українсько-російського державного кордону та базових міждержавних договорів і угод між Україною та Російською Федерацією що регламентують порядок дотримання режиму державного кордону.

Отже, брутально ігноруючи свої зобов'язання та спонсоруючи міжнародний тероризм, Прикордонна служба ФСБ Російської Федерації не чинить жодних перешкод для злочинців і терористів та далі пропускає через кордон у напрямку України зброю та бойовиків. Україна та міжнародне співтовариство категорично засуджує факти грубого порушення Російською Федерацією режиму українсько-російського державного кордону, які не припиняються, попри всі законні вимоги міжнародного співтовариства і української влади та вимагає від російської сторони припинити зухвале порушення усіх норм міжнародного права та міждержавних відносин [5].

Тепер варто здійснити історичний екскурс щодо діяльності Спільної українсько-російської демаркаційної комісії та перспектив завершення договірно-правового оформлення українсько-російського кордону.

Зазначено, що польові демаркаційні роботи було розпочато 02 квітня 2012 року, а уже 07 листопада 2012 року офіційно відкрито перший прикордонний знак, який встановлено в районі стику державних кордонів України, Росії і Білорусі. Всього було проведено вісімнадцять засідань Спільної українсько-російської демаркаційної комісії. Дев'ятнадцяте засідання Спільної українсько-російської демаркаційної комісії, що було заплановане на 18—20 лютого 2014 року у м. Києві, але воно не відбулось у зв'язку з тим, що делегація РФ не прибула.

За час роботи Спільної українсько-російської демаркаційної комісії було розроблено і затверджено графічні проекти місць встановлення прикордонних знаків на Чернігівсько-Брянській ділянці (222 км) та на Сумсько-Брянській ділянці (150 км) державного кордону. На першій з них винесено на місцевість 222 км лінії державного кордону та побудовано 106 основних і 147 проміжних прикордонних знаків, на другій — винесено на місцевість 96 км лінії державного кордону та визначено 381 місце встановлення прикордонних знаків. Графічні проекти місць встановлення прикордонних знаків на Сумсько-Курській ділянці (299 км) та Сумсько-Бєлгородській ділянці (109 км) знаходяться у завершальній стадії розроблення, їх планувалось затвердити на 19-ому засіданні Спільної українсько-російської демаркаційної комісії, що не відбулось. На ділянках державного кордону в межах Харківської (281 км), Луганської (739 км) та Донецької (174 км) областей графічні проекти місць встановлення прикордонних знаків не розроблялися і демаркаційні роботи не розпочиналися.

Станом на липень 2020 року оновлений склад делегації України в Спільній українсько-російській демаркаційній комісії затверджено Указом Президента України "Про внесення змін до Указів Президента України від 28 квітня 2011 року № 509 та від 31 жовтня 2011 року № 1008".

Враховуючи викладене, процес договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону, а також робота Спільної українсько-російської демаркаційної комісії будуть поновлені тільки після повного припинення збройної агресії Російської Федерації, повернення контролю над українсько-російським кордоном та відновлення на тимчасово окупованих внаслідок збройної агресії Російської Федерації територіях Донецької та Луганської областей конституційного ладу.

Міністерство закордонних справ України як центральний орган виконавчої влади, який забезпечує загальну координацію виконання заходів, здійснюваних органами виконавчої влади України з демаркації державного кордону України, узагальнило пропозиції заінтересованих центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, відповідних обласних державних адміністрацій з метою оновлення і оптимізації персонального складу делегації України та листом від

03 липня 2020 року №72/14-412-1471 надіслало на опрацювання причетним органам розроблений проект Указу Президента України "Про внесення змін до Указу Президента України від 31 жовтня 2011 року № 1008".

Таким чином, повернення контролю над українсько-російським кордоном та відновлення на тимчасово окупованих внаслідок збройної агресії Російської Федерації територіях Донецької та Луганської областей конституційного ладу є ключовим і стратегічно важливим для України, що передбачено відповідними стратегічними документами у сфері національної безпеки.

Аналіз сучасної воєнно-політичної ситуації у районі проведення ООС дає підстави стверджувати, що Російська Федерація буде і надалі максимально блокувати та затягувати в часі переговорний процес з питань відновлення Україною контролю над тимчасово неkontrolьованою ділянкою українсько-російського державного кордону. Тобто на переконання незалежних експертів та фахівців у сфері національної безпеки, російська сторона у будь-який спосіб буде й надалі блокувати та затягувати в часі переговорний процес щодо відновлення Україною контролю над державним кордоном у форматі роботи тристоронньої контактної групи в Мінську [8].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведене, зазначимо, що процес договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону, а також робота Спільної українсько-російської демаркаційної комісії будуть поновлені тільки після повного припинення збройної агресії Російської Федерації, повернення контролю над українсько-російським кордоном та відновлення на тимчасово окупованих внаслідок збройної агресії Російської Федерації територіях Донецької та Луганської областей конституційного ладу.

Сьогоднішній аналіз воєнно-політичної ситуації у районі проведення ООС дає підстави стверджувати, що Російська Федерація буде і надалі максимально блокувати та затягувати в часі переговорний процес з питань відновлення Україною контролю над тимчасово неkontrolьованою ділянкою українсько-російського державного кордону, тому що відновлення контролю над східною ділянкою українсько-російського державного кордону суперечить їхнім геополітичним інтересам.

Перспективою подальших розвідок даної проблематики, є на наш погляд дослідження теоретичних аспектів забезпечення прикордонної безпеки України в умовах військової агресії Російської Федерації проти України.

Література:

1. Договір між Україною і Словацькою Республікою про спільний державний кордон від 14 жовтня 1993 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703_002.
2. Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань від 19 травня 1995 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348_636

3. Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 12 січня 1993 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_208

4. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань від 12 травня 2003 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642_022

5. Сіцінський Н.А. Механізми державного управління у сфері договірно-правового оформлення державного кордону України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня к. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Академія муніципального управління. Київ. 2015. 20 с.

6. Сосса Р.І. "Примітки на полях". 2018. URL: <https://lpnu.ua/news/2019/zaviduvach-kafedry-kgm-rostyslav-sossa-oformlennya-derzhavnogo-kordonu-ce-skladnyy>

7. Опис проходження державного кордону між Україною та Російською Федерацією. Договір зареєстрований Україною в Секретаріаті ООН 01 грудня 2016 року № 54132. URL: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002803fe18a&clang=_en

8. Стратегічна передумова мирного врегулювання воєнного конфлікту на Донбасі. URL: <http://na.mil.gov.ua/35950-strategichna-peredumova-mirnogo-vregulyuvannya-voynenogo-konfliktu-na-donbasi>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), "Agreement between Ukraine and the Slovak Republic on a common state border", available at: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/703_002 (Accessed 21 August 2020).

2. Verkhovna Rada of Ukraine (1995), "Agreement between Ukraine and the Republic of Hungary on the regime of the Ukrainian-Hungarian state border, cooperation and mutual assistance on border issues", available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348_636 (Accessed 21 August 2020).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1993), "Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on the legal regime of the Ukrainian-Polish state border, cooperation and mutual assistance on border issues", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/616_208 (Accessed 21 August 2020).

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Agreement between Ukraine and Romania on the regime of the Ukrainian-Romanian state border, cooperation and mutual assistance on border issues", available at: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/642_022 (Accessed 22 August 2020).

5. Sitsinskiy, N.A. (2015), "Mechanisms of state administration in sphere of contractual-legal registration of the state border of Ukraine", Ph.D. Thesis, mechanisms of state administration, Academy of municipal administration, Kyiv, Ukraine.

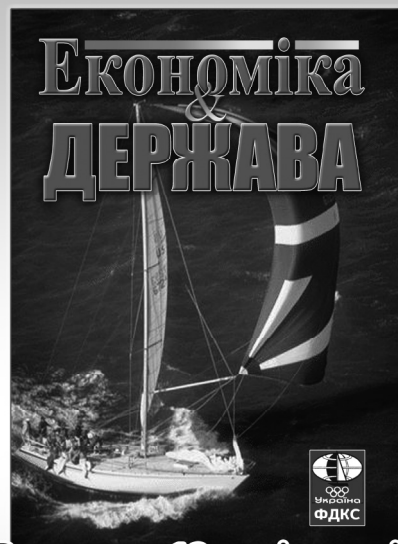
6. Sossa, R.I. (2018), "Notes in the margins", available at: <https://lpnu.ua/news/2019/zaviduvach-kafedry-kgm-rostyslav-sossa-oformlennya-derzhavnogo-kordonu-ce-skladnyy> (Accessed 22 August 2020).

7. UNTC (2016), "Description of the state border between Ukraine and the Russian Federation", available at: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=08000002803fe18a&clang=_en (Accessed 23 August 2020).

8. na.mil.gov.ua (2020), "Strategic precondition for a peaceful settlement of the military conflict in Donbass", available at: <http://na.mil.gov.ua/35950-strategichna-peredumova-mirnogo-vregulyuvannya-voynenogo-konfliktu-na-donbasi> (Accessed 23 August 2020).

Стаття надійшла до редакції 12.09.2020 р.

Науково-практичний журнал «ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

**наукове фахове видання України
З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ
(Категорія «Б»)**

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності – **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

М. М. Бурик,
здобувач
ORCID ID: 0000-0001-8939-1324

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.143

АНАЛІЗ СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

М. Buryk,
Candidate for a degree

ANALYSIS OF STRATEGIC PLANNING IN THE ACTIVITIES OF STATE DEPARTMENT OF TRANSPORT INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT

Інтеграційні процеси забезпечують конвергенцію в сфері державного управління розвитком транспортної інфраструктури України до практики країн ЄС. У результаті формується конкурентне середовище функціонування транспортної системи через дерегуляцію, реформування та інноваційні методи управління. Мета статті полягає в аналізі стратегічного планування в діяльності органів державного управління розвитком транспортною інфраструктурою. Для досягнення мети використано методи аналізу та вивчення стратегічних документів державного рівня, діяльності органів управління транспортною інфраструктурою. В цій статті використано фінансові плани підвідомчих організацій Міністерства інфраструктури України для вивчення ефективності стратегічного планування. У цій статті на основі аналізу фінансових планів та стратегічних цілей органів управління вивчено тенденції, методи, інструменти стратегічного планування в сфері розвитку транспортної інфраструктури. Визначено, що стратегічний, системний, інноваційний, цільовий підходи інтегруються та забезпечують досягнення цілей в межах реалізації Транспортної стратегії України. Комплексність реалізації стратегічного планування на різних рівнях управління забезпечується через встановлення цілей, відповідальних органів управління та очікуваних результатів в межах плану заходів підвідомчих організацій. Стратегічне планування інтегроване в підвідомчі організації Міністерства інфраструктури України з врахуванням партнерських зв'язків України з іншими країнами в цілях розбудови транспортних сполучень міжнародного рівня. Водночас стратегічне планування враховує регіональні особливості розвитку транспортної інфраструктури відповідно пріоритетним напрямкам розвитку. Стратегічне планування забезпечує співпрацю зацікавлених сторін, зважаючи на потреби транспортної системи в розвитку інфраструктури, ринкової пропозиції та попиту на транспортні послуги. Органи державного управління інтегрують світовий досвід дерегуляції транспортної системи для забезпечення розвитку інфраструктури. Як наслідок, використання різних форм фінансування, інноваційних законодавчих, фінансових, адміністративних та інших заходів в Україні буде сформовано ефективну систему органів державного управління розвитком транспортної інфраструктури на основі принципів ринкової конкуренції.

Integration processes ensure convergence in the field of public management of the development of transport infrastructure of Ukraine to the practice of EU countries. As a result, a competitive environment for the functioning of the transport system is formed through deregulation, reform and innovative management methods. The purpose of the article is to analyze the strategic planning in the activities of public administration for the development of transport infrastructure. In this article, based on the analysis of financial plans and strategic goals of government agencies, trends, methods, tools of strategic planning in the field of transport infrastructure development are studied. This article uses the financial plans of subordinate organizations of the Ministry of Infrastructure of Ukraine to

study the effectiveness of strategic planning. It is determined that strategic, systemic, innovative, targeted approaches are integrated and ensure the achievement of goals within the implementation of the Transport Strategy of Ukraine. Strategic planning is integrated into the subordinate organizations of the Ministry of Infrastructure of Ukraine, taking into account the partnerships of Ukraine with other countries in order to develop international transport links. At the same time, strategic planning takes into account the regional features of transport infrastructure development in accordance with the priority areas of development. Strategic planning ensures the cooperation of stakeholders, taking into account the needs of the transport system in the development of infrastructure, market supply and demand for transport services. In Ukraine, strategic planning involves deregulation of the market and transport system in order to develop infrastructure and create competition. This involves the use of various forms of financing, adaptation of legislation in accordance with EU standards, integration of organizational, institutional, administrative measures in order to form an effective system of government bodies. Financial plans of subordinate organizations are the main strategic documents that determine the development of transport infrastructure through the mechanism of capital investment.

Ключові слова: транспортна інфраструктура, управління транспортною інфраструктурою, стратегічне планування транспортної інфраструктури, органи управління транспортною інфраструктурою.

Key words: transport infrastructure, transport infrastructure management, strategic planning of transport infrastructure, transport infrastructure management bodies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Євроінтеграція, формування конкурентного ринку транспортних послуг, проблеми функціонування транспортної інфраструктури визначають потребу у стратегічному плануванні діяльності органів державного управління в цій сфері. Світові тенденції (передача державою функцій зі створення, експлуатації об'єктів транспортної інфраструктури приватному сектору на основі форм державно-приватного партнерства; підвищення екологічності та інклюзивності транспорту; організація управління транспортним сектором з опорою на науку і стратегічне планування; комплексне управління розвитком портової інфраструктури тощо) впливають на стратегічне планування в галузі управління розвитком інфраструктури України. Ці тенденції потребують дослідження сучасного стану реалізації стратегій у визначеній проблематиці дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

У науковій літературі стратегічне планування в управлінні розвитком транспортної інфраструктури розглядається з позиції застосування стратегічного підходу, системного підходу через залученість органів управління залежно від виду інфраструктури, цільового підходу до планування [2]. Крім цього, управління в цій області повинне базуватися на інноваційному підході, нових методах, використанні приватизації, реструктуризації інфраструктури відповідно досвіду ЄС через потребу в інвестиціях для розвитку. Методи державно-приватного партнерства є одними з найбільш ефективних [3]. В науковій літературі проаналізовано стратегічні документи, зокрема Транспортну стратегію до 2030 року, визначено її недоліки, сформовано методичні рекомендації. Недосконалість системи стратегічного характеру, відсутність узгодженості у трактуванні термінології, відсутність стратегій розвитку окремих секторів транспортної галузі, фінансові та інвестиційні проблеми, проблеми реалізації цільових програм розвитку є

предметом останніх досліджень [14]. Науковці пропонують стратегічні напрямки розвитку транспортної інфраструктури та стверджують про відсутність системи управління стратегічним плануванням розвитку транспортної інфраструктури [15]. Розвиток конкурентного транспортного ринку в Україні та "перехід на європейську модель розділення сфер діяльності з управління інфраструктурою та з надання транспортних послуг" [12] потребує дослідження нових підходів, методів стратегічного планування, найбільш ефективних в сфері державного управління України.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті полягає в аналізі стратегічного планування в діяльності органів державного управління розвитком транспортною інфраструктурою.

Для досягнення мети використано методи аналізу та вивчення стратегічних документів державного рівня, діяльності органів управління транспортною інфраструктурою. В цій статті використано фінансові плани підвідомчих організацій Міністерства інфраструктури України для вивчення ефективності стратегічного планування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У цій статті транспортну інфраструктуру будемо розуміти, як складову частину транспортної системи для забезпечення та функціонування в цілях формування можливостей забезпечення конкуренції внутрішнього ринку, якісних транспортних послуг та розвитку економіки загалом [16].

Систему управління транспортною інфраструктурою будемо розуміти як сукупність елементів, а саме: органів управління, цільових стратегічних установок, принципів та методів, функцій та інструментів, технологій, компетенцій та ресурсів, залежних між собою, що формують механізм впливу на розвиток транспортної системи, інфраструктури, відтворювальний потенціал, для забезпечення конкурентоспроможності економіки [3]. Органи управління вищого рівня (національний та

Таблиця 1. Основні фінансові показники підвідомчих організацій Міністерства на 2020 рік

Підвідомча організація	Факт минулого року	Фінансовий план поточного року	Прогноз на поточний рік	Плановий рік
ДП «МА «Бориспіль»				
Валовий прибуток/збиток	2557567	1921943	2267257	1558109
Фінансовий результат від операційної діяльності	2402651	1709762	2065943	559926
EBITDA	2721918	2303275	2436203	1748866
Рентабельність EBITDA	63,29819581	51,17007297	54,42232809	39,06714188
Фінансовий результат до оподаткування	2229782	1344828	1896021	55852
Чистий фінансовий результат	1807894	1101691	1532861	54702
Прибуток	1807894	1101691	1532861	54702
Державне підприємство «Дирекція з будівництва міжнародного аеропорту «Одеса»				
Валовий прибуток/збиток	0	22915,1	0	9592,9
Фінансовий результат від операційної діяльності	-8602,6	-180	-15762,6	-3109,5
EBITDA	-8473,6	26	-15687	-3054,8
Рентабельність EBITDA	-	0,113462302	-	-31,84438491
Фінансовий результат до оподаткування	3459,8	2170	-1222	117,5
Чистий фінансовий результат	3459,8	1779,4	-1222	96,4
Прибуток	3459,8	1779,4	-1222	96,4
Державне підприємство «Адміністрація морських портів України»				
Валовий прибуток/збиток	3662867	3003566	3113858	3504096
Фінансовий результат від операційної діяльності	2820439	1972478	1985395	2612871
EBITDA	3349051	2668746	2718308	2874162
Рентабельність EBITDA	51,32001843	39,34518893	38,7179294	38,3883415
Фінансовий результат до оподаткування	2834361	2000014	2014503	2617068,033
Чистий фінансовий результат	2262953	1609488	1631058	2085146,033
Прибуток	2262953	1609488	1631058	2085146,033
АТ «Укрзалізниця»				
Валовий прибуток/збиток	6 298 334	14 905 616	9 577 654	10 043 130
Фінансовий результат від операційної діяльності	4 174 812	8 600 409	9 145 160	-1 766 370
EBITDA	16 023 509	25 048 432	17 326 379	18 189 337
Рентабельність EBITDA	19	24	19	20
Фінансовий результат до оподаткування	940 477	5 638 674	4 863 347	2 492 840
Чистий фінансовий результат	203 854	4 517 479	2 988 247	69
Прибуток	203 854	5 383 426	2 988 247	11 191 505

Джерело: [7; 11].

регіональний) забезпечують стратегічне управління, що включає планування в межах визначених цілей розвитку інфраструктури в довгостроковій, середньостроковій перспективі. Варто відмітити, що в діючій Транспортній стратегії України передбачено розробка проектів планів заходів її реалізації на 2018—2020 роки, розробка проектів трирічних планів заходів з 2021 року, проте відсутні показники ефективності реалізації, які дають змогу визначити стан стратегічного планування.

Основна ціль стратегічного планування — співробітництво зацікавлених сторін для формулювання та отримання інформації про потреби суб'єктів транспортної інфраструктури, цілі та розуміння методів, інструментів досягнення цілей. Прогнозування попиту на транспортні послуги та прогнозування тенденцій впливу на попит (обсяги авіа, автомобільного, залізничного, морського перевезення) та ринкової пропозиції, врахування кон'юнктури світового ринку, входить до стратегічного планування в діяльності органів управління. Основа стратегічного планування — прогнозування пропозиції та попиту, оцінювання економіки транспортної галузі, аналіз потужності інфраструктури для підтримки цілей в довгостроковій перспективі [12].

Органи управління в межах стратегічного планування визначають мету, принципи політики, що також є елементом стратегічного планування. Політика управління повинна враховувати тенденції зарубіжних країн, особливо країн партнерів. Для прикладу, Транспортна стратегія України повинна формуватися з врахуванням цілей стратегії сталого розвитку "Україна 2020" [8], вимог про розвиток транспортного сектору, передбачених Угодою про асоціацію. Стратегія враховує положення Стратегії сталого розвитку ЄС "Європа 2020", напрями транспортної політики ЄС, вимоги щодо розвитку національної транспортної системи відповідно ініціативам регіональної співпраці.

Стратегія в загальному визначає напрями розвитку інфраструктури України (наприклад, технологічна відсталість, зношеність, фінансування, інвестиції, якість послуг, висока вартість послуг, втрати транзитних транспортних потоків, інші проблеми). Це негативно позначається на стратегічному плануванні через нечіткість, неструктурованість стратегії [5].

Міністерство інфраструктури України (далі Міністерство) визначає стратегічні цілі відповідно інтеграційним процесам з ЄС та досвіду ЄС в трансформації

Таблиця 2. Планові показники капітальних інвестицій підвідомчих організацій Міністерства на 2020 рік

Підвідомча організація	Факт минулого року	Фінансовий план поточного року	Прогноз на поточний рік	Плановий рік	Плановий рік, %
ДП «МА «Бориспіль»					
Капітальні інвестиції, усього, у тому числі:	714617	2484341	1182914	744659	100,00
капітальне будівництво	213599	374390	153016	40341	5,42
придбання (виготовлення) основних засобів	116594	1224076	549352	337072	45,27
придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	8299	14668	15783	24156	3,24
придбання (створення) нематеріальних активів	12545	53000	35075	16039	2,15
модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів	311057	760912	411363	273688	36,75
капітальний ремонт	52523	57295	18325	53363	7,17
Державне Підприємство «Дирекція з будівництва міжнародного аеропорту «Одеса»					
Капітальні інвестиції, усього, у тому числі:	540321	1792824,4	1179013,4	872020,4	100,00
капітальне будівництво	540321	1792547,8	1179013,4	872020,4	100,00
придбання (виготовлення) основних засобів	0	176,6	0	0	0
придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	0	100	0	0	0
придбання (створення) нематеріальних активів	0	0	0	0	0
модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів	0	0	0	0	0
капітальний ремонт	0	0	0	0	0
Державне підприємство «Адміністрація морських портів України»					
Капітальні інвестиції, усього, у тому числі:	1406845	1176270	628469	1115945	100,00
капітальне будівництво	147275	273239	90505	187425	16,80
придбання (виготовлення) основних засобів	147192	113999	31876	245100	21,96
придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів		0	0	0	0,00
придбання (створення) нематеріальних активів	15532	38682	14437	47434	4,25
модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів	1094130	748029	482771	568135	50,91
капітальний ремонт	2716	2321	8880	67851	6,08
АТ «Укрзалізниця»					
Капітальні інвестиції, усього, у тому числі:	16 912 841	18 250 087	10 697 313	12 635 085	100,00
капітальне будівництво	4 282 670	6 521 080	1 912 833	5 345 619	42,31
придбання (виготовлення) основних засобів	6 302 011	4 418 366	3 016 352	2 061 752	16,32
придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів	330 333	329 292	366 336	236 100	1,87
придбання (створення) нематеріальних активів	164 160	148 842	59 950	150 000	1,19
модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів	3 390 607	4 881 146	3 296 972	2 747 191	21,74
капітальний ремонт	2 443 060	1 951 361	2 044 870	2 094 423	16,58

Джерело: [7; 11].

транспортної системи. Підвідомчі організації відповідальні за різні підсектори розвитку транспортної інфраструктури: ДП "Адміністрація морських портів України", Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор), Державна авіаційна служба України, АТ "Укрпошта", ДП "Укрсервіс Мінтрансу", АТ "Укрзалізниця", Державна служба морського та річкового транспорту. Ці організації залишаються в державній власності.

Директорат стратегічного планування та європейської інтеграції відповідає за планування державної політики та координації бюджетного планування, тарифної політики, інвестиційної політики, а Головне управління моніторингу та аналізу політики в галузі транспорту відповідає за моніторинг та аналіз державної політики в галузі транспорту [6].

Департамент стратегічного розвитку дорожнього ринку та автомобільних перевезень відповідає стратегічні плани розвитку мережі автомобільних доріг та супутньої інфраструктури, розвиток та регулювання ринку автомобільних перевезень, міського електричного транспорту та здійснює управління проєктами та програмами [6].

Одним з пріоритетних напрямів роботи Міністерства — сприяння реалізації інфраструктурних проєктів у різних галузях: в галузях автомобільного та міського транспорту; дорожні інфраструктурні проєкти; інфраструктурні проєкти залізничного транспорту та в галузі водного транспорту, в авіаційній галузі та в галузі поштового зв'язку, інфраструктурні проєкти з міжнародними фінансовими організаціями та інфраструктурні проєкти у сфері безпеки на транспорті. Проєкти можна вважати одним з інструментів реалізації стратегічного планування [6].

Стратегічне планування також включає фінансові плани підвідомчих організацій, де міститься інформація про факт минулого року, план поточного року, прогноз на поточний рік, плановий рік, інформація згідно із стратегічним планом розвитку. Підвідомчі організації також формують плани роботи на три роки (табл. 1), для прикладу Державна служба морського та річкового транспорту на 2020—2022 роки або План діяльності Державної служби України з безпеки на транспорті на 2020 рік. Відповідно планам, визначаються зокрема капітальні інвестиції на капітальне будівництво, придбання (виготовлення) основних засобів, придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів, придбання (створення) нематеріальних активів, модернізація, модифікація (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів та капітальний ремонт [4]. Варто відмітити, що таке інформація про прогнози фінансових показників міститься на сайті Міністерства лише за 2020 рік, що унеможливує детальний аналіз стратегічного планування в діяльності органів державного управління.

Стратегічне планування забезпечує Міністерство інформацією про валовий прибуток, витрати, чисті фінансові результати та чистий прибуток, рентабельність діяльності та рентабельність інфраструктури. У межах фінансових планів визначають на наступний рік такі статті затрат: розрахунки з бюджетом, рух грошових коштів, капітальні інвестиції (табл. 2), коефіцієнтний аналіз, звіт про фінансовий стан, кредитна політика та дані про персонал та витрати на оплату праці. Стратегічне планування передбачає в основному або придбання (виготовлення) основних засобів, або модернізацію, модифікацію (добудова, дообладнання, реконструкція) основних засобів. У випадку з ДП "Дирекція з будівництва міжнародного аеропорту "Одеса" передбачено 100% капітальне будівництво на 2020 рік. Державне підприємство "Адміністрація морських портів України" та АТ "Укрзалізниця" також запланували капітальне будівництво (16,8% та 42,3% відповідно) на 2020 рік.

Таким чином, у 2020 році підвідомчі організації Міністерства здійснюють короткострокове планування діяльності в межах визначеної стратегії розвитку транспортної інфраструктури.

Ефективним інструментом стратегічного планування є розробка інфраструктурних проєктів, зокрема в межах Транспортної стратегії до 2030 року (39 проєктів на суму 4,5 млрд євро інтегровані у Індикативний план побудови

Транс'європейської транспортної мережі (TEN-T). Підготовка проєктів в межах Плану здійснена Світовим банком та Європейською Комісією для розвитку транспортного сполучення з країнами в межах Східного партнерства. Фінансування змішане: кошти виділяються Європейським інвестиційним банком, Світовим банком, а також використовуючи механізм державно-приватного партнерства. Пріоритетний результат — Комплексний план дій з метою вдосконалення менеджменту інфраструктурним циклом, що інтегрує експлуатаційні, адміністративні, законодавчі, організаційні та фінансові заходи [13].

У межах Плану заходів на 2019—2021 роки з реалізації Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року [8] та стратегічних цілей Стратегії Міністерство визначає відповідальних виконавців, строки виконання та очікувані результати. Це забезпечує комплексність реалізації стратегічного планування на різних рівнях управління.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження доводить про початок реалізації стратегічного комплексного підходу до розвитку транспортної інфраструктури України в межах стратегій розвитку, планів реалізації заходів, з використанням інструментів та форм державно-приватного партнерства, інфраструктурних проєктів. Органи державного управління інтегрують світовий досвід дерегуляції транспортної системи для забезпечення розвитку інфраструктури. Як наслідок, використання різних форм фінансування, інноваційних законодавчих, фінансових, адміністративних та інших заходів в Україні буде сформовано ефективну систему органів державного управління розвитком транспортної інфраструктури. Незважаючи на державну форму власності підвідомчих Міністерству організацій, кожне підприємство несе фінансову, адміністративну, організаційну та інші види відповідальності за стратегічний розвиток та розбудову інфраструктури в межах фінансових планів та визначених на національному рівні стратегічних цілей.

Література:

1. Верховна Рада України. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. Розпорядження КМУ від 30 травня 2018 р. № 430-р Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p#Text>
2. Задоя В. Щодо питання удосконалення системи управління інфраструктурою залізничного транспорту в умовах ринку. Огляд економіки транспорту та менеджменту. (10). 2015.
3. Кравченко А.В. Інноваційні методи управління транспортною інфраструктурою. Інтелект XXI. (2). 2016. С. 53—59.
4. Ложачевська О.М., Сидоренко К.В. Імплементация світового досвіду стратегічного розвитку транспортного сектору України. Стратегія розвитку України. (1). 2018. С. 48—53.
5. Михайличенко К. Транспортна стратегія у національних інтересах України. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. (2). 2017. С. 82—94.
6. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua>

7. Міністерство інфраструктури України. Консолідований фінансовий план на 2020 рік. АТ "Укрзалізниця". URL: <https://www.uz.gov.ua/files/file/about/investors/FP%20Y3%202020n.pdf>

8. Міністерство інфраструктури України. План заходів на 2019—2021 роки з реалізації Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року. URL: <https://mtu.gov.ua>

9. Міністерство інфраструктури України. План роботи Державної служби морського та річкового транспорту України на 2020 рік. URL: https://mtu.gov.ua/files/Dok_NORMATUVKA/Morська%20адміністрація%20План%202020-2022.pdf

10. Міністерство інфраструктури України. Проект "Міський громадський транспорт в Україні" URL: https://mtu.gov.ua/files/Міський%20громадський%20транспорт%20в%20Україні_звіт.pdf

11. Міністерство інфраструктури України. Фінансові плани. URL: <https://mtu.gov.ua/timeline/Plani.html>

12. Поздняков А.А., Мироненко В.К., & Позднякова О.О. Інформаційна модель розвитку залізничної транспортної інфраструктури в системі мультимодальних пасажирських перевезень. Наукові технології. (2). 2019. С. 280—287.

13. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. 39 українських інфраструктурних проектів, що передбачені "Drive Ukraine 2030", включені до Індикативного плану розбудови Транс'європейської транспортної мережі. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/39-ukrayinskih-infrastrukturnih-proektiv-shcho-peredbacheni-drive-ukraine-2030-vklyucheni-do-indikativnogo-planu-rozbudovi-transyevropejskoyi-transportnoyi-merezhi-volodimir-omelyan>

14. Федяй Н. Основні недоліки діючої транспортної стратегії України до 2020 р. Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту. Сер.: Економіка і управління. (31). 2015. С. 37—47.

15. Шемаєв В.В. Досвід Південної Кореї щодо розбудови транспортної інфраструктури: висновки для України. Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. (22, Вип. 9). 2017. С. 30—34.

16. Шемаєв В.В. Управління розвитком транспортної інфраструктури в системі економічної безпеки держави. Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2018.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2018), Resolution "On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-p#Text> (Accessed 4 September 2020).

2. Zadoya, V. (2015), "On the issue of improving the management system of railway transport infrastructure in market conditions", *Ohlyad ekonomiky transportu ta menezhmentu*, vol. 10, pp. 37—47.

3. Kravchenko, A. V. (2016), "Innovative methods of transport infrastructure management", *Intelekt XXI*, vol. 2, pp. 53—59.

4. Lozhachevskaya, O. M. and Sidorenko, K. V. (2018), "Implementation of world experience of strategic develop-

ment of the transport sector of Ukraine" *Stratehiya rozvytku Ukrayiny*, vol. 1, pp. 48—53.

5. Mikhailichenko, K. (2017), "Transport strategy in the national interests of Ukraine", *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo*, vol. 2, pp. 82—94.

6. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2020), available at: <https://mtu.gov.ua> (Accessed 4 September 2020).

7. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2020), "Consolidated financial plan for 2020. JSC "Ukrzaliznytsia", available at: <https://www.uz.gov.ua/files/file/about/investors/FP%20Y3%202020n.pdf> (Accessed 4 September 2020).

8. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2020), "Action plan for 2019-2021 for the implementation of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030", available at: <https://mtu.gov.ua> (Accessed 4 September 2020).

9. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2020), "Work plan of the State Service of Maritime and River Transport of Ukraine for 2020", available at: https://mtu.gov.ua/files/Dok_NORMATUVKA/Morська%20адміністрація%20План%202020-2022.pdf (Accessed 4 September 2020).

10. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2020), "Project "Urban public transport in Ukraine", available at: https://mtu.gov.ua/files/City%20public%20transport%20in%20Ukraine_report.pdf (Accessed 4 September 2020).

11. The official site of Ministry of Infrastructure of Ukraine (2020), "Financial plans", available at: <https://mtu.gov.ua/timeline/Plani.html> (Accessed 4 September 2020).

12. Pozdnyakov, A. A. Mironenko, V. K. and Pozdnyakova, O. O. (2019), "Information model of railway transport infrastructure development in the system of multimodal passenger transportation", *Naukoyemni tekhnolohiyi*, vol. 2, pp. 280—287.

13. Government portal (2020), "The only web portal of the executive authorities of Ukraine. 39 Ukrainian infrastructure projects envisaged by Drive Ukraine 2030 are included in the Indicative Plan for the Development of the Trans-European Transport Network", available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/39-ukrayinskih-infrastrukturnih-proektiv-shcho-peredbacheni-drive-ukraine-2030-vklyucheni-do-indikativnogo-planu-rozbudovi-transyevropejskoyi-transportnoyi-merezhi-volodimir-omelyan> (Accessed 4 September 2020).

14. Fedyai, N. (2015), "The main shortcomings of the current transport strategy of Ukraine until 2020", *Collection of scientific works of the State Economic and Technological University of Transport*. Ser.: Economics and Management, vol. 31, pp. 37—47.

15. Shemayev, V. V. (2017), "South Korea's experience in building transport infrastructure: conclusions for Ukraine", *Visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu*. Seriya: Ekonomika, vol. 22 (9), pp. 30—34.

16. Shemayev, V. V. (2018), *Management of transport infrastructure development in the system of economic security of the state [Upravlinnia rozvytkom transportnoi infrastruktury v systemi ekonomichnoi bezpeky derzhavy]*, Natsional'nyy instytut stratehichnykh doslidzhen', Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 14.09.2020 р.

О. В. Коваленко,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України
ORCID ID: 0000-0001-8350-6442

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17 — 18.149

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ КІБЕРБЕЗПЕКИ ІСПАНІЇ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

О. Kovalenko,
Postgraduate student of the Department of European integration and globalization and management
of national security, National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

DEVELOPMENT OF CYBERSECURITY SPAIN: LESSONS FOR UKRAINE

Метою статті є узагальнення та систематизація досвіду Республіки Іспанії у сфері забезпечення кібербезпеки та оцінка можливості його використання у вітчизняній державно-управлінській практиці.

Для вирішення завдань дослідження нами використовувалися: методи аналізу і синтезу, інституціональний та системно-ситуаційний підходи.

З'ясовано, що керівництво Іспанії досягнуло значних результатів у розбудові національної системи кібербезпеки, а саме: а) реалізовано перспективну модель кібербезпеки на основі задіяння компонентів забезпечення кібербезпеки визначених в керівних документах НАТО і ЄС; б) сформовано інституційне середовище кібербезпеки, яке структурно містить правовий, організаційний, самоорганізаційний, соціокультурний, когнітивний компоненти.

Обґрунтовано доцільність використання у практиці публічного управління у сфері забезпечення кібербезпеки України досвіду Іспанії щодо: визначення перспективної моделі кібербезпеки; формування інституційного середовища кібербезпеки з урахуванням вимог зовнішнього та внутрішнього безпекового середовища до національної системи кібербезпеки.

The purpose of the article is to generalize and systematize the experience of the Republic of Spain in the field of cybersecurity and assess the possibility of its use in domestic public administration practice.

To solve the research problems we used: methods of analysis and synthesis — to understand the problems of cybersecurity; institutional approach — to study foreign experience in the field of cybersecurity; system-situational approach — to assess the possibilities of implementing the positive experience of the Republic of Spain in the domestic public administration practice.

An analysis of the National Cyber Security Strategy of Spain, which identifies the basics of protection of cyberspace of the state, in particular the implementation of coordinated and coordinated actions aimed at preventing and combating identified cyber threats and eliminating the consequences of their implementation.

It was found that the Spanish leadership, building a national cybersecurity system in the context of NATO and EU security policy priorities, has achieved significant results in this specific area, namely: a) implemented a promising model of cybersecurity based on five components of cybersecurity: legal framework in the field of guaranteeing the state's cybersecurity; high operational capabilities of the state cybersecurity forces; an effective system of public-private partnership in the field of cybersecurity; an effective planning system in the field of cybersecurity in various sectors; appropriate level of education in the field of cybersecurity; b) the institutional environment of cybersecurity is formed, which structurally contains legal, organizational, self-organizational, socio-cultural, cognitive components.

The expediency of using in the practice of public administration in the field of cyber security of Ukraine the experience of Spain on: definition of a promising model of cybersecurity; formation of the institutional environment of cybersecurity taking into account the requirements of the external and internal security environment to the national cybersecurity system.

Ключові слова: інституційне середовище безпеки, національна безпека, публічне управління національною безпекою, національна система кібербезпеки, розбудова національної системи кібербезпеки.

Keywords: institutional security environment, national security, public management of national security, national cybersecurity system, development of national cybersecurity system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Трансформації безпекового простору в умовах глобалізації характеризуються тим, що надзвичайні події в кіберпросторі стають все частішими та масштабнішими.

За таких умов, що склалися на перший план виходять питання забезпечення кіберстійкості та захисту критичної інфраструктури від кіберінцидентів. Для вирішення цих питань країни-члени НАТО та ЄС, а також міжна-

родні організації реалізують політику кібербезпеки, яка спрямована на запобігання, мінімізацію та своєчасне і адекватне реагування на кіберінциденти.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження проблем теорії та практики адаптації досвіду країн-членів НАТО та ЄС щодо забезпечення кібербезпеки для потреб України.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна дійти висновку, що проблеми забезпечення кібербезпеки країн-членів НАТО та ЄС привертають увагу вітчизняних дослідників. Для вивчення цієї проблематики велике значення мають наукові праці вітчизняних науковців, зокрема: В. Ліпкана та І. Діордіці [1; 2], М. Кольцова та Є. Аушева [3], О. Лалак [4], В. Чигринського [5] та ін. Аналіз вказаних наукових праць дозволяє констатувати, що, попри наявність загальновизнаних принципів та підходів щодо забезпечення кібербезпеки в країнах-членах ЄС та НАТО, кожна національна система кібербезпеки є по суті унікальною і неминуче несе на собі відбиток національної специфіки, яку слід враховувати при використанні зарубіжного досвіду у вітчизняній практиці публічного управління у сфері забезпечення кібербезпеки.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Утім, результатів системного вивчення досвіду Республіки Іспанії щодо забезпечення кібербезпеки в науковій літературі автор не зустрічав.

З огляду на це, метою статті є узагальнення та систематизація досвіду Республіки Іспанії у сфері забезпечення кібербезпеки та оцінка можливості його використання у вітчизняній державно-управлінській практиці.

Для вирішення завдань дослідження нами використовувалися: методи аналізу і синтезу — для осмислення проблем забезпечення кібербезпеки; інституціональний підхід — для вивчення зарубіжного досвіду у сфері забезпечення кібербезпеки; системно-ситуаційний підхід — для оцінки можливостей впровадження позитивного досвіду Республіки Іспанії у вітчизняну державно-управлінську практику.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У рамках інституціонального підходу вітчизняний дослідник В.І. Абрамов визначає основні компоненти інституційного середовища безпеки [6, с. 237 — 242]:

1) нормативно-правовий компонент функціональне призначення якого полягає у правовому регулюванні відносин і взаємодій в системі безпеки, а також у визначенні пріоритетів, цілей і напрямів політики безпеки, структуризації інституційного простору сфери безпеки;

2) організаційний компонент функціональне призначення якого полягає в організації управлінської діяльності органів публічної влади щодо забезпечення національної безпеки, а також діяльності органів судової влади щодо контролю за виконанням норм у сфері національної безпеки;

3) самоорганізаційний компонент функціональне призначення якого полягає в інституалізації та ре-

алізації інтересів громадських, благодійних та релігійних організацій, професійних спілок та їх об'єднань, творчих спілок, асоціацій, організацій роботодавців, недержавних ЗМІ, неурядових аналітичних центрів, непідприємницьких товариств та установ, які легалізовані відповідно до національного законодавства;

4) соціокультурний компонент функціональне призначення якого полягає у формуванні культури національної безпеки та організаційної культури в публічному управлінні;

5) когнітивний компонент функціональне призначення якого полягає у розвитку системи наукових знань у сфері безпекознавства, публічного управління і адміністрування. Зокрема Міжнародна торгівельна асоціація BSA (Business Software Alliance), яка була створена у 1988 р. виробниками програмного забезпечення розробила для країн-членів ЄС матрицю оцінки кібербезпеки [3, с. 16]. Ця матриця дозволяє оцінити рівень забезпечення кібербезпеки за наступними критеріями:

наявність та якість нормативно-правової бази в галузі гарантування кібербезпеки держави;

операційні можливості сил забезпечення кібербезпеки держави;

державно-приватне партнерство у сфері забезпечення кібербезпеки;

наявність окремих планів для окремих секторів забезпечення кібербезпеки;

освіта у сфері кібербезпеки.

Задіяння всіх п'яти компонентів забезпечення кібербезпеки є пріоритетом розвитку національних систем кібербезпеки країн-членів НАТО і ЄС.

Розглянемо питання формування нормативно-правової компоненти інституційного середовища кібербезпеки Іспанії. Так, у 2010 р. країнами-членами НАТО була прийнята Стратегічна концепція НАТО [7], а також країнами-членами ЄС Європейська стратегія безпеки [8] в яких значна увага приділялася питанням виявлення і захисту країн-членів НАТО і ЄС від кібератак.

На початку 2013 р. ЄС ухвалив Стратегію кібербезпеки, яка мала на меті гарантування відкритого, надійного і безпечного кіберпростору. З метою досягнення вказаної мети в цій Стратегії були передбачені заходи за такими напрямками [3, с. 10]:

1. Забезпечення кіберстійкості.

2. Боротьба із кіберзлочинністю.

3. Розробка політики кібероборони, яка має узгоджуватися із Спільною політикою безпеки і оборони.

4. Розвиток виробничих і технологічних ресурсів у інтересах забезпечення кібербезпеки ЄС.

5. Розробка міжнародної політики кібербезпеки узгодженої з інтересами ЄС у цій сфері.

Варто зазначити, що після оприлюднення Стратегії кібербезпеки ЄС було розпочато роботу над директивою щодо її реалізації з урахуванням вимог Стратегії Єдиного Цифрового Ринку та Європейського Порядку Денного з питань безпеки.

На виконання вимог Стратегії кібербезпеки ЄС 5 грудня 2013 року Рада національної безпеки Іспанії схвалила Стратегію національної кібербезпеки [9]. Цей

документ є правовою основою для діяльності Уряду Іспанії в контексті виконання положень Стратегії національної безпеки (2013 р.) [10] щодо захисту кіберпростору держави, зокрема щодо реалізації узгоджених і злагоджених дій спрямованих на профілактику та протидію виявленим кіберзагрозам та ліквідацію наслідків їх реалізації.

Стратегія національної кібербезпеки складається з 5 розділів [9].

У розділі I містяться:

загальні характеристики кіберпростору;

можливості, які надає кіберпростір;

наслідки залежності від нього з точки зору безпеки.

У розділі також акцентовано увагу на такій сучасній тенденції розвитку інформаційного суспільства в Іспанії, як зростання кількості ризиків та загроз кібербезпеці в умовах інформатизації суспільства. При цьому джерелами загроз кібербезпеці Іспанії визначено: іноземні держави, організована злочинність, терористичні організації, хакери. Водночас причинами загроз кібербезпеці визначено: технічні причини, природні явища, суспільні явища (конфлікти). Ризиками та загрозами кібербезпеці Іспанії визначено: хакерство, тероризм, саботаж, злочинність, шпигунство; внутрішні загрози.

Розділ II визначає місію системи кібербезпеки Іспанії та основні принципи її функціонування. Зокрема місією визначено запровадження загальних правил безпечного використання кіберпростору за допомогою комплексного бачення, яке передбачає координацію дій органів державної влади, приватного сектору та громадян, а також міжнародні ініціативи з дотриманням національного і міжнародного права, інших національних та міжнародних стратегічних документів.

Керівними принципами функціонування національної системи кібербезпеки визначено:

національне лідерство і координація зусиль;

спільна відповідальність;

пропорційність, раціональність і ефективність;

міжнародне співробітництво.

Ці принципи підкреслюють необхідне планування розвитку національної системи кібербезпеки з особливим акцентом на захисті національних цінностей визначених у Конституції Іспанії (1978 р.) [11].

У розділі III Стратегії детально визначено цілі та завдання національної системи кібербезпеки. Національними цілями у сфері забезпечення кібербезпеки Іспанії визначено:

гарантування безпечного використання інформаційних і телекомунікаційних систем;

зміцнення спроможностей держави щодо виявлення, аналізу, оцінки рівня загроз кібербезпеці;

попередження та захист від загроз кібербезпеці;

своєчасне та адекватне реагування на кібератаки;

відновлення інформаційних і телекомунікаційних систем після кібератак.

Визначені національні цілі у сфері кібербезпеки досягаються в ході реалізації державної політики кібербезпеки Іспанії.

Завданнями системи кібербезпеки Іспанії є:

1) для органів державної влади — гарантувати кібербезпеку та стійкість інформаційних та телекомунікаційних систем, які ними використовуються;

2) для підприємств і об'єктів критичної інфраструктури — підвищити рівень кібербезпеки і стійкості мереж та інформаційних систем, які використовуються в бізнес-секторі в цілому і, зокрема, операторами критичної інфраструктури;

3) у судовій та поліцейській сфері — розширення можливостей з профілактики, виявлення, реагування та координації діяльності у сфері боротьби з тероризмом і злочинністю в кіберпросторі;

4) у сфері сенсibilізації (підвищення чутливості) — ознайомлення громадян, фахівців компаній та органів державної влади з ризиками та загрозами кібербезпеці;

5) у сфері освіти — здобуття знань, формування навичок, досвіду і технологічних можливостей, яких потребує Іспанія для досягнення всіх національних цілей у сфері забезпечення кібербезпеки;

6) у рамках міжнародного співробітництва — сприяння підвищенню рівня кібербезпеки шляхом розвитку скоординованої політики кібербезпеки в ЄС та міжнародних організаціях, а також шляхом співпраці в галузі освіти з іншими державами.

У розділі IV визначено 8 основних напрямів досягнення національних цілей у сфері забезпечення кібербезпеки:

попередження і виявлення кіберзагроз, своєчасне та адекватне реагування на них і ліквідації наслідків їх реалізації;

гарантування безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем органів державної влади;

гарантування безпеки інформаційних і телекомунікаційних систем на об'єктах критичної інфраструктури; боротьба із кібертероризмом та кіберзлочинністю; гарантування безпеки і стійкості ІКТ приватного сектора;

здобуття релевантних знань та формування навичок у фахівців у сфері кібербезпеки, а також впровадження інноваційних технологій у практику забезпечення кібербезпеки;

формування культури кібербезпеки;

виконання міжнародних зобов'язань у сфері забезпечення кібербезпеки.

У розділі V визначено місце системи кібербезпеки в системі національної безпеки Іспанії, а також визначається її інституційна структура.

Організаційний компонент інституційного середовища кібербезпеки Іспанії представлено трьома органами, що безпосередньо опікуються питаннями кібербезпеки, а саме:

Радою національної безпеки;

Спеціалізованим комітетом з кібербезпеки, який надає допомогу Раді національної безпеки у контексті реалізації політики національної безпеки у сфері кібербезпеки, а також координує співпрацю між органами державної влади і приватним сектором;

Ситуативним спеціалізованим комітетом, який за допомогою Ситуативного центру Департаменту національної безпеки Секретаріату Глави Уряду Іспанії управляє кризовими ситуаціями в кіберпросторі, які за своїми масштабами і складністю не можуть бути вирішені

звичайними методами реагування на загрози кібербезпеці [9];

Національним Центром із захисту критичної інфраструктури (CNPIC). Цей Центр відповідає:

за інформаційну безпеку та кібербезпеку;

за поширення інформації щодо кіберзагроз та кіберінцидентів;

забезпечує координацію та співпрацю між різними секторами економіки та між державними та приватними інституціями.

Одним із завдань CNPIC є створення робочих Груп, які розробляють секторальні плани забезпечення кібербезпеки [3, с. 17].

Організаційний компонент інституційного середовища кібербезпеки Іспанії представлено також Національним центром розвідки Іспанії (НЦР), що опосередковано опікується питаннями кібербезпеки. НЦР є основним державним відомством, яке здійснює розвідувальну й контррозвідувальну діяльність на території Іспанії та за її межами, а також координує діяльність розвідувальних органів інших відомств (міністерства оборони, міністерства внутрішніх справ, міністерства фінансів). Основне завдання НЦР — це надання уряду необхідної інформації для виявлення та запобігання будь-яких загроз чи небезпеки для незалежності та територіальної цілісності Іспанії, її національних інтересів.

Відповідно до Закону № 11/2002 "Про діяльність Національного центру розвідки", найвищим координуючим та контролюючим органом за діяльністю розвідувальних структур є Урядова комісія з питань розвідки, яка керує організацією взаємодії між усіма розвідувальними службами держави. Крім того, Комісія надає пропозиції Главі Уряду щодо основних завдань НЦР на рік, особливо тих, які будуть включені до Розвідувальної Директиви, здійснює контроль за виконанням НЦР головних завдань, керує взаємодією НЦР з інформаційними службами, органами безпеки держави, військовими та цивільними установами [12].

Комісія, яку очолює Перший заступник Глави Уряду, складається з міністрів закордонних справ, оборони, внутрішніх справ, економіки, а також керівника Кабінету Глави Уряду, державного секретаря з питань національної безпеки, державного секретаря — директора НЦР. На засіданнях комісії можуть бути присутніми особи вищого керівного та виконавчого складу органів державної влади, яких комісія вважає за необхідне запросити.

В Іспанії також організовано "гарячу лінію" функціональне призначення якої полягає:

у захисті дітей від шкідливого контенту;

у підвищенні обізнаності щодо ризиків кібербезпеці;

у налагодженні співпраці між різними стейкхолдерами з питань забезпечення кібербезпеки [3, с. 17].

Чинною Стратегією кібербезпеки Іспанії [9] передбачено формування та функціонування:

самоорганізаційного компоненту інституційного середовища кібербезпеки, в рамках якого здійснюється державно-приватне партнерство у сфері забезпечення кібербезпеки;

соціокультурного компоненту інституційного середовища кібербезпеки, в рамках якого здійснюється формування культури кібербезпеки.

Когнітивний компонент інституційного середовища кібербезпеки Іспанії представлено Вищим центром досліджень національної оборони [13] та Іспанським інститутом стратегічних досліджень [14].

Системно-ситуаційний підхід щодо оцінки можливостей запровадження зарубіжного досвіду забезпечення національної безпеки, що запропонований в [15] дозволив нам здійснити оцінку можливостей впровадження позитивного досвіду Республіки Іспанії у вітчизняну державно-управлінську практику у цій специфічній сфері. На нашу думку, досвід Іспанії у сфері забезпечення кібербезпеки може бути використаний щодо:

а) визначення перспективної моделі кібербезпеки на основі задіяння всіх п'яти компонентів забезпечення кібербезпеки, а саме:

досконала нормативно-правова база в галузі гарантування кібербезпеки держави;

високі операційні можливості сил забезпечення кібербезпеки держави;

ефективна система державно-приватного партнерства у сфері забезпечення кібербезпеки;

ефективна система планування у сфері забезпечення кібербезпеки у різних секторах;

належний рівень освіти у сфері кібербезпеки.

б) формування інституційного середовища кібербезпеки з урахуванням вимог як зовнішнього так і внутрішнього безпекового середовища до національної системи кібербезпеки.

ВИСНОВКИ

1. З'ясовано, що керівництво Іспанії здійснюючи розбудову національної системи кібербезпеки в контексті пріоритетів політики безпеки НАТО і ЄС досягло значних результатів у цій специфічній сфері, а саме:

а) реалізовано перспективну модель кібербезпеки на основі задіяння п'яти компонентів забезпечення кібербезпеки: досконалої нормативно-правової бази в галузі гарантування кібербезпеки держави; високих операційних можливостей сил забезпечення кібербезпеки держави; ефективної системи державно-приватного партнерства у сфері забезпечення кібербезпеки; ефективної системи планування у сфері забезпечення кібербезпеки у різних секторах; належного рівня освіти у сфері кібербезпеки.

б) сформовано інституційне середовище кібербезпеки, яке структурно містить правовий, організаційний, самоорганізаційний, соціокультурний, когнітивний компоненти.

2. На нашу думку, Україні на сучасному етапі розбудови національної системи кібербезпеки в умовах європейської та євроатлантичної інтеграції, доцільно використати досвід Іспанії щодо:

а) визначення перспективної моделі кібербезпеки;

б) формування інституційного середовища кібербезпеки з урахуванням вимог зовнішнього та внутрішнього безпекового середовища до національної системи кібербезпеки.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається в подальшому узагальненні і систематизації досвіду країн-членів НАТО і ЄС щодо забезпечення кібербезпеки та оцінці можливостей щодо його використання в Україні.

Література:

1. Ліпкан В., Діордіца І. Національна система кібербезпеки як складова частина системи забезпечення національної безпеки України. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С. 174—180.
2. Діордіца І. Система забезпечення кібербезпеки: сутність та призначення. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 7. С. 109—116.
3. Кольцов М., Аушев Є. Пропозиції до політики щодо реформування сфери кібербезпеки в Україні. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Policy-Paper_Kiberbezpeka-1-1.pdf (дата звернення: 12.06.2020).
4. Лалак О.А. Виклики і ризики кібербезпеки: досвід України та Польщі. URL: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/3001/2692 (дата звернення: 12.06.2020).
5. Чигринський В. А. Політико-правове проектування та державне конструювання системи забезпечення національної безпеки Іспанії: уроки для України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 6. — URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1692> (дата звернення: 12.09.2020).
6. Шляхи удосконалення системи державного управління забезпеченням національної безпеки України: монографія / В.І. Абрамов, О.Г. Бортнікова, М.М. Шевченко та ін.; за ред. Г.П. Ситника, В.І. Абрамова. Київ: МАЙСТЕР КНИГ, 2012. 536 с.
7. Декларація саміту НАТО в Страсбурзі. URL: <http://www.nato.int> (дата звернення: 15.06.2020).
8. Безопасная Европа в мире, который должен стать лучше. Европейская стратегия безопасности. URL: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIRU.pdf> (дата звернення: 15.06.2020).
9. Estrategia de Ciberseguridad Nacional. URL: http://www.enisa.europa.eu/activities/Resilience-and-CIIP/national-cyber-security-strategies-ncsss/ES_NCSSL.pdf (дата звернення 21.04.2015).
10. Estrategia de Seguridad Nacional. URL: www.lamondcloa.gob.es/NR/rdonlyres/OBB61AA9 (дата звернення 21.04.2015).
11. Constitucion de Espana de 1978. URL: www.congreso.es/consti/ (дата звернення 22.04.2015).
12. Ley 11/2002, de 6 de mayo reguladora del Centro Nacional de Inteligencia URL: http://www.cni.es/comun/recursos/descargas/LEY_11-2002_de_6_de_mayo_.pdf (дата звернення 22.04.2015).
13. Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional URL: <http://www.defensa.gob.es/ceseden/> (дата звернення 22.04.2015).
14. Instituto Espanol de Estudios Estrategicos URL: <http://www.ieee.es/> (дата звернення 22.04.2015).
15. Шевченко М.М. Методологія компаративного аналізу систем забезпечення національної безпеки. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка. К.: НАДУ, 2015. Вип. 1. С. 5—16.

References:

1. Lipkan, V. and Diorditsa, I. (2017), "National cybersecurity system as an integral part of the national security

system of Ukraine", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 5, pp. 174—180.

2. Diorditsa, I. (2017), "Cybersecurity system: essence and purpose", *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, vol. 7, pp. 109—116.

3. Kol'tsov, M. and Aushev, Ye. (2017), "Proposals for a policy on cybersecurity reform in Ukraine", available at: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/10/Policy-Paper_Kiberbezpeka-1-1.pdf (Accessed 12 Sept 2020).

4. Lalak, O.A. (2017), "Challenges and risks of cybersecurity: the experience of Ukraine and Poland", available at: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/download/3001/2692 (Accessed 12 Sept 2020).

5. Chyhrynskyi, V. (2020), "Political and legal design and state construction of Spain's national security system: lessons for Ukraine", *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok*, [Online], vol. 6, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1692> (Accessed 12 Sept 2020). DOI: 10.32702/2307-2156-2020.6.100

6. Abramov, V.I. Bortnikova, O.H. and Shevchenko, M.M. (2012), *Shliakhy udoskonalennia systemy derzhavnoho upravlinnia zabezpechenniam natsional'noi bezpeky Ukrainy* [Ways to improve the system of public administration of national security of Ukraine], MAJSTER KNYH, Kyiv, Ukraine.

7. NATO (2009), "Declaration of the NATO Summit in Strasbourg", available at: <http://www.nato.int> (Accessed 12 Sept 2020).

8. European Council (2020), "A secure Europe in a better world. European security strategy", available at: <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/031208ESSIRU.pdf> (Accessed 12 Sept 2020).

9. Presidente del Gobierno (2013), "Estrategia de Ciberseguridad Nacional", available at: http://www.enisa.europa.eu/activities/Resilience-and-CIIP/national-cyber-security-strategies-ncsss/ES_NCSSL.pdf (Accessed 12 Sept 2020).

10. Ministerio de Defensa de Espana (2017), "Estrategia de Seguridad Nacional", available at: www.lamondcloa.gob.es/NR/rdonlyres/OBB61AA9 (Accessed 12 Sept 2020).

11. Constitucion de Espana (1978), available at: www.congreso.es/consti/ (Accessed 12 Sept 2020).

12. Centro Nacional de Inteligencia (2002), "Ley 11/2002, de 6 de mayo reguladora del Centro Nacional de Inteligencia", available at: http://www.cni.es/comun/recursos/descargas/LEY_11-2002_de_6_de_mayo_.pdf (Accessed 12 Sept 2020).

13. Centro Superior de Estudios de la Defensa Nacional (2020), available at: <http://www.defensa.gob.es/ceseden/> (Accessed 12 Sept 2020).

14. Instituto Espanol de Estudios Estrategicos (2020), available at: <http://www.ieee.es/> (Accessed 12 Sept 2020).

15. Shevchenko, M.M. (2015), "Methodology of comparative analysis of national security systems", *Zbirnyk naukovykh prats' Natsional'noi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy*, vol. 1, pp. 5—16.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2020 р.

В. Б. Дарчин,
здобувач кафедри публічного управління та адміністрування,
Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-1960-2007

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.154

МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ

V. Darchyn,
Candidate for a degree of the Department of public administration and administration,
Personnel Training Institute of the State Employment Service of Ukraine, Kiev

MECHANISMS FOR ENSURING PUBLIC POLICY ON OVERCOMING POVERTY IN UKRAINE

У статті висвітлено питання бідності та її основним причинам появи в суспільно-економічному розвитку держави. Наведено основні підходи науковців до тлумачення зазначеного поняття. Обґрунтовано, що бідність існує в будь-якому суспільстві, але в різній формі, і до сих пір немає однозначної і загальноприйнятого її визначення, оскільки за своєю природою поняття бідності постійно змінюється. Головними причинами бідності і дефіциту доходів в Україні є низький рівень заробітної плати на ринку праці, відсутність роботи у населення працездатного віку, а також відсутність адекватної соціальної підтримки сімей з дітьми. Каталізатором бідності є становище на ринку праці і слабка соціальна підтримка бідних. Встановлено, що бідність — це поняття багатовимірне, що включає в себе різні грані і має різні способи прояви. Поняттю бідність супроводжують інші соціально-економічні поняття, що описують рівень матеріальної забезпеченості людини і його можливості користуватися тими чи іншими суспільними благами — малозабезпеченість (злидні), які регулюються за допомогою прожиткового мінімуму. Переважають дві концепції бідності, з яких і випливає характер її визначень. Перша виходить з того, що бідність — категорія абсолютна. Інші виходять з поняття граничного споживання. Сучасна соціально-економічна теорія трактує бідність як багатоаспектне явище, розрізняючи такі її форми: об'єктивна та суб'єктивна, абсолютна та відносна, тимчасова і застійна. Досліджено, що об'єктивна бідність визначається за прийнятими в країні критеріями доходу та можливістю досягнення матеріальних і духовних благ.

The article deals with the study of the category "poverty" and its main causes in the socio-economic development of the state. The main approaches of scientists to the interpretation of this concept are given. It was substantiated that poverty exists in any society, but in different forms, and there is still no unambiguous and generally accepted definition of it, as by its nature the concept of poverty is constantly changing. The main causes of poverty and income deficit in Ukraine are the low level of wages in the labor market, the lack of work for people of working age, as well as the lack of adequate social support for families with children. The catalyst for poverty is the situation on the labor market and weak social support for the poor. It was established that poverty is a multidimensional concept that includes different facets and has different ways of manifestation. The concept of poverty was accompanied by other socio-economic concepts that describe the level of material security of man and his ability to enjoy certain social benefits — poverty (poverty), which are regulated by the subsistence level. Two concepts of poverty prevail, from which follows the nature of its definitions. The first was because poverty is an absolute category. Others were based on the concept of marginal consumption. Modern socio-economic theory treats poverty as a multifaceted phenomenon, distinguishing the following forms: objective and subjective, absolute and relative, temporary and stagnant. It was proved that objective poverty defined by the country's income criteria and the ability to achieve material and spiritual benefits. The spread of poverty and social differentiation of the Ukrainian population leads to unfavorable conditions for the reproduction of the labor force, affecting such components as health, productivity, education and training. Importantly, the decline in the quality of labor leads to a deterioration in the economic potential of society, reduced social labor, production efficiency and, consequently, leads to a slowdown in economic growth. It was substantiated that one of the consequences of poverty is also the social disintegration of the population. A significant contingent of the

poor, who have been deprived or limited in access to the socio-economic resources of society, are subsequently left out of the socio-economic life of society. This can lead to the disintegration of society, the separation of its elements and the destruction of the socio-economic unity of the country.

Ключові слова: бідність, населення, політика, безробіття, механізми.
Key words: poverty, population, politics, unemployment, mechanisms.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В Україні порівняно з високорозвинутими країнами світу спостерігається значне майнове розшарування на "бідних" та "багатих" з мізерною часткою "середнього класу", а заможність останніх здебільшого асоціюється з тіньовою й кримінальною діяльністю. Крім цього, існує суттєва поляризація між регіонами, галузями й секторами в політиці доходів та виявляється різна підприємницька активність населення, що зумовлює великі розбіжності в рівні життя населення за областями країни.

Такі вчені як Фляшнікова А., Лібанова Е. [5], Стрижак О., Коваленко Н., Палій О., Тарасенко Г., Руженський М., Дубич К. та інші досліджували бідність як соціально-економічні проблеми суспільства, причини бідності та її прояви в контексті соціального захисту і т. д. Способам подолання бідності присвятили свої праці такі провідні науковці: Архангельський Ю., Васильців Т., Геєць В., Жаліло Я. та інші.

За наявності значної кількості наукових робіт проблемам бідності багато аспектів даної наукової проблеми залишається недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження аналіз механізмів забезпечення публічної політики щодо її подолання.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз причин бідності та механізмів забезпечення публічної політики щодо її подолання.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Слід відмітити, що в світі немає загальноприйнятого визначення поняття "бідність", у різних країнах його розуміють неоднозначно. У ЄС бідними є особи, дохід яких становить менше 60% від середнього показника в країні (з урахуванням соціальних виплат). У США бідність розглядається як особистий, добровільний вибір індивідуума, який не бажає працювати, а тому держава не бере на себе зобов'язання забезпечувати йому комфортне проживання. Водночас держава надає вразливим соціальним групам населення, включаючи і тих, хто перебуває за межею бідності, різні види соціальної допомоги. Така ліберальна модель соціального захисту, так звана "держава загального добробуту" (the welfare state), поширена у Великобританії, країнах Скандинавії та Заходу [1].

У 1984 році Радою Європи було прийняте таке визначення "бідності": "бідними людьми, родинами або групою людей вважаються ті, чий ресурси (матеріальні, культурні та соціальні) настільки недостатні, що вони не забезпечують їм мінімально прийнятний спосіб життя населення в країнах, де вони проживають".

Тлумачення поняття бідності переживає різні зміни, відрізняється широким набором способів використання дефініцій, багато з яких можуть бути зрозумілі тільки в конкретному історичному і соціальному контексті. Однак безсумнівним залишається той факт, що бідність — це не тільки мінімальний дохід населення, але і відмінний від інших

спосіб життя, де норми поведінки та стереотипи сприйняття досить часто передаються з покоління в покоління. Крім того, це особлива субкультура, яка відноситься до всіх груп бідних верств населення і її прояв можливо тільки там, де вже є досить тривалий період часу хронічна бідність.

Таким чином, природа бідності, причини її виникнення, проблеми взаємозв'язку між матеріальним благополуччям, поведінкою людини і властивостями публічної системи, займала особливе місце в усі часи. І від вирішення цього питання, як і раніше, залежить не тільки перспектива боротьби з бідністю, а й формування громадської думки про можливість і необхідність забезпечення публічної політики щодо її подолання. Бідність як соціально-економічне явище тісно пов'язана з рівнем економічного розвитку, тобто вона існує завжди, але форми її прояву, а отже, і уявлення про неї диференційовані в часі і просторі. Проблема бідності розглядається у всіх доповідях Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) про розвиток людини. У документах ООН підкреслюються чотири основних прояви бідності: 1) коротке життя; 2) низька професійно-освітня підготовка; 3) позбавлення економічної бази нормального життя — чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування; 4) усунення від суспільного життя.

Фахівці зі Світового банку та Організації Об'єднаних Націй вважають, що нестача кваліфікованої робочої сили, спеціалістів, низький рівень професійної підготовки, освіти є не тільки причиною бідності, а й наслідком цієї проблеми, спричиненої низьким рівнем асигнувань в освітню сферу. Тому держава має більшою мірою звернути увагу як на охоплення освітою всіх верств суспільства, так і на якість надання освітніх послуг упродовж усього життя індивіда, оскільки на сьогодні освіта є вже не підготовкою до життя, а власне способом життя й формою захисту індивіда та його сім'ї від невизначеності й непередбачуваності у майбутньому.

На думку Шульця Т., є три основні характеристики, які визначають бідність індивіда, зокрема однією з них є низький рівень умінь та знань, з чого випливає ще один критерій, за яким оцінюють рівень життя населення — рівень освіти [2]. Показниками бідності населення за Руженським М. виступають: величина прожиткового мінімуму, межа бідності, межа крайньої бідності, показники масштабу бідності (первинна бідність, вторинна, дефіцит грошового доходу бідного населення, гостра й глибинна бідності) [3]. Страшун Б. досліджував бідність як наслідок таких чинників: економічні (падіння доходів населення, висока диференціація, низька заробітна плата, безробіття); соціальні (інвалідність, старість, дитяча бездоглядність); демографічні (неповні сім'ї, сім'ї з високим навантаженням утриманців, молодь і старше покоління зі слабкими позиціями на ринку праці); політичні (розпад країни, розрив міжрегіональних зв'язків і порушення владної вертикалі, військові конфлікти, вимушена міграція); регіонально-географічні (депресивні, дотаційні регіони з низьким економічним потенціалом, північні регіони, залежні від централізованих поставок продовольства і ресурсів) [4].

Таким чином, головними причинами бідності і дефіциту доходів в Україні є низький рівень заробітної плати на ринку праці, відсутність роботи у населення працездатного віку, а також відсутність адекватної соціальної підтримки сімей з дітьми. Каталізатором бідності є становище на ринку праці і слабка соціальна підтримка бідних. Поширення бідності і соціальної диференціації українського населення призводять до несприятливих умов відтворення робочої сили, зачіпаючи такі складові, як здоров'я, продуктивність праці, рівень освіти і професійної підготовки. Важливим є той факт, що зниження якості робочої сили веде до погіршення економічного потенціалу суспільства, скорочення суспільної праці, ефективності виробництва і, як наслідок, призводить до уповільнення темпів економічного зростання.

Рівень і масштаби бідності впливають також на платоспроможність попиту населення, тим самим знижуючи ємність внутрішнього ринку, так як бідне населення буде проявляти все менший попит на товари і послуги. У свою чергу, звуження внутрішнього ринку під впливом зростання бідності населення призводить до скорочення суспільного багатства, що викликає ланцюгову реакцію і підсилює подальший процес збідніння населення.

Одним з наслідків бідності є також соціальна дезінтеграція населення. Значний контингент бідних, які опинилися позбавленими або обмеженими в доступі до соціально-економічних ресурсів суспільства, згодом залишаються осторонь від соціально-економічного життя суспільства. Це може привести до розпаду суспільства, роз'єднання його елементів і руйнування соціально-економічної єдності країни. Таким чином, бідність є не тільки економічною, але й суспільно значущою проблемою, яка вимагає практичних дій зі боку публічної влади щодо її подолання.

Результати проведеного аналізу свідчать про те, що бідність — це поняття багатовимірне, що включає в себе різні грані і має різні способи прояви. Поняттю бідність супроводжують інші соціально-економічні поняття, що описують рівень матеріальної забезпеченості людини і його можливості користуватися тими чи іншими суспільними благами — малозабезпеченість (злидні), які регулюються за допомогою прожиткового мінімуму.

Надзвичайно впливовим чинником розвитку бідності є безробіття населення. Найбільш небезпечним вважається родинне безробіття, яке найчастіше спостерігається у малих і монофункціональних містах [5]. Кількість безробітного населення (за методологією МОП) у віці 15—70 років у 2019 році, у порівнянні з 2018 роком, скоротилася на 91 тис. осіб та становила 1,5 млн осіб. Рівень безробіття (за методологією МОП) скоротився з 8,8% до 8,2% робочої сили. Скорочення рівня безробіття відбулося в усіх регіонах. Найнижчий рівень безробіття спостерігався у Харківській області (5,0%), м. Києві (5,8%), Одеській та Київській областях (відповідно, по 5,9%), а найвищий — у Луганській (13,7%), Донецькій (13,6%), Кіровоградській (11,0%), Полтавській та Волинській областях (відповідно, по 10,6%). Скорочення рівня безробіття відбулося серед громадян віком від 15 до 39 років, в той же час серед осіб віком 40—49 років рівень безробіття зріс з 7,7% до 8,4%, серед осіб 50—59 років — з 7,4% до 8,0%. Найнижчий рівень безробіття спостерігався серед осіб у віці 30—34 роки (7,3%), водночас серед молоді до 25 років цей показник становив 15,4% робочої сили відповідного віку (майже удвічі вище, ніж серед усього населення). Необхідно відмітити, рівень

безробіття в Україні залишається вищим за середній по країнах Європейського союзу, де цей показник знизився з 7,3% до 6,7%, зокрема серед молоді у віці до 25 років — з 15,2% до 14,4% робочої сили відповідного віку. Зменшення обсягів та рівня безробіття відбулося як у міських поселеннях, так і у сільській місцевості. У міських поселеннях кількість безробітного населення у віці 15—70 років зменшилася на 68 тис. осіб (до 995 тис. осіб), а рівень безробіття скоротився з 8,6% до 8,0%. У сільській місцевості — кількість безробітного населення зменшилася на 23 тис. осіб (до 493 тис. осіб), рівень безробіття скоротився 9,2% до 8,7% робочої сили [6].

Проблема безробіття є характерною як для розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Однак в Україні ця проблема вирізняється більшою складністю, незважаючи на позитивну тенденцію до зниження офіційного рівня безробіття, та без винятку неминуче призводить до зубожіння населення в нашій державі.

Майнове розшарування населення, яке не відповідає стандартам рівня життя країн Європейського Союзу, а здебільшого наближається до країн Латинської Америки, внаслідок поширення нецивілізованих форм нагромадження капіталу, багатства незначним прошарком громадян, зростання рівня тінізації економіки, корупції, економічної злочинності та значної міжгалузевої диференціації оплати праці є причиною поглиблення проблеми бідності в Україні. Внаслідок цього сформувалися значна частина бідного населення — близько 82%, які володіють лише 20% багатства держави й живуть за межею бідності, та невеликий прошарок найбагатших людей — 2—3%, в яких концентрується 80% багатства країни, що унеможливорює зростання кількості представників "середнього класу" [7; 8]. Лише менше, ніж 20% населення в Україні можна розглядати як соціальну базу для майбутнього середнього класу, однак, але, за експертними оцінками, 2/3 своїх доходів вони отримують нелегально, здебільшого кримінальним способом, що суперечить принципам соціально орієнтованої ринкової економіки. Водночас у високорозвинутих країнах до середнього класу належить більшість, яка займає середні статусні позиції між "верхами" та "низами", а саме 50—75% населення країни [7].

В Україні, за висловлюваннями багатьох вітчизняних фахівців і експертів міжнародних організацій, представники середнього класу не підпадають, на жаль, під критерії, встановлені в розвинутих державах світу. В Україні середній клас, будучи пасивним, неорганізованим і розпорошеним, приймає, в своїй більшості, сформовані в останні десятиліття "правила" корупційно-олігархічної системи та неспроможний їх відкидати, як апіорі неприємні, та чинити їм опір. Часті економічні кризи, дефіцит робочих місць, безнадійність очікувань на забезпечення державою соціальної справедливості та побоювання залишитись без роботи змушують представників середнього класу в Україні підстроюватися під ці "правила", погоджуватися на фактично безкоштовну працю та індивідуально шукати можливості для виживання. Іншими словами, в Україні середній клас поки що не сформовано в обсягах, достатніх для формування державної політики подолання бідності або здійснення реального впливу на неї. Зубожіння українців і надалі продовжується, незважаючи на гучні заяви, які звучать на політичній арені з боку вищих посадових осіб держави та спекуляції політиків щодо боротьби з бідністю. В Україні зі зміною урядів, депутатського корпусу Верховної Ради змінюють-

ся державні концепції, стратегії, програми, політика та заходи, в яких декларуються популістські тези, змінюється риторика, формулювання передвиборчих програмних обіцянок політиків, намагання втілити яких в життя є здебільше марними та залишаються невиконаними.

Розрізняють монетарну, деприваційну і суб'єктивну види бідності, кожна з яких має окрему методологію визначення. Монетарна бідність визначається на основі критеріїв абсолютної та відносної бідності. Абсолютна бідність — це неспроможність індивідом задовольнити свої базові життєві потреби, відсутність фізіологічних і соціальних мінімальних умов для його проживання споживання (їжі, житло, одяг), доступу до необхідних послуг (вода, опалення, лікування, освіта), гідно оплачуваної роботи тощо. Кількісним критерієм абсолютної бідності є прожитковий мінімум або поріг (межа) бідності — законодавчо встановлений рівень грошових доходів окремої людини, сім'ї за певний період, який дає змогу задовольняти мінімальні фізичні та соціальні потреби [8].

Абсолютна бідність визначається шляхом порівняння загального доходу індивідуума чи сім'ї із вартістю споживчого кошика товарів та послуг, що складають базові потреби у суспільстві; особи, чий доходи менші від базових потреб перелічених у кошику живуть в абсолютній бідності. Відносна бідність — це екстремальна форма нерівності в стандартах життя, соціальному захисті, яка стосується індивідів або сімей, які впродовж тривалого періоду мають у своєму розпорядженні ресурси (доходи, власність, умови праці та життя), значно нижчі від визначених середніх у державі показників. Тобто, це такий стан, коли індивід не має достатньо коштів, щоб вести прийнятний для даного суспільства спосіб життя. Особи, що витрачають більшу частку своїх доходів на кошик товарів, послуг порівняно з пороговими значеннями, встановленими в суспільстві на підставі середнього розміру цієї частки, вважаються відносно бідними. Під час визначення деприваційної бідності керуються не підрахунками наявних у населення коштів, а кількістю, характером тих позбавлень і соціальних виключень (ексклюзії), яких воно зазнає в повсякденному житті та які не можуть бути переведені у грошовий еквівалент — можливість реалізації права на отримання доступного житла, якісних соціальних послуг, медичної допомоги, освіти, гідної праці тощо. Суб'єктивна бідність визначається на підставі результатів соціологічних опитувань населення, їх самооцінки, ставлення до власного матеріального становища, порівняння своїх можливостей у задоволенні потреб, споживання з іншими людьми або власним становищем у минулому.

ВИСНОВКИ

Отже, бідність в Україні набула надзвичайної гостроти, що й відрізняє це явище від інших високорозвинутих країн світу. Низький рівень матеріального становища громадян (незначне зростання доходів населення, передусім заробітної плати та пенсій відносно швидкого зростання цін і тарифів (у кілька разів) відповідно на товари й послуги; заборгованість із заробітної плати, скорочення частки заробітної плати та пенсій у структурі грошових доходів населення тощо); неефективна політика щодо реформування ринку праці (відсутність захисту від безробіття, відсутність збалансування попиту та пропозиції на робочу силу, поширення безробіття серед працездатного населення); несправедливий розподіл доходів населення; нераціональне ви-

користання і непропорційний розподіл бюджетних коштів на всіх рівнях щодо підвищення якості освіти, охорони здоров'я та інших галузей соціально-культурної сфери.

Література:

1. Подолання бідності як стратегічний пріоритет соціальної політики. П 44 [Дубич К. В., Шостак І. В.]. За заг. ред. Р.В. Войтович. К.: ІПК ДСЗУ, 2018. 19 с.
2. Schultz T. W. The Economics of Being Poor. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 1993. P. 6.
3. Руженський М.М. Соціальний захист населення в умовах формування ринкової моделі економіки України: монографія. К. ІПК ДСЗУ, 2013. 318 с.
4. Страшун Б.А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. М.: Грант, 1996. С. 1—2.
5. Лібанова Е. Складові добробуту і бідності. Соціальний захист. 2004. № 5. С. 38—42.
6. Офіційний сайт Державної служби зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/> (дата звернення 04.09.2020).
7. Соціально-економічна трансформація суспільства в умовах глобалізації [А.А. Ткач, О.Г. Волков, Т.В. Ткач та ін.]. Запоріжжя: Просвіта, 2003. 136 с.
8. Стратегічні напрями сталого розвитку України під ред. д. е. н., проф., чл.-кор. України Б.М. Данилишина. К., РВПС України НАН України, 2003. 262 с.
9. Таршина О.С. Формування державної соціально-економічної політики в Україні. Економіка та держава. 2006. № 3. С. 63—65.
10. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 1. За ред. С.В. Мочерного. Львів: Світ, 2006. 616 с.

References:

1. Dubych, K. V. and Shostak, I. V. (2018), Podolannia bidnosti yak stratehichnyi priorytet sotsialnoi polityky [Overcoming poverty as a strategic priority of social policy], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine.
2. Schultz, T. W. (1993), The Economics of Being Poor, Blackwell, Oxford UK&Cambridge, UK.
3. Ruzhenskyi, M. M. (2013), Sotsialnyi zakhyst naselennia v umovakh formuvannia rynkovoï modeli ekonomiky Ukrainy [Social protection of the population in the conditions of formation of market model of economy of Ukraine], IPK DSZU, Kyiv, Ukraine.
4. Strashun, B. A. (1996), Konstytutsyonnoe (hosudarstvennoe) pravo zarubezhnykh stran [Constitutional (state) law of foreign countries], Hrant, Moscow, Russia.
5. Libanova, E. (2004), "Components of well-being and poverty", Sotsialnyi zakhyst, vol. 5, pp. 38—42.
6. State Employment Service (2020), available at: <https://www.dcz.gov.ua/> (Accessed 04 September 2020).
7. Tkach, A. A. Volkov, O. H. and Tkach, T. V. (2003), Sotsialno-ekonomichna transformatsiia suspilstva v umovakh hlobalizatsii [Socio-economic transformation of society in the context of globalization], Prosvita, Zaporizhzhia, Ukraine.
8. RVPS (2003), Stratehichni napriamy staloho rozvytku Ukrainy [Strategic directions of sustainable development of Ukraine], RVPS Ukraine NAN Ukraine, Kyiv, Ukraine.
9. Tarshyna, O. S. (2006), "Formation of state socio-economic policy in Ukraine", Ekonomika ta derzhava, vol. 3, pp. 63—65.
10. Svit (2006), Ekonomichni entsyklopedychnyi slovnyk [Economic encyclopedic dictionary], vol. 1, Svit, Lviv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 17.09.2020 р.*

К. О. Семенова,
аспірант кафедри теорії та практики управління, Національний технічний університет
України "Київський політехнічний інститут імені І. Сікорського"
ORCID ID: 0000-0003-1860-3179

DOI: 10.32702/2306-6814.2020.17—18.158

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ УЧАСТІ В УКРАЇНІ: СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР

К. Semenova,
Postgraduate student of the Department of Theory and Practice of Management,
National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute

CURRENT AREAS OF RESEARCH OF ELECTRONIC PARTICIPATION IN UKRAINE: SOCIAL PERSPECTIVE

У статті розглядаються актуальні проблеми дослідження електронної участі в Україні, проаналізовано основні перешкоди, що існують на шляху становлення е-демократії. Не відкидаючи важливість аналізу технологічних аспектів е-участі та проблем технологічного характеру, що створюють бар'єри для збільшення впливу громадян на державно управлінські процеси в умовах інформаційного суспільства (таких як цифровий розрив, кіберзагрози, недосконала архітектура інструментів е-участі тощо), робота зосереджена на визначенні впливу соціальних факторів на різних стадіях електронної участі. Досліджено питання ефективності визначення індексу електронної участі та його зв'язку з рівнем реальної демократії в державах. На основі аналізу законодавства, українських та зарубіжних наукових досліджень визначено перелік суспільних проблем, що впливають на ефективність запровадження державою інструментів е-участі. Також зроблено огляд якісних трендів розвитку е-участі на сучасному етапі, особливу увагу приділено висвітленню питань, пов'язаних з впливом соціальних факторів на залучення громадян до прийняття державно управлінських рішень за допомогою ІКТ, запропоновано приклади з практики запровадження інструментів е-участі в Україні. Визначено перспективні напрями дослідження е-участі в контексті урахування всіх чинників, що впливають на цей процес, при чому акцент робиться саме на соціальних проблемах, які створюють бар'єри на шляху до ефективної взаємодії громадян, влади та всіх зацікавлених груп. Серед таких напрямів виділено питання відсутності мотивації до е-участі у громадян, проблеми довіри до уряду, вплив соціального капіталу, особливості комунікації в горизонтальних спільнотах, розвиток е-демократії в умовах інформаційної війни та необхідність розвитку системи громадянської освіти. Для висвітлення соціальних процесів, які пов'язані з електронною участю населення, рекомендується поєднувати кількісні та якісні соціологічні методи, адже це допоможе владі мати зворотній зв'язок від громадян і враховувати їх результати при подальшому конструюванні системи електронної демократії.

The article examines actual problems of e-participation research in Ukraine, analyzes the main obstacles to the formation of e-democracy. While not rejecting the importance of analyzing the technological aspects of e-participation and technological problems that create barriers to increasing the influence of citizens on public administration processes in the information society (such as the digital divide, cyber threats, imperfect architecture of e-participation tools, etc.), the work focuses on determining the influence of social factors at different stages of e-participation, such as information provision, citizen consultation and citizen's engagement. The issue of the effectiveness

of measuring the e-participation index and its connection with the level of real democracy in the state is analyzed. Based on the analysis of legislation, Ukrainian and foreign research, a list of social problems that affect the effectiveness of the state's introduction of e-participation tools has been identified. There are also presented qualitative trends in the development of e-participation at the present stage, special attention is paid to the issues related to the influence of social factors on the involvement of citizens in public administration decisions through ICT, suggested examples from the practice of implementation of e-participation tools in Ukraine. Prospective directions of e-participation research are identified in the context of taking into account all factors influencing this process, with an emphasis on social issues that create barriers to effective interaction between citizens, government and all stakeholders. Among such areas are the lack of motivation for e-participation of citizens, problems of trust in government, the impact of social capital, the features of communication in horizontal communities, the development of e-democracy in the conditions of information war and the need for civic education. It is recommended to combine quantitative and qualitative sociological methods to cover social processes related to e-participation of the people, as this will help the government to have feedback from citizens and take their results into account when further designing the e-democracy system.

Ключові слова: електронна демократія, електронна участь, індекс електронної участі, електронні петиції, бюджет участі, громадянська освіта.

Key words: e-democracy, e-participation, e-participation index, e-petitions, participatory budget, civic education.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Пройшло майже п'ять років з початку запровадження інструментів електронної участі в Україні. За цей час накопився достатній масив емпіричних даних для переходу від теоретизування і нормативного дискурсу до більш конкретних висновків щодо ефективності функціонування електронної демократії в Україні, є можливість критично осягнути переваги і недоліки її застосування в умовах нашої держави. Не відкидаючи вкрай важливого значення проблем технологічного характеру, які впливають на успішність практик електронного залучення громадян (таких як зручність інструментів е-участі, кібербезпека, цифровий розрив тощо) це дослідження зосереджує увагу на соціальних факторах, що формують порядок денний для розвитку е-демократії. Серед проблемних полів, що вкрай важливі для дослідження соціального виміру е-участі, можна виділити пошук методології вимірювання, що буде враховувати особливості суспільних процесів, довіра до влади, вплив соціального капіталу, громадянське суспільство як посередник у здійсненні е-участі та інформаційні війни як нова реальність що стоїть на заваді електронної демократії.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методологічні проблеми електронної участі розглядали у своїх роботах такі зарубіжні дослідники: Е. Мекінтош, Дж. Роуз, Е. Тамборіс, К. Тарабаніс, А. Вайт, Ч. Реддік, Д. Норріс та інші, проте в їх роботах основна увага приділяється технологічному виміру, а вплив соціальних чинників не висвітлений достатньо. Питання зв'язку електронної участі з реальною демокра-

тією в державі розглядав О. Гранлюнд, аналізу впливу ІКТ на демократичні процеси присвятили свої роботи Г. Айхгольцер та Д. Олгаттер. Основні виклики на шляху розвитку е-участі на сучасному етапі досліджував Д. Ле Бланк. З вітчизняних дослідників теоретико-концептуальним засадам електронного урядування та електронної демократії присвятили дослідження Н. Грицяк, С. Соловійов, О. Загвойська, С. Чукут, А. Семенченко. Практичні аспекти втілення інструментів е-участі в Україні вивчали С. Лобойко, Д. Хуткий, А. Ємельянова. Проте, попри значну кількість досліджень, галузь е-участі залишалася освітленою в основному з технологічного боку в роботах зарубіжних вчених, у вітчизняному науковому доробку основна увага приділяється побудові нормативних теорій або аналізу окремих інструментів. Саме тому е-участь потребує наукового осягнення як особлива сфера діяльності людей, на яку впливають різноманітні соціальні фактори.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — визначити основні перешкоди на шляху розвитку е-участі в Україні на сучасному етапі з урахуванням соціальних факторів і на основі їх аналізу запропонувати проблемні поля для подальшого дослідження соціального виміру електронної демократії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У дослідженні електронного урядування ООН UN E-Government Survey 2020 Україна має показник 0,8095, і, відповідно, піднялася у рейтингу країн за індексом електронної участі з 75 у 2018 році на 46 позицію [1], увійшовши у групу країн з дуже високим EPI, що є вра-

жаючим прогресом за два роки і результатом того, що процес становлення інструментів е-участі в нашій державі проходить успішно. Згідно з методологією Electronic Participation Index перший рівень, або етап е-участі, тобто е-інформування, втілений в Україні на 79,63%, другий етап — е-консультації — на 80,95%, третій — електронне прийняття рішень — на 90,91 %. Проте загальний індекс електронного урядування для України становить 0,6824 (69 місце в світі), найнижчим серед показників, що впливають на нього є розвиненість телекомунікаційної структури, в той час як соціальний вимір — людський капітал — традиційно на високому рівні.

Проте чи є індекс електронної участі достатньо репрезентативним? Виникає ряд питань, пов'язаних з його відповідністю реальному стану речей в певній країні. Наприклад, у своєму дослідженні EPI шведський науковець О. Гранлунд приходить до висновку, що даний індекс не завжди корелює зі станом реальної демократії в країні, тобто у недемократичних країнах зі значним рівнем цензури в Інтернеті він може бути вищим, ніж в країнах з демократичним режимом [2]. Наприклад, за рівнем демократії згідно з рейтингом The Economist Intelligence Unit 2019 Україна посідає 78 місце, Китай — 153 [3], проте в рейтингу EPI 2020 Україна займає 46 позицію, а Китай — 9 [1]. Методологія вимірювання електронної залученості громадян не враховує багатьох аспектів демократичної участі, не відслідковує реальні соціальні процеси, а лише аналізує наявність тих чи інших інструментів на певному рівні взаємодії громадян і влади. Власне, у дослідженні електронного уряду ООН визнається, що індекс електронної участі вимірює можливість, що надає уряд громадянам для електронної взаємодії, проте слабо репрезентує реальну потребу в інструментах е-демократії в населення та їх ефективність. Також зазначена методологія стосується більшою мірою е-участі на загальнонаціональному рівні, аніж на рівні місцевого самоврядування [1].

Створення нової репрезентативної методології для оцінки е-участі є однією з важливих проблем, що постають перед публічним управлінням. Це вкрай актуально для України, в якій проходить процес інституційного становлення інструментів електронної участі, проте фактичний рівень залученості громадян залишається низьким. Які ще перспективні напрями дослідження електронної участі можна виділити? Щоб визначити їх, пропонуємо проаналізувати основні виклики, що стоять перед е-демократією в Україні і світі, і на основі цього запропонувати методологічні завдання, що передбачають досягнення електронної участі як особливої сфери людської діяльності, а не лише набору конкретних технічних засобів.

Отже, які проблеми можна виділити для сфери е-участі? Насправді, перешкоди на шляху розвитку е-демократії існують не тільки в Україні, при чому сучасні реалії інформаційних війн, зростання впливу корпорацій, загрози кібертероризму та інші виклики змушують дослідників зняти "рожеві окуляри" і більш стримано оцінювати успішність взаємодії громадян з владою за допомогою ІКТ, аніж це було 10 років тому. Завищені очікування від використання каналів е-участі для оздоровлення демократичного процесу і відновлення

довіри громадян до урядів, покладання надій на технології Web 2.0, перенесення дослідницького фокусу на роль соцмереж як майбутнього успішної електронної партиципації не виправдали себе. Девід ЛеБланк у дослідженні трендів електронної участі зазначає, що "ці очікування, що підживлюються позитивізмом або "техно-оптимізмом", які мали тенденцію супроводжувати розвиток електронного уряду, загалом не відповідають результатам на місцях" [4].

Отже, тривалий час використання інструментів е-участі в Євросоюзі дозволив проаналізувати стан речей у даному напрямі е-урядування. У 2016 році на замовлення Європарламенту було проведено SWOT-дослідження електронних ініціатив громадян. Ми звертаємо увагу на слабкі сторони електронних ініціатив для громадян ЄС, що були оцінені 21 експертом з даної сфери:

- Ініціативи е-участі залишають громадян розчарованими через відсутність впливу.
- Надмірні вимоги до ідентифікації та персональних даних.
- Громадяни не знають про існування ініціатив е-участі.
- Ініціативи е-участі незручні для користувачів.
- Ініціативи е-участі не є рентабельними, враховуючи значні зусилля, необхідні для їх організації, і невпевненість у значимості їх впливу.
- Координація ініціатив е-участі занадто складна через відсутність погоджених правил ідентифікації.
- Організатори ініціатив не можуть забезпечитичасний зворотній зв'язок громадянам.
- Європейські ініціативи е-участі виключають нерезидентів.
- Результати ініціатив не є обов'язковими до виконання [5].

Щодо потенційних загроз, то були виділені такі, як зниження інтересу громадян до політики на рівні ЄС, дефіцит демократії, цифровий розрив та розрив у навичках е-участі між країнами ЄС [5].

В Україні на початковому етапі запровадження інструментів е-демократії у 2015 році у рамках програми "Електронне урядування задля підзвітності влади та участі громади" (EGAP) були проведені круглі столи з представниками зацікавлених груп (влади, бізнесу, наукових кіл, громадянського суспільства, ЗМІ, молоді). У рамках дискусій учасникам пропонувалося визначити головні перешкоди на шляху електронної демократії в Україні. І хоча кожна група сформувала свій власний список, думки експертів щодо деяких пунктів були схожими. Серед них можна виділити цифрову нерівність і недостатній рівень цифрових навичок населення, нерозвиненість ІТ-інфраструктури, байдужість населення, низький рівень залученості до політичних процесів, недовіра до влади, недосконалість законодавства, відсутність діалогу і координації дій між різними зацікавленими групами у суспільстві, брак прозорості політичних процесів тощо [6].

У 2016 році Національний інститут стратегічних досліджень опублікував аналітичну записку "Розвиток механізмів електронної участі", в якій, зокрема, зазначалося, що "...суттєвою перешкодою для використання громадянами наявного інструментарію електронної участі є низький рівень поінформованості населення

щодо можливостей та переваг електронної участі. Згідно результатів соціологічного дослідження КМІС, 79% опитаних ніколи не чули терміну "електронна демократія", 41% — частково розуміють його значення" [7]. Також у ній було наведено ті особливості українського суспільства, що ускладнюють розвиток електронної участі: "...патерналістське ставлення населення до держави, невисока значимість таких цінностей, як участь у політичному житті, демократичний контроль рішень влади, нерозвиненість культури відкритого врядування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування. Внутрішня цифрова нерівність (нерівний доступ громадян з різних верств до можливостей використання новітніх ІТ), відсутність узгодженого системного підходу до розвитку електронної участі та концептуального документу, який би визначав основні пріоритети та напрями реалізації політики із розвитку електронної участі в Україні, так само негативним чином позначаються на розвиткові електронної участі в Україні" [7].

У 2017 році Кабінетом Міністрів України була прийнята Концепція розвитку електронної демократії, в якій було визначено такі першочергові для вирішення проблеми:

- невизначеність державної політики у сфері електронної демократії, а також шляхів її реалізації;
- недосконалість нормативно-правової бази, що регулює сферу розвитку електронної демократії та підзвітності громадянину суб'єктів владних повноважень з використанням сучасних можливостей інформаційно-комунікаційних технологій;
- низький рівень залучення суб'єктів громадянського суспільства до процесів удосконалення державної політики, а також до імплементації її окремих інструментів;
- відсутність даних щодо доступності використання нових інструментів електронної демократії для осіб з інвалідністю, зокрема із сенсорними порушеннями (в тому числі слуху та зору);
- відсутність достатньої електронної взаємодії державних електронних інформаційних ресурсів і недостатній рівень розвитку інформаційної інфраструктури;
- недостатність єдиних стандартів ідентифікації громадян і підходів до створення, зберігання та використання електронних даних незалежно від використання систем і технологій;
- наявність цифрової нерівності внаслідок недостатньо розвиненої інфраструктури доступу до Інтернету залежно від географічного положення та типів населених пунктів;
- низький рівень готовності державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб до запровадження електронної демократії, недостатність рівня знань і навичок у державних службовців, посадових осіб органів місцевого самоврядування, громадян щодо розвитку електронної демократії [8].

Як бачимо, окрім технологічних (відсутність взаємодії між держреєстрами, проблеми ідентифікації, цифровий розрив), інституціональних (невизначеність державної політики, неготовність держслужбовців до впровадження е-демократії) та нормативно-правових (недо-

сконалість законодавства) виділено і соціальні проблеми, такі як низький рівень залученості громадянського суспільства, проблеми інклюзивності, недостатність знань щодо розвитку електронної участі у громадян. І якщо для вирішення інших проблем реально поставити конкретні цілі і виміряти ступінь їх виконання (наприклад, розробка і виконання стратегій, запровадження системи "Трембіта", прокладання мереж високошвидкісного інтернету у віддалені населені пункти тощо), то проблеми соціального характеру, особливо ті, що стосуються рівня залучення громадян до електронних ініціатив, дуже часто буває важко ідентифікувати і виміряти.

Досить точно, на нашу думку, проблемні поля дослідження і виклики на шляху електронної участі визначені у цьому річному дослідженні ООН "E-participation: a quick overview of recent qualitative trends":

- цифровий розрив;
- розширення фокусу за межі технологій на соціальні та інституційні фактори;
- чітке усвідомлення цілей електронної участі;
- потреба в аналізі значної кількості груп впливу, їх мотивів, очікувань і потреб;
- відсутність довіри до урядів, Інтернету та соціальних медіа;
- встановлення чітких зв'язків між механізмами електронної участі та процесами прийняття рішень;
- краще вимірювання витрат та позитивних ефектів електронної участі;
- систематизована оцінка ініціатив електронної участі;
- досконала нормативно-правова база;
- розуміння цінностей в публічному управлінні;
- електронна демократія має розглядатися в більш широкому політичному контексті [4].

Тому пропонуємо розглянути їх детальніше та визначити актуальність під час впровадження е-демократії в Україні.

Цифровий розрив. Автор дослідження зазначає, що концепція цифрової нерівності має бути розширена і включати в себе не тільки доступ до технологій. Недавні аналізи цифрового розриву виділяють принаймні три рівні цифрової грамотності на додаток до фізичного доступу: навички роботи з комп'ютерами та Інтернетом; навички пошуку та аналізу інформації; та навички використання функцій Web 2.0 для досягнення власних цілей. Europe's Digital Competency Framework додає до цього можливість спілкуватися та співпрацювати в Інтернеті, навички вирішення проблем, навички створення цифрового контенту та навички безпеки в Інтернеті [4].

На вищих рівнях електронної участі, де громадяни мають можливість приймати публічно управлінські рішення, додатково необхідний блок навичок, потрібних для аналізу складних політичних пропозицій. Ці навички виходять далеко за межі можливості використовувати прості функції соціальних медіа, такі як кнопки "Подобається" та інші [4]. Для деяких типів співтворчості (наприклад, хакатони чи інші інноваційні змагання) участь вимагає дуже спеціалізованих навичок, які, як очікується, можуть засвоїти лише дуже малі групи людей [9].

Подібну розширену методологію оцінки цифрової готовності варто застосовувати і в Україні. І хоча останнім часом у нашій державі дуже популяризувалися теми цифрових навичок, цифрової грамотності, медіаграмотності, на державному рівні формуються програми цифрової освіти, проте, на нашу думку, підготовка населення до електронної участі, особливо на третьому рівні (електронне прийняття рішень) здійснюється досить однобоко, з урахуванням технічної сторони питання, але ігноруючи більш фундаментальні навички та соціальні фактори. Навіть у сфері боротьби з фейками та пропагандою багато сил приділяється технічним інструментам та кількісним методам — машинному контент-аналізу статей на наявність мови ненависті чи маніпулятивних заголовків, аналіз мереж ботів у соцмережах, але мають бути розкриті в рамках кампанії медіа-грамотності і більш глибокі питання — наприклад, історичні, ідеологічні, соціальні передумови появи тих чи інших видів маніпулювання суспільною свідомістю.

Тому не дарма в дослідженні ООН виділяється наступний тренд е-участі: розширення фокусу за межі технологій на соціальні та інституційні фактори. Зазначається, що ініціативи електронної участі часто розроблялися та реалізовувалися з акцентом на технологічні чинники, на шкоду аспектам організаційних змін у державних установах та більш широким соціо-технічним міркуванням. Не відкидаючи важливості технологічного виміру електронної участі, надмірна увага до технологій вважається суттєвим обмеженням та причиною невдачі проєктів електронної участі з самого початку її функціонування як окремої сфери діяльності [4]. Тобто створення платформ для електронної участі ще недостатньо для стимулювання участі населення. Сама наявність відповідної технології не може сама по собі збільшити громадянську залученість, особливо в країнах де традиційна політична участь і громадянська активність на низькому рівні.

Надзвичайно важливо також чітко усвідомлювати цілі електронної участі. Було помічено, що провал ініціатив електронної участі часто можна простежити через відсутність чітких цілей щодо її реалізації. Також в дослідженні відзначається, що часто проєкти електронної участі мають освітню складову, проте підвищення громадянської грамотності та сприяння стійкому залученню громадян, часто не є в числі цілей, що ставлять перед собою державні структури, що опікуються розвитком е-участі [4]. Наприклад, значний масив відкритих даних і сервісів на основі них є звісно позитивним рухом до прозорості та розуміння населенням процесів, що проходять у державі, проте для невідповідної людини цей океан даних є лише "цифровим шумом", і щоб витягнути з нього потрібну інформацію, необхідні не тільки цифрові навички, але і аналітичне мислення тощо. Також не останнім фактором виступає мотивація. Чи можна назвати електронною участю пошук покупцем інформації щодо автотранспортного засобу з метою уникнення шахрайства, адже в даному випадку людина використовує відкриті державні дані суто з особистою метою?

Проте, як було сказано вище, поступово в Україні формується система навчання громадянським навичкам (наприклад, проєкт Дія. Цифрова освіта має на меті за

3 роки навчити цифрової грамотності 6 млн українців [10]) на стратегічному рівні в державі немає розуміння всебічної громадянської освіти і виховання, існує лише ряд освітніх ініціатив зі здобуття певних навичок. Саме тому на шляху до ефективного функціонування е-демократії необхідно мати зворотній зв'язок від широких мас населення, для визначення рівня залученості, мотивації щодо е-участі та стану громадянської свідомості. На жаль, дуже часто обговорення проблем, пов'язаних з електронною демократією є прерогативою вузьких кіл експертів, погляди населення щодо електронної участі рідко враховуються і досліджені недостатньо. Існують соціологічні дослідження в рамках формування Індексу місцевої е-демократії в Україні щодо наявності інструментів е-участі, кількості користувачів е-сервісами, задоволеністю їх роботою в окремих містах [11], але вони знову ж таки не приділяють достатньо уваги соціальним факторам і проблемам мотивації.

Потреба в аналізі значної кількості груп впливу, їх мотивів, очікувань і потреб. Зазвичай модель електронної участі представлена як взаємодія громадянина і влади з метою вироблення спільного порядку денного за допомогою ІКТ, проте на практиці все набагато складніше. В процесі становлення е-демократії тісно переплітаються інтереси багатьох зацікавлених груп, які важко узгодити. Публічне управління, громадяни, окремі політики та партії, громадянське суспільство, бізнес, ЗМІ, міжнародні організації та інші стейкхолдери перебувають у зв'язку в цій системі, ось чому схема "громадянин-е-ініціативи-влада" є занадто абстрактною і не відображає реальний стан речей. Можемо припустити, що окремий громадянин, без суспільних потреб та інтересів, не включений в громадські організації, об'єднання, групи за місцем проживання та інші горизонтальні канали взаємодії не матиме потреби в електронній участі. Модель з абстрактним громадянином може використовуватись при розгляді технологічної сторони е-участі, проте якщо фокус наукової роботи в царині соціальної та політичній, вона не є релевантною. Г. Айхгольцер та Д. Оллагаттер у своєму дослідженні поділили всі спроби науковців проаналізувати процеси е-демократії в залежності з впливом на реальну демократію на три групи:

1. Технологічно орієнтований аналіз порівняння електронно-опосередкованих форм участі з неелектронно-опосередкованими формами дає результати щодо того, які інструменти є придатними для різних видів участі. На цьому рівні жодні емпірично обґрунтовані висновки про вплив на демократію в більш широкому розумінні неможливі.

2. Аналіз наслідків конкретних ініціатив щодо електронної участі фокусується на зміні структур участі та комунікаційних моделей та задає питання, чи дозволяє використання ІКТ досягти рівноправної участі, чи підтримує традиційні владні структури.

3. Аналіз впливу впливу ІКТ загалом на соціальну участь та демократію стосується їх опосередкованої ролі у формуванні суспільства та політичних суб'єктів. Вплив ІКТ визначається зміцненням потенціалу громади та соціальним капіталом. Збільшення чи зменшення соціального капіталу (на індивідуальному чи колективному рівні) по-різному впливає на різні форми грома-

дянської участі; ці ефекти випливають із сукупних висновків [12].

Дві останні групи потребують більш складних моделей для висвітлення процесів е-участі, аналізу інтересів, мотивів та потреб всіх груп впливу.

Відсутність довіри до урядів, Інтернету та соціальних медіа. Залучення громадян та стійке використання електронної участі значною мірою залежить від їхньої довіри до державних установ, а також від їхньої довіри до Інтернету загалом та конкретних компонентів платформ участі, таких як соціальні медіа [4].

Ця проблема вкрай актуальна для України, де існує низька довіра до влади та особливо до силових органів [13], які часто є розпорядниками персональних даних. "Зливи" приватної інформації про громадян в мережу не є рідкістю в реаліях нашої держави. Останній гучний скандал пов'язаний з витоком даних стався у травні 2020 року, коли було викрито Телеграм-бот, який пропонував купити дані щодо посвідчень українців, в тому числі і з нового додатку "Дія" [14]. І хоча Міністерство цифрової трансформації заявило про свою непричетність до витоку даних [15], а телеграм-бот був заблокований, даний випадок вкотре переконав, що нехтування кібербезпекою при здійсненні амбіційних реформ по всезагальній "діджиталізації" призведе до хаосу. Проте випадки крадіжки персональної інформації з державних реєстрів відбувалися і до їх цифровізації, тому в подібних ситуаціях значну роль відіграє не тільки технологічний, але і людський фактор, багато чого залежить від доброчесності посадових осіб, які розпоряджаються реєстрами персональних даних.

Недовіра до влади може підсилюватися і намаганнями слідкувати за громадянами і збирати все більше персональних даних про них. Проте не варто думати, що лише уряди намагаються знати все про нас. Активність громадян у мережах відслідковують великі корпорації і дрібніші маркетингові агентства, що на основі цифрового "зліпка" особистості пропонують рекламу і контент відповідно до її вподобань. Сучасні алгоритми підлаштовуються під смаки користувача, який потрапляє в "мильну бульбашку", нова цифрова реальність затягує його ще глибше. Наприклад, якщо людина подивилась одного разу відео про історію пірамід майя на Youtube, сервіс почне нав'язливо рекомендувати схожі за темою матеріали, серед яких з великою долею імовірності будуть псевдонаукові. За декілька тижнів перегляду подібного запропонованого алгоритмами контенту людина без навичок критичного мислення та цифрової грамотності може увірувати в керування Землею, яка насправді є пласкою, таємним культом рептилоїдів та інші конспірологічні теорії. І якщо в подібну "пастку" може потрапити далеко не кожен, то дбайливо підібрані системою рекомендацій відео, що розпалюють ворожнечу та поляризують суспільство і дотичні до актуальних політичних і соціальних проблем, можуть значно вплинути на вподобання користувачів і значно популяризувати маргінальних політиків, як це було, наприклад, у Бразилії зі зростанням впливу правого популіста Жаїра Болсонару завдяки YouTube [16].

Загалом розвиток соціальних медіа як основного каналу онлайн-комунікацій спочатку привернув увагу дослідників е-участі як потенційний шлях до підвищен-

ня електронної участі населення, проте нині зрозуміло, що соцмережі не є ідеальною комунікативною сферою Габермаса, і навіть "глобальним селом" Маклюена. В сучасних умовах соцмережі використовуються не для пошуку порозуміння у суспільстві, а більшою мірою для маніпулювання суспільною свідомістю, ділять людей на безліч ворогуючих груп і тому їх позитивна роль у становленні електронної демократії є переоціненою.

Наступною проблемою під час дослідження сфери е-участі є необхідність встановлення чітких зв'язків між механізмами електронної участі та процесами прийняття рішень. Процес залучення громадян до прийняття рішень має бути максимально прозорим і зрозумілим, вони мають бачити етапи публічно управлінського процесу і усвідомлювати зв'язок своїх ініціатив і реалізації їх державними органами. В іншому випадку, якщо процеси електронної демократії будуть суто декларативними, інструменти е-участі — лише ширмою для реальних політичних процесів та засобом "випустити пар" для надто активної з точки зору влади частини населення — тоді можливе розчарування громадян і втрата інтересу до демократичної участі. Громадяни мають бачити результати е-ініціатив і їх вплив на вироблення державної політики, інакше будь-які спроби залучити населення до спільного прийняття рішень будуть неефективними. Як було зазначено вище, наявність самих лише інструментів є участі ще не забезпечує інтерес людей до неї. Можливо тому більшою популярністю користуються ті інструменти, які приносять реальний результат у відносно короткі терміни — так, наприклад, за проєкти Громадського бюджету участі у Києві в 2016 році проголосувало 50 812 осіб, а в 2019 році — вже 191 713 [17]. Водночас сервіс петицій Київської міської ради за 2016 рік мав 2174 опублікованих петицій та 280 811 активних користувачів, але вже у 2019 році його популярність значно знизилась — було всього 413 опублікованих петицій та 60 610 активних користувачів, хоча у 2020 році ситуація трохи покращилась (за 8 місяців — 525 петицій та 87 478 користувачів) [18], однак помітно, що кияни розчарувалися у цьому інструменті е-участі. Є вірогідність, що це сталося внаслідок завищених очікувань щодо швидкості вирішення будь-яких нагальних проблем міста силою підписання петиції. За час існування сервісу з 2015 по вересень 2020 року лише 57 з 6266 звернень громадян набрали достатню для розгляду кількість голосів, підтримано всього — 44, реалізовано на момент написання статті всього 14 [18]. Різниця між успіхом двох інструментів е-участі може бути саме у відчутті причетності до змін у місті за підтримки проєктів ГБ, які показують, що участь у прийнятті рішень приносить відчутну користь.

Краще вимірювання витрат та позитивних ефектів електронної участі. Якщо витрати (не тільки грошові, але і, наприклад, затрати творчої енергії на проєктування ініціатив тощо) на електронну участь складно виміряти емпірично, то вигоди ще складніше, якщо брати до уваги складність ідентифікації цілей та показники ефективності окремих ініціатив. Як виміряти залученість громадян або ефективність реалізованих рішень у рамках певних ініціатив? Як корелюють очікування населення та кількість суспільних благ, створених у результаті співпраці з урядами? Як змінюється довіра до влади при

збільшенні ролі громадян в управлінні? Які довгострокові соціальні ефекти від електронної участі? На ці питання можуть дати відповідь емпіричні дослідження, поєднання кількісних та якісних методів соціології.

Окрім цього виникає потреба у більш систематизованій оцінці ініціатив електронної участі. Загалом знання про результати, наслідки та ефективність ініціатив щодо електронної участі обмежене. Уряди загалом не часто вдаються до оцінки ефективності електронних ініціатив. А існуючі дослідження, проведені в розвинених країнах, прийшли до висновку, що електронні платформи, створені для підтримки вироблення спільної політики, не змогли забезпечити більш широке залучення громадськості [4]. І хоча це стосується тих країн, де дослід використання інструментів е-участі нараховує вже понад 10 років, Україна все ж перебуває на етапі становлення системи е-демократії і певна зацікавленість і високі очікування громадян щодо участі в прийнятті державно управлінських рішень досі присутні. З іншого боку, цей період у розвитку е-участі в Україні було запроваджено її основні інструменти, такі як електронні петиції, електронні звернення, електронні консультації, бюджети участі, проте сам факт наявності цих ініціатив ще не є ключовим фактором успіху. І взагалі, відкриті питання про те, якими є критерії успіху або невдачі е-ініціатив в соціальному вимірі. Так, можливо визначити кількість людей, які скористалися сервісом, підрахувати кількість успішних проектів тощо, але які показники вказують, що е-залучення є вдалим? Скільки людей має взяти участь у громадському обговоренні, щоб вважати е-участь такою, що відбулася? Довготермінові ефекти від впровадження технологій е-демократії складно виміряти, але це не означає, що неможливо розробити відповідну методологію для цього.

При тому, щоб система залучення громадян до вироблення спільної політики за допомогою ІКТ працювала, в державі має бути досконала нормативно-правова база. Окрім базових прав на участь, прописаних в Конституції, Закону про звернення громадян, Закону про доступ до публічної інформації, Закону про електронні довірчі послуги та інших нормативно-правових актів, в яких закладено основи функціонування електронної демократії, дотичним до цієї сфери є законодавство, що стосується захисту персональних даних, кібербезпеки, кібертероризму, телекомунікацій та нагляду [4]. До того ж, е-участь це не відокремлена ізольована галузь, вона поєднана з іншими процесами в державному управлінні, і на неї значно впливають нормативно-правові акти, що стосуються реформи державної служби, децентралізації та надання адміністративних послуг.

Щодо реформування державної служби, то розуміння цінностей в публічному управлінні та особиста культура держслужбовців є не останніми факторами, що впливають на процес е-участі. Якщо вище згадувалося про важливість навчання громадянським навичкам населення для успішної співпраці з державними органами щодо вироблення спільної політики, то підготовка кваліфікованих публічно управлінських кадрів, які координують цей процес і забезпечують зворотній зв'язок є не менш важливою. Від рівня управлінської культури та професіоналізму як керівників, що відповідальні за стратегічний розвиток е-демократії, так і працівників на

місцях залежать ефективна робота сервісів електронного залучення населення і ставлення громадян до взаємодії з державними органами або органами місцевого самоврядування загалом. Проблема виховання і особистої культури держслужбовців не менш важлива. На жаль, держслужбовці на нижчих рівнях не завжди сприйняють цифрову трансформацію і налагодження процесу е-участі з таким же оптимізмом, як ентузіасти з вищих ланок влади та експерти, що консультують їх, вони можуть боятися змін та чинити опір інноваціям.

Небажання чиновниками запроваджувати нові інструменти, що надають більше прав на участь громадянам є також результатом проблеми інституціоналізації. Держслужбовці неохоче приймають зміни та йдуть на ризики, коли мова йде про перебудову існуючої інституційної структури державних або місцевих органів. Вони бояться, що більша участь громадян зруйнує існуючу систему, тому не поспішають з прийняттям нових методів і технологій демократичного залучення.

І на останок, електронна демократія має розглядатися в більш широкому політичному контексті. Ми вже згадували, що е-участь не є ізольованою сферою суспільної діяльності, вона відбувається всередині політичної системи, що сформувалася в країні. Вона завжди меншою або більшою мірою дотична до політичної боротьби, і політики можуть користуватися її досягненнями, щоб просувати свої інтереси. Вони можуть робити це відкрито, так, наприклад, у Громадському бюджеті Києва є список депутатів, що підтримують певні проекти, мають власні команди [19]. Проте часто політики діють приховано, через довірених осіб або за допомогою маніпуляцій у соцмережах, для того, щоб змінити думку населення і отримати зиск, наприклад, переконати людей підтримати вигідну їм петицію. Але розвитку електронної демократії можуть заважати не тільки політичні чвари всередині країни, але і той факт, що Україна знаходиться у стані гібридної війни з РФ і перебуває під постійною загрозою інформаційних атак, у тому числі щодо впливу на громадську думку з метою просування проросійських наративів, особливо за допомогою петицій до вищих державних органів.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Врахування соціальних факторів, що визначають сутність розвитку е-участі на зазначеному етапі, є вкрай важливими для підвищення залученості громадян до прийняття державно управлінських рішень в Україні. Щоб поглибити дослідження процесів, які впливають на стан електронної демократії, та довгострокових і на перший погляд неочевидних наслідків використання інструментів е-участі, бажано звертати увагу на соціальні чинники та використовувати соціологічний інструментарій для виявлення закономірностей та особливостей функціонування сфери онлайн партиципації. Такі дослідження можуть доповнити загальну картину: виявити стан е-залученості населення; реальну зацікавленість людей в ньому; бар'єри на шляху до прозорих

відносин між громадянами і владою; приховані мотиви учасників політичного процесу щодо е-демократії, вплив світових тенденцій (таких як наростання інформаційного протистояння, недовіра громадян до традиційної демократії та прихильність до популістських ідей, проблеми інклюзивності певних груп населення) на ставлення людей, держслужбовців, політиків та інших зацікавлених груп до вироблення спільних рішень; взаємодія між групами впливу, їх динаміка, перспективи і небезпеки залучення широких мас до прийняття рішень; вплив соціального капіталу на офлайн та онлайн демократичні процеси; електронна демократія в умовах мережевої війни — ось лише невеликий перелік перспективних тем щодо е-участі, на які так чи інакше впливають соціальні чинники.

На основі аналізу розглянутих вище питань пропонуємо перелік актуальних напрямів дослідження е-участі в розрізі соціальних факторів:

- проблема низького рівня мотивації громадян до е-участі, створення методології для вимірювання ефективності інструментів е-участі з урахуванням соціальних чинників;
- проблема довіри (до уряду, громадських організацій, ЗМІ, інших громадян тощо) як одна з головних перешкод на шляху е-демократії;
- е-участь в умовах інформаційної війни;
- соціальний капітал як основа залучення громадян до прийняття державно-управлінських рішень;
- особливості функціонування горизонтальних спільнот на сучасному етапі розвитку комунікативних технологій;
- громадянська освіта в контексті підвищення рівня взаємодії громадян та держави і вироблення спільної політики.

Отже, проаналізувавши основні проблеми дослідження електронної участі, а також перешкоди на шляху її розвитку та основні тренди, можна зробити висновки, що проблеми соціального виміру займають чільне місце у цьому переліку. Соціальні фактори, що впливають на процес залучення громадян до прийняття державно-управлінських рішень за допомогою ІКТ, є не менш важливими, ніж технологічні. В Україні в сучасних мовах є потреба в розробці інструментарію для оцінки впливу певних суспільних процесів на електронну демократію, який має поєднувати кількісні та якісні соціологічні методи. Наприклад, це може бути розробка опитувальника для визначення рівня мотивації громадян до електронної участі на місцевому рівні, фокус групи та інтерв'ю з представниками громадських організацій з метою створення соціального портрету типового активного громадянина, контент-аналіз електронних петицій на наявність маніпулятивних заголовків тощо. Якщо електронна участь буде досліджуватися комплексно, з урахуванням всіх чинників, що впливають на її розвиток, ефективність її інструментів буде вищою, а внаслідок цього і взаємодія громадян і держави для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Література:

1. E-Government Survey 2020: Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development. UN

Department of Economic and Social Affairs (DESA). UN, New York, 2020. 323 p. URL: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%-20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%-20Survey%20(Full%20Report).pdf) (дата звернення 26.08.2020).

2. Gronlund A. Connecting eGovernment to Real Government — The Failure of the UN eParticipation Index. Lecture Notes in Computer Science, 2011, vol. 6846. Springer, Berlin, Heidelberg. URL: https://www.researchgate.net/publication/221561311_Connecting_eGovernment_to_Real_Government_-_The_Failure_of_the_UN_eParticipation_Index (дата звернення 5.09.2020).

3. Democracy Index URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index (дата звернення: 26.08.2020).

4. UN/David Le Blanc. E-participation: a quick overview of recent qualitative trends. UN Department of Economic and Social Affairs (DESA) Working Paper № 163, UN, New York, 2020. 33 p. URL: https://www.un.org/esa/desa/papers/2020/wp163_2020.pdf (дата звернення 27.08.2020).

5. Elisa Lironi. Potential and challenges of e-participation in the European Union. European Parliament, 2016. 70 p. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556949/IPOL_STU\(2016\)556949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556949/IPOL_STU(2016)556949_EN.pdf) (дата звернення 27.08.2020).

6. еДемократія в Україні: Погляди громадян і ключових зацікавлених сторін / Й. Томкова та ін. Київ, 2016. 76 с. URL: <http://egap.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/UKRAINIAN-Report-Open-Mic.pdf> (дата звернення 5.09.2020).

7. Розвиток механізмів електронної участі в Україні. Аналітична записка. Київ, Національний інститут стратегічних досліджень, 2016. 18 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/elektr_uchast-ea01e.pdf (дата звернення 27.08.2020).

8. Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації. Розпорядження Кабінету Міністрів України; Концепція, План, Заходи від 08.11.2017 № 797-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text>

9. DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens. Publications Office of the European Union, 2016. URL: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework>

10. Міністерство цифрової трансформації України. Цифрова освіта. Національна кампанія з цифрової грамотності URL: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita>

11. Смельянова А., Лобойко С., Маєвська О. Індекс місцевої електронної демократії в Україні: видання друге. Київ; Центр розвитку інновацій, 2019. 13 с. URL: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/12/e-dem-index-2.0.pdf>

12. Aichholzer G., Allhutter D. Online forms of political participation and their impact on democracy. Verlag d. Osterr. Akad. d. Wiss, 2009. URL: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/e27e56b4-fb6b-4c8b-980a-3b8357edd8e4.pdf>

13. Початок нового політичного року: довіра до соціальних інститутів (липень 2020р.). Центр Разумкова, 2020. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2020r>

14. Євген Солонина. Злив персональних даних українців: що сталося і як захиститися. Радіо Свобода, 14 травня 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zlyv-danyx-i-diya/30610626.html>

15. Перші результати розслідування витоку і розповсюдження персональних даних українців. Служба Віцепрем'єр-міністра України, 25 червня 2020 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pershi-rezultati-rozsliduvannya-vitoku-i-rozpovsyudzhennya-personalnih-danih-ukrayinciv>

16. Fisher M., Taub A. How YouTube Radicalized Brazil. New York Times, Aug. 11, 2019. URL: <https://www.nytimes.com/2019/08/11/world/americas/youtube-brazil.html>

17. Громадський бюджет Київ. Статистика. URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua/statistics/11>

18. Електронні петиції. Київська міська рада. Статистика. URL: <https://petition.kyivcity.gov.ua/statistic>

19. Громадський бюджет Київ. Список депутатських команд. URL: <https://gb.kyivcity.gov.ua/teams/deputy>

References:

1. UN Department of Economic and Social Affairs (2020), "E-Government Survey 2020: Digital Government in the Decade of Action for Sustainable Development", UN, New York, available at: [https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20\(Full%20Report\).pdf](https://publicadministration.un.org/egovkb/Portals/egovkb/Documents/un/2020-Survey/2020%20UN%20E-Government%20Survey%20(Full%20Report).pdf) (Accessed 26 Aug 2020).

2. Gronlund, A. (2011), "Connecting eGovernment to Real Government — The Failure of the UN eParticipation Index.", Lecture Notes in Computer Science, vol 6846, Springer, Berlin, Heidelberg, pp 26—37, Available at: https://www.researchgate.net/publication/221561311_Connecting_eGovernment_to_Real_Government_-_The_Failure_of_the_UN_eParticipation_Index (Accessed 5 Sept 2020).

3. Wikipedia, the free encyclopedia (2020), "Democracy Index", Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index (Accessed 26 Aug 2020).

4. Le Blan, D. (2020), "E-participation: A Quick Overview of Recent Qualitative Trends", UN Department of Economic and Social Affairs (DESA) Working Papers, vol. 163, Available at: https://www.un.org/esa/desa/papers/2020/wp163_2020.pdf (Accessed 27 Aug 2020).

5. Lironi, E. (2016), "Potential and challenges of e-participation in the European Union", European Parliament, Available at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556949/IPOL_STU\(2016\)556949_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/556949/IPOL_STU(2016)556949_EN.pdf) (Accessed 27 Aug 2020).

6. Tomkova, J. (2016), "eDemocracy in Ukraine: Citizens' & Key Stakeholders' Perspectives", Available at: <http://egap.in.ua/wp-content/uploads/2016/07/UKRAINIAN-Report-Open-Mic.pdf> (Accessed 05 Sept 2020).

7. The National Institute for Strategic Studies (2016), "Development of electronic participation mechanisms in Ukraine. Analytical paper", Available at: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-12/elektr_uchast-ea01e.pdf (Accessed 27 Aug 2020).

8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2017), Order "On approval of the Concept of e-democracy development in Ukraine and the action plan for its implementation", Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/797-2017-%D1%80#Text> (Accessed 02 Sept 2020).

9. Vuorikari, R. Punie, Y. Carretero, S. and Van den Brande, L. (2016), "DigComp 2.0: The Digital Competence Framework for Citizens", Publications Office of the European Union, Available at: <https://ec.europa.eu/jrc/en/digcomp/digital-competence-framework> (Accessed: 26 Aug 2020).

10. The official cite of Ministry of Digital Transformation of Ukraine (2020), "Digital education. National Digital Literacy Campaign", Available at: <https://thedigital.gov.ua/projects/osvita> (Accessed: 26 Aug 2020).

11. Iemelianova, A. Loboiko, S. and Mayevska, O. (2019), "Local e-Democracy Index in Ukraine", Center for Innovations Development, Available at: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/12/e-dem-index-2.0.pdf> (Accessed 27 Aug 2020).

12. Aichholzer, G. and Allhutter, D. (2009), "Online forms of political participation and their impact on democracy", Available at: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/e27e56b4-fb6b-4c8b-980a-3b8357edd8e4.pdf> (Accessed 03 Sept 2020).

13. The official site of Razumkov Center (2020), "The beginning of a new political year: trust in social institutions (July 2020)", Available at: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pochatok-novogo-politychnogo-roku-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-lypen-2020r> (Accessed 08 Sept 2020).

14. Solonyna, Y. (2020), "Leakage of personal data of Ukrainians: what happened and how to protect", Radio Svoboda, Available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/zlyv-danyx-i-diya/30610626.html> (Accessed 08 Sept 2020).

15. Governmental Portal official website (2020), "The first results of the investigation into the leakage and dissemination of personal data of Ukrainians", Available at: <https://www.kmu.gov.ua/news/pershi-rezultati-rozsliduvannya-vitoku-i-rozpovsyudzhennya-personalnih-danih-ukrayinciv> (Accessed 08 Sept 2020).

16. Fisher, M. and Taub, A. (2019), "How YouTube Radicalized Brazil", The New York Times, Available at: <https://www.nytimes.com/2019/08/11/world/americas/youtube-brazil.html> (Accessed 08 Sept 2020).

17. Kyiv Participatory Budget official site (2019), "Statistics" Available at: <https://gb.kyivcity.gov.ua/statistics/11> (Accessed 08 Sept 2020).

18. Electronic petitions of Kyiv City Council official site (2019), "Statistic" Available at: <https://petition.kyivcity.gov.ua/statistic> (Accessed 08 Sept 2020)

19. Kyiv Participatory Budget official site (2020), "List of deputy teams", Available at: <https://gb.kyivcity.gov.ua/teams/deputy> (Accessed 08 Sept 2020).

Стаття надійшла до редакції 18.09.2020 р.